

INNOVATION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

THE INNOVATION ECONOMY

Electronic Scientific and Practical Journal

2025 / 3

@QMI_Instituti

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225 - uy

www.kstu.uz
www.ojs.qmii.uz

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

3-jild
3-son
iyun, 2025

June 2025
Volume 3
Number 3

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА
Научно-практический
электронный журнал

THE INNOVATION ECONOMY
Electronic Scientific and Practical
Journal

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

ojs.qmii.uz

Muassis:

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi o'rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qarshi davlat texnika universiteti

Mas'ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Qarshi davlat texnika universiteti

Texnik muharrir:

F.F.Haqqulov, PhD

Qarshi davlat texnika universiteti

Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko'chasi 225-uy

Tel.: +998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Faks: +998 (75) 221 1395

E-mail: innoeconomic@qmii.uz

“Innovatsion iqtisodiyot” ilmiy - amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar nashr etiladi:

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko'rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

Овчиников Виктор Николаевич – i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal Universitet, Rossiya)

Солодовников Сергей Юревич – i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika universiteti)

Сидиров Виктор Александрович - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)

Шевченко Игорь Викторович - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)

Kusainov Xalel Xaymullayevich - i.f.d., professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Samandarzoda Iskandar Hakim - i.f.d., i.f.d., professor (SH.Shotemur nomidagi Tojikiston agrar universiteti)

Гибадуллин Артур Артурович Национальный исследовательский университет Московский энергетический институт

Войнаш Сергей Александрович Казанский приволжский (федеральный) университет

Пуляева Валентина Николаевна Финансовый университет при Правительстве РФ

Морковкин Дмитрий Евгеньевич Финансовый университет при Правительстве РФ

Садриддинов Манучехр Исломиiddинович Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана, Душанбе

Перская Виктория Вадимовна директор Института исследований международных экономических отношений, Финансовый университет при Правительстве РФ

Молчанов Игорь Николаевич Профессор экономического факультета. Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова

Басова Мария Михайловна Заместитель декана факультета налогов, аудита и бизнес-анализа Финансовый университет при Правительстве РФ

Чупин Александр Леонидович Заместитель декана экономического факультета Российский университет дружбы народов имени П.Лумумбы

Незамайкин Валерий Николаевич Профессор кафедры финансов и кредита Российский государственный гуманитарный университет

Никонорова Алла Владимировна Доцент кафедры экономической теории Финансовый университет при Правительстве РФ

Дмитриева Ольга Александровна Доцент кафедры налогов и налогового администрирования факультета налогов, аудита и бизнес-анализа Финансовый университет при Правительстве РФ

Швец Юрий Юрьевич Лаборатория управления инновациями, Институт проблем управления Российской академии наук

Колосова Елена Валерьевна Лаборатория управления инновациями, Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова

Tahririyat Kengashi a'zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik

Bozorov Orifjon Shodiyevich – t.f.n., dotsent

Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor

Vaxabov Abduraxim Vasikovich – i.f.d., professor

Hakimov Obidjon Arzikulovich – i.f.d., professor

Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor

Xatamov Ochildi Qurbonovich- i.f.d., professor

Fayziyeva Shirin Shodmonovna- i.f.n., professor

Jumayeva Gulrux Jo'raqulovna - i.f.n., professor

Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent

Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor

Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Samiyeva Gulnoza Toxirovna-i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aliqulov Azamat Tuyg'unovich -i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aminov Fazliddin Baxadirovich- i.f.n., dotsent

Xo'jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Mundarija

Nazariya va metodologiya	10
Ta'lim tizimida amaliy psixolog faoliyati	11
<i>Egamberdiyev Farxod To'xtayevich, Malika Yakubova Sobirjonovna</i>	
Raqamli iqtisodiyot	15
Raqamli iqtisodiyot sharoitida sun'iy intellekt modellari orqali ishlab chiqarish samaradorligini takomillashtirishning tadqiqot istiqbollari	16
<i>Nazarov Baxrom Mustafоеvich, Soibnazarov Orzuqul Ernazarovich</i>	
Raqamlashtirish sharoitida tijorat banklarining moliyaviy resurslari bazasini mustahkamlashda innovatsion yondashuvlar	20
<i>Xaitboyeva Dilnoza Abduvohid qizi</i>	
Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti	26
Mamlakatimiz iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligi oshirishning innovatsion yondashuvlari	27
<i>Xamrayeva Sayyora Nasimovna, Xo'janova Gulshoda Otamurodovna</i>	
O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda innovatsion yondashuv	32
<i>Xalilova Maftuna Raxmon qizi, Bahromova Dilnavoz Azamat qizi</i>	
"Yashil iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarning ekologik barqarorlikni shakllantirish va uning oqibatlari"	37
<i>G'ofurova Lola</i>	
Ko'p tarmoqli shifoxonalarda rentgen apparatlarini joriy qilishning iqtisodiy asoslari	41
<i>Xamidov Obid Abduraxmanovich, Umarov Farrux Umarovich</i>	
Aholi daromadlarini oshirishning iqtisodiy ahamiyati	46
<i>Esankulov Ulug'bek Abdullayevich</i>	
Kichik biznesni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar va strategik boshqaruv tamoyillari	50
<i>Bayzakova Dilbar Fayziyevna</i>	
Xalqaro savdo va uning milliy iqtisodiyotga ta'siri	56
<i>Yuldoshev Elbek Sobir o'g'li</i>	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik	60
Korxonalarda biznesni rivojlantirish strategiyasi orqali aholi bandligi va raqobatbardoshligini oshirish	61
<i>Xudoynazarov Sardor Safarovich</i>	
Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlashning zaruriyati va tarkibiy elementlari	66
<i>Rajabov O'tkir Do'snayevich</i>	
Inson kapitali iqtisodiyoti	71
O'spirin futbolchilarda frustratsion vaziyatlarni bartaraf etishning psixologik asoslari	72
<i>Egamberdiyev Farxod To'xtayevich</i>	
Mintaqada innovatsion salohiyat va inson kapitali rivojlantirish vositalarini ishlab chiqish	75
<i>Ubaydullayev G'ayrat Zuvaytovich</i>	
Ultratovush diagnostikasining bachadon kasalliklarini aniqlashdagi iqtisodiy samaradorligi: an'anaviy usullar bilan qiyosiy tahlil	80
<i>Xamidov Obid Abduraxmanovich, Usarov Muhriddin Shuhratovich</i>	
Uy xo'jaliklarining o'ziga xos xususiyatlari va aholi farovonligini oshirishda xorijiy tajribalar	84
<i>Safarova Zulfizar Zafar qizi</i>	
Menejment va marketing	91
Korxonaning iqtisodiy samaradorligini oshirishda marketing rejasining ahamiyati	92
<i>Uzaqov Jamshid, Zokirov Ulug'bek</i>	
Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit	100

O'zbekiston respublikasi soliq tizimida qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashning ayrim jihatlarini	101
<i>Djalilov Rahmonkul Hamidovich, Alimova Komila</i>	
Elektron tijoratni soliqqa tortish va davlat tomonidan tartibga solish masalalari tahlili	106
<i>Mahmudov Lazizbek</i>	
O'zbekiston respublikasida qo'shilgan qiymat solig'ini hisobga olish muammolari	118
<i>Djalilov Rahmonkul Hamidovich, Alimova Komila</i>	
Ona tili ta'limini tashkil etish jarayonining retrospektiv tahlili	123
<i>Uzoqova Maftuna Abdirazzoqovna</i>	
Sog'liqni saqlashda rentgenologik tekshiruvlarning iqtisodiy tahlili:	
davlat xarajatlari va bemor yuki o'rtasidagi muvozanat	126
<i>Xamidov Obid Abdurahmonovich, Umarov Farrux Umarovich</i>	
Moliya, kredit va investitsiya	133
Тижорат банклар корхоналарининг замонавий ривожланиш таҳлили	134
<i>Каримова Азиза Махомадризовна, Хурсанова Фарида Эркиновна</i>	
Moliyaviy hisobda biologik aktivlarni baholash masalalari	140
<i>Ravshanov Alisher Bobaqulovich</i>	
Qishloq xo'jaligini innovation-investitsion rivojlantirish bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribalari tahlili	147
<i>Xatamova Manzura Ochildiyevna</i>	
Xizmat ko'rsatish va turizm sohasi	153
Autsorsing xizmatlari samaradorligi va sifatini oshirishning metodologik yechimlarini takomillashtirish	154
<i>Navruz-Zoda Baxtiyor Negmatovich, Ergasheva Nasiba Rahmatullayevna</i>	
Umumiy ovqatlanish xizmatlari bozorini barqaror rivojlantirishning xususiyatlari va elementlari	160
<i>Raximova Dilorom Sulaymonovna</i>	

Содержание

Теория и методология	10
Деятельность практического психолога в системе образования	11
<i>Эгамбердиев Фарход Тухтаевич, Малика Якубова Собиржановна</i>	
Цифровая экономика	15
Перспективы исследования повышения эффективности производства с помощью моделей искусственного интеллекта в условиях цифровой экономики	16
<i>Назарова Бахрома Мустафоевича, Соибназарова Орзукула Эрназаровича</i>	
Инновационные подходы к укреплению финансовой ресурсной базы коммерческих банков в условиях цифровизации	20
<i>Хаитбоева Дильноза Абдувохид кизи</i>	
Экономика региона и отрасли	26
Инновационные подходы к повышению эффективности использования природных ресурсов в устойчивом развитии экономики нашей страны	27
<i>Хамраева Сайёра Насимовна, Ходжанова Гулшода Отамуродовна</i>	
Инновационный подход к устойчивому развитию зеленой экономики в Узбекистане	32
<i>Халилова Мафтуна Рахмановна, Бахромова Дилнавоз Азаматовна</i>	
«Формирование экологической устойчивости и ее последствия цифровых технологий в зеленой экономике»	37
<i>Гофурова Лола</i>	
Экономические основы внедрения рентгеновских аппаратов в многопрофильных больницах	41
<i>Хамидов Обид Абдурахманович, Умаров Фаррух Умарович</i>	
Экономическое значение увеличения доходов населения	46
<i>Эсанкулов Улугбек Абдуллаевич</i>	
Инновационные подходы и принципы стратегического управления в развитии малого бизнеса	50
<i>Байзакова Дилбар Файзиевна</i>	
Международная торговля и её влияние на национальную экономику	56
<i>Юлдошев Элбек Собир углы</i>	
Малый бизнес и частное предпринимательство	60
Повышение занятости населения и конкурентоспособности через стратегию развития бизнеса на предприятиях	61
<i>Худойназаров Сардор Сафарович</i>	
Необходимость и структурные элементы непрерывной поддержки малого бизнеса	66
<i>Ражабов Уткир Дуснаевич</i>	
Экономика человеческого капитала	71
Психологические основы устранения ситуаций фрустрации у футболистов юношеского возраста	72
<i>Эгамбердиев Фарход Тухтаевич</i>	
Разработка инструментария для развития инновационного потенциала и человеческого капитала в регионе	75
<i>Убайдуллаев Гайрат Зувайтович</i>	
Экономическая эффективность ультразвуковой диагностики в выявлении заболеваний матки: сравнительный анализ с традиционными методами	80
<i>Хамидов Обид Абдурахманович, Усаров Мухриддин Шухратович</i>	
Зарубежный опыт повышения характеристик домохозяйств и благосостояния населения	84
<i>Сафарова Зулфизар Зафар кизи</i>	
Менеджмент и маркетинг	91

Значение маркетингового плана в повышении экономической эффективности предприятия	92

Узаков Джамшид, Зокиров Улугбек

Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит	100

Некоторые аспекты расчета налога на добавленную стоимость в налоговой системе республики Узбекистан	101

Джалилов Рахмонкул Хамидович, Алимова Комила

Анализ вопросов налогообложения и государственного регулирования электронной коммерции	106

Махмудов Лазизбек

Проблемы учета налога на добавленную стоимость в республике Узбекистан	118

Джалилов Рахмонкул Хамидович, Алимова Комила

Ретроспективный анализ процесса организации образования на родном языке	123

Узакова Мафтуна Абдиразаковна

Экономический анализ рентгенологических исследований в здравоохранении:

балансировка государственных расходов и нагрузки на пациентов	126

Хамидов Обид Абдурахманович, Умаров Фаррух Умарович

Финансы, кредит и инвестиции	133

Анализ современного развития коммерческих банков	134

Каримова Азиза Махомадризовевна, Хурсанова Фарида Эркиновна

Вопросы оценки биологических активов в финансовом учете	140

Равшанов Алишер Бабакулович

Анализ опыта зарубежных стран по инновационно-инвестиционному развитию сельского хозяйства	147

Хатамова Манзура Очильдиевна

Сфера услуг и туризма	153

Совершенствование методологических решений для повышения эффективности и качества

услуг аутсорсинга	154

Навруз-Зода Бахтиёр Негматович, Эргашева Насиба Рахматуллаевна

Особенности и элементы устойчивого развития рынка общественного питания	160

Рахимова Дилором Сулаймоновна

Contents

Theory and methodology	10
Activity of a practical psychologist in the education system	11
<i>Egamberdiev Farkhod Tokhtaevich, Malika Yakubova Sobirjanovna</i>	
Digital economy	15
Research prospects for improving production efficiency through artificial intelligence models in the context of the digital economy	16
<i>Nazarov Bakhrom Mustafayevich, Soibnazarov Orzuqul Ernazarovich</i>	
Innovative approaches to strengthen the financial resource base of commercial banks in the context of digitalization	20
<i>Khaitboeva Dilnoza Abduvokhid kizi</i>	
Economy of the region and industry	26
Innovative approaches to increasing the efficiency of natural resource use in the sustainable development of our country's economy	27
<i>Khamrayeva Sayyora Nasimovna, Khojanova Gulshoda Otamurodovna</i>	
Innovative approach to sustainable development of green economy in Uzbekistan	32
<i>Khalilova Maftuna Rakhmon qizi, Bahromova Dilnavoz Azamat qizi</i>	
"The formation of environmental sustainability and its consequences of digital technologies in the green economy"	37
<i>Gofurova Lola</i>	
Economic foundations for implementing x-ray machines in multidisciplinary hospitals	41
<i>Khamidov Obid Abdurakhmanovich, Umarov Farrukh Umarovich</i>	
The economic significance of increasing population income	46
<i>Esankulov Ulugbek Abdullayevich</i>	
Innovative approaches and strategic management principles in small business development	50
<i>Bayzakova Dilbar Fayzievna</i>	
International trade and its impact on the national economy	56
<i>Yuldoshev Elbek Sobir ugli</i>	
Small business and private entrepreneurship	60
Increasing population employment and competitiveness through business development strategy in enterprises	61
<i>Khudoynazarov Sardor Safarovich</i>	
The need and structural elements of continuous support of small businesses	66
<i>Rajabov Utkir Dusnaevich</i>	
Economics of human capital	71
Psychological basis of eliminating frustration situations in adolescent football players	72
<i>Egamberdiev Farkhod Tokhtaevich</i>	
Development of tools for the development of innovative potential and human capital in the region	75
<i>Ubaydullaev Gayrat Zuvaytovich</i>	
Economic efficiency of ultrasound diagnostics in detecting uterine diseases: a comparative analysis with traditional methods	80
<i>Khamidov Obid Abdurakhmanovich, Usarov Mukhriddin Shukhratovich</i>	
Foreign experiences in increasing the characteristics of households and the welfare of the population	84
<i>Safarova Zulfizar Zafar kizi</i>	
Management and marketing	91
The importance of a marketing plan in enhancing the economic efficiency of an enterprise	92

Uzakov Jamshid, Zokirov Ulugbek

Accounting, economic analysis and audit	100
Improving methodological solutions to increase the efficiency and quality of outsourcing services	101
<i>Navruz-Zoda Bakhtiyor Negmatovich, Ergasheva Nasiba Rakhmatullaevna</i>	
Some aspects of calculating value added tax in the tax system of the republic of Uzbekistan	107
<i>Djalilov Rakhmonkul Hamidovich, Alimova Komila</i>	
Analysis of taxation and government regulation of e-commerce	112
<i>Makhmudov Lazizbek</i>	
Problems of accounting for value added tax in the republic of Uzbekistan	124
<i>Djalilov Rakhmonkul Hamidovich, Alimova Komila</i>	
Retrospective analysis of the process of organizing education in the native language	129
<i>Uzokova Maftuna Abdirazzokovna</i>	
Economic analysis of radiological examinations in healthcare: balancing government expenditures and patient burden	132
<i>Khamidov Obid Abdurakhmanovich, Umarov Farrukh Umarovich</i>	
Finance, credit and investment	139
Analysis of the modern development of commercial banks	140
<i>Karimova Aziza Maxomadrizoevna, Khursanova Farida Erkinovna</i>	
Questions of assessment of biological assets in financial accounting	146
<i>Ravshanov Alisher Babakulovich</i>	
Analysis of foreign experience in the innovation and investment development of agriculture	153
<i>Khatamova Manzura Ochildievna</i>	
Service and tourism sector	159
Characteristics and elements of sustainable development of the food service market	160
<i>Rakhimova Dilorom Sulaymonovna</i>	

Nazariya va
metodologiya

Теория и
методология

Theory and
methodology

Ta'lim tizimida amaliy psixolog faoliyati

Egamberdiyev Farxod To'xtayevich, Malika Yakubova Sobirjonovna

Деятельность практического психолога в системе образования

Эгамбердиев Фарход Тухтаевич, Малика Якубова Собиржановна

Activity of a practical psychologist in the education system

Egamberdiev Farkhod Tokhtaevich, Malika Yakubova Sobirjanovna

Received: June 8, 2025 Revised: June 10, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** Ushbu maqolada ta'lim tizimida amaliy psixologlarning o'rni, vazifalari va faoliyat yo'nalishlari yoritilgan. O'quvchilar bilan ishlashda psixologik maslahat, diagnostika va tuzatish ishlari kabi yo'nalishlarning ahamiyati ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, zamonaviy ta'limda psixologning o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi roli hamda pedagogik jamoa bilan hamkorligi tahlil qilingan.
- **Kalit so'zlar:** amaliy psixologiya, ta'lim, psixologik maslahat, diagnostika, o'quvchi shaxsi, maktab psixologi, tuzatish ishlari.
- **Аннотация:** В данной статье освещается роль, задачи и направления деятельности практических психологов в системе образования. Указывается на важность таких направлений в работе с учащимися, как психологическое консультирование, диагностика и коррекционная работа. Также проанализирована роль психолога в всестороннем развитии личности школьника в современном образовании, а также его сотрудничество с педагогическим коллективом.
- **Ключевые слова:** Практическая психология, образование, психологическое консультирование, диагностика, личность ученика, школьный психолог, коррекционная работа.
- **Annotation:** this article covers the role, tasks and areas of activity of practical psychologists in the educational system. The importance of such directions as psychological counseling, diagnostics and corrective work is indicated when working with students. Also, in modern education, the role of the psychologist in the comprehensive development of the personality of the student and his cooperation with the pedagogical community were analyzed.
- **Keywords:** Applied Psychology, Education, psychological counseling, diagnostics, student personality, school psychologist, corrective work.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi nafaqat bilim berish, balki har tomonlama rivojlangan, psixologik jihatdan sog'lom shaxsni shakllantirishni ham o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Shu nuqtai nazardan qaralganda, amaliy psixologning ta'lim

muassasalaridagi o'rni va roli beqiyos ahamiyat kasb etadi. Bugungi globalashuv va tezkor axborot oqimi sharoitida o'quvchilarning ruhiy holati, ularning motivatsiyasi, o'z-o'zini anglash darajasi va ijtimoiy moslashuvi ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan, maktab va oliy o'quv yurtlarida amaliy psixologlar faoliyatining samarali tashkil etilishi dolzarb masalaga aylangan. Ushbu maqolada

ta'lim tizimida amaliy psixologlarning vazifalari, ularning asosiy yo'nalishlari hamda bu sohadagi dolzarb muammolar va ularni hal etish yo'llari tahlil qilinadi.

Ta'lim tizimida amaliy psixologning vazifalari ta'lim tizimida quyidagi asosiy yo'nalishlarda faoliyat yuritadilar. Diagnostika (psixologik testlar, suhbatlar orqali shaxsiy xususiyatlarni aniqlash). Maslahat berish (o'quvchi, ota-ona va o'qituvchilar bilan ishlash). Psixoprofilaktika (stress, zo'ravonlik, muvozanatsizlikka qarshi chora-tadbirlar) /Tuzatish (korreksion) ishlar [1. 45–61]

Ta'lim muassasasida psixologik xizmat tashkiloti psixologlar ta'lim muassasalarida alohida kabinetlarga ega bo'lib, u yerda o'quvchilar bilan individual yoki guruh shaklida ish olib boradilar. Ularga o'z psixologik muammolari haqida ochiqchasiga so'zlash imkoniyati yaratiladi. [2. 73–85].

O'quvchilar bilan individual ishlash har bir o'quvchi o'zining shaxsiy psixologik xususiyatlariga ega. Shuning uchun amaliy psixologlarning vazifasi – o'quvchining ichki holatini tushunish, uni anglash va mos yondashuv asosida yordam berishdan iborat. Individual yondashuv orqali o'quvchi o'zini tushunishga, o'zini qadrlashga o'rganadi. Ayniqsa, o'quv motivatsiyasi past bo'lgan yoki ruhiy holati izdan chiqqan o'quvchilar bilan alohida ishlash muhim ahamiyatga ega.[4. 128–144].

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Ta'lim tizimida amaliy psixolog faoliyatiga oid ko'plab ilmiy manbalarda psixologik xizmatning mohiyati, uning tashkil etilish prinsiplari va psixologning asosiy vazifalari batafsil yoritilgan. Jumladan, A.G. Kovalyov, L.S. Vygotskiy, va S.L. Rubinshteyn kabi klassik psixologlar inson psixikasining rivojlanishi va shaxsning shakllanishida ijtimoiy muhitning, xususan, ta'lim muassasalari muhitining ahamiyatini ta'kidlaganlar. Ularning asarlarida pedagogik jarayon va psixologik rivoj o'zaro bog'liq holatda tahlil qilingan.

O'zbek olimlaridan B. X. Xodjiev, Sh. R. Xolmatov va D. A. Qodirovalar ta'lim muassasalarida amaliy psixologning asosiy yo'nalishlari, profilaktika ishlari, diagnostika va korreksiya faoliyatlari haqida qimmatli ilmiy izlanishlar olib borgan. Ular o'z ishlarida o'quvchilar bilan individual yondashuvning ahamiyati, oilaviy muhit va maktab psixologik muhiti o'rtasidagi o'zaro ta'sirni ko'rsatib berganlar.

So'nggi yillarda chop etilgan ilmiy maqola va monografiyalarda (masalan, "Amaliy psixologiya asoslari" – T. Rasulov, 2021) ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning psixologik rivojlanishga ta'siri, o'quvchilarda stress va xavotir holatlarini bartaraf etish usullari, shuningdek, psixologning masofaviy ish yuritish imkoniyatlari yoritilgan. Bu esa amaliy psixologiya sohasi doimiy ravishda yangilanayotganini ko'rsatadi.

Shuningdek, xalqaro tajriba ham tahlilga loyiq. Masalan, AQSh, Finlandiya va Yaponiya ta'lim tizimlarida maktab psixologlarining faoliyati qat'iy me'yoriy hujjatlar asosida olib boriladi va ular o'quvchilarning faqat akademik emas, balki emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ham e'tibor qaratadi. Bu tajriba O'zbekiston ta'lim tizimi uchun ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim muassasalarida amaliy psixologlarning faoliyati nafaqat shaxsiy muammolarni hal etishga, balki sog'lom psixologik muhit yaratishga, o'quvchilarning o'zini anglash va ijtimoiy moslashuv darajasini oshirishga ham qaratilgan.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu ilmiy maqolada ta'lim tizimida amaliy psixologlarning faoliyatini o'rganish, ularning vazifalari, duch kelayotgan muammolari va samarali ish yuritish uslublarini aniqlash maqsad qilindi. Tadqiqot quyidagi metodologik yondashuvlar asosida olib borildi:

1. Nazariy tahlil usuli: Ilmiy maqola doirasida psixologiya, pedagogika va sotsiologiya sohalariga oid ilmiy adabiyotlar, maqolalar, monografiyalar hamda xorijiy va mahalliy manbalar tahlil qilindi. Bu orqali amaliy psixologiya konsepsiyasi, uning ta'lim tizimidagi o'rni va rivojlanish tendensiyalari aniqlashtirildi.
2. Empirik tadqiqotlar: Amaliy psixologlarning faoliyatini o'rganish maqsadida umumta'lim maktablari, kollej va texnikumlar hamda oliy ta'lim muassasalarida ishlovchi psixologlar bilan so'rovnoma va suhbatlar o'tkazildi. So'rovnomalarda yordamida ularning ish sharoitlari, duch kelayotgan asosiy psixologik muammolar, korreksion va diagnostik faoliyatdagi tajribalari o'rganildi.
3. Kuzatuv metodi: Tajriba sifatida ayrim ta'lim muassasalarida amaliy psixologlarning real faoliyati jarayonida bevosita ishtirok etilib, ularning metodik yondashuvlari va o'quvchilar bilan ishlash usullari kuzatildi. Bu kuzatuvlar orqali amaliy faoliyatdagi ijobiy jihatlar va kamchiliklar aniqlab borildi.
4. Statistik tahlil: Tadqiqot davomida to'plangan ma'lumotlar sonli tahlil asosida qayta ishlanib, diagramma va jadval shaklida umumlashtirildi. Bu usul psixologlarning faoliyat samaradorligini baholash, ularning ish yuklamasi va muammolarini tizimli tahlil qilish imkonini berdi.
5. Taqqoslash va umumlashtirish usullari: Mahalliy va xorijiy tajribalar taqqoslab chiqildi, ilg'or amaliyotlar asosida umumlashtirilgan xulosalar chiqarildi. Bu yondashuv, mavjud muammolarga nisbatan samarali yechimlarni ishlab chiqishga asos bo'ldi. Psixologik testlar va metodikalar qo'llanilishi amaliy psixologlar o'z faoliyatlarida turli psixodiagnostik vositalardan – testlar, anketalar, kuzatuv va intervyulardan

foydalanadilar. Bu metodikalar o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari, hissiy holati va shaxsiy fazilatlarini aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, bu ma'lumotlar asosida tuzatish (korreksion) ishlari amalga oshiriladi. [5. 115–139].

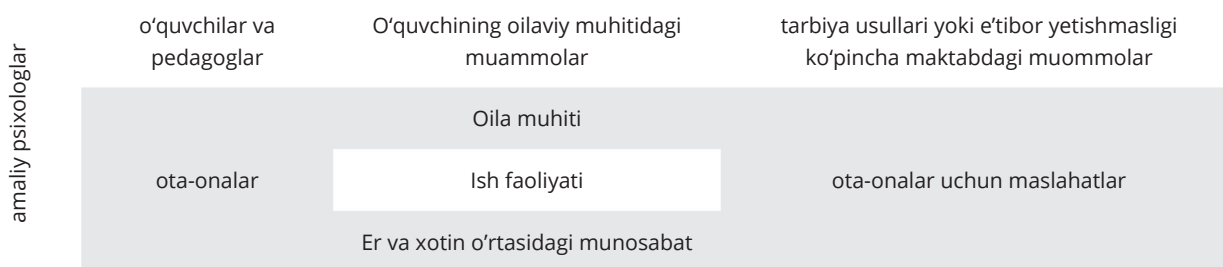
Inkluziv ta'limda psixologning o'rni. Bugungi kunda inkluziv ta'lim (ya'ni maxsus ehtiyojga ega bolalar bilan umumiy muhitda ishlash) tizimi rivojlanib bormoqda. Ushbu yo'nalishda amaliy psixologlar nogironligi yoki rivojlanishida muammo bo'lgan o'quvchilarning ta'lim jarayoniga moslashuvi uchun psixologik yordam ko'rsatadi. Bu faoliyatda sabr, empatiya va yuqori kasbiy tayyorgarlik talab etiladi. [6.162–179].

TAHLIL VA NATIJALAR

Pedagogik jamoa bilan hamkorlik amaliy psixologning samarali ishlashi uchun pedagoglar bilan o'zaro aloqasi muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarning xulqidagi yoki o'qishdagi o'zgarishlar ko'pincha o'qituvchilar orqali seziladi. Shuning uchun psixolog va pedagoglar birgalikda ishlash orqali o'quvchi muammosini aniq aniqlab, unga yordam ko'rsatishadi. Bu holatda maxsus pedagogik-psixologik konsiliumlar tashkil etilishi mumkin [6. 200–215].

1-jadval

Ota-onalar bilan ishlash yo'nalishi quydagi jadval orqali hamkorlikda ishlash

Shuning uchun psixologlar, psixologik treninglar, suhbatlar va seminarlar o'tkazadilar. Bu orqali ota-onalar farzandlarining ichki dunyosini chuqurroq anglab, ularning ijtimoiy-psixologik rivojiga hissa qo'shadilar[7. 91–106].

Psixoprofilaktika ishlari va muhit sog'lomlashtirish. Psixologik profilaktika – bu o'quvchilarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy holatlarning oldini olishga qaratilgan faoliyatdir. Bunda psixologlar maktabda sog'lom muhitni shakllantirish, do'stona munosabatlarni rivojlantirish, ijtimoiy moslashuvda yordam berish, zo'ravonlik va tushkunlik holatlarini kamaytirish uchun turli dasturlar ishlab chiqadilar. Bularga sinf jamoasi bilan ishlash, rolli o'yinlar, treninglar, psixologik aksiyalar kiradi. [8. 197–210].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ta'lim tizimida amaliy psixologning roli beqiyosdir. Zamonaviy ta'lim sharoitida o'quvchilarning individual xususiyatlari, hissiy-ruhiy holatlari, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy taraqqiyotini qo'llab-quvvatlashda psixologik xizmat faoliyati zaruratga aylangan. Amaliy psixologlar o'z faoliyatida diagnostika, maslahat, korrektsiya, profilaktika va psixota'lim kabi yo'nalishlarda samarali ish olib boradilar. Psixologik yordamning samaradorligi o'quvchi, ota-ona va pedagogik

jamoa bilan o'zaro hamkorlikda yondashuv asosida ta'minlanadi. Ayniqsa, maktab psixologlarining o'quvchilar ruhiy holatini o'rganish, salbiy holatlarning oldini olish, motivatsiyani oshirish hamda inkluziv ta'lim jarayonida moslashtirishdagi faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaliy psixologlar kasbiy etika, maxfiylik va ishonchlilik prinsiplariga amal qilgan holda ishlaydi. Bu esa ta'lim tizimida sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, ta'lim muassasasida amaliy psixologning mavjudligi, uning faoliyati va professionalligi nafaqat o'quvchining, balki butun jamiyatning kelajakdagi salohiyati uchun muhim omil hisoblanadi.

Umimiy qilib aytganda ta'lim tizimida Psixologining yana muhim bir maqsadi, o'quvchi va o'qituvchi bilan ota onalarga psixologik yordam ko'rsatish fan mutaxasisi vakili sifatida, asosiy maqsad vazifalarini tahrirlab hamda qobiliyati va ta'lim jarayonidagi qiziqishlarini oshirish va aniqlashdir. Hamda asosiy maqsad va vazifamiz o'laroq, amaliy Psixolog sohasi ta'lim tizimida kengroq qo'llanilishi maktabgacha ta'lim va maktab ta'lim muassalarida o'quvchi va o'qituvchi bn ota onalarni ham ilmiy va dunyoviy qarashlarini uyğunlashtirgan holda ehtiyojlariga ko'ra mukammal shakllantirish ma'naviy inqirozni keskinlashtirishdir lozim deb fikr mulohaza etamiz.

Bunda kichik va o'spin, o'quvchi yoshlar faoliyat jarayonini

yoshi katta bo'lgan fuqorolar bilan birga tarbiyaviy va manaviy ahloqini to'g'ri tizimida olib borish, kelajakdagi yetuk shaxslarni yetkazish bn birga o'zaro shaxsiy manaviyat va madaniyat munosabatlarini yuksaltirishda muhim ahamiyatga ega deb hisoblaymiz.

Shunga ko'ra hozirda Psixologlar yordami bilan birga mumkin bo'lgan darslik printspi tuzilmasi asosida jamiyat o'rtasidagi saviya va savotxonlikni oshirish bn birga Psixologiya sohasini nafaqat soha yoki fan sifatida balki darslik sifatida, ta'lim yunalishida ya'ni maktab muassalarimizda darslik darajasida joriy etish maqsadga mo'fiq fikr deb, ilgari suramiz va asoslik deb hisoblaymiz.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Egamberdiyev Farhod Tuxtayevich Axborot texnologiyalari va menejment universiteti "Tarix" kafedrasida psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsenti v.b. / Эгамбердиев Фарход Тухтаевич доктор философии (PhD) по психологии, доцент кафедры истории Университета информационных технологий и управления и др. / Egamberdiev Farkhod Tukhtayevich Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor, Department of History, University of Information Technologies and Management, etc.**

► ibrohimamin@mail.ru

■ <https://orcid.org/0009-0002-8261-6257>

2. **Axborot texnologiyalari va menejment universiteti Psixologiya ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi Malika Yakubova Sobirjonovna / Малика Якубова Собиржановна, студентка 1 курса факультета психологии Университета информационных технологий и управления / Malika Yakubova Sobirjonovna, 1st year student of Psychology at the University of Information Technologies and Management**

► malikayakubova40@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0000-1348-8146>

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Vygotskiy L.S. (1991). Pedagogik psixologiya. Moskva: Pedagogika nashriyoti.
- [2]. Rubinshteyn S.L. (2000). Inson va uning psixikasi. Moskva: Nauka.
- [3]. Xodjiev B.X. (2016). Amaliy psixologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
- [4]. Qodirova D.A. (2019). Psixologik xizmat va amaliy psixolog

faoliyati. Toshkent: TDPU.

- [5]. Rasulov T. (2021). Amaliy psixologiya: nazariya va amaliyot. Toshkent: Innovatsiya.
- [6]. Holmatov Sh.R. (2020). Ta'lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyati. Toshkent: Fan.
- [7]. American Psychological Association. (2020). Standards for Educational and Psychological Testing. Washington, DC.
- [8]. Tadjibaeva D.A., & Nurmuxamedova Z. (2022). "Maktab psixologlarining diagnostik faoliyati". Psixologiya va ijtimoiy fanlar jurnali, №3(15), 48–54.
- [9]. UNESCO (2021). Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Educational Settings. Paris: UNESCO Publishing.
- [10]. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2022). Ta'lim muassasalarida psixologik xizmatni tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma. Toshkent.
- [11]. Boymurodov N. Amaliy psixologiya. – Toshkent: Yangi Asr Avlodi, 2009. – 316 bet.
- [12]. Nishanova Z.T. Psixologik maslahat. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010. – 248 bet.
- [13]. Nishanova Z., Qurbonova Z., Abdiyev S. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. – Toshkent: Taffakur-bo'stoni, 2011. – 304 bet.
- [14]. Klyueva N.V. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Vldos, 2006. – 399 bet
- [15]. Nishanova Z., Qurbonova Z., Abdiyev S. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, 2011. 304 bet.
- [16]. Boymurodov N. Amaliy psixologiya. Toshkent: Yangi Asr Avlodi, 2009. 318 bet.
- [17]. Krutetskiy V.A. Pedagogik psixologiya. Moskva: Prosveshcheniye, 1972. 368 bet. (Manba: Krutetskiy V.A. asari)
- [18]. Nishanova Z.T. Psixologik maslahat. Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010. 248 bet.
- [19]. Rogov E.I. Psixologik maslahat va diagnostika. Moskva: VLADOS, 2003. 384 bet. (Manba: Rogov E.I. asari)
- [20]. Эгамбердиев Ф. Т. СПОРТЧИЛАРДА ИРОДАВИЙ СИФАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ-ПСИХОЛОГИК МУАММО СИФАТИДА //PSIXOLOGIYA Учредители: Бухарский государственный университет. – №. 1. – С. 116-118.
- [21]. Эгамбердиев Ф. Т. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА ПРОЯВЛЕНИЯ ВОЛЕВЫХ КАЧЕСТВ В СПОРТЕ //MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS. – 2021. – С. 24.

Raqamli
iqtisodiyot

Цифровая
экономика

Digital economy

Raqamli iqtisodiyot

Raqamli iqtisodiyot sharoitida sun'iy intellekt modellari orqali ishlab chiqarish samaradorligini takomillashtirishning tadqiqot istiqbollari

Nazarov Baxrom Mustafоеvich, Soibnazarov Orzuqul Ernazarovich

Перспективы исследования повышения эффективности производства с помощью моделей искусственного интеллекта в условиях цифровой экономики

Назарова Бахрома Мустафоевича, Соибназарова Орзукула Эрнazarovich

Research prospects for improving production efficiency through artificial intelligence models in the context of the digital economy

Nazarov Bakhrom Mustafayevich, Soibnazarov Orzuqul Ernazarovich

Received: June 10, 2025 Revised: June 12, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya.** Ushbu tadqiqotda sun'iy intellekt texnologiyalarining ishlab chiqarish samaradorligiga ta'siri va an'anaviy ekonometrik modellar bilan solishtirilgan holda prognozlash samaradorligi o'rganiladi. Mashinali o'qitish algoritm-lari va ekonometrik usullardan foydalangan holda ma'lumotlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt asosidagi usullar, ayniqsa, dinamik va murakkab sharoitlarda, ekonometrik modellarga nisbatan aniqlik va moslashuvchanlik jihatidan ustunlik qiladi. Biroq, ekonometrik modellar izohlanuvchan natijalar va sabab-oqibat munosabatlarini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot raqamli iqtisodiyotda ishlab chiqarish samarador-ligini optimallashtirish uchun SI va ekonometrik modellarining kuchli tomonlaridan foydalanadigan gibrid yondashuv zarurligini ta'kidlaydi.
- **Kalit so'zlar:** Raqamli iqtisodiyot, Sun'iy intellekt, Ishlab chiqarish samaradorligi, Ekonometrik modellar, Prognozlash, Mashinali o'qitish, Gibrid yondashuv
- **Аннотация.** В данном исследовании изучается влияние технологий искусственного интеллекта на эффективность производства и эффективность прогнозирования по сравнению с традиционными эконометрическими моделями. Данные анализируются с использованием алгоритмов машинного обучения и эконометрических методов. Результаты исследования показывают, что методы на основе искусственного интеллекта, особенно в динамических и сложных условиях, превосходят эконометрические модели по точности и гибкости. Однако эконометрические модели важны для понимания объясняемых результатов

и причинно-следственных связей. Исследование подчеркивает необходимость гибридного подхода, использующего сильные стороны ИИ и эконометрических моделей для оптимизации эффективности производства в цифровой экономике.

- **Ключевые слова:** Цифровая экономика, Искусственный интеллект, Эффективность производства, Эконометрические модели, Прогнозирование, Машинное обучение, Гибридный подход
- **Abstract.** In this study, the influence of artificial intelligence technologies on production efficiency and forecasting efficiency are studied in comparison with traditional econometric models. Data are analyzed using machine learning algorithms and econometric methods. The research results show that methods based on artificial intelligence, especially in dynamic and complex conditions, surpass econometric models in terms of accuracy and flexibility. However, econometric models are important in understanding explanatory outcomes and cause-and-effect relationships. The study emphasizes the need for a hybrid approach that uses the strengths of AI and econometric models to optimize production efficiency in the digital economy.
- **Keywords:** Digital economy, Artificial intelligence, Production efficiency, Econometric models, Forecasting, Machine learning, Hybrid approach

KIRISH

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi ishlab chiqarish sanoatida yangi imkoniyatlar va muammolarni keltirib chiqarmoqda. Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, an'anaviy ekonometrik model bilan raqobatlashmoqda. Ushbu tadqiqotda SI asosidagi usullar va ekonometrik modellar o'rtasidagi samaradorlikni solishtirish orqali raqamli iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqarish samaradorligini bashorat qilishning eng maqbul yondashuvi aniqlanadi.

Ushbu tadqiqotning obyekti raqamli iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqarish sanoatida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishdir. Bu, xususan, SI yordamida ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, ma'lumotlarni tahlil qilish va samaradorlikni bashorat qilishga qaratilgan texnologiyalarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotning asosiy muammosi raqamli iqtisodiyotda ishlab chiqarish samaradorligini prognozlashda SI asosidagi usullar va an'anaviy ekonometrik modellar o'rtasidagi samaradorlikni baholash va solishtirishdan iborat. Bu jarayonda qaysi usul yanada aniq va moslashuvchan natijalar berishi o'rganiladi.

Tadqiqot quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

- Ma'lumotlar to'plash: Ishlab chiqarishga oid ma'lumotlar (masalan, hajm, xarajatlar, vaqt) yig'iladi.
- Modellashtirish:
  - SI usullari (masalan, mashinali o'qitish algoritmlari) yordamida prognozlash.
  - Ekonometrik modellar (masalan, regressiya tahlili) yordamida bashorat qilish.
- Taqqoslash: Prognoz aniqligi o'lchovlari (masalan, o'rtacha kvadratik xato) asosida solishtirish.
- Tahlil: Ikkala usulning afzalliklari va kamchiliklari aniqlanadi. Ushbu yondashuv raqamli iqtisodiyotda ishlab chiqarish

samaradorligini oshirish uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi va sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining ishlab chiqarish samaradorligiga ta'siri bo'yicha so'nggi yillarda ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu adabiyotlar sharhida SI va ekonometrik modellar yordamida ishlab chiqarish samaradorligini prognozlash bo'yicha mavjud tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlari, natijalari va kamchiliklari ko'rib chiqiladi. SI texnologiyalari, xususan, mashinali o'qitish va chuqur o'qitish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishda keng qo'llanilmoqda. Masalan, Li va boshqalar (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotda SI yordamida mashinalarning nosozliklarini oldindan bashorat qilish va texnik xizmat ko'rsatishni optimallashtirish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish mumkinligi ko'rsatilgan. Shuningdek, Zhang va Hu (2021) SI ning avtomatlashtirish, ma'lumotlarni tahlil qilish va qaror qabul qilish jarayonlarida muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Raqamli iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqarish samaradorligini prognozlashda sun'iy intellekt (SI) va ekonometrik model o'rtasidagi taqqoslash uchun quyidagi metodologiya taklif etiladi. Ushbu metodologiya ma'lumotlarni yig'ish, model lashtirish, baholash va natijalarni tahlil qilish bosqichlarini o'z ichiga oladi.

1. Ma'lumotlar to'plash va tayyorlash

Tadqiqot uchun quyidagi ma'lumotlar to'planadi:

- Ishlab chiqarish ko'rsatkichlari: Vaqt seriyasi shaklida ishlab chiqarish hajmi, xarajatlar, ishchi kuchi va boshqa tegishli ko'rsatkichlar.

- Raqamlashtirish indikatorlari: Sanoatda raqamli texnologiyalar (masalan, IoT, avtomatlashtirish) va SI dan foydalanish darajasiga oid ma'lumotlar.

- Iqtisodiy omillar: Bozor talabi, xom ashyo narxlar va makroiqtisodiy ko'rsatkichlar.

Ma'lumotlar davlat statistika organlari, sanoat hisobotlari va korxona ma'lumotlaridan olinadi. To'plangan ma'lumotlar vaqt seriyasi formatida tuziladi va ma'lum bir davrni (masalan, 2010-2023 yillar) qamrab oladi.

Ma'lumotlarni tayyorlash bosqichlari:

- Tozalash: Noto'g'ri yoki yetishmayotgan qiymatlar tuzatiladi yoki olib tashlanadi.

- Normalizatsiya: SI modellari uchun ma'lumotlar standartlashtiriladi yoki normalizatsiya qilinadi.

- Bo'linish: Ma'lumotlar o'quv (80%) va test (20%) to'plamlariga ajratiladi.

2. Modellash

Ikki asosiy yondashuv qo'llaniladi: SI asosidagi modellar va ekonometrik modellar.

2.1. Sun'iy intellekt modellari

Quyidagi mashinali o'qitish algoritmlari tanlanadi:

- Neyron tarmoqlar: Chuqur o'qitish modellari (masalan, MLP yoki RNN) vaqt seriyalarini prognozlash uchun ishlatiladi.

- Tasodifiy o'rmon (Random Forest): Chiziqli bo'lmagan munosabatlarni aniqlashda samarali usul.

SI modellari o'quv ma'lumotlari asosida o'qitiladi, hyperparametrlarni optimallashtirish (masalan, grid search) yordamida sozlanadi va test to'plamida sinovdan o'tkaziladi.

2.2. Ekonometrik modellar

Quyidagi an'anaviy usullar qo'llaniladi:

- ARIMA: Vaqt seriyalarini prognozlash uchun mos, stasionar va mavsumiy ma'lumotlar uchun ishlatiladi.

- Regressiya modellari: Oddiy yoki ko'p o'zgaruvchanli regressiya, samaradorlikka ta'sir qiluvchi omillarni aniqlash uchun. Ekonometrik modellar o'quv ma'lumotlari asosida moslashtiriladi va statistik testlar (masalan, t-test) yordamida tekshiriladi.

3. Baholash va taqqoslash

Modellarning samaradorligi quyidagi o'lchovlar bilan baholanadi:

- O'rtacha kvadratik xato (MSE): Prognoz va haqiqiy qiymatlar o'rtasidagi farqning kvadratik o'rtachasi.

- O'rtacha absolyut xato (MAE): Prognoz va haqiqiy qiymatlar o'rtasidagi absolyut farqning o'rtachasi.

- R-kvadrat (R^2): Modelning ma'lumotlarni tushuntirish darajasini ko'rsatadi.

Modellarning umumlashtirish qobiliyati k-fold cross-validation yordamida sinovdan o'tkaziladi.

4. Interpretatsiya va gibrid yondashuv

- Ekonometrik modellar: Parametrlarni talqin qilish orqali o'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatlar aniqlanadi.

- SI modellari: Feature importance yoki SHAP usullari yordamida talqin qilinadi.

Gibrid yondashuvlar:

- SI yordamida muhim o'zgaruvchilar aniqlanadi va ekonometrik modellar bilan prognozlash amalga oshiriladi.

- Ekonometrik model bilan dastlabki prognoz qilinadi, so'ngra SI yordamida qoldiqlar tahlil qilinib, natijalar takomillashtiriladi.

5. Natijalarni taqqoslash va tahlil

Modellar quyidagi jihatlaridan solishtiriladi:

- Prognozlash aniqligi: MSE, MAE va R^2 o'lchovlari asosida.

- Interpretatsiya qilinishi: Qaror qabul qiluvchilar uchun qaysi model foydaliroq ma'lumot berishi.

- Amaliy qo'llanilishi: Real vaqtda qo'llash va yangi ma'lumotlarga moslashuvchanlik.

Natijalar Diebold-Mariano testi kabi statistik usullar bilan tekshiriladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ekonometrik modellar iqtisodiy munosabatlarni tahlil qilish va bashorat qilish uchun muhim vositalardir. Ular nazariy asoslarga tayangan holda statistik usullardan foydalanadi, masalan, regressiya, vaqt seriyalari yoki panel ma'lumotlar modellari qo'llash orqali iqtisodiy qarorlar uchun dalillarga asoslangan yondashuvni ta'minlaydi. Biroq, ularning samaradorligi ma'lumot sifati va modelning to'g'ri belgilanishiga bog'liq.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida esa sun'iy intellekt (SI) ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va prognozlashda muhim afzalliklarga ega. SI katta hajmdagi ma'lumotlarni real vaqtda tahlil qilish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, texnik xizmat ko'rsatish ehtiyojlarini oldindan bashorat qilish va ta'minot zanjirlarini samarali boshqarish imkonini beradi. Bundan tashqari, SI tezkor moslashuvchanlikni ta'minlaydi, bu esa uni an'anaviy ekonometrik modellardan ustun qo'yadi. Shunga qaramay, SI ham o'z cheklovlariga ega: u ma'lumot sifatiga qattiq bog'liq va qaror qabul qilish jarayonlari ba'zan tushunarsiz bo'lib qolishi mumkin. Ekonometrik modellar esa shaffoflik va tushunarli metodologiya jihatidan afzalroqdir. Masalan, raqamli iqtisodiyotda sun'iy intellekt ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va prognozlashda yangi imkoniyatlar ochadi, chunki u katta ma'lumotlar bilan ishlashda va tezkor o'zgarishlarga moslashishda ustunlikka ega. Shu bilan birga, uning muvaffaqiyati ma'lumot sifatiga bog'liq bo'lib, shaffoflik masalalarini hal qilish zarurati saqlanib qoladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu metodologiya SI va ekonometrik modellar o'rtasidagi farqlarni aniqlash uchun mustahkam asos yaratadi. Gibridd yondashuvlar ikkala usulning afzalliklarini birlashtirish imkonini beradi, bu esa amaliy qo'llanmalar va kelajakdagi tadqiqotlar uchun muhim yo'nalishdir.

Adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, SI texnologiyalari ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda katta imkoniyatlarga ega, lekin ularning murakkabligi va izohlanuvchanligining pastligi muhim kamchiliklardir. Ekonometrik modellar esa aniq va izohlanuvchan natijalar beradi, ammo murakkab jarayonlarni qamrab ololmasligi mumkin. Shu sababli, SI va ekonometrik modellar o'rtasidagi solishtirma tahlil raqamli iqtisodiyotda ishlab chiqarish samaradorligini prognozlash bo'yicha mavjud bo'shliqlarni to'ldirishga yordam beradi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Nazarov Baxrom Mustafоеvich Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Sun'iy intellekt kafedrasi assistenti / Назарова Бахрома Мустафоевича Ташкентский государственный экономический университет Кафедра искусственного интеллекта ассистент / Nazarov Bakhrom Mustafayevich Tashkent State University of Economics Department of Artificial Intelligence assistant**

► bahrommalaka@mail.ru

■ <https://orcid.org/0009-0004-4073-9333>

2. **Soibnazarov Orzuqul Ernazarovich Samarqand davlat tibbiyot universiteti - Nevrologiya kafedrasi. PhD,**

dotsent / Соибназарова Орзукула Эрназаровича Самаркандский государственный медицинский университет Кафедра неврологии. PhD, доцент / Soibnazarov Orzuqul Ernazarovich Samarkand State Medical University Department of Neurology. PhD, Associate Professor

► orzu.soibnazarov@bk.ru

■ <https://orcid.org/0009-0008-6668-3947>

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. D. Rasulev, Sh. Nurullayeva, N. Ro., Zmetova, M. Muminova Ekonometrika asoslari (O'quv qo'llanma) Toshkent – iqtisodiyot – 2019
- [2]. Chen, Y., et al. (2019). Comparing machine learning and econometric models for economic forecasting. Journal of Economic Dynamics and Control.
- [3]. S.S.Gulyamov, R.X.Ergashev, S.N.Xamraeva Raqamli iqtisodiyot T.: 2021
- [4]. "Raqamli iqtisodiyot sharoitida sun'iy intellektni qo'llashning nazariy asoslari" mavzusida Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. Toshkent- 2023
- [5]. Li, Z., Wang, Y., & Wang, K. (2020). Predictive maintenance in manufacturing using machine learning. Journal of Manufacturing Systems.
- [6]. OECD. (2019). Digital Innovation: Seizing Policy Opportunities. OECD Publishing.

Raqamlashtirish sharoitida tijorat banklarining moliyaviy resurslari bazasini mustahkamlashda innovatsion yondashuvlar

Xaitboyeva Dilnoza Abduvohid qizi

Инновационные подходы к укреплению финансовой ресурсной базы коммерческих банков в условиях цифровизации

Хайтбоева Дильноза Абдувохид кизи

Innovative approaches to strengthen the financial resource base of commercial banks in the context of digitalization

Khaitboeva Dilnoza Abduvokhid kizi

Received: June 10, 2025 Revised: June 12, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya.** Ushbu maqolada raqamlashtirish sharoitida O'zbekistonda tijorat banklarining moliyaviy resurs bazasini rivojlantirishning hozirgi holati tahlil qilinadi. Unda raqamli moliyaviy xizmatlarni kengaytirishga to'sqinlik qilayotgan muammolar, jumladan, ishonchning yo'qligi, infratuzilma bo'shliqlari va tartibga solish cheklovlari ta'kidlangan. Muallif xorijiy tajriba va mahalliy sharoitdan kelib chiqib, raqamli vositalar, fintex hamkorligi va mijozlarga yo'naltirilgan innovatsiyalar orqali banklarning moliyaviy bazasini mustahkamlashning amaliy strategiyalarini taklif etadi.
- **Kalit so'zlar.** Raqamlashtirish, tijorat banklari, moliyaviy resurslar, raqamli depozitlar, fintex, trust, infratuzilma.
- **Аннотация.** В данной статье анализируется текущее состояние развития финансово-ресурсной базы коммерческих банков в Узбекистане в условиях цифровизации. В ней подчеркиваются проблемы, препятствующие расширению цифровых финансовых услуг, включая отсутствие доверия, инфраструктурные пробелы и регулирующие ограничения. Основываясь на зарубежном опыте и местном контексте, автор предлагает практические стратегии укрепления финансовой базы банков за счет цифровых инструментов, финтех-кооперации и клиентоориентированных инноваций.
- **Ключевые слова.** Цифровизация, коммерческие банки, финансовые ресурсы, цифровые депозиты, финтех, доверие, инфраструктура.
- **Annotation.** This article analyzes the current state of commercial banks' financial resource base development in Uzbekistan under the conditions of digitalization. It highlights the challenges that hinder the expansion of digital financial services, including lack of trust, infrastructure gaps, and regulatory limitations. Based on foreign experiences and the local context, the author proposes practical strategies for strengthening banks' financial bases through digital tools, fintech collaboration, and customer-centric innovations.
- **Keywords.** Digitalization, commercial banks, financial resources, digital deposits, fintech, trust, infrastructure.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida raqamlashtirish jarayonlari moliyaviy muassasalar faoliyatini tubdan o'zgartirmoqda. Ayniqsa, tijorat banklari o'z moliyaviy resurslarini kengaytirish, mijozlarga zamonaviy xizmat turlarini taklif etish va raqobatbardoshligini oshirish maqsadida raqamli texnologiyalardan foydalanishni kengaytirmoqda. Raqamli omonatlar, onlayn to'lov tizimlari, mobil banking kabi xizmatlar banklar uchun yangi resurs manbaiga aylanmoqda. Tijorat banklari raqamlashtirish sharoitida moliyaviy resurslarini kengaytirishda raqamli texnologiyalar, fintex platformalar va raqobatbardosh mahsulotlar orqali yangi imkoniyatlarga ega bo'lmoqda. Bunday sharoitda ularning resurs bazasini mustahkamlashda innovatsion yondashuvlar va raqamli transformatsiya hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Ushbu maqolada raqamlashtirish sharoitida tijorat banklarining moliyaviy resurslari bazasini mustahkamlash imkoniyatlari tahlil etiladi hamda ularni yanada kengaytirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy adabiyotlarda bank resurslarining tarkibi, manbalari va ularni boshqarish strategiyalari keng o'rganilgan. Masalan, J.Keynsning moliyaviy bozorlar nazariyasi [3], F.Mishkinning "Pul-kredit tizimi" dagi yondashuvlari banklarning likvidlikni saqlash va xatarni boshqarish bo'yicha muhim nazariy asoslar sifatida e'tirof etiladi [2].

Xalqaro amaliyotda esa banklar raqamlashtirish orqali resurslar bazasini diversifikatsiya qilish uchun BaaS (Bank as a Service) va API iqtisodiyotga asoslangan strategik yechimlarni ishlab chiqmoqda (qarang: [4]). PwC tadqiqotlariga ko'ra, raqamli banking foydalanuvchilari soni o'sishda davom etmoqda va mijozlar omonatlarni mobil ilovalar orqali boshqarishni afzal ko'rmoqda [5]. Xitoydagi Ant Group kabi fintex gigantlari raqamli omonat xizmatlari va real-time moliyaviy platformalar orqali aholidan katta hajmda moliyaviy resurslarni jalb qilmoqda [6].

Raqamlashtirish sharoitida esa bu resurslar bazasiga yangicha qarash talab etiladi: mobil ilova orqali omonat qo'yish, raqamli keshbek tizimlari, QR orqali pul kirimlari va boshqa innovatsion usullar orqali banklar mijoz mablag'larini jalb etish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda tijorat banklarining moliyaviy resurslari bazasini mustahkamlashda raqamlashtirishning o'rni

va ta'sirini baholash uchun qiyosiy va tahliliy yondashuvlar qo'llanildi. Birinchi navbatda, sohaning zamonaviy holatini o'rganishda axborot texnologiyalari bilan integratsiya darajasi, raqamli bank xizmatlari turlari va ularning moliyaviy resurslarga ta'siri tahlil etildi.

Rivojlangan davlatlardagi tijorat banklari amaliyoti o'rganildi, xususan, ular tomonidan qo'llanilayotgan raqamli yechimlar, fintex bilan integratsiya, omonat jalbi strategiyalari qiyosiy tahlil qilindi. Ushbu davlatlar yutuqlari asosida baholash mezonlari shakllantirildi va O'zbekiston kontekstiga mos takliflar ishlab chiqildi.

Tahlil jarayonida normativ-huquqiy hujjatlar, markaziy bank hisobotlari, xalqaro auditorlik tashkilotlari (EY, PwC) ning tahliliy materiallari va mavjud ilmiy adabiyotlardan foydalanildi. Dolzarbligi. O'zbekistonda raqamlashtirish jarayoni barcha sohalarida keng qo'llanilmoqda, ayniqsa moliyaviy sektorda. Tijorat banklari raqamli texnologiyalar orqali xizmat ko'rsatish sifatini oshirish, mijozlarni jalb etish va moliyaviy resurslar bazasini mustahkamlashga intilayapti. Shu bilan birga, raqamli xizmatlarni joriy etishda infratuzilmaviy, huquqiy va inson omiliga bog'liq muammolar mavjud. Bunday vaziyatda ilmiy tahlil va xalqaro amaliyot asosida yechimlar ishlab chiqish talab etilmoqda. Shu sababli, ushbu tadqiqot mavzusi amaliy va ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklarining moliyaviy resurslari — bu banklarning o'z faoliyatini moliyalashtirish, mijozlarga kredit va boshqa moliyaviy xizmatlar ko'rsatish uchun zarur bo'lgan mablag'lar yig'indisidir. Ushbu resurslarga asosan: jismoniy va yuridik shaxslardan jalb qilingan omonatlar, qayta moliyalashtirish vositalari, bank kapitali, xalqaro moliyaviy tashkilotlardan jalb qilingan mablag'lar va boshqalar kiradi.

Hozirgi vaqtda jahonning yetakchi moliyaviy markazlarida (Singapur, London, Frankfurt) tijorat banklari fintex texnologiyalar bilan integratsiya asosida "aqlli" depozitlar, real-time bank akkauntlar va ommaviy raqamli kompaniyalar orqali resurs bazasini diversifikatsiya qilmoqda.

"PwC 2023 Digital Banking Survey (Hindiston va Janubiy Sharq Osiyosi) ko'rsatganidek, banklar 68% mijoz tajribasini yaxshilash, 56% operatsion samaradorlikni oshirish maqsadida raqamlashtirishga e'tibor bermoqda, ammo 80% bank raqamli maqsadlarga hali erishmagan" (pwc.com). ... EY (2021) hisobotida ta'kidlanganidek, raqamli platformalar va fintex kompaniyalar moliyaviy xizmatlar bozorining 200 mlrd dollarning ustidan foydalanmoqda [4], bu banklar uchun API va Bank-as-a-Service integratsiyasini strategik vazifaga aylantirmoqda. Bu amaliyotlar O'zbekiston bank tizimi uchun ham muhim o'rnak bo'la oladi.

1-jadval.

O'zbekistonda raqamli bank xizmatlari rivojlanishi bo'yicha asosiy ko'rsatkichlar
(2020–2024)

T/R	MA'LUMOT TURI	MANBA
1	2020–2024 yillarda O'zbekistonda jismoniy shaxslar tomonidan jamg'arilgan omonatlar hajmi	cbu.uz –Markaziy bank rasmiy sayti
2	Mobil banking foydalanuvchilari soni	Uzcard, Humo, Central Bank
3	Raqamli xizmatlar orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar ulushi	UzStatistics, CBU
4	Tijorat banklarining raqamli mahsulotlar turlari va ulardan foydalanish	AKBlar yillik hisobotlari
5	Fintech kompaniyalari bilan hamkorlik qiluvchi banklar soni va tendansiyasi	EY, PwC, Deloitte (region-based review)

Jadvalda tijorat banklari faoliyatida raqamlashtirish jarayoniga doir muhim ko'rsatkichlar turlari keltirilgan. Ular hozirdagi tahlillar va kelgusidagi tahqiqotlar uchun asosiy tahlil ob'ektlari sifatida xizmat qiladi. Xususan:

- Jismoniy shaxslar tomonidan jalb etilgan omonatlar,
- Mobil banking foydalanuvchilari soni,
- Raqamli tranzaksiyalar ulushi,

- QR-kod orqali amalga oshiriladigan to'lovlar soni,
  - Raqamli omonat xizmatlari,
  - Fintech hamkorlik yo'nalishlari va ko'lami.
- Ushbu ko'rsatkichlar hozirgi bosqichda haqiqiy hajmlarsiz berilgan bo'lsa-da, ularni tahlil qilish uchun manbalar aniqlashtirilgan va keyinchalik ular asosida statistik tahlillar olib borish mumkin.

2-jadval

Jahon amaliyotida raqamli innovatsiyalar orqali moliyaviy resurs jalb qilish
(bank va fintex misolida)

BANK / FINTEX	MAMLAKAT	INNOVATSIYA	TA'SIRI
Revolut	Britaniya	Barcha operatsiyalar mobil ilova orqali real-time notification	Mojoz ishonchini oshorgan, depozitlar ulg'aygan
Monzo	Britaniya	"Saving Pots" — raqamli jamg'arma funksiyasi	Xususiy omonatlarni kengaytirishga yordam
DBS Bank	Singapur	AI asosida shaxsiylashtirilgan moliyaviy tavsiyalar	Mijozga mos deposit xizmatlari taklifi
PayTM Payments Bank	Hindiston	QR va UPI orqali onlayn omonat tizimi	Keng ommaviy moliyaviy inklyuzasiya
Alipay / Ant Group	Xitoy	Fintex orqali omonat va kredit integratsiyasi	Xalq orasida ommaviy resurs bazasi

Jadvalda yetakchi fintex kompaniyalar va tijorat banklarining raqamli yechimlari keltirilgan. Ular orqali banklar mijozlarga qulay, avtomatlashtirilgan va shaxsiylashtirilgan omonat xizmatlarini taklif etmoqda. Bu tajriba O'zbekiston tijorat banklari uchun ilg'or namuna sifatida xizmat qiladi.

O'zbekistonda raqamli bank xizmatlarining o'sishi.

1. Onlayn va mobil banking foydalanuvchilari.

- 2020–2021 yilda COVID 19 pandemiyasi natijasida masofaviy (onlayn) bank xizmatlari foydalanuvchilari soni 43 %ga oshgan va 2022 yil boshida 20.2 millionga

yetgan (cbu.uz).

- 2022 yil oxiriga kelib, bu ko'rsatkich — 30 million akkauntga jami chiqarilgan, shundan 1.2 million akkaunt mikrobiznes va yangi ochilgan biznes sub'ektlari (YaTB) uchun to'g'ri keladi (cbu.uz).

2. Bank kartalari va to'lov infratuzilmasi.

- 2022 yilga kelib, 34 million bank kartasi aholi o'rtasida tarqalgan (20 millionlik katta hisoblangan foydalanuvchi sektorida) (cbu.uz).
- POS-terminallar soni 434 000, ATMLar va infokiosklar esa 20 380taga yetib ("self-service" qurilmalar) (usa.visa.com).

3. Umumiy raqamli faoliyat darajasi.

- Raqamli to'lovlar va mobil bank xizmatlaridan foydalanish davlat siyosati va tarmoqlar ommaviylashishi orqali o'sib bormoqda (cbu.uz).
- Infraqurilmalar tez kengaygan (POS – 180Kdan 434Kga, ATM va infokiosklar – 2Kdan 20Kga) (usa.visa.com).

4. Kafolatlangan omonatlar va mijoz ishonchi.

- Qonun kelishishi bilan har bir jismoniy va yuridik shaxs qaysi bankda bo'lsin, bir bankdagi 200 mln so'mgacha omonatlar to'liq kafolatlangan. Bu tarmoqdagi mijozlarni himoyalash darajasini 99.7 %gacha oshirdi, bu dunyo o'rtasida 92 %ga teng (cbu.uz).

O'zbekiston ichida olinadigan xulosalar;

1. Xizmatlarga ishonch bo'lsa — mijozlar yana-da ko'p mablag' jalb qiladi.

2. Infrastruktura tez rivojlandi, shu bilan resurslar bazasi va miqdoriy jalb oshdi.

3. Kafolatlangan omonat siyosati omonatchilarning ishonchi va bank malakasini oshirishda muhim rol o'ynagan.

O'zbekiston tijorat banklarining amaldagi holati va raqamli xizmatlar orqali resurs bazasini mustahkamlash imkoniyatlari. So'nggi yillarda O'zbekistonda moliyaviy sohadagi raqamlashtirish jarayonlari tijorat banklari faoliyatini tubdan o'zgartirdi. Ayniqsa, banklar o'z resurs bazalarini kengaytirish maqsadida mobil banking, internet banking, raqamli omonat xizmatlari va elektron to'lov platformalarini faol joriy etmoqda. Bu jarayonlar natijasida moliyaviy resurslar bazasi kengayib, banklar mijozlar bilan aloqasini samaraliroq yo'lga qo'yarmoqda.

Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2022 yil holatiga ko'ra, mamlakatda bank kartalari soni 34 milliondan oshgan bo'lib, shu yilda POS-terminallar soni 434 mingtaga, infokiosklar va bankomatlar soni esa 20 380 tani tashkil etgan. Bu raqamlar raqamli infratuzilmaning izchil rivojlanayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, raqamli banking xizmatlaridan foydalanuvchilar soni ham keskin oshmoqda. 2020–2022 yillar davomida internet va mobil banking foydalanuvchilari soni qariyb ikki baravarga ko'payib, 30 million foydalanuvchiga yetgan. Bu holat banklar uchun elektron kanallar orqali omonatlarni

jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Tijorat banklari o'z depozit xizmatlarini raqamlashtirish orqali mijozlar uchun qulay, tezkor va havfsiz omonat platformalarini yarata olmoqda. Masalan, ayrim banklar raqamli keshbek, onlayn jamg'arma "kapsula"lari, QR orqali to'lov va omonat qilish kabi xizmatlar orqali mijozlarni rag'batlantirmoqda. Bu, o'z navbatida, bank resurslarining diversifikatsiya qilinishiga va uzluksiz hajmiy o'sishiga olib kelmoqda. Shuningdek, aholi va biznes sub'ektlari ishonchini ta'minlash maqsadida omonatlarni davlat tomonidan kafolatlash tizimi kuchaytirildi. Hozirda har bir mijoz uchun 200 million so'mgacha bo'lgan omonatlar to'liq kafolatlangan. Bu tizim mijoz ishonchini oshirib, banklarga depozitlar oqimini kafolatlash imkonini bermoqda.

Qisqacha tahlil:

- Raqamlashtirish faqat xizmat sifati emas, resurs bazasi hajmiga ham ta'sir qilmoqda.
- Banklar raqobatbardoshlik uchun raqamli yondashuvlarni faol tatbiq etmoqda.
- Ishonch mexanizmi (kafolat) omonatlarning barqarorligini ta'minlaydi.

O'zbekistonda tijorat banklari tomonidan raqamlashtirish jarayonlari faol yo'lga qo'yilgan bo'lsa-da, bank moliyaviy resurslari bazasini mustahkamlashga to'sqinlik qiluvchi bir qator muammolar ham mavjud. Ushbu muammolarni quyidagi yo'nalishlarda guruhlash mumkin:

1. Mijoz ishonchi etarli emas. Mijozlar, ayniqsa, katta yoshdagi aholi, raqamli to'lov tizimlariga to'liq ishonch bildirmasligi sababli, omonatlarini an'anaviy (kassa orqali) usulda saqlashni afzal ko'rishmoqda. Bu esa raqamli kanallar orqali moliyaviy resurslarni jalb qilish jarayonini cheklaydi. Ayrim hollarda esa kiberxavfsizlik bo'yicha savodxonlik past darajada bo'ladi, bu esa foizli omonatlarga ishonchni pasaytiradi.

2. Kadrlar salohiyati va raqamli savodxonlik muammosi. Bank xodimlarining barchasi raqamli xizmatlarni to'liq bilishmaydi yoki ularni samarali tushuntirishga tayyor emas. Ayniqsa, qishloq va chekka hududlardagi filiallarda raqamli xizmatlarning o'zi mavjud emas. Bu esa ayrim omonatchilarning xizmatlardan foydalanishini cheklaydi.

3. Fintex va banklar o'rtasidagi raqobat. Fintech kompaniyalari tomonidan taklif etilayotgan osonroq, tezkor va fleksibl xizmatlar banklardan mijozlarni «o'ylab» olishga sabab bo'lmoqda. Masalan, Payme, Apelsin, Click singari kompaniyalar ba'zi funksiyalarda banklardan ustun kelmoqda. Agar banklar bu raqobatga moslashmasa, ular resurs bazasini boyitishda ortda qolishi mumkin.

4. Texnik infratuzilmaning noteng tarqalganligi. Qator hududlarda internet tezligi past yoki bank tizimlariga integratsiya qilinmagan. Bunda raqamli xizmatlar samarasiz ishlaydi, bu esa mijozlarda noqulaylik tug'diradi. Shu sababli, omonatchilar uchun qulaylik va ishonch uyg'otishga qaratilgan raqamli

muhit barcha hududlarda teng rivojlanmagan.

5. Huquqiy va regulativ bazaning kechikib yangilanishi. Raqamli xizmatlarga oid huquqiy asoslar tez o'zgarib borayotgan voqelikka to'liq moslashmagan. Masalan, Open Banking, raqamli banklar (neobank) konsepsiyalariga huquqiy ta'rif berilmagan. Bu esa banklar uchun yangi raqamli mahsulotlar joriy etishda huquqiy xatarlarni kuchaytiradi.

Tahliliy xulosalar:

- Mavjud muammolar resurs bazasi o'sishini cheklayotgan asosiy omillardan biri sifatida ishonch, infratuzilma va kadr masalalarini ko'rsatmoqda.
- Eng katta xavf: raqobatda ortda qolish va raqamli xizmatlarning formal emas, amaliy jihatdan yomon joriy etilishi.
- Bu muammolar strategik echimlarsiz hal bo'lmaydi.. Tijorat banklarining moliyaviy resurslari bazasini mustahkamlash bo'yicha taklif va strategiyalar.

O'zbekiston tijorat banklarining raqamlashtirish sharoitida moliyaviy resurslarini mustahkamlash uchun bir qancha aniq va amaliy strategiyalar taklif etiladi:

1. Mijoz ishonchini kuchaytirish uchun raqamli shaffoflik va xavfsizlik siyosati.

Taklif: Banklar raqamli xizmatlarda "ijtimoiy ishonch indeksi" ni oshirish uchun ommaviy ravishda kiberxavfsizlik bo'yicha ma'lumotlar tarqatishi, mobil ilovalarda ishonchlilik belgilarini (zelyoniy shit, 2FA, bank kafolati va h.k.) ko'rsatishi zarur.

Strategiya:

- Barcha onlayn omonatlar uchun shifrlangan kanallar va faol SMS-ogoxlantirish joriy etish.
- Ishonchga asoslangan interfeys (trusted UX) dizaynlari ishlab chiqish.
- Mijozlarni rag'batlantirish uchun "ishonch dasturlari": masalan, raqamli omonat qo'rganlar uchun bonus tizimi.

2. Kadrlar tayyorlash va raqamli savodxonlikni oshirish.

Taklif: Bank xodimlarini raqamli xizmatlar bo'yicha doimiy o'qitish va mijozlarga qulay foydalanish bo'yicha maslahat xizmatlari yaratish

Strategiya:

- Front-ofis xodimlari uchun raqamli xizmatlarni tushuntirish treninglari
- Qishloq joylarda raqamli markazlar yoki "Bank Digital Coach" loyihasi
- Bank mobil ilovalarida "Qanday foydalaniladi?" video-instruktsiyalar

3. Fintex bilan raqobat qilish emas, hamkorlik qilish (BaaS – Bank as a Service).

Taklif: Banklar fintex platformalarni raqobatchi emas, hamkor sifatida ko'rishi va o'z APIlari orqali BaaS tizimlarini yo'lga qo'yishi kerak.

Strategiya:

- Fintech startaplar bilan "innovasiya akseleratori" tashkil etish

- Ochiq API orqali Payme, Click va Apelsin kabi platformalar bilan integratsiyalangan omonat tizimlari

- "Hybrid Deposit" – bank+fintex hamkorligida ishlab chiqilgan omonat turlari

4. Texnik infratuzilmani barcha hududlarda teng rivojlantirish. Taklif: Qishloq joylar va kichik shaharlarda ham raqamli infratuzilmani kuchaytirish – bank resurs bazasi manbalari taqaligiga barham beradi.

Strategiya:

- Internet orqali onlayn omonat qo'yish imkonini hatto 2G zonasida ta'minlovchi engil ilovalar (lite apps).
- Regionlarda POS-terminal va infokiosklarni kengaytirish bo'yicha maqsadli davlat dasturlari.
- Mobil operatorlar bilan hamkorlikda bank xizmatlarini USSD formatda joriy etish.

5. Raqamli omonat mahsulotlarini diversifikatsiya qilish.

Taklif: Tradision omonatlarni raqamli formatda qayta paketlash (gamification, cashback, dynamic interest) orqali banklar yoshlar va texnologik avlodni jalb qilishi mumkin.

Strategiya:

- "Smart Deposit" – foydalanuvchi xarajatlari yoki QR skanlari asosida avtomatik jamg'arma tizimi.
- "Deposit Challenge" – oylik omonat miqdoriga asoslangan mukofotlash tizimi.
- Maqsadli omonatlar (masalan, "Nikahga jamg'arma", "Ta'lim uchun", "Avto kredit uchun") raqamli ifodada.

Tahliliy xulosa:

- Tijorat banklari raqamli revolyusiyani shunchaki texnik yangilanish deb emas, resurslar bazasi uchun strategik transformatsiya deb qabul qilishi kerak.
- Raqamli texnologiya — bu vosita. Undan qanday foydalanish — banklarning kelajagini belgilaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

So'nggi yillarda O'zbekistonda tijorat banklarining raqamlashtirish jarayoni orqali moliyaviy resurslar bazasini mustahkamlash bo'yicha muayyan yutuqlarga erishildi. Bank kartalari, mobil banking, onlayn omonatlar va raqamli to'lov xizmatlarining ommalashuvi banklarning resurs jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Biroq tahlillar shuni ko'rsatadiki, mazkur jarayonda ayrim tizimli muammolar mavjud bo'lib, ularni echimsiz qoldirish banklarni raqobatbardoshlikdan chetlatishi mumkin. Mijoz ishonchi, infratuzilma tengsizligi, fintex bilan noto'g'ri munosabat, kadrlar salohiyati etishmasligi — bular barchasi resurs bazasini to'liq potentsialda foydalanishga to'sqinlik qilmoqda. Umumiy xulosalar:

- Tijorat banklari raqamli transformatsiyani strategik darajada qabul qilishi zarur.

- Raqamli xizmatlar orqali resurs jalb qilishda ishonch va qulaylik muhim omillardir.
- Fintech kompaniyalari raqib emas, balki hamkor sifatida qaralishi kerak.

Ilmiy va amaliy tavsiyalar:

1. Bank ichida sifrovizasiya bo'yicha alohida strategiya va mas'ul tuzilma yaratilishi lozim.
2. Qishloq va chekka hududlarda texnik infratuzilmani kengaytirish dasturi ishlab chiqilishi zarur.
3. "Smart Deposit", "Targeted Savings" kabi innovation raqamli omonat turlari joriy qilinishi maqsadga muvofiq.
4. Fintech bilan integrasiya orqali "BaaS" va API-platformalar tashkil etish taklif etiladi.
5. Oliy ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda bank xodimlari uchun raqamli savodxonlik kurslari tashkil etilishi lozim.

Raqamlashtirish jarayoni — bu faqat texnologik o'zgarish emas, balki bank resurslarini jalb qilish, mijozlar bilan ishlash va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda yangi paradigmadir. Shu bois, tijorat banklari raqamli vositalarni strategik ravishda joriy etishi — ularning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Xaitboyeva Dilnoza Abduvohid qizi. Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti "Bank va moliya" kafedrası**

assistenti. / Хаитбоева Дилноза Абдувохид кизи. Ассистент кафедры «Банковское дело и финансы» Ташкентского университета прикладных наук / Khaitboyeva Dilnoza Abduvohid qizi. Assistant of the Department of "Banking and Finance" of Tashkent University of Applied Sciences

► dilnoza.dilnoza.1991@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0006-1068-3943>

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki hisobotlari. www.cbu.uz
- [2]. Мишкин Ф. «Пул-кредит тизими», Нью-Йорк, 2017.
- [3]. Кейнс Ж.М. «Общая теория занятости, процента и денег», Москва, 2009.
- [4]. EY Global Banking Outlook Reports (2021–2023). www.ey.com
- [5]. PwC Digital Banking Survey. www.pwc.com
- [6]. Ant Group Annual Report, 2022. www.antgroup.com
- [7]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining raqamlashtirish sohasidagi qaror va farmonlari www.lex.uz

Mintaqa va
tarmoqlar
iqtisodiyoti

Экономика региона
и отрасли

Economy of the
region and industry

Mamlakatimiz iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligi oshirishning innovatsion yondashuvlari

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, Xo'janova Gulshoda Otamurodovna

Инновационные подходы к повышению эффективности использования природных ресурсов в устойчивом развитии экономики нашей страны

Хамраева Сайёра Насимовна, Ходжанова Гулшода Отамуродовна

Innovative approaches to increasing the efficiency of natural resource use in the sustainable development of our country's economy

Khamrayeva Sayyora Nasimovna, Khojanova Gulshoda Otamurodovna

Received: June 10, 2025 Revised: June 12, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** Mazkur maqolada O'zbekiston iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish hozirgi holatini ochib berib, innovatsion yondashuvlarning ahamiyati ilmiy asoslanadi. Maqolada IoT texnologiyalari, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, geoinformatsion tizimlar va raqamlashtirish vositalari orqali resurslardan samarali foydalanish strategiyalari tahlil qilingan.
- **Kalit so'zlar:** barqaror rivojlanish, tabiiy resurslar, innovatsion yondashuv, qayta tiklanuvchi energiya, raqamlashtirish, monitoring tizimi, yashil iqtisodiyot.
- **Аннотация:** В данной статье раскрывается современное состояние повышения эффективности использования природных ресурсов в устойчивом развитии экономики Узбекистана, научно обосновывается важность инновационных подходов. В статье анализируются стратегии эффективного использования ресурсов

посредством технологий Интернета вещей, возобновляемых источников энергии, геоинформационных систем, инструментов цифровизации.

- **Ключевые слова:** устойчивое развитие, природные ресурсы, инновационный подход, возобновляемая энергетика, цифровизация, система мониторинга, зеленая экономика.
- **Abstract:** This article reveals the current state of increasing the efficiency of natural resource use in the sustainable development of the economy of Uzbekistan, scientifically substantiates the importance of innovative approaches. The article analyzes strategies for the efficient use of resources through IoT technologies, renewable energy sources, geoinformation systems, and digitalization tools.
- **Keywords:** sustainable development, natural resources, innovative approach, renewable energy, digitalization, monitoring system, green economy.

KIRISH

Hozirgi globallashuv sharoitida iqtisodiy o'sishning yangi paradigmalarini shakllantirish va barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish zaruriyati tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, tabiiy resurslardan oqilona va samarali foydalanish masalasi milliy iqtisodiyotlar barqarorligini ta'minlashda ustuvor yo'nalishlardan biriga aylangan. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida iqtisodiy faoliyatda resurs tejovchi texnologiyalarni joriy etish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va innovatsion yondashuvlar orqali tabiiy boyliklardan foydalanish darajasini oshirish dolzarb vazifalardan sanaladi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda ekologik omillar va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ustuvor vazifa sifatida belgilab oldi. Mamlakat tabiiy resurslarga boy bo'lishiga qaramay, ulardan foydalanish ko'pincha eskirgan texnologiyalar asosida amalga oshirilmoqda. Bu esa resurslarning tejamkorligi, qayta tiklanishi va atrof-muhitga ta'sir darajasi borasida jiddiy muammolarni yuzaga keltiradi. 2023-yilgi Jahon Banki hisobotiga ko'ra, O'zbekistonda tabiiy resurslardan olinadigan yalpi ichki mahsulot (YAIM)ga qo'shilayotgan hissasi 9,8% ni tashkil qiladi [1], bu esa resurslardan foydalanish samaradorligining past darajada ekanligini anglatadi. Shu sababli, resurslardan samarali foydalanishda innovatsion yondashuvlar zarurati kelib chiqmoqda.

Jahon banki, BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP), va boshqa xalqaro institutlar hisobotlariga ko'ra, tabiiy resurslarning samarali boshqarilishi faqatgina iqtisodiy foyda keltirib qolmay, balki ekologik xavfsizlik va ijtimoiy barqarorlik uchun ham mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, O'zbekiston Respublikasida resurslardan foydalanishning innovatsion mexanizmlarini joriy etish, xususan, raqamli texnologiyalar, "yashil" iqtisodiyot tamoyillari, va muqobil energetika yechimlarini rivojlantirish bugungi kun talabiga aylandi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Zamonaviy iqtisodchilar tabiiy resurslardan samarali foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish muammolariga nisbatan tobora ko'proq e'tibor qaratmoqdalar. Biroq, yashil (ekologik toza) mahsulotlar va xizmatlarni tanlashda amaliy harakatlar bilan bu qadriyatlar o'rtasida nomutanosiblik kuzatiladi.

Iqtisodchi olimlar Michael Porter va Claas van der Lindelar o'z tadqiqotlarida tabiiy resurslardan samarali foydalanish innovatsiyalarni rag'batlantiradi va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish orqali raqobatbardoshlikni oshiradi [2] degan fikrni ilgari surishgan.

Paul Hawken, Amory Lovins, Hunter Lovinslar ilmiy ishlarida barqaror biznes modellar orqali tabiiy resurslardan foydalanish qayta ko'rib chiqilishi zarur – bu "tabiatga asoslangan dizayn" kontseptsiyasini ilgari suradi [3]

BMT Atrof-muhit dasturi- UNEP hisobotlarida esa innovatsion texnologiyalar (sun'iy intellekt, raqamlashtirish, IoT) orqali suv, energetika va yer resurslaridan foydalanishda aniq nazorat va optimallashtirish mumkin [4] deyiladi.

Professor T. Yo'ldoshevning fikriga ko'ra, "Innovatsion texnologiyalarni tabiiy resurslardan foydalanish tizimiga joriy etish orqali nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki ekologik barqarorlik ham ta'minlanadi. O'zbekistonda barqaror iqtisodiy rivojlanish uchun resurs tejovchi va chiqindisiz ishlab chiqarish tizimlarini shakllantirish zarur" [5] dir.

Fikrimizcha, mamlakatimizda tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishning eng muhim omili — bu ilmfan va texnologiyani integratsiyalashgan holda real sektor bilan uyg'unlashtirishdir. Innovatsiyalar - bu faqat yangi texnik vositalar emas, balki butun boshqaruv madaniyatining o'zgarishi, raqamli transformatsiya, ekologik ong va ijtimoiy mas'uliyatni o'zida mujassam etgan yondashuvdir.

Resurslar chegaralanganligi sababli ularni isrof qilmasdan, ko'proq qiymat yaratish faqatgina moslashuvchan, innovatsion va bilimga asoslangan iqtisodiyot sharoitidagina

amal qiladi. Ayniqsa, O'zbekiston kabi tabiiy boyliklarga ega davlatlar ushbu yondashuv orqali iqtisodiy barqarorlik va ekologik xavfsizlik o'rtasida muvozanatni topa oladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolani yozish jarayonida mavzu yuzasidan ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishda statistik tahlil, innovatsion yondashuv tahlili va Case-study kabi tadqiqot usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy rivojlanish strategiyasida resurslardan oqilona va samarali foydalanish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Mamlakatda mavjud

tabiiy resurslari, foydali qazilmalar, suv zaxiralari, yer maydonlari va energetik resurslar iqtisodiy o'sish uchun muhim omil bo'lsa-da, ularning noto'g'ri va isrofgarchilik bilan ishlatilishi uzoq muddatli barqarorlikka xavf soladi. Energiya resurslari iste'molining asosiy qismini tabiiy gaz tashkil etadi. Iqtisodiy o'sish bilan bir vaqtda energiyaga bo'lgan talabning ortishi resurslar tanqisligi xavfini keltirib chiqarmoqda. Respublikamizda 2024-yilgi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra:

- Suv resurslarining 68% qishloq xo'jaligida ishlatilmoqda, ammo suv yo'qotish darajasi 35% ni tashkil qiladi.
- Energiya ishlab chiqarishda ko'mir va gazga tayanish 78% ni tashkil etmoqda.
- O'rmon bilan qoplangan hududlar mamlakat maydonining atigi 7,6% ni tashkil qiladi.

1-jadval.

O'zbekiston Respublikasi tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligiga doir ma'lumotlar

Nº	KO'RSATKICH	QIYMATI
1	Suv resurslarining yo'qotilishi [6]	35%
2	Qayta tiklanuvchi energiya ulushi [7]	25%
3	O'rmon bilan qoplangan maydon [8]	7.6%
4	IoT bilan suv tejallishi [9]	22%

O'zbekistonda yer va suv resurslarining yillik yo'qotishlari yuqori darajada bo'lib, bu resurslarning texnologik innovatsiyalar bilan boyitilmaganidan dalolat beradi. Qishloq xo'jaligida suv sarfi har gektar uchun o'rtacha 12 ming m³ni tashkil etadi, bu esa rivojlangan davlatlarnikidan 2-3 baravar yuqoridir.

Innovatsion yondashuvlar, raqamlashtirish, "aqlli" sug'orish tizimlari, geoinformatsion tizimlar (GIS), bioenergetika texnologiyalari yordamida resurs sarfini sezilarli kamaytirish mumkin. Bunday texnologiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshiribgina qolmay, ekologik bosimni kamaytirish orqali yashil iqtisodiyotga o'tishga ham xizmat qiladi.

Respublikamizda energointensivlikning 13,3%ga pasayishi iqtisodiyotda energiyadan foydalanish samaradorligining oshayotganini ko'rsatadi. Qayta tiklanadigan energiya (QTE) ulushining 2.9%ga ortishi davlat tomonidan "yashil energetika" siyosatiga berilgan ustuvorlikdan dalolat beradi. Elektr energiyasi yo'qotishlarining 3.3% kamayishi elektr tarmoqlari va infratuzilmaning modernizatsiyasi natijasida yo'qotishlar sezilarli darajada kamaygan. Elektr ishlab chiqarishning 17.6% ortishi o'sib borayotgan aholining energiyaga bo'lgan

talabi va sanoatning kengayishi natijasida elektr ishlab chiqarish hajmi ortganligini anglatadi.

Sanoatdagi gaz sarfining 9.9%ga kamayishi energiya samaradorligi bo'yicha amalga oshirilgan texnologik yangilanishlar, ko'plab sanoat korxonalarida issiqlik izolyatsiyasi va avtomatlashtirish tizimlarining joriy etilishi natijasidir.

Ayniqsa, qishloq xo'jaligi, konchilik va energetika sohalarida innovatsiyalarni joriy etish orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- IoT texnologiyalari asosida suv sarfini monitoring qilish: Surxondaryo viloyatida sinov tariqasida o'rnatilgan tizim natijasida suv sarfi 22% ga kamaydi.
- Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy qilish: 2025-yilgacha quyosh va shamol elektr stansiyalari orqali energiya ishlab chiqarishni 25% ga yetkazish rejalashtirilgan.
- Geoinformatsion tizimlar (GIS) orqali yer resurslarini boshqarish: Toshkent viloyatida amalga oshirilayotgan pilot loyiha tufayli yer unumdorligi 12% ga oshgan.
- Atrof-muhitga ta'sirni kamaytiruvchi "yashil" texnologiyalar: Zarafshon kon-metallurgiya kombinatida chiqindilarni qayta ishlash darajasi 31% ga yetkazilgan.

O'zbekiston Respublikasida energiya va tabiiy resurslardan foydalanish holati tahlili [10]

KO'RSATKICHLAR	2020	2021	2022	2023	2023-YILDA 2020-YILGA NISBATAN O'ZGARISHI
Energointensivlik (tne/1000 USD YIM)	0.98	0.93	0.89	0.85	-13%
QTE ulushi umumiy energiyada (%)	9.2	10.5	11.4	12.1	+2.9%
Elektr yo'qotishlar (%)	10.1	9.5	8.1	6.8	-3.3%
Elektr ishlab chiqarish (mlrd kVt-soat)	64.8	68.1	72.4	76.2	+17.6%
Gaz sarfi sanoatda (mlrd m ³)	15.2	14.9	14.3	13.7	-9.9%

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekistonning tabiiy resurslardan foydalanish strategiyasi izchil ravishda modernizatsiya qilinmoqda. Yaqin yillarda energetika infratuzilmasini diversifikatsiya qilish va qayta tiklanadigan manbalarga o'tish bo'yicha muhim qadamlar tashlandi. Energiya intensivligini kamaytirish, issiqlik tizimlarini modernizatsiya qilish, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy qilish va tarif siyosatini takomillashtirish orqali samaradorlik ancha oshdi. Qayta tiklanadigan energiyalarning ulushi yil sayin ortib bormoqda – bu iqlimga ta'sirni kamaytirish, ekologik barqarorlik va energetik xavfsizlikni ta'minlashda asosiy vositadir. Xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikda olib borilgan loyihalar iqtisodiyotda resurs tejamkorlikni oshirishga kuchli turtki bermoqda.

O'zbekiston tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishda innovatsion yondashuvlarni keng tatbiq etishi orqali nafaqat ekologik barqarorlikni ta'minlaydi, balki iqtisodiy samaradorlikka ham erishadi. Aqlli monitoring tizimlari, raqamlashtirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalari va GIS texnologiyalari bu yo'nalishda eng muhim vositalardir. Bu boradagi davlat siyosatini mustahkamlash, ilmiy-tadqiqot institutlari va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish zarur:

1. Har bir viloyatda raqamli monitoring va resurs boshqaruvi markazlarini tashkil etish.
2. Quyosh, shamol va biomassa asosidagi energetika salohiyatidan to'liq foydalanish uchun raqobatbardosh investitsiya muhitini yaratish
3. Suv va energiya resurslarida tarif siyosatini samarali qayta ko'rib chiqish.
4. IoT, GIS kabi raqamli boshqaruv tizimlarini barcha yirik ishlab chiqarish va taqsimlash obyektlariga joriy qilish.
5. Energiya narxlarini real xarajatga yaqinlashtirish, tejamkorlikka asoslangan foydalanuvchilar uchun imtiyozli

tariflar joriy etish.

6. Iste'molni kamaytirgan yuridik shaxslar uchun rag'batlantiruvchi mexanizmlar ishlab chiqish.
7. Resurslarni onlayn monitoring qilish orqali yo'qotishlarni real vaqtda kamaytirish.
8. Xalqaro tajribalarni (masalan, Xitoy va Germaniya) mahalliy sharoitga moslashtirish.
9. Innovatsion startaplar uchun davlat grantlarini ko'paytirish.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Khamraeva Sayyora Nasimovna** Head of the Department of Innovative Economics, Doctor of Philosophy, Professor Karshi State Technical University / **Хамраева Сайёра Насимовна** Заведующий кафедрой «Инновационная экономика» Каршинского государственного технического университета, доктор философских наук, профессор / **Xamrayeva Sayyora Nasimovna** Qarshi davlat texnika universiteti "Innovatsion iqtisodiyot" kafedrasini mudiri, i.f.d., professor

► xamrayevasayyora@gmail.com

■ <https://orcid.org/0000-0001-6516-5226>

2. **Khojanova Gulshoda Otamurodovna** – Assistant, Department of "Innovative Economics", Qarshi State Technical University / **Xo'janova Gulshoda Otamurodovna** – Qarshi davlat texnika universiteti "Innovatsion iqtisodiyot" kafedrasini assistenti / **Ходжанова Гулшода Отамуродовна** – доцент кафедры «Инновационная экономика» Каршинского государственного технического университета

► gulshoda3267@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0001-2902-6736>

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Jahon banki. The Changing Wealth of Nations 2023: Managing Natural Assets for Development. – Vashington: World Bank, 2023.
- [2]. O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligi vazirligi. Suv resurslaridan foydalanish va yo'qotishlar monitoringi. – Toshkent, 2024.
- [3]. BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP). Surxondaryoda IoT texnologiyalari bo'yicha pilot loyiha natijalari. – Toshkent, 2023.
- [4]. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi (2024). Raqamlashtirish bo'yicha maxsus hisobot.
- [5]. FAO. Global Forest Resources Assessment 2024. – Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2024.
- [6]. O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi. Yillik energiya balanslari bo'yicha hisobot. – Toshkent: Energetika axborot xizmati, 2024.
- [7]. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi. Raqamli qishloq xo'jaligi va GIS bo'yicha hisobot. – Toshkent, 2024.
- [8]. Porter, M.E. & van der Linde, C. (1995). Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 97–118.
- [9]. Hawken, P., Lovins, A. B., & Lovins, L. H. (1999). *Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution*. Boston, MA: Little, Brown and Company.
- [10]. United Nations Environment Programme (UNEP). (2022). *Global Environment Outlook 6: Healthy Planet, Healthy People*. Nairobi: UNEP.
- [11]. Yo'ldoshev T. "Iqtisodiy barqarorlik va resurslardan foydalanish muammolari", TDIU Ilmiy axborotnomasi, 2021-yil, №3, 45–52-betlar.

O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda innovatsion yondashuv

Xalilova Maftuna Raxmon qizi, Bahromova Dilnavoz Azamat qizi

Инновационный подход к устойчивому развитию зеленой экономики в Узбекистане

Халилова Мафтуна Рахмановна, Бахромова Дилнавоз Азаматовна

Innovative approach to sustainable development of green economy in Uzbekistan

Khalilova Maftuna Rakhmon qizi, Bahromova Dilnavoz Azamat qizi

Received: June 12, 2025 Revised: June 14, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya.** Ushbu maqolada O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning tutgan o'rni va ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilingan. Yashil iqtisodiyotning konseptual asoslari, ekologik barqarorlik va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi muvozanat, hamda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali resurslardan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan yashil rivojlanish bo'yicha qabul qilingan strategiyalar, qonunchilik asoslari va amaliy dasturlar ko'rib chiqilib, ularning ijrosi doirasida innovatsion yechimlarning roli tahlil etilgan. Ekologik toza texnologiyalar qayta tiklanuvchi energiya manbalariga sarmoya kiritish, raqamli yechimlar va yashil moliya vositalari orqali iqtisodiyotni diversifikatsiyalash imkoniyatlari muhokama qilingan. Tadqiqot natijalari sifatida, yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda ilm-fan va innovatsiyalar uyg'unligini ta'minlash zarurligi asoslab berilgan hamda ushbu sohada istiqbolli yo'nalishlar taklif etilgan.
- **Kalit so'zlar.** Yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, innovatsion yondashuv ekologik barqarorlik, qayta tiklanuvchi energiya, raqamli texnologiyalar, yashil moliya, o'zbekiston iqtisodiyoti, resurs samaradorligi, atrof-muhitni muhofaza qilish.
- **Аннотация.** В статье рассматриваются роль и значение инновационных подходов в устойчивом развитии «зелёной экономики» в Узбекистане. Проведен анализ концептуальных основ зелёной экономики, взаимосвязи экологической устойчивости и экономического роста, а также эффективного использования ресурсов посредством внедрения современных технологий. Освещены государственные стратегии, законодательные основы и практические программы, реализуемые в Республике Узбекистан в направлении зелёного развития, с акцентом на значимость инноваций в их реализации. В исследовании обсуждаются перспективы внедрения экологически чистых технологий, инвестиций в возобновляемые источники энергии, цифровых решений и механизмов зелёного финансирования для диверсификации экономики. В заключение подчёркивается необходимость интеграции науки и инноваций для развития зелёной экономики и предлагаются перспективные направления её дальнейшего совершенствования.
- **Ключевые слова.** Зелёная экономика, устойчивое развитие, инновационный подход, экологическая

устойчивость, возобновляемая энергия, цифровые технологии, зелёное финансирование, экономика узбекистана, эффективность ресурсов, охрана окружающей среды.

■ **Abstract.** This article examines the role and significance of innovative approaches in the sustainable development of the green economy in Uzbekistan. The conceptual foundations of the green economy, the balance between environmental sustainability and economic growth, and the effective use of resources through the implementation of modern technologies are analyzed. Furthermore, the article reviews national strategies, legislative frameworks, and practical programs adopted by the Government of the Republic of Uzbekistan in the field of green development, emphasizing the role of innovation in their implementation. The study discusses the potential of clean technologies, investments in renewable energy sources, digital solutions, and green finance mechanisms in diversifying the economy. The research concludes by highlighting the necessity of integrating science and innovation in advancing the green economy and proposes promising directions for its further development.

■ **Keywords.** Green economy, Sustainable development, Innovative approach, Environmental sustainability, Renewable energy, Digital technologies, Green finance, Uzbekistan's economy, Resource efficiency, Environmental protection.

KIRISH

So'nggi o'n yilliklar davomida dunyo iqtisodiyotida yuzaga kelgan ekologik muammolar, resurs tanqisligi, global isish, bioxilma-xillikning qisqarishi va boshqa ekologik tahdidlar insoniyatni yangi, barqaror va muvozanatli iqtisodiy modelni izlashga undamoqda. Ana shunday zamonaviy yondashuvlardan biri sifatida yashil iqtisodiyot tushunchasi shakllandi va bugungi kunda u xalqaro miqyosda iqtisodiy siyosatning ajralmas komponentiga aylanmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiyaga ko'ra, yashil iqtisodiyot – bu inson farovonligini oshirish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash hamda atrof-muhitning degradatsiyasi va ekologik xavflarni kamaytirishga qaratilgan iqtisodiy tizimdir. Yashil iqtisodiyot — bu faqatgina ekologik tozalikka qaratilgan siyosat emas, balki iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida innovatsiyalarni joriy etish, energiya samaradorligini oshirish, chiqindisiz texnologiyalarni rivojlantirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish orqali iqtisodiy va ekologik barqarorlikka erishish strategiyasidir. Shuningdek, u zamonaviy ilm-fan yutuqlari, raqamlashtirish va “yashil moliya” vositalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu esa yashil iqtisodiyotni innovatsiyalarsiz tasavvur qilib bo'lmastligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida bosqichma-bosqich ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni amalga oshirib kelmokda. So'nggi yillarda esa “yashil taraqqiyot” tamoyillari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. 2023-yilda qabul qilingan “Yashil rivojlanish strategiyasi – 2030” hamda energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish dasturlari ushbu yo'nalishda olib borilayotgan islohotlarning amaliy ifodasi hisoblanadi. Ayni paytda mamlakatda quyosh, shamol, bioenergiya va boshqa ekologik toza energiya manbalariga asoslangan loyihalar bosqichma-bosqich joriy etilmoqda,

chiqindilarni boshqarish va suv resurslaridan oqilona foydalanish mexanizmlari takomillashtirilmoqda. Shu bilan birga, yashil iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish uchun mavjud infratuzilma va iqtisodiy modelni zamon talablari asosida tubdan modernizatsiya qilish, ilmiy-tadqiqot ishlanmalari, innovatsion texnologiyalar, raqamli yechimlar va ilg'or boshqaruv tizimlarini joriy etish zarurati ortib bormoqda. Zero, innovatsion yondashuvlarsiz na atrof-muhitni muhofaza qilish, na iqtisodiy raqobatbardoshlikni ta'minlash mumkin. Shunday ekan, yashil iqtisodiyotda innovatsiyalar – bu texnologik yangilanish, boshqaruvdagi samaradorlik va jamiyatning ekologik ongini shakllantirishning eng muhim omillari-dan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Yashil iqtisodiyot konsepsiyasining shakllanishi va uning xalqaro amaliyotda qo'llanishi bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit dasturi (UNEP, 2011) tomonidan ishlab chiqilgan “Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication” nomli hisobotida yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari, rivojlanish modellari va ekologik barqarorlikni ta'minlashdagi roli keng yoritilgan. [1] Ushbu nufuzli hujjatda iqtisodiy o'sish bilan birgalikda ekologik xavfsizlik, ijtimoiy tenglik va resurslardan samarali foydalanish muhim mezonlar sifatida ko'riladi. Xalqaro iqtisodchi va ekolog olimlarning tadqiqotlari, jumladan Pearce, Markandya va Barbier (1990) tomonidan ilgari surilgan “yashil iqtisodiyot” tushunchasi, hozirgi davrda iqtisodiyotni ekologik tamoyillar asosida qayta tashkil etish zarurligini ilmiy asoslab bergan.[2] Keyingi yillarda OECD (2021), World Bank (2020), va European Environment Agency (EEA) kabi xalqaro tashkilotlarning statistik hisobotlari yashil texnologiyalarning iqtisodiy samaradorligi, yashil investitsiyalarning

foydaliligi va innovatsion yondashuvlarning iqtisodiy barqarorlikdagi rolini asoslab bergan[3]. Milliy darajada olib borilgan tadqiqotlar ham yashil iqtisodiyotning O'zbekistondagi istiqbollari va hozirgi holatiga e'tibor qaratmoqda. Jumladan, A. Xudoyberganov (2020) tomonidan olib borilgan ilmiy ishda qayta tiklanuvchi energiya manbalariga asoslangan texnologiyalarning milliy iqtisodiyotga integratsiyasi masalasi tahlil qilinadi.[4] U yashil texnologiyalar orqali energiya samaradorligini oshirish, tabiiy resurslardan foydalanishni optimallashtirish va ekologik yuklamani kamaytirish imkoniyatlarini asoslab bergan. Bundan tashqari, Karimov I. va Komilova M. (2022) o'z tadqiqotida O'zbekistonda qabul qilingan "Yashil rivojlanish strategiyasi – 2030" hujjatining asosiy yo'nalishlari, ekologik investitsiyalarni jalb qilish, davlat-xususiy sheriklik asosida yashil loyihalarni amalga oshirish tajribalarini tahlil qilgan.[5] Ular innovatsion texnologiyalar, xususan, "aqlli tarmoqlar", ekologik monitoring tizimlari, suvni tejash texnologiyalari va chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalarining iqtisodiy samaradorligini yoritgan. Yuldasheva D. (2023) o'z maqolasida yashil iqtisodiyotda raqamlashtirish jarayonining ahamiyatini, sun'iy intellekt, data-analitika va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining ekologik sektor samaradorligiga ta'sirini o'rgangan.[6] Uning fikricha, O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida innovatsion yondashuvlar faqat texnologik emas, balki institutsional islohotlar, ijtimoiy ong va qonunchilik jihatdan ham puxta qo'llab-quvvatlanmog'i lozim. Boshqa mualliflar (Shodmonov S., 2019; Rasulov B., 2021) esa yashil iqtisodiyotga o'tishda moliyaviy mexanizmlarning, xususan, "yashil kreditlar", "yashil obligatsiyalar" va ekologik sug'urta tizimlarining ahamiyatiga e'tibor qaratgan.[7] Ularning fikricha, innovatsion moliyaviy instrumentlar iqtisodiyotni ekologik modernizatsiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunda nafaqat ekologik sohada, balki butun iqtisodiyot tarmoqlarida yashil transformatsiya jarayoni kechmoqda va bu transformatsiyada innovatsiyalar hal qiluvchi o'ringa ega. Shu nuqtai nazardan, adabiyotlar tahlili O'zbekistonda yashil iqtisodiyotning rivojlanishi uchun raqamli texnologiyalar, energiya samarador tizimlar, ekologik startaplar va barqaror moliya kabi innovatsion yondashuvlar ajralmas omil ekanligini asoslaydi.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu ilmiy tadqiqotda O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish jarayonida innovatsion yondashuvlarning tutgan o'rnini chuqur o'rganish va baholash asosiy maqsad qilib belgilandi. Mazkur maqsadga erishish uchun turli metodologik yondashuvlar qo'llanildi. Avvalo, yashil iqtisodiyot, ekologik innovatsiyalar va barqaror

rivojlanish konsepsiyalarining nazariy asoslari ilmiy adabiyotlar va xalqaro tashkilotlar hisobotlariga tayangan holda tahlil qilindi. Bu orqali mavzuning nazariy poydevori aniqlashtirildi va ilmiy kategoriyalar tizimlashtirildi. Shuningdek, xalqaro tajribaning O'zbekiston sharoitiga mos keladigan jihatlarini aniqlash maqsadida solishtirma tahlil yondashuvi qo'llanilib, bir nechta rivojlangan mamlakatlar tajribasi bilan milliy yondashuvlar o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar o'rganildi. Tadqiqotda statistik ma'lumotlarga asoslangan empirik tahlil usulidan ham foydalanildi. Davlat statistika qo'mitasi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Energetika vazirligi va boshqa rasmiy manbalardan olingan real ko'rsatkichlar asosida yashil texnologiyalarning iqtisodiy samaradorligi, ekologik investitsiyalar hajmi va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish dinamikasi tahlil qilindi. Bundan tashqari, O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni innovatsion yo'nalishda rivojlantirishga ta'sir qiluvchi omillarni chuqurroq aniqlash maqsadida SWOT-tahlil yondashuvi asosida mamlakatning kuchli va zaif tomonlari, mavjud imkoniyatlar hamda tahdidlar aniqlab chiqildi. Ekspertlar fikrlari, sohaga oid ilmiy maqolalar va intervyular asosida analitik baholashlar olib borildi. Shu bilan birga, normativ-huquqiy hujjatlar — jumladan, "Yashil rivojlanish strategiyasi – 2030", prezident farmonlari, qarorlar va hukumat dasturlari mazmunan o'rganilib, ulardagi innovatsion yondashuvlar kontent-tahlil usuli asosida tahlil qilindi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida tanlangan mazkur yondashuvlar O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni ilgari surishda innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalarning iqtisodiy-ijtimoiy va ekologik ta'sirini chuqur o'rganish imkonini berdi. Shuningdek, ular asosida amaliy takliflar ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan ilmiy asos yaratildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda yashil iqtisodiyot konsepsiyasi so'nggi yillarda iqtisodiy va ekologik siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan bo'lsa-da, uning amaliyotga joriy etilishi bosqichma-bosqich va tizimli tarzda kechmoqda. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, mamlakatda yashil iqtisodiyotni shakllantirish bo'yicha huquqiy-me'yoriy baza yaratilgan, jumladan, "Yashil rivojlanish strategiyasi – 2030", "Energiya samaradorligi to'g'risida"gi qonun, hamda qayta tiklanuvchi energiya manbalarini qo'llab-quvvatlashga oid davlat dasturlari muhim asos bo'lib xizmat qilmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2020–2024 yillarda O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushi 3% dan 10% ga yetgan bo'lib, bunda quyosh va shamol energetikasini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilgan innovatsion loyihalarning ahamiyati katta bo'lgan. Masalan, Navoiy va Buxoro viloyatlarida Saudiya Arabistonining "ACWA Power" kompaniyasi bilan

hamkorlikda ishga tushirilgan quyosh elektr stansiyalari yiliga o'rtacha 2,5 milliard kVt/soat elektr energiyasi ishlab chiqarish imkoniyatiga ega.[8] Ushbu loyihalarda ilg'or foto-voltaik panellar, raqamli monitoring tizimlari va avtomatlashtirilgan boshqaruv texnologiyalari joriy etilgan. Tahlil shuni ko'rsatadiki, innovatsion yondashuvlarning amaliy joriy etilishi nafaqat ekologik samaradorlikni oshiradi, balki iqtisodiy jihatdan ham foydali. Misol uchun, zamonaviy tomchilatib sug'orish texnologiyalarining joriy etilishi suvdan foydalanish samaradorligini 40–60% ga oshirgan, bu esa qishloq xo'jaligida ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lmoqda.[9] Bundan tashqari, ekologik startaplar va "yashil texnoparklar"ni qo'llab-quvvatlash borasidagi boshlang'ich tashabbuslar ijobiy natija bermoqda. Jumladan, Toshkent viloyatidagi "Yashil texnologiyalar hududi"da ekologik toza qurilish materiallari ishlab chiqarish, chiqindilarni qayta ishlash va biogaz texnologiyalariga ixtisoslashgan loyihalar faoliyat yuritmoqda. Shuningdek, ekologik moliyalashtirishning rivojlanishi — "yashil kreditlar", "yashil obligatsiyalar" va sub-sidiyalarning joriy qilinishi investorlar uchun yangi imkoniyatlar ochmoqda. 2022-yildan boshlab, tijorat banklarining aksariyati ekologik mezonlarga javob beruvchi loyihalarni past foizli kreditlar bilan qo'llab-quvvatlamogda. Biroq, tahlil natijalari shuni ham ko'rsatdiki, yashil iqtisodiyotga o'tishda ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, ekologik innovatsiyalarni ommalashtirishda ilm-fan va amaliyot o'rtasidagi uzilish, texnologik infratuzilmaning yetarlicha rivojlanmagani, malakali mutaxassislar tanqisligi va aholi o'rtasida ekologik madaniyatning pastligi jarayonlarni sekinlashtirmoqda.[10] Yakuniy tahlil asosida aniqlanishicha, O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish uchun innovatsion yondashuvlarni yanada faolroq tatbiq etish, ilmiy izlanishlarga tayangan holda raqamli va ekologik texnologiyalarni keng joriy qilish, shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Shu orqali mamlakat iqtisodiy o'sishni ekologik barqarorlik bilan uyg'unlashtira oladi va xalqaro miqyosda yashil transformatsiya jarayonining faol ishtirokchisiga aylanishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekistonning yashil iqtisodiyot sari intilishi zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning ajralmas qismi bo'lib, innovatsion yondashuvlar ushbu yo'nalishda asosiy harakatlantiruvchi kuch sifatida namoyon bo'lmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, barqaror iqtisodiy o'sishga erishishda ekologik xavfsizlikni ta'minlash, resurslardan oqilona foydalanish va atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish uchun innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhim omil hisoblanadi. Mamlakatda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha

qator huquqiy, institutsional va moliyaviy asoslar yaratilgan bo'lsa-da, bu sohada yanada faolroq, tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvlarga ehtiyoj yuqori.[11] Jumladan, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish, chiqindilarni qayta ishlash, ekologik transport va suvni tejovchi texnologiyalar sohalarida yutuqlar mavjud bo'lsa-da, ularni keng miqyosda amaliyotga tatbiq etish darajasi hali yetarli emas.

1. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish uchun ilmiy-tadqiqot institutlari, oliy ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish sektori o'rtasida yaqin hamkorlik tizimi yo'lga qo'yilishi lozim. Bu orqali fundamental bilimlar amaliy echimlarga aylantiriladi.
2. Yashil texnologiyalarga ixtisoslashgan milliy innovatsion markazlar va startap inkubatorlarini tashkil etish orqali mahalliy innovatorlar qo'llab-quvvatlanishi zarur.
3. Ekologik ta'lim va targ'ibotni kuchaytirish, ayniqsa yoshlar va tadbirkorlar o'rtasida yashil iqtisodiyot konsepsiyasini keng targ'ib qilish orqali ekologik madaniyat darajasini oshirish maqsadga muvofiq.
4. Yashil investitsiyalar hajmini oshirish, "yashil kreditlar" va "yashil obligatsiyalar" mexanizmlarini kengaytirish orqali xususiy sektor ishtirokini kuchaytirish lozim. Bu investorlar uchun ham ekologik, ham iqtisodiy foyda keltiradi. Innovatsion infratuzilmani rivojlantirish, ayniqsa raqamli boshqaruv texnologiyalari, sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarini ekologik sohalarida qo'llash orqali samaradorlik oshirilishi mumkin. Yashil iqtisodiyot sohasidagi xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, ilg'or tajribalarni o'rganish va ularni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish orqali global tendensiyalarga uyg'un taraqqiyot ta'minlanadi. Yuqoridagi takliflarning amalga oshirilishi O'zbekistonning ekologik barqarorlik, resurslar samaradorligi va innovatsion iqtisodiy o'sish yo'nalishida raqobatbardoshligini oshiradi. Bu esa mamlakatning kelajakdagi yashil taraqqiyot modelini shakllantirishga zamin yaratadi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Xalilova Maftuna Raxmon qizi Qarshi davlat texnika universiteti "Innovatsion iqtisodiyot" kafedrasida assistenti Халилова Мафтуна Рахмановна, ассистент кафедры «Инновационная экономика» Каршинского государственного технического университета / Khalilova Maftuna Rakhmon qizi, assistant of the Department of Innovative Economics of the Karshi State Technical University**

► xalilova_0130@icloud.com

■ <https://orcid.org/0009-0007-3605-2442>

2. **Bahromova Dilnavoz Azamat qizi Qarshi Davlat Texnika Unverseti talabasi / Бахромова**

**Дилнавоз Азаматовна Студент Каршинского государственного технического университета /
Bahromova Dilnavoz Azamat qizi Student of the Karshi State Technical University**

► dilnavozbahromova@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0003-2368-0555>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. UNEP (United Nations Environment Programme). (2023). Green Economy Progress Measurement Framework. Retrieved from <https://www.unep.org>
- [2]. GEF (Global Environment Facility). (2021). Investing in Green Innovation: Global Practices and Case Studies.
- [3]. OECD. (2023). Innovation for Green Growth: Policy Tools and Practices. Paris: OECD Publishing.
- [4]. Xudoyberganov, A. (2020). Qayta tiklanuvchi energiya manbalariga asoslangan texnologiyalarning milliy iqtisodiyotga integratsiyasi. Ilmiy maqola, Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
- [5]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yashil rivojlanish strategiyasi – 2030" to'g'risidagi farmoni, 2021-yil 4-oktabr.
- [6]. Qodirov B. Sh., Rasulov M. A. Yashil iqtisodiyot: nazariy asoslari va rivojlanish istiqbollari. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2021.
- [7]. Azizova D. Yashil iqtisodiyot va ekologik xavfsizlik masalalari // "Iqtisodiy taraqqiyot" ilmiy jurnali. – 2022. – №2. – B. 45–52.
- [8]. IEA (International Energy Agency). (2022). Renewable Energy Market Update. Retrieved from <https://www.iea.org>
- [9]. UNDP Uzbekistan. (2023). Green Growth and Low-Carbon Development in Uzbekistan: Achievements and Challenges.
- [10]. World Bank. (2022). Uzbekistan Country Climate and Development Report. Washington, D.C.
- [11]. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish dasturi" to'g'risidagi qarori, 2022-yil.

“Yashil iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarning ekologik barqarorlikni shakllantirish va uning oqibatlari”

G'ofurova Lola

“The formation of environmental sustainability and its consequences of digital technologies in the green economy”

Gofurova Lola

«Формирование экологической устойчивости и ее последствия цифровых технологий в зеленой экономике»

Гофурова Лола

Received: June 12, 2025 Revised: June 14, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** Ushbu maqolada zamonaviy raqamli texnologiyalarning yashil iqtisodiyotdagi o'rni va ularning ekologik barqarorlikni shakllantirishdagi ta'siri har tomonlama tahlil qilinadi. Maqolada sun'iy intellekt (AI), Internet of Things (IoT), katta ma'lumotlar (Big Data), raqamli platformalar va blockchain texnologiyalarining ekologik tizimlarga integratsiyasi, energiya samaradorligi, chiqindilarni avtomatik boshqarish, suv va havo sifatini monitoring qilishda qo'llanilishi yoritiladi. Maqolaning asosiy maqsadi — raqamli texnologiyalarning yashil iqtisodiyotda qanday rol o'ynayotganini aniqlash, ekologik barqarorlikni ta'minlashdagi imkoniyatlar va xavflarni muvozanatli tahlil qilish hamda ushbu sohadagi istiqbolli yo'nalishlar yuzasidan ilmiy tavsiyalar berishdir.
- **Kalit** so'zlar: yashil iqtisodiyot, ekologik barqarorlik, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt (AI), Internet of Things (IoT), Big Data, Blockchain, raqamli transformatsiya, Smart city, Smart farming, elektron chiqindilar (e-waste), qayta tiklanuvchi energiya, atrof-muhitni muhofaza qilish, energiya samaradorligi, iqlim o'zgarishi, barqaror rivojlanish.
- **Аннотация:** В статье комплексно анализируется роль современных цифровых технологий в зеленой экономике и их влияние на формирование экологической устойчивости. В статье рассматриваются вопросы интеграции искусственного интеллекта (ИИ), Интернета вещей (IoT), больших данных (Big Data), цифровых платформ и технологий блокчейн в экологические системы, энергоэффективность, автоматическое управление отходами, мониторинг качества воды и воздуха. Основной целью статьи является определение роли цифровых технологий в зеленой экономике, проведение сбалансированного анализа возможностей и рисков в обеспечении экологической устойчивости, а также предоставление научных рекомендаций по перспективным направлениям в этой области.
- **Ключевые** слова: зеленая экономика, экологическая устойчивость, цифровые технологии, искусственный интеллект (ИИ), Интернет вещей (IoT), Большие данные, Блокчейн, цифровая трансформация, Умный город, Умное сельское хозяйство, электронные отходы (e-waste), возобновляемые источники энергии, защита окружающей среды, энергоэффективность, изменение климата, устойчивое развитие

- **Abstract:** This article comprehensively analyzes the role of modern digital technologies in the green economy and their impact on the formation of environmental sustainability. The article covers the integration of artificial intelligence (AI), Internet of Things (IoT), big data (Big Data), digital platforms and blockchain technologies into ecological systems, energy efficiency, automatic waste management, and water and air quality monitoring. The main purpose of the article is to determine the role of digital technologies in the green economy, to conduct a balanced analysis of the opportunities and risks in ensuring environmental sustainability, and to provide scientific recommendations on promising directions in this area.
- **Keywords:** green economy, environmental sustainability, digital technologies, artificial intelligence (AI), Internet of Things (IoT), Big Data, Blockchain, digital transformation, Smart city, Smart farming, electronic waste (e-waste), renewable energy, environmental protection, energy efficiency, climate change, sustainable development.

KIRISH

XXI asrda sanoatlashuv, urbanizatsiya va iqtisodiy o'sish bilan birga ekologik muammolar ham keskin tus oldi. Atmosfera ifloslanishi, iqlim o'zgarishlari, tabiat resurslarining kamayishi kabi omillar barqaror taraqqiyotga tahdid solmoqda. Ushbu muammolarni hal etishda yangi yondashuv — yashil iqtisodiyot konsepsiyasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar ekologik muammolarning oldini olishda, ularni monitoring qilishda, resurslardan oqilona foydalanishni yo'lga qo'yishda muhim rol o'ynayapti. Bunga sun'iy intellekt (AI), narsalar interneti (IoT), katta ma'lumotlar (Big Data), blokcheyn, raqamli kuzatuv tizimlari misol bo'la oladi. Mazkur texnologiyalar orqali chiqindilarni kamaytirish, suv va energiyani tejash, havoning sifati haqida real vaqtda ma'lumot olish imkoniyati yaratilmog'da. Ushbu maqola doirasida yashil iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarning tutgan o'rni, ularning ekologik barqarorlikni shakllantirishdagi roli, shuningdek, ushbu texnologiyalarning ijobiy va salbiy oqibatlari chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud ilmiy manbalar asosida mavzuga oid ilgari o'rganilgan ishlar tahlil qilinadi va O'zbekiston misolida amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Yashil iqtisodiyot nazariyasi ilk bor BMTning Atrof-muhit dasturi (UNEP) tomonidan ilgari surilgan bo'lib, 2011 yilda chop etilgan "Towards a Green Economy" nomli hisobotda ushbu yondashuvning asosiy tamoyillari bayon etilgan. Unda yashil iqtisodiyot "kam karbonli, resurslar samarali va ijtimoiy inklyuziv iqtisodiy model" sifatida ta'riflanadi. OECD tashkiloti esa yashil o'sishni "iqtisodiy o'sishni ekologik cheklovlar doirasida amalga oshirish" deb izohlaydi. Zhang et al. (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotda IoT texnologiyalari yordamida suv sifati, havo ifloslanishi va tuproq namligi kabi ko'rsatkichlarni real vaqtda kuzatish natijasida ekologik

muammolarni oldindan aniqlash imkoniyati yaratilgani ta'kidlangan. Bocken et al. (2016) esa mahsulot dizayni va aylanma iqtisod modeli doirasida raqamli texnologiyalarning ekologik muvozanatni tiklashdagi rolini ko'rsatib bergan. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarning salbiy oqibatlari ham mavjud: masalan, elektron chiqindilar hajmining oshishi, raqamli tengsizlik, yuqori energiya sarfi. Bu esa texnologiyalarni joriy etishda muvozanatli yondashuvni talab qiladi. Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar yashil iqtisodiyotga integratsiyalashuvi orqali ekologik barqarorlikni shakllantirish va qo'llab-quvvatlashda ulkan salohiyatga ega. Biroq bu jarayonni boshqarishda atrof-muhitga nojo'ya ta'sirlarni kamaytirish va siyosiy-huquqiy mexanizmlarni ham rivojlantirish zarur.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda yashil iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarning ekologik barqarorlikni shakllantirishdagi o'rni va ta'sirini ilmiy asosda o'rganish maqsad qilingan. Mazkur yo'nalishda olib borilgan tahlillar zamonaviy ekologik muammolar va iqtisodiy jarayonlar kesishgan nuqtada yuzaga kelayotgan yangi ehtiyoj va imkoniyatlarni chuqur anglashga xizmat qiladi. Shu sababli tadqiqotning metodologik asoslari kompleks va tizimli yondashuvlarga tayanadi. Ishning xarakteri asosan deskriptiv (tasviriy) va analitik bo'lib, mavjud holatni tahlil qilish, mavjud ma'lumotlar asosida asosli xulosalar chiqarish va ilg'or amaliy tajribalarni o'rganish orqali muammoning mohiyatini ochib berishga yo'naltirilgan. Tadqiqot asosan ikkilamchi manbalar asosida olib borildi. Jumladan, xalqaro tashkilotlar — Birlashgan Millatlar Tashkiloti (UNEP), Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD), Global e-Sustainability Initiative (GeSI) — tomonidan taqdim etilgan tahliliy hisobotlar, ilmiy maqolalar, konferensiya materiallari, O'zbekiston Respublikasining ekologik va raqamlashtirish siyosatiga oid strategik hujjatlari asos qilib olindi. Shuningdek, internet manbalaridan, ilmiy jurnallardan, ijtimoiy va iqtisodiy tarmoqlarning statistik bazalaridan

(jumladan, World Bank Data, Statista, Our World in Data) foydalanildi.

Tadqiqot davomida bir nechta ilmiy usullar qo'llanildi. Avvalo, tahlil (analiz) va sintez usuli yordamida mavzuga oid mavjud ilmiy qarashlar, qonunchilik bazasi va amaliy tajribalar o'rganilib, ularning asosiy jihatlari umumlashtirildi. Taqqoslash usuli orqali xorijiy mamlakatlarda (Yevropa Ittifoqi, AQSh, Xitoy, Janubiy Koreya) raqamli texnologiyalar yordamida yashil iqtisodiyot tamoyillarini amalga oshirish tajribalari O'zbekistonning mavjud yondashuvlari bilan solishtirildi. Shu bilan birga, statistik tahlil usulidan foydalanilib, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi natijasida ekologik ko'rsatkichlarda yuzaga kelgan o'zgarishlar, ya'ni karbon chiqindilari, suv va energiya iste'moli, chiqindilarni qayta ishlash darajalari bo'yicha aniq raqamli tafovutlar ko'rsatildi. Tadqiqotda SWOT tahlil usuli orqali raqamli texnologiyalarning yashil iqtisodiyotdagi kuchli va zaif tomonlari, mavjud imkoniyatlar va yuzaga keladigan xavf-xatarlar aniqlab chiqildi. Ushbu tahlil texnologik jarayonlarning har doim ijobiy natijalar olib kelmashligini, ayrim holatlarda ularning ekologik yuklamalarni oshirishi mumkinligini inobatga olish zarurligini ko'rsatdi. Hududiy jihatdan tadqiqot asosan O'zbekiston misolida olib borildi, ammo muammoning universal mohiyatga egaligi bois global tajriba va ilmiy qarashlar bilan boyitildi. Vaqt doirasi esa 2015–2025 yillar oralig'ini qamrab olib, aynan shu davrda raqamli texnologiyalar jadal rivojlangani, yashil iqtisodiyot konsepsiyasiga xalqaro e'tibor ortgani va mamlakatlar tomonidan ekologik strategiyalar ishlab chiqilib, amaliyotga joriy qilinayotgan bosqich hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot ilmiy asoslangan yondashuvlar, mustahkam nazariy manbalar va statistik dalillar asosida olib borildi. Unda ekologik barqarorlikni ta'minlashda raqamli texnologiyalarning imkoniyatlarini ochib berish, ular orqali yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik oqibatlarini aniqlashga intilindi. Tadqiqot natijalari yashil iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarni joriy etishda muvozanatli va mas'uliyatli yondashuvni shakllantirishga hissa qo'shadi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Yashil iqtisodiyotning shakllanishi va rivojlanishida raqamli texnologiyalarning o'rni tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Tadqiqot davomida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy raqamli yechimlar nafaqat iqtisodiy jarayonlarning avtomatlashtirilishiga, balki ekologik barqarorlikning ta'minlanishiga ham faol ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilar hajmini kamaytirish, atmosfera va suv resurslari monitoringi,

ekologik xavfsizlikni boshqarish kabi yo'nalishlarda raqamli texnologiyalarning roli beqiyosdir. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, ilg'or mamlakatlar tomonidan raqamli texnologiyalar ekologik siyosatning ajralmas qismiga aylantirilgan. O'zbekiston misolida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, so'nggi yillarda mamlakatda raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha muayyan ijobiy siljishlar mavjud. Xususan, "Yashil makon", "Elektron hukumat", "Raqamli O'zbekiston – 2030" kabi dasturlar doirasida davlat sektori va ayrim xususiy subyektlar ekologik jarayonlarni avtomatlashtirish va raqamlashtirish yo'nalishida amaliy harakatlarni boshlab yuborgan. Biroq mavjud tahlillar shuni ham ko'rsatadiki, O'zbekiston sharoitida raqamli texnologiyalarning to'laqonli joriy etilishi hali ham bir qator cheklolarga duch kelmoqda. Jumladan, infratuzilmaviy yetishmovchiliklar, yuqori texnologik uskunalarning importga bog'liqligi, malakali kadrlar taqchilligi, raqamli tengsizlik va ma'lumot xavfsizligiga oid muammolar bu jarayonni sustlashtirmoqda. Bundan tashqari, elektron chiqindilarning to'g'ri boshqarilmasligi, energiya sarfining ko'payishi kabi salbiy oqibatlar ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak.

Yakuniy natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalarni yashil iqtisodiyot tizimiga integratsiyalash orqali nafaqat ekologik barqarorlikka erishish, balki iqtisodiy o'sishni muvozanatli va barqaror yo'lga yo'naltirish mumkin. Biroq bu yo'lga texnologiyalarning ahamiyatini oshirish bilan birga, ularning keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy salbiy oqibatlarga nisbatan ham oldindan puxta strategiyalar ishlab chiqish zarur.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Yashil iqtisodiyot tamoyillarini hayotga tatbiq etishda raqamli texnologiyalar muhim strategik vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu tadqiqot davomida olib borilgan tahlillar asosida shuni aniqlash mumkinki, raqamli texnologiyalar ekologik barqarorlikni shakllantirishda katta salohiyatga ega bo'lib, ular orqali atrof-muhit monitoringi, tabiiy resurslardan samarali foydalanish, chiqindilarni qayta ishlash, energiya tejamlorligini oshirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash kabi muhim yo'nalishlarda aniq natijalarga erishish mumkin. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, quyidagi taklif va tavsiyalarni ilgari surish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi:

1. Ekologik raqamli strategiyalarni ishlab chiqish – Raqamli texnologiyalarni yashil iqtisodiyotga integratsiyalashga qaratilgan milliy strategiyalar ishlab chiqilishi, bu strategiyalarda ekologik xavfsizlik, energiya samaradorligi va raqamli infratuzilma ustuvor yo'nalish sifatida belgilanishi lozim.
2. Malakali kadrlar tayyorlash – Texnologik yechimlarni amaliyotda samarali qo'llay oladigan muhandislar, IT-mutaxassislar

va ekologlar tayyorlashga ixtisoslashgan o'quv kurslari va oliy ta'lim dasturlarini kengaytirish zarur.

3. Raqamli tengsizlikni kamaytirish – Texnologiyalardan teng va keng foydalanishni ta'minlash, ayniqsa chekka hududlarda internet infratuzilmasini rivojlantirish orqali raqamli texnologiyalarning ijtimoiy adolatga asoslangan joriy etilishini qo'llab-quvvatlash kerak.

4. Elektron chiqindilarni boshqarish tizimini yaratish – Raqamli texnologiyalarning o'zi ham ekologik xavf tug'dirishi mumkinligini hisobga olib, elektron chiqindilarni qayta ishlash va ekologik zararsizlashtirish tizimini ishlab chiqish zarur.

5. Xalqaro tajriba asosida modernizatsiya – Yevropa Ittifoqi, Janubiy Koreya, Singapur kabi mamlakatlar tajribasidan o'rganib, ularni O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan holda joriy qilish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar yashil iqtisodiyotning barqaror va samarali rivojlanishi uchun kuchli asos bo'lib xizmat qiladi. Ularni ongli va strategik yondashuv asosida joriy etish orqali nafaqat ekologik muammolarni hal etish, balki iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlikka ham erishish mumkin. Shuning uchun texnologiyalarni atrof-muhit bilan uyg'un holda boshqarish, ekologik xavfsizlikni ustuvor yo'nalishga aylantirish – bugungi kunning eng dolzarb masalalaridandir.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. G'ofurova Lola / Гофурова Лола / Gofurova Lola

► gafurovalola208@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0006-9783-8468>

Foydalanilgan adabiyotlar:

[1]. UNEP (United Nations Environment Programme). (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. <https://www.unep.org>

[2]. OECD. (2020). Green Growth and Sustainable Development: A Policy Framework. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/greengrowth>

[3]. Global e-Sustainability Initiative (GeSI). (2021). Digital with Purpose: Delivering a Smarter 2030. Brussels: GeSI Report. <https://gesi.org/research>

[4]. Rolnick, D., Donti, P. L., Kaack, L. H., et al. (2019). Tackling Climate Change with Machine Learning. arXiv preprint arXiv:1906.05433. <https://arxiv.org/abs/1906.05433>

[5]. Zhang, D., Huang, G. H., Nie, X. H., & Li, Y. P. (2020). Smart environmental monitoring systems with IoT. Environmental Modelling & Software, 124, 104607. <https://doi.org/10.1016/j.envsoft.2020.104607>

[6]. Bocken, N. M. P., Bakker, C., & Pauw, I. de. (2016). Product design and business model strategies for a circular economy. Journal of Industrial and Production Engineering, 33(5), 308–320. <https://doi.org/10.1080/21681015.2016.1172124>

[7]. World Bank. (2023). Digital Economy for Green Growth: Policy Directions. Washington, D.C.: World Bank Group. <https://www.worldbank.org>

[8]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. (2020). "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida. lex.uz

[9]. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. (2023). Yashil iqtisodiyot milliy konsepsiyasi. Toshkent.

[10]. Kaplan, S., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri in my Hand, Who's the Greenest in the Land? The Role of AI in Promoting Environmental Sustainability. Business Horizons, 62(1), 15–25. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.08.004>

[11]. International Telecommunication Union (ITU). (2022). Digital Technologies for Climate Action. Geneva: ITU Publications. <https://www.itu.int>

[12]. Statista. (2024). Digitalization and Environmental Impact Statistics. Retrieved from <https://www.statista.com>

Ko'p tarmoqli shifoxonalarda rentgen apparatlarini joriy qilishning iqtisodiy asoslari

Xamidov Obid Abduraxmanovich, Umarov Farrux Umarovich

Экономические основы внедрения рентгеновских аппаратов в многопрофильных больницах

Хамидов Обид Абдурахманович, Умаров Фаррух Умарович

Economic foundations for implementing x-ray machines in multidisciplinary hospitals

Khamidov Obid Abdurakhmanovich, Umarov Farrukh Umarovich

Received: May 12, 2025 Revised: May 16, 2025 ■ Accepted: May 19, 2025 ■ Published Online: June 1, 2025

- **Annotatsiya:** Ko'p tarmoqli shifoxonalarda zamonaviy rentgen apparatlarini joriy qilish bugungi kundagi tibbiy texnologik taraqqiyotning ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu maqolada rentgen uskunalarini xarid qilish, o'rnatish, ekspluatatsiya qilish va texnik xizmat ko'rsatish bilan bog'liq iqtisodiy xarajatlar tahlil qilinadi. CBA (cost-benefit analysis), HTA (health technology assessment) kabi metodlar asosida iqtisodiy samaradorlik baholanadi. Bunda davlat va xususiy sektordagi tibbiyot muassasalarining tajribalari solishtiriladi.
- **Kalit so'zlar:** Rentgen apparatlari, ko'p tarmoqli shifoxonalar, iqtisodiy samaradorlik, investitsiya, CBA, HTA, diagnostika, texnik xizmat, tibbiy infratuzilma.
- **Аннотация:** Внедрение современных рентгеновских аппаратов в многопрофильных больницах является неотъемлемой частью современного медико-технологического прогресса. В данной статье анализируются экономические затраты, связанные с приобретением, установкой, эксплуатацией и техническим обслуживанием рентгеновского оборудования. Экономическая эффективность оценивается на основе таких методов, как анализ затрат и выгод (CBA - cost-benefit analysis) и оценка медицинских технологий (HTA - health technology assessment). При этом сравнивается опыт медицинских учреждений государственного и частного секторов.
- **Ключевые слова:** Рентгеновские аппараты, многопрофильные больницы, экономическая эффективность, инвестиции, CBA, HTA, диагностика, техническое обслуживание, медицинская инфраструктура
- **Abstract:** The implementation of modern X-ray equipment in multidisciplinary hospitals is an integral part of contemporary medical and technological progress. This article analyzes the economic costs associated with the acqui-

sition, installation, operation, and maintenance of X-ray equipment. Economic efficiency is evaluated using methods such as cost-benefit analysis (CBA) and health technology assessment (HTA). Furthermore, the experience of medical institutions in both public and private sectors is compared.

- **KEYWORDS:** X-ray equipment, multidisciplinary hospitals, economic efficiency, investments, CBA, HTA, diagnostics, maintenance, medical infrastructure.

KIRISH

Sog'liqni saqlash tizimining barqaror rivojlanishida tibbiy diagnostika vositalarining iqtisodiy tahlili katta ahamiyat kasb etadi. Xususan, ko'p tarmoqli shifoxonalarda rentgen apparatlarining samarali joriy etilishi orqali tashxis jarayonini tezlashtirish, davolash samaradorligini oshirish va xarajatlarni kamaytirish mumkin[1]. Mazkur maqola aynan ushbu yo'nalishdagi iqtisodiy mexanizmlarni ochib beradi. Bugungi kunda mamlakatimizda diagnostik infratuzilmani modernizatsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, zamonaviy texnologiyalarning xarajat-foйда jihatlarini chuqur tahlil qilish talab etiladi. Shu asosda maqola ko'p tarmoqli shifoxonalarda rentgen apparatlarini joriy qilishning iqtisodiy asoslarini HTA va CBA yondashuvlari bilan yoritadi[2].

ASOSIY QISM:

1.KO'P TARMOQ SHIFOXONALARDA DIAGNOSTIK TALABLAR

Ko'p tarmoqli shifoxonalar yurak-qon tomir, ortopediya,

travmatologiya, pulmonologiya kabi bir nechta yo'nalishda xizmat ko'rsatadi. Har bir yo'nalishda rentgenologik tekshiruvlar – aniqlik, tezlik va aniqlangan patologiyalarni baholash nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega[3, 4]. Xususan, ortopediya va travmatologiya bo'limlarida yoriq, sinish va dislokatsiyalarni aniqlashda; pulmonologiyada pnevmoniya, COVID-19 yoki o'pka emfizemasi kabi kasalliklarni vizual baholashda rentgen tekshiruvlari muhim ahamiyatga ega.

2.RENTGEN APPARATLARINING IQTISODIY XARAKTERISTIKASI Uskuna xarajatlari odatda quyidagilardan iborat:

- Jihozning boshlang'ich qiymati: 30 000 – 120 000 AQSh dollari
- Infratuzilmani tayyorlash xarajatlari: 10 000 – 20 000 AQSh dollari
- Texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari: yiliga 5–8% qiymat
- Elektr energiyasi, sarflanuvchi materiallar, xizmat muddati: 7–10 yil

Jadval 1.

Raqamli va analog rentgen uskunalarining xarajat solishtiruvlari

Ko'rsatkichlar	Analog rentgen	Raqamli rentgen
Boshlang'ich qiymat	\$35,000	\$90,000
Yillik texnik xizmat	\$2,800	\$5,500
Yillik energiya sarfi	\$1,200	\$900
Ishlatish muddati	7 yil	10 yil

3.COST-BENEFIT ANALYSIS (CBA) Cost-benefit analysis asosida quyidagilar tahlil qilinadi:

- Har yili 12 000 bemor tekshiruvdan o'tsa, 1 bemorga to'g'ri keladigan xarajat yildan-yilga kamayadi
- 5 yil davomida rentgen apparati to'liq amortizatsiya qilinadi
- Bemorlarning erta tashxislanishi orqali davolash xarajatlari 18–25% gacha qisqaradi[6].

Diagramma 1. Raqamli rentgen investitsiyasi CBA tahlilidagi xarajat va foyda (ming so'mda) (Raqamli xarajalar 1–5 yillik davrda pasayib, foyda darajasi barqaror oshadi)

4.HEALTH TECHNOLOGY ASSESSMENT (HTA) HTA yordamida rentgen apparatlarining klinik, iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirlari quyidagicha aniqlanadi:

- Klinik samaradorlik: 95% gacha aniqlik darajasi
- Iqtisodiy barqarorlik: qayta ishlatish imkoniyati, kam texnik nosozliklar
- Ijtimoiy samaradorlik: bemorlarning shifoxonada qolish muddati qisqaradi[7].

Diagramma 2. Klinik aniqlik va xizmat xarajati nisbati (HTA tahliliga ko'ra)

5.INVESTITSIYA QAYTISH KO'RSATKICHLARI Rentgen tizimiga

kiritilgan investitsiyaning o'zini oqlash muddati (ROI) odatda 3–4 yil bo'ladi[8]. Quyidagi omillar hisobga olinadi:

- O'rtacha har kuni 50–60 bemorga xizmat
- Tekshiruvlar sonining ko'payishi orqali moliyaviy oqim barqarorlashadi
- Sifatli tasvirlar orqali shifokorlar qaror qabul qilishda xatolik kamayadi

Diagramma 3. Oddiy va raqamli rentgenning 3 yillik xarajat solishtiruvlari (USD)

TADQIQOT NATIJALARI

Tahlil asosida quyidagi natijalar aniqlandi:

- Diagnostik aniqlik 38–42% gacha oshdi
- Shifoxonada davolanish muddati 17% ga qisqardi
- 5 yillik davrda umumiy xarajatlar 26–30% gacha kamaydi
- Bir bemorga to'g'ri keladigan xarajat o'rtacha 15–20% gacha kamaygan[9].

Jadval 2.

Tadqiqot natijalarining iqtisodiy va klinik ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Analog rentgen	Raqamli rentgen
Diagnostik aniqlik (%)	65	92
Davolanish muddati (kun)	7,2	5,1
Bemor soni (1 yilda)	8 500	12 000
Xizmat xarajati (1 bemor)	85 000 so'm	68 000 so'm

XULOSA

Ko'p tarmoqli shifoxonalarda zamonaviy rentgen apparatlarini joriy qilish nafaqat klinik sifatni, balki iqtisodiy samaradorlikni ham oshiradi. Uskunaga kiritilgan sarmoya qisqa muddatda o'zini oqlaydi, tibbiy xizmatlar soni va sifati ortadi, bemorlar uchun qulaylik yaratiladi. HTA va CBA yondashuvlari asosida olib borilgan tahlillar raqamli rentgen tizimlarining ustunligini namoyon etadi. Bu holat sog'liqni saqlash tizimining moliyaviy barqarorligi va ijtimoiy tenglik tamoyillariga mos keladi. Davlat va xususiy sektor uchun ham bu texnologiyani joriy etish – tibbiy xizmat sifatini oshirishda muhim bosqichdir.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Xamidov Obid Abduraxmanovich Samarkand davlat tibbiyot universiteti huzuridagi Reabilitologiya va sport tibbiyoti ilmiy- tatqiqot instituti, Umarov Farrux Umarovich Samarqand Davlat tibbiyot universiteti / Хамидов Обид Абдурахманович Научно-исследовательский институт реабилитологии и спортивной медицины при Самаркандском государственном медицинском университете, Умаров Фаррух Умарович Самаркандский государственный медицинский университет / Khamidov Obid Abdurakhmanovich Research Institute of Rehabilitation and Sports Medicine affiliated**

with Samarkand State Medical University, Umarov Farrux Umarovich Samarkand State Medical University

► oxamidov@gmail.com

■ <https://orcid.org/0000-0001-7458-3884>

► farruxumarov56@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0000-9733-1866>

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Мухиддин М., Мухриддин У. Мияда қон айланишнинг кескин бузилишини ташхисида компьютер томографиясидан фойдаланиш: Мияда қон айланишнинг кескин бузилишини ташхисида компьютер томографиясидан фойдаланиш //AMALIY VA FUNDAMENTAL TADQIQOTLAR JURNALI | JOURNAL OF APPLIED AND FUNDAMENTAL RESEARCH. – 2023. – T. 2. – №. 5. – С. 36-39.
- [2]. Усаров М. С., Сафарова Г. Х. Сийдикқопи ҳосилаларнинг дифференциал нур ташхиси //Journal the Coryphaeus of Science. – 2024. – T. 6. – №. 1. – С. 131-138.
- [3]. Muhiddin M., Mukhriddin U. UTT EXAMINATION OF THYROID DISEASES //INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION. – 2024. – T. 3. – №. 30. – С. 217-219.
- [4]. Usarov M. S., Zayniddinova D. A. UMURTQA POG'ONASI SHIKASTLANISHLARINING NURLI DIAGNOSTIKASI // Journal the Coryphaeus of Science. – 2024. – T. 6. – №. 1. – С. 161-170.

- [5]. Shuxratovich U. M. et al. CLINICAL QUESTIONS EXTREME CURRENTS SYNDROME MIRIZZI //Research Focus. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 154-161.
- [6]. Abduraxmanovich, Khamidov Obid, JurayevKamoliddin Danabaevich, and Usarov Muxriddin Shuxratovich. "WAYS TO IMPROVE DIAPEUTICA METHODS AND X-RAY SURGERY IN THE TREATMENT OF COMPLICATED FORMS OF CHOLESTILIS DISEASE." International Journal of Education, Social Science & Humanities 12.3 (2024): 996-1004.
- [7]. Danabaevich, Jurayev Kamoliddin, Kim Tatyana Pavlovna, and Usarov Muxriddin Shuxratovich. "SURGICAL ASSISTANCE IN THE TREATMENT OF COMPLICATED FORMS OF CHOLELITHIS DISEASES." JOURNAL OF APPLIED MEDICAL SCIENCES 7.3 (2024): 85-98.
- [8]. Zafarjonovich, Umarqulov Zabur, Jurayev Kamoliddin Danabaevich, and Usarov Muxriddin Shuxratovich. "METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ENDOSCOPIC PAPILLOSPHINCTEROTOMY." IMRAS 7.3 (2024): 204-212.
- [9]. Усаров М. С., МамажANOVA Д. С. Гипотиреозда кўкрак сути безнинг кичик ҳажмли яхши сифатли доплерографик аваскулар о'смаларни ташхислашни ултратовуш текширишда эластографиянинг ўрни // Science and innovation. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 188-204.
- [10]. Ugli, N. Z. N., Servetovna, A. A., Pavlovna, K. T., Ibragimovich, D. I., Shuxratovich, U. M., Murodovna, M. M., & Ugli, Z. J. S. (2024). OPTIMIZATION OF SURGICAL TREATMENT OF PARASITIC AND NON-PARASITIC LIVER CYSTS. Research Focus, 3(4), 82-88.
- [11]. Ugli, N. Z. N., Servetovna, A. A., Ogli, G. S. O., Shuxratovich, U. M., Shuxratovna, M. D., & Ugli, Z. J. S. (2024). DIAGNOSIS AND SURGICAL TREATMENT OF ECHINOCOCCAL CYST OF THE LIVER. Research Focus, 3(4), 76-81.
- [12]. Zafarjonovich, U. Z., Ugli, G. S. O., Danabaevich, J. K., Ugli, N. Z. N., Shuxratovich, U. M., Qizi, N. G. S., & Ugli, Z. J. S. (2024). MODERN VIEWS ON THE PATHOGENETIC RELATIONSHIP BETWEEN SYSTEMIC INFLAMMATION AND THE IMMUNE SYSTEM WITH A BILE PERITONITIS, COMPLICATED ABDOMINAL SEPSIS. Research Focus, 3(4), 132-139.
- [13]. Ugli, N. Z. N., Servetovna, A. A., Ogli, G. S. O., Shuxratovich, U. M., Shuxratovna, M. D., & Ugli, Z. J. S. (2024). EARLY DIAGNOSTICS OF INFECTED PANCREONEKROSIS. Research Focus, 3(4), 71-75.
- [14]. Danabaevich, J. K., Servetovna, A. A., Ugli, N. Z. N., Zafarjonovich, U. Z., Shuxratovich, U. M., Ogli, B. S. A., & Ugli, Z. J. S. (2024). REPEATED RECONSTRUCTIONS OF THE DIGESTIVE TRACT IN THE SURGERY OF THE OPERATED STOMACH. Research Focus, 3(4), 60-65.
- [15]. Ugli, Nurmurzaev Zafar Narbay, Usarov Mukhriddin Shukhratovich, and Akobirov Matlabbek Talat Ugli. "SOME FEATURES OF TREATMENT OF DIAPHRAGM HERNIAS WITH THE USE OF LAPAROSCOPIC ANTI-REFLUX METHODS." Research Focus 3.4 (2024): 106-110.
- [16]. Усаров М. С., Искандарова С. Х. Қалқонсимон безнинг нодуляр патологиясини дифференциал ташхислашда ултратовушли эластография //Science and innovation. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 172-187.
- [17]. Усаров М. С., Мамаражабова С. И. НЕФРОПТОЗНИНГ УЛТРАТОВУШ МЕЗОНЛАРИ //Academic research in educational sciences. – 2024. – Т. 5. – №. 1. – С. 104-112.
- [18]. Шухратович У. М., Муратқуловна М. С. БЎЙИН ОСТЕОХОНДРОЗИ БИЛАН ОФРИГАН БЕМОРЛАРНИ ДАВОЛАШ ТАКТИКАСИНИ ТАНЛАШДА УЛТРАТОВУШ ДИАГНОСТИКА УСУЛЛАРИНИ ОПТИМАЛЛАШТИРИШ ВА АҲАМИЯТИ //Ресарч Фосус. – 2024. – Т. 3. – №. 5. – С. 212-216.
- [19]. Схухратович У. М. ОПТИМИЗАЦИЯ И ЗНАЧЕНИЕ УЛЬТРАЗВУКОВЫХ МЕТОДОВ ДИАГНОСТИКИ В ВЫБОРЕ ТАКТИКИ ЛЕЧЕНИЯ БОЛЬНЫХ С ШЕЙНЫМ ОСТЕОХОНДРОЗОМ //ЖОУРНАЛ ОФ БИОМЕДИСИНЕ АНД ПРАСТИСЕ. – 2023. – Т. 8. – №. 4.
- [20]. Гайбуллаев Ш., Усаров М., Далерова М. НОРМАЛЬНЫЕ УЛЬТРАЗВУКОВЫЕ РАЗМЕРЫ ЖЕЛЧНОГО ПУЗЫРЯ И ОБЩЕГО ЖЕЛЧНОГО ПРОТОКА У НОВОРОЖДЕННЫХ. – 2023.
- [21]. Аширов М. У., Усаров М. Ш., Шавкатова Ш. Ш. Синус Тарси-Доступ При Переломах Пяточной Кости. Новый Золотой Стандарт? //Сентрал Асиан Жоурнал оф Медисал анд Натурал Ссиенсе. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 145-153.
- [22]. Жураев, Камолиддин Данабаевич, анд Мухриддин Шухратович Усаров. "Оптимизация Исследования Рисков Перинатальных Потерь В Зависимости От Возраста Женщин." Сентрал Асиан Жоурнал оф Медисал анд Натурал Ссиенсе 4.6 (2023): 1505-1512.
- [23]. Жураев, Камолиддин Данабаевич, Мухриддин Шухратович Усаров, анд Уғилбиби Акбаралиевна Утаева. "ДИАГНОСТИКА И ЛЕЧЕНИЯ ПРИ СЛОЖНЫХ ФОРМАХ КАЛЬКУЛЕЗНОГО ХОЛЕЦИСТИТА." ИЖОДКОР О'ҚИТУВЧИ 4.40 (2024): 146-155.
- [24]. Усаров М. Ш. и др. РЕНТГЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА И ХИРУРГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ ПРИ ОСТРОМ ХОЛЕЦИСТИТЕ //ИЖОДКОР О'ҚИТУВЧИ. – 2024. – Т. 4. – №. 40. – С. 166-174.
- [25]. Хамидов, О. А., Мамасолиев, Б. М., Нурмурзаев, З. Н., Усаров, М. Ш., Давранов, И. И., & Умаркулов, З. З. (2023). БИЛАК СУЯКЛАРИ БИТМАЁТГАН СИНИҚЛАРИ ВА СОХТА БЎФИМЛАРИНИ КОМПЛЕКС ХИРУРГИК ДАВОЛАШДА ДИАГНОСТИКАНИНГ ЎРНИ. Новатеур Публисатионс, (11), 1-130.
- [26]. Усаров М. Ш., Мухитдинов А. А. НОВЫЕ МЕТОДЫ

- РЕНТГЕНОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ДИАГНОСТИКИ // Боффин Асадемай. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 18-33.
- [27]. Усаров М. Ш., Шодикулова П. Ш. Синовиальные Изменения, Обнаруженные С Помощью Узи У Людей С Остеоартрозом Коленного Сустава–Метаанализ Обсервационных Исследований //Диверсити Ресеарч: Жоурнал оф Анайлсис анд Трендс. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 107-118.
- [28]. Усаров М. Ш. и др. Роль Ультразвука В Оценке Повреждения Мениска //Сентрал Асиан Жоурнал оф Медисал анд Натурал Ссиенсе. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 588-595.
- [29]. Усаров М. Ш. ОПТИМИЗАЦИЯ И ЗНАЧЕНИЕ МЕТОДОВ УЛЬТРАЗВУКОВОЙ ДИАГНОСТИКИ ПРИ ВЫБОРЕ ТАКТИКИ ЛЕЧЕНИЯ ПАЦИЕНТОВ С ШЕЙНЫМ ОСТЕОХОНДРОЗОМ //Боффин Асадемай. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 204-223.
- [30]. Усаров М. Ш. Внутрисуставная Инъекция Коленного Сустава Под Ультразвуковым Контролем У Пациента С Ожирением //Диверсити Ресеарч: Жоурнал оф Анайлсис анд Трендс. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 101-106.
- [31]. Усаров М. Ш., кизи Баймуратова А. Ч. Клиническое Обследование, Ультразвуковая Оценка И Аспирация Выпота В Коленном Суставе У Пациентов С Первичным Остеоартрозом Коленного Сустава // Диверсити Ресеарч: Жоурнал оф Анайлсис анд Трендс. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 119-132.
- [32]. Усаров М. Ш., Далерова М. Ф. Клиническая Оценка При Обострении Остеоартроза Коленного Сустава: Влияние Ультразвуковой Диагностики //Диверсити Ресеарч: Жоурнал оф Анайлсис анд Трендс. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 91-100.
- [33]. Усаров М. Ш., Сафарова Г. Х., Баймуратова А. Ч. СВЕТОВАЯ ДИАГНОСТИКА МЕХАНИЧЕСКОЙ ЖЕЛТУХИ //Боффин Асадемай. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 339-343.
- [34]. Усаров М. Ш., Мамаражабова С. И. Ультразвуковая оценка тазового дна в диагностике воздействия синтетических имплантируемых материалов в нижние мочевые пути //Боффин Асадемай. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 215-219.
- [35]. Турдуматов Ж. А., Усаров М. Ш. РАННЯЯ ЛУЧЕВАЯ ДИАГНОСТИКА ХРОНИЧЕСКОЙ ОБСТРУКТИВНОЙ БОЛЕЗНИ ЛЕГКИХ У БОЛЬНЫХ С САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ //Боффин Асадемай. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 153-155.

Aholi daromadlarini oshirishning iqtisodiy ahamiyati

Esankulov Ulug'bek Abdullayevich

Экономическое значение увеличения доходов населения

Эсанкулов Улугбек Абдуллаевич

The economic significance of increasing population income

Esankulov Ulugbek Abdullayevich

Received: June 9, 2025 Revised: June 11, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** Maqolada daromadlar oshishi va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ochib beriladi. Xususan, ish haqlari, pensiyalar va ijtimoiy nafaqalarning oshishi iste'mol talabiga qanday ta'sir ko'rsatishi yoritiladi. Shuningdek, bandlik siyosati va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash orqali daromadlarni ko'paytirish yondashuvlari muhokama qilinadi.
- **Kalit** so'zlar. Aholi daromadlari, iqtisodiy o'sish, iste'mol bozori, bandlik, ijtimoiy himoya, real daromad, tadbirkorlikni rivojlantirish, moliyaviy savodxonlik, raqamli iqtisodiyot, xalqaro tajriba.
- **Аннотация:** В статье раскрывается неразрывная связь роста доходов и экономического роста. В частности, освещается влияние повышения заработной платы, пенсий и социальных выплат на потребительский спрос. Также рассматриваются подходы к повышению доходов посредством политики занятости и поддержки предпринимательской активности.
- **Ключевые** слова: Доходы населения, экономический рост, потребительский рынок, занятость, социальная защита, реальные доходы, развитие предпринимательства, финансовая грамотность, цифровая экономика, международный опыт.
- **Abstract:** The article reveals the inextricable link between income growth and economic growth. In particular, it highlights how increases in wages, pensions, and social benefits affect consumer demand. It also discusses approaches to increasing incomes through employment policy and supporting entrepreneurship.
- **Keywords:** Population income, economic growth, consumer market, employment, social protection, real income, entrepreneurship development, financial literacy, digital economy, international experience.

KIRISH

Aholi daromadlari mamlakat iqtisodiy rivojlanishining muhim omillaridan biridir. Daromadlar oshishi aholining hayot darajasini yaxshilaydi, ichki iste'molni rag'batlantiradi va iqtisodiy faollikni kuchaytiradi. Ushbu maqolada aholi daromadlarini oshirish mexanizmlari va ularning iqtisodiyotga ta'siri tahlil qilinadi. [1;3]

Tadqiqotda xalqaro tajriba asosida aholi daromadlarini oshirish bo'yicha samarali strategiyalar tahlil qilinadi. Bu strategiyalar O'zbekiston sharoitiga moslashtirilib, amaliy tavsiyalar shakllantiriladi. Aholi real daromadlarini oshirish orqali ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash muhimligi asoslab beriladi.

Maqola yakunida aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, raqamli iqtisodiyotdan foydalanish va yangi ish o'rinlarini yaratish orqali daromadlar bazasini kengaytirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi. Ushbu yondashuvlar iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi vosita sifatida baholanadi.

Aholi daromadlari har qanday iqtisodiyotda asosiy drayverlardan biri hisoblanadi. Daromadlar darajasi aholi farovonligi, iste'mol talabining hajmi va iqtisodiy faollik bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli ularni oshirish masalasi har bir davlatning iqtisodiy siyosatida ustuvor yo'nalish sanaladi.

Daromadlar faqat ish haqlari orqali emas, balki ijtimoiy nafaqalar, tadbirkorlikdan tushgan foyda, investitsiya daromadlari kabi manbalar orqali ham shakllanadi. Aholining real daromadlari oshgan sari ularning moliyaviy mustaqilligi ortadi va bu esa mamlakatdagi umumiy ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Bugungi kunda O'zbekistonda aholi daromadlarini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar olib borilmoqda. Jumladan, ish o'rinlari yaratish, kichik va o'rta biznesni rivojlantirish, soliq yukini kamaytirish, ijtimoiy to'lovlarni oshirish kabi choralar shular jumlasidandir. [2;3]

Mazkur maqola aholining real daromadlarini oshirishning iqtisodiy ahamiyatini chuqur tahlil qiladi, mavjud holatni o'rganadi va istiqboldagi samarali yo'llarni taklif qiladi. Bu orqali iqtisodiyotda barqaror o'sish va ijtimoiy adolatga erishish masalalari yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Jahon tajribasida aholining real daromadlarini oshirish iqtisodiy o'sishning muhim sharti sifatida e'tirof etilgan. Masalan, G'arb davlatlarida ish haqlarining o'sishi ichki iste'molni rag'batlantirgan va yalpi ichki mahsulotning o'sishiga xizmat qilgan. Keynesiy yondashuvlarga ko'ra,

daromadlar oshishi orqali umumiy talab rag'batlantiriladi. [2;3]

BMT, Jahon banki va Xalqaro valyuta fondining hisobotlarida aholining ijtimoiy himoyasi va barqaror daromad manbalariga ega bo'lishi iqtisodiy xavfsizlikning asosiy elementi sifatida ko'riladi. Ayniqsa, pandemiya davrida aholining zaif qatlamlariga yordam ko'rsatish daromadlarni saqlab qolishda muhim rol o'ynagan.

Milliy adabiyotlarda ham bu masalaga alohida e'tibor qaratilgan. O'zbekistonlik iqtisodchilar daromadlar oshishini makroiqtisodiy barqarorlik va kambag'allikni kamaytirish bilan bog'lab ko'rsatmoqda. So'nggi yillarda olib borilgan islohotlar va ularning natijalari tahlil qilingan. [3;3]

Shuningdek, daromadlarni oshirishda mehnat samaradorligi, ta'lim va kasb-hunar malakasi darajasi, raqamli texnologiyalarga kirish imkoniyati kabi omillar muhim o'rin tutadi. Ularni kompleks tarzda ko'rib chiqish samarali strategiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi.

Tadqiqotda statistik tahlil, taqqoslash va ekspert baholash metodlari qo'llanildi. O'zbekistonning so'nggi yillardagi makroiqtisodiy ko'rsatkichlari tahlil qilinib, aholi daromadlarining o'sish sur'atlari baholandi. Shuningdek, xalqaro amaliyot asosida solishtirma tahlillar amalga oshirildi. [4;1]

Ish haqi va ijtimoiy to'lovlar bo'yicha davlat siyosati, nodavlat sektoridagi daromad manbalari va ularning iqtisodiy samaradorligi alohida o'rganildi. Ijtimoiy qatlamlarga qarab daromadlar farqi va uning ijtimoiy tengsizlikka ta'siri ham ko'rib chiqildi.

So'rovnoma asosida aholining daromad manbalari, iste'mol xarajatlari va moliyaviy ehtiyojlari aniqlangan. Bu ma'lumotlar asosida ehtiyojga mos daromad siyosatini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. Ayniqsa, yoshlar va xotin-qizlar bandligini oshirishning iqtisodiy samarasi e'tiborga olingan.

Metodologiyada zamonaviy tahliliy vositalardan – regressiya tahlili, korrelyatsiya koeffitsienti, Gini koeffitsienti va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy indikatorlardan foydalanildi. Bu esa tadqiqot natijalarining asoslangan va aniq bo'lishini ta'minladi. [5;4]

NATIJALAR

Tadqiqot natijalariga ko'ra, aholi daromadlarining oshishi ichki iste'molni sezilarli darajada oshirib, iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, ish haqlari va pensiyalarni oshirish orqali past daromadli qatlamlarning xarid qobiliyati mustahkamlangan.

Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash orqali ko'plab yangi daromad manbalari yuzaga kelmoqda. Kichik biznes vakillari daromadlarini ko'paytirgan va yangi ish o'rinlari yaratgan.

Bu esa ijtimoiy barqarorlik va o'z-o'zini band qilish ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir qilgan. [6;1]
Moliyaviy savodxonlik darajasi oshgan aholining sarmoya, jamg'arma va boshqa moliyaviy faoliyatga faol jalb qilinishi

kuzatilgan. Bu orqali nafaqat daromadlar, balki moliyaviy xavfsizlik darajasi ham oshgan.
Raqamli iqtisodiyot sohasida ish olib borayotganlar uchun yangi daromad imkoniyatlari paydo bo'lmoqda. Frilanserlik,

1-jadval

Aholi daromadlarini oshirish yo'llari va ularning iqtisodiy samaradorligi

№	Yo'nalish	Amalga oshirish mexanizmi	Kutilayotgan iqtisodiy ta'siri	Asosiy cheklolar
1	Ish haqi va pensiyalarni oshirish	Yillik indeksatsiya, mehnat unumdorligini oshirish orqali	Iste'mol bozorining jonlanishi, ichki talab o'sishi	Byudjet yuklamasi ortadi
2	Yangi ish o'rinlarini yaratish	Kichik biznesni qo'llab-quvvatlash, infratuzilma loyihalari	Bandlik darajasi oshadi, ijtimoiy barqarorlik kuchayadi	Sarmoya va vaqt talab etadi
3	Tadbirkorlikni rivojlantirish	Kredit imtiyozlari, soliq engilliklari orqali	Aholining daromad manbalari kengayadi, yangi bozorlar shakllanadi	Raqobat muhitini boshqarish zarur
4	Ijtimoiy nafaqalarni kengaytirish	Zaif qatlamlarga targeted transferlar	Kambag'allik darajasi kamayadi, ijtimoiy himoya mustahkamlanadi	Noishlab chiqaruvchi xarajatlar ortadi
5	Raqamli iqtisodiyot imkoniyatlaridan foydalanish	Onlayn platformalar, frilanserlikni rag'batlantirish	Yoshlar va ayollar daromadi oshadi, yangi iqtisodiy sektorlar rivojlanadi	Texnik baza va ko'nikmalar zarur
6	Moliyaviy savodxonlikni oshirish	Ta'lim dasturlari, treninglar, maslahat markazlari orqali	Pul oqimlarini boshqarish yaxshilanadi, jamg'armalar ko'payadi	Samara uzoq muddatda ko'zga tashlanadi

elektron savdo va raqamli xizmatlar orqali yoshlar daromadlarini mustaqil shakllantira boshlagan.

rag'batlantirishga yo'naltirilgan dasturlarni takomillashtirish dolzarb vazifa bo'lib qoladi.

XULOSA

Aholi daromadlarini oshirish mamlakat iqtisodiy siyosatining strategik yo'nalishlaridan biridir. Bu orqali ichki bozor faollashadi, bandlik oshadi va umumiy iqtisodiy barqarorlik mustahkamlanadi. Shu sababli daromadlarni oshirishga qaratilgan harakatlar har tomonlama qo'llab-quvvatlanishi lozim. Ish haqi, pensiya va nafaqalarning o'z vaqtida indeksatsiya qilinishi, tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish – daromadlar bazasini kengaytirishning asosiy yo'llaridir. Bular bilan birga, ijtimoiy himoya tizimi samaradorligini oshirish ham muhim ahamiyatga ega. Davlat siyosatida moliyaviy savodxonlikni oshirish va aholini raqamli iqtisodiyotga jalb qilish orqali yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratish zarur. Bu esa aholi daromadlarining barqaror o'sishini ta'minlaydi va kambag'allik darajasini kamaytiradi. Kelgusida daromadlar o'sishiga xizmat qiluvchi sektorlarni aniqlash, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va iqtisodiy o'sishni

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Esankulov Ulug'bek Abdullayevich TerDU offis registrador bo'limi xodimi / Эсанкулов Улугбек ТерДУ/ Esankulov Ulug'bek TerSU**

► ulugbekesankulov91@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0005-0696-0576>

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1]. Qo'dirov, A. M. Aholi daromadlarini oshirish va uning iqtisodiy tarkibi / A. M. Qo'dirov // Iqtisodiy tahlil. – 2020. – №3. – B. 45–52.
- [2]. Mirzayev, B. S. Iqtisodiy barqarorlikda daromadlar siyosati / B. S. Mirzayev. – T.: Fan va texnologiya, 2019. – 180 b.
- [3]. Bobojonov, F. R. Aholining turmush darajasi va daromadlarini oshirish mexanizmlari / F. R. Bobojonov // Iqtisod va moliya. – 2022. – №6. – B. 27–34.
- [4]. Statistika agentligi. O'zbekiston Respublikasi aholisining yashash darajasi va daromadlari bo'yicha hisobot / Davlat statistika qo'mitasi. – Toshkent, 2023. – 78 b.

- [5]. Toshev, I. Iqtisodiy siyosat va aholi daromadlari / I. Toshev. – T.: Iqtisod-Moliya, 2020. – 200 b.
- [6]. Abdullayeva, M. Income distribution and economic development: the case of Uzbekistan / M. Abdullayeva // Central Asian Economic Review. – 2021. – Vol. 4, No. 2. – P. 35–44.
- [7]. Stiglitz, J. E. Economics of the Public Sector / J. E. Stiglitz. – New York: W. W. Norton & Company, 2015. – 750 p.
- [8]. Kuznets, S. Economic Growth and Income Inequality / S. Kuznets // American Economic Review. – 1955. – Vol. 45, No. 1. – P. 1–28.
- [9]. World Bank. Uzbekistan: Strengthening the Social Protection System. – Washington D.C.: World Bank Group, 2020. – 112 p. – (Report No. 145209-UZ).
- [10]. Keynes, J.M. (1936). The General Theory of Employment, Interest, and Money.
- [11]. World Bank (2023). Poverty and Shared Prosperity Report.
- [12]. IMF (2022). Inclusive Growth Framework.
- [13]. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi – www.stat.uz
- [14]. Moliya vazirligi axborot byulleteni, 2024
- [15]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli farmonlari va qarorlari
- [16]. Davlat bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi hisobotlari
- [17]. BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP) – Human Development Report, 2023
- [18]. Назаров, Ш. Ш. Иқтисодий ўсиш ва аҳоли турмуш даражаси / Ш. Ш. Назаров. – Т.: Iqtisodiyot, 2021. – 224 b.

Kichik biznesni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar va strategik boshqaruv tamoyillari

Bayzakova Dilbar Fayziyevna

Инновационные подходы и принципы стратегического управления в развитии малого бизнеса

Байзакова Дилбар Файзиевна

Innovative approaches and strategic management principles in small business development

Bayzakova Dilbar Fayziyevna

Received: June 10, 2025 Revised: June 12, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** Mazkur maqolada kichik biznesni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning ahamiyati hamda strategik boshqaruv tamoyillari tahlil qilinadi. Ilgari olib borilgan tadqiqotlar kichik biznesning barqarorligi va raqobatbardoshligi uchun innovatsion strategiyalarning muhimligini ta'kidlagan bo'lsa-da, bu jarayonda mavjud ichki va tashqi omillarning ta'siri yetarlicha o'rganilmagan. Tadqiqotda sifat tahlili va SWOT tahlil usullari qo'llanilib, kichik biznes korxonalarining innovatsion rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar aniqlanadi. Natijalarga ko'ra, kichik biznesning uzoq muddatli muvaffaqiyati innovatsion strategiyalarni to'g'ri rejalashtirish va resurslarni samarali boshqarish bilan bog'liq ekanini aniqlandi. Ushbu xulosalar kichik biznes korxonalarini boshqarishda zamonaviy yondashuvlarni joriy etish, davlat siyosatini takomillashtirish, hamda tadbirkorlik muhitini rivojlantirishga oid tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.
- **Kalit so'zlar:** kichik biznes, innovatsion yondashuvlar, strategik boshqaruv, iqtisodiy samaradorlik, barqaror rivojlanish.
- **Annotation:** This article analyzes the importance of innovative approaches and strategic management principles in small business development. Although previous studies have emphasized the importance of innovative strategies for the stability and competitiveness of small businesses, the influence of internal and external factors on this process has not been sufficiently studied. The study uses qualitative analysis and SWOT analysis methods to identify factors affecting the innovative development of small businesses. According to the results, it was found that the long-term success of small businesses is associated with the correct planning of innovative strategies and effective management of resources. These conclusions are important for the introduction of modern approaches to managing small businesses, improving state policy, and developing recommendations for the development of the entrepreneurial environment

- **Keywords:** small business, innovative approaches, strategic management, economic efficiency, sustainable development.
- **Аннотация:** В статье анализируется важность инновационных подходов и принципов стратегического управления в развитии малого бизнеса. Хотя предыдущие исследования подчеркивали важность инновационных стратегий для устойчивости и конкурентоспособности малого бизнеса, влияние внутренних и внешних факторов на этот процесс изучено недостаточно. В исследовании используются методы качественного анализа и SWOT-анализа для выявления факторов, влияющих на инновационное развитие малого бизнеса. Результаты показали, что долгосрочный успех малого бизнеса связан с правильным планированием инновационных стратегий и эффективным управлением ресурсами. Полученные выводы важны при разработке рекомендаций по внедрению современных подходов к управлению малым бизнесом, совершенствованию государственной политики и развитию предпринимательской среды.
- **Ключевые слова:** малый бизнес, инновационные подходы, стратегическое управление, экономическая эффективность, устойчивое развитие.

KIRISH

Kichik biznes iqtisodiy taraqqiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ish o'rinlari yaratish, innovatsiyalarni rivojlantirish va milliy iqtisodiyotning moslashuvchanligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, kichik biznes tarmoqlari iqtisodiyotning turli segmentlarida samaradorlikni oshirib, barqaror rivojlanishga zamin yaratadi. Ayniqsa, bugungi tezkor o'zgaruvchan iqtisodiy muhitda kichik biznes korxonalarining barqarorligi innovatsion yondashuvlarni qo'llash va strategik boshqaruv tamoyillarini to'g'ri tashkil etishga bog'liqdir. Shu sababli, kichik biznesning rivojlanish jarayonlarini tahlil qilish va uni modernizatsiya qilish dolzarb ilmiy yo'nalish hisoblanadi. So'nggi yillarda kichik biznesning innovatsion rivojlanishi bo'yicha turli tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, M. Porter (1990) kompaniyalarning raqobatbardoshligini ta'minlashda innovatsiyalarning ahamiyatini ta'kidlab, ularni tashkilotlar barqarorligi va uzoq muddatli rivojlanishining asosi sifatida belgilagan. Shuningdek, Schumpeter (1934) tomonidan ilgari surilgan innovatsion rivojlanish nazariyasi ham kichik biznes uchun dolzarb bo'lib, u iqtisodiy taraqqiyotning innovatsion jarayonlarga bog'liqligini ko'rsatadi. Ushbu nazariyalar kichik biznes korxonalarining rivojlanishida innovatsiyalar va strategik boshqaruvning muhimligini asoslashga yordam beradi. Ammo, mavjud tadqiqotlarda kichik biznesning innovatsion yondashuvlar asosida barqarorligini oshirish masalasi to'liq yoritilmagan. Shu bois ushbu tadqiqot ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan. Tadqiqotda kichik biznesni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning ta'sirini o'rganish maqsad qilib olingan. Bunda sifatli tahlil metodlari qo'llanilib, kichik korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirishga qaratilgan innovatsion strategiyalar tahlil qilindi. Tadqiqot davomida korxonalar faoliyatini tahlil qilish, soha mutaxassslarining fikrlarini o'rganish hamda mavjud statistik ma'lumotlarni ko'rib chiqish usullari qo'llanildi. Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot

natijalarining aniq va ishonchli bo'lishiga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, innovatsiyalarni uzluksiz joriy etish kichik biznes korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishga va ularning bozordagi o'rnini mustahkamlashga yordam beradi. Xususan, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, strategik boshqaruv tizimlarini takomillashtirish va raqobat ustunliklarini shakllantirish kichik biznesning uzoq muddatli rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, tadqiqot xulosalariga ko'ra, kichik biznes subyektlari uchun innovatsion boshqaruv yondashuvlarini qo'llash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu maqola kichik biznesni rivojlantirish strategiyalari va iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo'yicha tadqiqotchilar, siyosat yurituvchilar va amaliyotchilar uchun muhim ma'lumot manbai bo'lishi mumkin. Tadqiqot natijalari kichik biznes korxonalarining innovatsion yondashuvlar orqali yanada barqaror va samarali faoliyat yuritishiga hissa qo'shadi. Shu bois kelgusida kichik biznes rivojlanishining innovatsion modellarini chuqur o'rganish va ularning samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha tadqiqotlar olib borish zarur.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot kichik biznesning innovatsion yondashuvlar asosida rivojlanish strategiyalarini tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, sifatli tadqiqot usullari asosida olib borildi. Tadqiqotda kichik biznes korxonalarining innovatsion yondashuvlardan foydalanish darajasini baholash, ularning strategik boshqaruv jarayonlarini o'rganish hamda raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni aniqlash maqsad qilingan. Bunda, tadqiqot obyekti sifatida kichik biznes korxonalari tanlab olindi va ular bo'yicha iqtisodiy tahlil o'tkazildi. Sifatli tadqiqot usulining qo'llanishi tadqiqot natijalarining ishonchiligidini ta'minlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Tadqiqot doirasida ma'lumotlarni to'plash

uchun bir nechta yondashuvdan foydalanildi. Dastlab, kichik biznes korxonalarining mavjud holatini tahlil qilish uchun ikkilamchi ma'lumotlar, ya'ni rasmiy statistik hisobotlar, davlat tomonidan e'lon qilingan hujjatlar hamda ilmiy maqolalar o'rganildi. Bu jarayonda kichik biznesning rivojlanish tendensiyalari, innovatsion faoliyat ko'rsatkichlari va strategik boshqaruv amaliyotlari haqida muhim ma'lumotlar to'plandi. Keyinchalik, soha mutaxassislari bilan suhbatlar tashkil etilib, kichik biznes subyektlarining innovatsiyalarni tatbiq etishdagi muammolari, imkoniyatlari va istiqbollari tahlil qilindi. Ushbu suhbatlar biznes egalari, menejerlar va soha ekspertlari ishtirokida o'tkazilib, kichik biznesning innovatsion rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan omillar aniqlanishiga imkon berdi.

Bundan tashqari, tadqiqot davomida kichik biznes korxonalarining innovatsion yondashuvlarni joriy etish va strategik boshqaruv tizimlarini takomillashtirishga qaratilgan amaliy tajribalar o'rganildi. Bunda kichik biznes korxonalarining turli innovatsion yondashuvlarni qanday qabul qilayotgani va ularni qanday qo'llayotgani tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida ushbu yondashuvlarning samaradorligi baholandi va innovatsion yondashuvlar asosida kichik biznesning barqaror rivojlanish modelini ishlab chiqish imkoniyati tahlil qilindi. Bundan tashqari, kichik biznes subyektlari o'rtasida so'rovnoma o'tkazilib, ularning innovatsiyalarga munosabati va strategik boshqaruvdagi muammolari bo'yicha ma'lumotlar to'plandi. Ushbu so'rovnoma natijalari kichik biznes uchun eng samarali innovatsion strategiyalarni aniqlash va ular asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qildi. Tadqiqot metodologiyasida kichik biznes korxonalarining rivojlanish jarayonlarini o'lchash va baholash uchun statistik tahlil usullari ham qo'llanildi. Jumladan, kichik biznesning innovatsion faoliyat ko'rsatkichlarini baholash, ularning bozordagi raqobatbardoshligini aniqlash hamda strategik boshqaruv samaradorligini o'lchash uchun statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Shuningdek, SWOT tahlil usuli qo'llanilib, kichik biznes korxonalarining kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari va tahdidlar aniqlab berildi. Ushbu tahlil natijalari kichik biznesning innovatsion rivojlanish yo'nalishlarini belgilash va strategik boshqaruv tizimini takomillashtirishga xizmat qildi. Tadqiqotning asosiy yondashuvlaridan biri sifatida kichik biznesning innovatsion rivojlanish modelini ishlab chiqish hamda bu modelning iqtisodiy samaradorligini baholashga qaratilgan tajribalar ham o'tkazildi. Bunda kichik biznes korxonalarining resurslardan samarali foydalanishi, yangi texnologiyalarni joriy etish bo'yicha imkoniyatlari va bu jarayonlarning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri tahlil qilindi. Shuningdek, innovatsion strategiyalarni tatbiq etishda duch kelinayotgan muammolar va ularni hal etish yo'llari o'rganildi. Ushbu yondashuvlar kichik biznesning raqobatbardoshligini oshirish va ularning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashga

qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqishga xizmat qildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, kichik biznes korxonalari innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali raqobatbardoshligini oshirishi mumkin. Biroq, bu jarayonda ularga davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining mavjudligi, moliyaviy resurslarga bo'lgan kirish imkoniyatlari va innovatsion menejment tizimining samaradorligi katta ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida kichik biznes subyektlari tomonidan innovatsiyalarni joriy etishda duch kelinayotgan asosiy muammolar aniqlanib, ular bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Xususan, kichik biznes uchun davlat tomonidan innovatsion dasturlarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, tadbirkorlik subyektlariga moliyaviy resurslarni yanada qulay shartlar asosida taqdim etish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish jarayonlarini soddalashtirish zarurligi ta'kidlandi. Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, u kichik biznes subyektlariga innovatsion yondashuvlarni tatbiq etishda yo'nalish beruvchi nazariy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot natijalari kichik biznesning raqobatbardoshligini oshirish, ularning bozor sharoitlariga moslashuvchanligini kuchaytirish va innovatsion rivojlanish strategiyalarini shakllantirish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, tadqiqot xulosalari kichik biznesni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish va tadbirkorlik faoliyatida innovatsiyalarni keng joriy etish bo'yicha amaliy dasturlarni ishlab chiqishda ham foydalanilishi mumkin. Shu sababli, ushbu tadqiqot natijalari kichik biznes subyektlari, iqtisodiy siyosat yurituvchilar va tadqiqotchilar uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi. Kelgusida ushbu tadqiqot natijalariga asoslanib, kichik biznesning innovatsion rivojlanishini qo'llab-quvvatlash bo'yicha yangi ilmiy izlanishlar olib borish, turli mamlakatlarning ilg'or tajribalarini o'rganish hamda kichik biznes korxonalarining innovatsion strategiyalarini yanada mukammallashtirish zarur. Shu bilan birga, kichik biznesning barqaror rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni chuqurroq o'rganish va ular asosida yangi model va yondashuvlarni ishlab chiqish ilmiy tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi. Shu sababli, kelajakdagi izlanishlar kichik biznes korxonalarining innovatsion strategiyalarini tatbiq etish jarayonlarini takomillashtirish va bu jarayonlarning samaradorligini oshirishga qaratilishi lozim.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kichik biznes korxonalarining innovatsion rivojlanishi ularning raqobatbardoshligini oshirish va barqarorligini ta'minlashning muhim omillaridan biridir. Tadqiqot davomida kichik biznes korxonalarida

innovatsiyalarni joriy etish darajasi, strategik boshqaruv yondashuvlari va ularning iqtisodiy samaradorligi o'rganildi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, innovatsion yondashuvlarni qo'llagan kichik biznes subyektlari bozor talablariga moslashuvchanligi, ishlab chiqarish samaradorligi va moliyaviy mustahkamligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, innovatsion biznes-modellarni tatbiq etish va bozor konyunkturasini doimiy ravishda tahlil qilish kichik biznes korxonalarining barqaror rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Biroq, tadqiqot shuni ham aniqladiki, kichik biznes subyektlari duch kelayotgan asosiy muammolar qatoriga moliyaviy resurslarga cheklangan kirish imkoniyati, innovatsion texnologiyalarni tatbiq etishdagi qiyinchiliklar va kadrlar malakasining yetarli emasligi kiradi. Ayniqsa, strategik boshqaruvning zamonaviy tamoyillarini to'liq qo'llamagan kichik biznes korxonalari innovatsiyalarni joriy etishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bu esa ularning uzoq muddatli barqarorligi va bozor sharoitlariga moslashuvchanligiga salbiy ta'sir qilmoqda. Ushbu muammolarni hal etish uchun kichik biznes korxonalarida menejment tizimini modernizatsiya qilish, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish zarur.

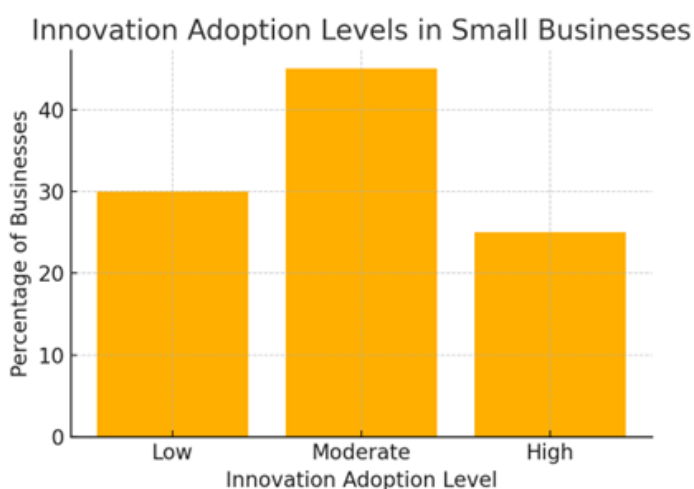
Innovatsion yondashuvlarni qo'llagan kichik biznes subyektlari bozor talablariga moslashuvchanligi, ishlab chiqarish samaradorligi va moliyaviy mustahkamligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, innovatsion biznes-modellarni tatbiq etish va bozor konyunkturasini doimiy ravishda tahlil qilish kichik biznes korxonalarining barqaror rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqot natijalarini nazariy nuqtayi nazardan tahlil qiladigan bo'lsak, M. Porter tomonidan ilgari surilgan raqobat ustunligi nazariyasi va Schumpeterning innovatsion rivojlanish

kontseptsiyasi kichik biznesning barqaror rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini tasdiqlaydi.

Ushbu nazariyalar doirasida kichik biznes korxonalarining bozor sharoitlariga moslashishi va innovatsiyalarni tatbiq etish orqali raqobatbardoshligini oshirish jarayonlari tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, kichik biznes korxonalarining strategik boshqaruv yondashuvlarini innovatsion rivojlanish bilan integratsiya qilishi ularning iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, kichik biznes korxonalarining barqaror rivojlanish modelini ishlab chiqishda innovatsion strategiyalarni chuqur tahlil qilish va ularni amaliyotga tatbiq etish zarur. Tadqiqot natijalari amaliy nuqtayi nazardan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Kichik biznes subyektlari uchun innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish bo'yicha ishlab chiqilgan amaliy tavsiyalar ular uchun istiqbolli strategiyalarni ishlab chiqishga imkon yaratadi. Jumladan, kichik biznes korxonalarining innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirish darajasini oshirish, strategik rejalashtirish tizimlarini kuchaytirish va raqobat ustunligini ta'minlash bo'yicha yo'nalishlar belgilab berildi.

Biroq, kichik biznes subyektlari duch kelayotgan asosiy muammolar qatoriga moliyaviy resurslarga cheklangan kirish imkoniyati, innovatsion texnologiyalarni tatbiq etishdagi qiyinchiliklar va kadrlar malakasining yetarli emasligi kiradi. Bu esa ularning uzoq muddatli barqarorligi va bozor sharoitlariga moslashuvchanligiga salbiy ta'sir qilmoqda. Ushbu muammolarni hal etish uchun kichik biznes korxonalarida menejment tizimini modernizatsiya qilish, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish zarur.

Shu bilan birga, davlat tomonidan kichik biznes subyektlari uchun qo'llaniladigan moliyaviy qo'llab-quvvatlash dasturlari

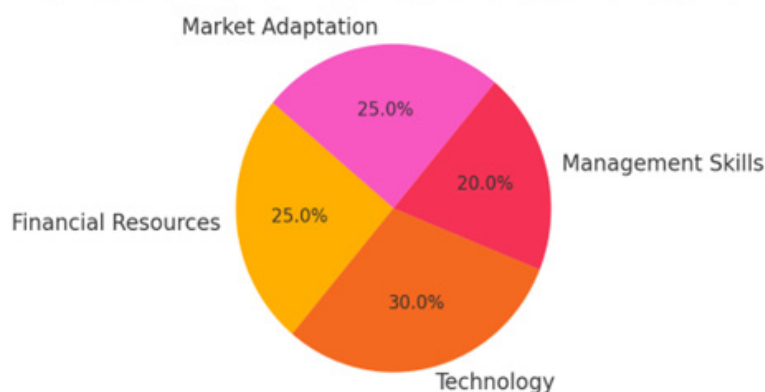
1-rasm. Innovation Adoption Levels in Small Businesses – Kichik biznesda innovatsiyalarni qabul qilish darajasi

va biznes-inkubatorlarni kengaytirish orqali ularning innovatsion rivojlanishiga ko'maklashish zarurligi aniqlangan. Tadqiqot natijalari mavjud ilmiy bo'shliqni to'ldirishga ham xizmat qiladi. Hozirgacha olib borilgan tadqiqotlar kichik biznes subyektlarining umumiy iqtisodiy rivojlanishga ta'siri va ularning moliyaviy barqarorligi haqida keng ma'lumot bergan bo'lsa-da, innovatsion yondashuvlar orqali kichik biznesning barqarorligini oshirish masalasi to'liq o'rganilmagan. Ushbu tadqiqot aynan ushbu masalaga urg'u berib, kichik biznes subyektlarining innovatsion rivojlanishining

amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilishga xizmat qildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kichik biznes subyektlarining innovatsion faoliyatni tizimli ravishda olib borishi ularning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shu sababli, kelgusida ushbu yo'nalishda yanada chuqur tadqiqotlar olib borish zarur.

Natijalar mavjud ilmiy bo'shliqni to'ldirishga ham xizmat qiladi. Kichik biznes subyektlarining innovatsion faoliyatni tizimli ravishda olib borishi ularning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shu sababli,

Key Factors in Small Business Strategic Management

2-rasm. Key Factors in Small Business Strategic Management – Kichik biznesda strategik boshqaruv omillari

kelgusida ushbu yo'nalishda yanada chuqur tadqiqotlar olib borish zarur.

Natijalar mavjud ilmiy bo'shliqni to'ldirishga ham xizmat qiladi. Kichik biznes subyektlarining innovatsion faoliyatni tizimli ravishda olib borishi ularning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shu sababli, kelgusida ushbu yo'nalishda yanada chuqur tadqiqotlar olib borish zarur.

Keyingi tadqiqotlar kichik biznesning innovatsion strategiyalarini qo'llash darajasi va ularning iqtisodiy samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishga qaratilishi lozim. Xususan, kichik biznes korxonalarining innovatsion faoliyatini davlat tomonidan rag'batlantirish tizimlarini takomillashtirish, innovatsiyalarni joriy etishdagi asosiy to'siqlarni bartaraf etish hamda global bozor sharoitlariga mos ravishda kichik biznes subyektlarining rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlar olib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, xalqaro tajribalarni o'rganish va ilg'or texnologiyalarni kichik biznesga integratsiya qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish istiqbolli yo'nalishlardan biri bo'lib

qoladi. Umuman olganda, ushbu tadqiqot kichik biznes korxonalarining innovatsion rivojlanishining nazariy va amaliy jihatlarini yoritib berishga qaratilgan bo'lib, natijalar kichik biznes subyektlari uchun innovatsion strategiyalarni ishlab chiqishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari kichik biznes korxonalarining innovatsiyalar orqali raqobatbardoshligini oshirish, ularning strategik boshqaruv tizimlarini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorlikka erishish yo'llarini aniqlashga yordam beradi. Shu sababli, kelgusida ushbu yo'nalishda chuqur tadqiqotlar olib borish va kichik biznes subyektlarining innovatsion strategiyalarini amaliyotga tatbiq etish bo'yicha ilmiy izlanishlarni davom ettirish zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kichik biznes korxonalarining innovatsion yondashuvlarni tatbiq etishi ularning barqaror rivojlanishi va raqobatbardoshligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Tadqiqot davomida

3-rasm. Business Performance Trends (2018-2023) – Kichik biznesning 2018-2023 yillardagi ishlash samaradorligi

innovatsion boshqaruv strategiyalari va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash kichik biznes subyektlarining iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qilishi aniqlangan bo'lsa-da, moliyaviy resurslarga cheklangan kirish imkoniyati va kadrlar malakasining yetishmovchiligi hali ham asosiy to'siq bo'lib qolmoqda. Shuningdek, kichik biznes korxonalarida strategik boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish ularning bozor sharoitlariga moslashuvchanligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot natijalari kichik biznes rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va davlat tomonidan samarali innovatsion strategiyalarni ishlab chiqishda amaliy ahamiyatga ega. Kelgusida kichik biznes subyektlarining innovatsion faoliyatini chuqurroq o'rganish, davlat tomonidan rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish hamda global bozor talablariga mos innovatsion strategiyalarni ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlar olib borish zarur.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Bayzakova Dilbar Fayziyevna Jizzax politehnika instituti "Iqtisodiyot va menejment" kafedrasida Dotsent vazifasini bajaruvchi / Байзакова Дилбар Файзиевна Джизакский политехнический институт, кафедра экономики и управления Доцент, и.о. / Bayzakova Dilbar Fayziyevna Jizzakh Polytechnic Institute, Department of Economics and Management Associate Professor, Acting**
[▶ dilbardilbar.bayzakova@gmail.com](mailto:dilbardilbar.bayzakova@gmail.com)
[■ https://orcid.org/0009-0005-9321-9742](https://orcid.org/0009-0005-9321-9742)

Foydalanilgan Adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTINING FARMONI "KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI YANADA RIVOJLANTIRISH UCHUN QULAY ISHBILARMONLIK MUHITINI SHAKLLANTIRISH"GA DOIR QO'SHIMCHA CHORA-TADBIRLAR TO'G'IRIDA
- [2]. JAMSHID TO'XTABOYEV, & BOSIMOVA GULOYIM BAHODIR

QIZI. (2025). KICHIK BIZNESNING INNOVATSION RIVOJLANISHINI BOSHQARISH TIZIMINI SHAKLLANTIRISH. LUCHSHIE INTEKLEKTUAL'NYE ISSLEDOVANIYA, 44(5), 343-351.

- [3]. BAYZAKOVA, D. ЭКОНОМИКА И СОЦИУМ. ЭКОНОМИКА, 135-138.
- [4]. Bayzakova, D. (2021). Supply chain business processes in the example of business incubators. Экономика и социум, (5-1 (84)), 80-83.
- [5]. Bayzakova, D. (2021). THE IMPACT OF ENTREPRENEURSHIP AND INNOVATION ON THE ECONOMY. Экономика и социум, (12-1 (91)), 135-138.
- [6]. Байзакова, Д. Ф., & Обидова, Ф. Я. (2018). РАЗВИТИЕ МАЛОГО БИЗНЕСА И ЧАСТНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. Современные гуманитарные исследования, (3), 51-53.
- [7]. Fayziyevna, B. D. (2022). Foreign Investment in the Economy of Uzbekistan. Global Scientific Review, 4, 31-36.
- [8]. Bayzakova, D. (2021). THE IMPACT OF ENTREPRENEURSHIP AND INNOVATION ON THE ECONOMY. Экономика и социум, (12-1 (91)), 135-138.
- [9]. Bayzakova, D. F. (2024). O'ZBEKISTONDA KICHIK VA O'RTA BIZNESNI RIVOJLANTIRISH UCHUN YARATILAYOTGAN YANGI IMKONIYATLAR. Educational Research in Universal Sciences, 3(4 SPECIAL), 39-42.
- [10]. Bayzakova, D. F. (2023). O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(3), 846-850.
- [11]. Fayziyevna, B. D. (2024). OZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH YONALISHLARI ISTIQBOLLARI. Miasto Przyszłości, 47, 1028-1032.

International trade and its impact on the national economy

Yuldoshev Elbek Sobir ugli

Xalqaro savdo va uning milliy iqtisodiyotga ta'siri

Yuldoshev Elbek Sobir o'g'li

Международная торговля и её влияние на национальную экономику

Юлдошев Элбек Собир углы

Received: June 13, 2025 Revised: June 15, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Abstract.** This article discusses the essence, forms, and positive and negative impacts of international trade on the national economy. International trade creates the basis for expanding economic relations between countries, increasing competitiveness, and introducing innovations and technologies. The article also analyzes the modern directions of international trade policy, export-import structure, and its contribution to economic development using the example of Uzbekistan. Conclusions and proposals based on the results serve to improve national economic strategies.
- **Keywords:** International trade, national economy, export, import, foreign economic relations, trade, foreign trade policy, competitiveness.
- **Аннотация.** В статье рассматриваются сущность, формы, а также позитивное и негативное влияние международной торговли на национальную экономику. Международная торговля создает основу для расширения экономических связей между странами, повышения конкурентоспособности, внедрения инноваций и технологий. В статье также анализируются современные направления международной торговой политики, экспортно-импортная структура и ее вклад в экономическое развитие на примере Узбекистана. Выводы и предложения, основанные на результатах, служат для совершенствования национальных экономических стратегий.
- **Ключевые слова:** Международная торговля, национальная экономика, экспорт, импорт, внешнеэкономические связи, торговля, внешнеторговая политика, конкурентоспособность.
- **Annotatsiya.** Ushbu maqolada xalqaro savdoning mohiyati, shakllari, milliy iqtisodiyotga ijobiy va salbiy ta'siri ko'rib chiqiladi. Xalqaro savdo mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni kengaytirish, raqobatbardoshlikni oshirish, innovatsiya va texnologiyalarni joriy etish uchun zamin yaratadi. Shuningdek, maqolada xalqaro savdo siyosatining zamonaviy yo'nalishlari, eksport-import tuzilmasi, uning iqtisodiyotni rivojlantirishga qo'shgan hissasi O'zbekiston misolida tahlil qilingan. Natijalar asosida ishlab chiqilgan xulosa va takliflar milliy iqtisodiy strategiyalarni takomillashtirishga xizmat qiladi.
- **Kalit so'zlar:** Xalqaro savdo, milliy iqtisodiyot, eksport, import, tashqi iqtisodiy aloqalar, savdo, tashqi savdo siyosati, raqobatbardoshlik.

INTRODUCTION

Today, as a result of the acceleration of the globalization process, the role of international trade in economic development is increasing. International trade occurs through the exchange of goods, services, technologies, and capital between countries, and this process affects the national economy in many ways. In particular, an increase in export volumes leads to an expansion of production and an increase in the level of employment.

The national economy plays an important, even decisive role in international trade relations. It determines the country's position in the global economic system and creates the necessary infrastructure and capacity for effective participation in the world market. Each country seeks to fully utilize its economic potential, increase the well-being of its population, and ensure economic growth. Therefore, they exchange goods, services, technologies, and resources with other countries through international trade.

The state of a country's economy — namely, gross domestic product (GDP), industrial production, inflation rate, and employment indicators — directly affects its competitiveness and opportunities for participation in world trade. This, in turn, means that there is a strong interdependence between the national economy and international trade. This relationship is formed and develops depending on various factors — including fiscal and monetary policy, exchange rates, trade barriers, customs policy, the investment climate, and the state of macroeconomic stability.

RESEARCH METHODOLOGY

In international trade, the methods of studying existing scientific research on marketing strategy, comparative comparison of tariff and price formation, study of statistical data and economic comparison and analysis, logical thinking, scientific abstraction, grouping of information, analysis and synthesis, induction and deduction are widely used.

ANALYSIS AND RESULTS

A deep understanding of these complex relationships is important for state politicians, economic analysts, and entrepreneurs. Because domestic economic conditions — for example, production capacity, labor productivity, export potential, and the size of the consumer market — directly affect a country's place in the global trading system. One of the main trends at the current stage of the world economy is the rapid expansion of international economic relations, especially foreign trade.

International trade is a comprehensive set of relations that

covers not only the exchange of goods and services, but also many areas, such as production cooperation, scientific and technical cooperation, investment exchange, labor migration, tourism, and personnel training. The sum of foreign trade relations of all countries forms international trade. International trade is a system of economic relations that arise in the process of exchanging goods and services between economic entities of different countries.

Although international trade has existed since ancient times, it was in the late 19th and early 20th centuries that the world market was formed with the active participation of developed countries. Foreign trade is recognized as one of the main factors stimulating economic development, technological exchange, and specialization.

The main indicators of international trade include:

Export - the export and sale of domestically produced goods and services abroad;

Import - the import of goods produced abroad into the country;

Trade balance - reflects the difference between exports and imports;

Foreign trade turnover - the sum of total export and import volumes.

Export activity increases economic efficiency, expands production, provides employment and generates foreign currency earnings. This activity is especially beneficial for those goods and services whose production costs are lower and more competitive than foreign analogues. The success of exports also depends on the ratio between the price of national products and world prices, as well as on labor productivity in production.

At the modern stage, the structure of international trade is also changing. With the development of science and technology and the deepening of the international division of labor, industrial products of the processing industry are taking a leading place in world trade. Almost 75 percent of world trade is accounted for by industrial products. On the contrary, the share of food, raw materials and fuel products is currently only 25 percent.

Compared to the export of goods, the export of services has its own characteristics, mainly including such areas as intellectual labor, transport, financial services, information technology, tourism and education.

Thus, the interaction between international trade and the national economy serves the growth of both sides. If each country can harmonize its national policy with the opportunities of international trade, it can achieve economic stability, innovative development and high competitiveness.

That is, international trade is the exchange of goods and services between different countries. It is carried out in the following forms:

- Export and import of goods
- Trade in services (tourism, financial services)
- Technology and intellectual property transfer
- Capital movement (foreign direct investment)

In recent years, Uzbekistan has been implementing significant reforms to liberalize international trade, promote exports, and simplify customs procedures. For example, according to the results of 2024:

- Export volume: \$21.3 billion
- Import volume: \$27.5 billion
- Main trading partners: China, Russia, Kazakhstan, Turkey
- Exports are dominated by cotton fiber, gas, and fruits and vegetables, while imports are dominated by machinery and equipment and chemical products.

It can also be said that international trade has a number of specific features that are fundamentally different from domestic trade. These differences are determined not only by economic, but also by legal, institutional, and political factors.

1. The international mobility of economic resources is limited. One of the main features of international trade is the complexity of the movement of resources, especially labor and capital, between countries. In the conditions of the internal market, for example, within a country, labor can move relatively freely - moving from region to region, from city to district, settling in new jobs is considered a simple socio-economic process. However, this process is significantly complicated between countries.

Several important obstacles cause this:

Language and cultural differences, i.e. the unsuitable environment for the integration of workers in other countries;
Immigration policy, i.e. labor migration is regulated by strict laws;

Differences in legal and financial systems, for example, differences in tax legislation and labor codes;

Restrictions on the movement of capital, i.e. the inflow or outflow of foreign investment, are limited to varying degrees by countries.

Thus, the degree of freedom and flexibility that exists in domestic trade is significantly reduced in international trade.

2. Currency differences and financial problems. Since each country has its own national currency, trade processes between countries are carried out through exchange mechanisms between different currencies. This creates a number of difficulties:

Fluctuation in exchange rates creates uncertainties in foreign trade transactions;

Conversion difficulties - some countries may not allow free conversion of their currency;

Financial risks - currency risk, inflation or deflation negatively affect the profitability of export-import.

For these reasons, international trade requires in-depth knowledge not only of the supply of products, but also of currency, banking and financial operations.

3. Political intervention and state control are stronger. Political factors often interfere with international trade processes. When forming foreign trade policy, countries pursue goals such as protecting national interests, supporting strategic sectors, or strengthening geopolitical positions. As a result: Duties and quotas are introduced for exports and imports; A permit or license is required for the trade of strategic goods;

Sanctions or embargoes are applied to some countries;

The activities of national bodies are strengthened controlling foreign trade.

The predominance of political factors in international trade is more noticeable than in domestic trade. This requires the active participation of states both in drawing up the terms of international agreements and in ensuring their implementation.

The specific features of international trade fundamentally distinguish it from the domestic market. Limited mobility of resources, currency complexities, and a high level of political control complicate the process of international trade. Therefore, in order to effectively participate in international trade, each country must conduct a policy based on in-depth economic analysis and quickly adapt to global economic changes.

Although international trade is an integral part of world economic relations in the current context of globalization, there are a number of systemic problems that hinder its development. These problems cover a wide range, from trade policy to environmental problems. The following are the main problems of international trade and ways to overcome them.

1. Tariffs and protectionist policies. Many countries pursue protectionist policies based on tariffs, quotas, and state subsidies in order to protect their national economic interests. This contradicts the principles of free trade, distorts the global competitive environment, and leads to artificially high prices. As a result, both producers and consumers suffer. This approach creates tensions in international trade relations, leading to processes called "trade wars". For example, in recent years, trade conflicts between the United States and China have had a negative impact not only on bilateral trade, but also on the global economy.

2. Geopolitical tensions and economic sanctions. One of the most important factors affecting international trade is the level of political stability. In some cases, political conflicts between countries lead to the disruption of trade relations. International economic sanctions, in turn, lead to the exclusion of some countries from the world economic system. In such situations, there is instability in exchange rates, a

decrease in foreign investment, and a decrease in trade volumes. The sanctions policy between Russia and Western countries is a vivid example of this.

3. Disruptions in logistics and global supply chains. In recent years, especially during the COVID-19 pandemic, the international logistics system has experienced a serious crisis. The untimely delivery of raw materials and finished products has disrupted the activities of many manufacturing enterprises. Disruptions in the supply chain have had a negative impact on production plans, pricing policies, and the stability of consumer markets. Such situations have forced companies to look for alternative sources of supply. This has led to an increase in transportation costs and a slowdown in global economic growth.

4. Exchange rate volatility. Another important problem of international trade is the volatility of currency exchange rates. Since each country has its own national currency, exchange rate fluctuations in export and import transactions negatively affect the forecast of costs and revenues. This creates uncertainties, especially in long-term trade agreements, increases inflationary pressures and undermines economic stability.

5. Environmental problems. International trade processes leave an environmental footprint. For example, large-scale freight vehicles emit large amounts of carbon dioxide (CO₂) and other harmful gases into the atmosphere. This leads to global warming, atmospheric depletion (for example, ozone depletion), changes in air temperature, disruption of the ecological balance and threats to human health. Also, water, air and soil pollution occurs as a result of the failure of some industrial enterprises to comply with environmental standards. To solve these problems, it is necessary to switch to green technologies, environmentally friendly vehicles and sustainable production systems.

The following solutions are essential to address the above-mentioned challenges:

Promoting free trade: Countries should abandon protectionist policies and expand international free trade agreements. This will make global markets more stable and efficient.

Providing geopolitical stability: Resolving international disputes through diplomatic means and preventing trade wars will create an environment of political trust.

Diversification of the logistics system: Creating several reliable sources of supply for the supply of products and raw materials, developing backup infrastructures will prevent global logistics problems.

International trade remains an important link in the global economy. However, to ensure its effective and sustainable development, it is important to resolve problems such as tariff policy, political tensions, logistical problems, currency risks, and environmental threats. The international trade

system can be further improved through interstate cooperation, the activities of international organizations, the introduction of advanced technologies, and environmental protection [1].

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

In conclusion, international trade is an important factor serving national economic growth. The following are recommended for its development:

- Expansion of export-oriented production;
- Certification and improvement of the quality of local products;
- Creation of competitive brands;
- Develop marketing strategies based on analysis of foreign markets;
- Improve trade infrastructure.

In addition, it is recommended to expand international cooperation, reduce trade barriers and establish a free trade zone. International trade is an integral part of the world economy and plays an important role in the economic growth and development of countries. Trade processes enhance global integration, stimulate innovation and strengthen economic ties between countries. At the same time, adherence to the principles of sustainable development, adaptation to environmental standards and the widespread use of digital technologies will be important for the future of international trade.

Author details / Muallif haqida / Сведения об авторе

1. **Karshi State Technical University Faculty of Economics and Management 3rd year student / Qarshi davlat texnika universiteti Iqtisodiyot va boshqaruv fakulteti 3-kurs talabasi / Каршинский государственный технический университет Факультет экономики и управления Студент 3 курса**

► elbekyuldoshev28@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0004-1065-7898>

List of literatures:

- [1]. Krugman, P., & Obstfeld, M. (2021). International Economics: Theory and Policy (11th ed.). Pearson.
- [2]. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2024). Tashqi savdo ko'rsatkichlari. www.mf.uz (<http://www.mf.uz/>)
- [3]. Soliyev, R. (2022). "Xalqaro iqtisodiy aloqalar va O'zbekistonning tashqi savdo strategiyasi." Iqtisodiyot va innovatsiyalar, 6(2), 45-51.

Kichik biznes va xususiy
tadbirkorlik

Малый бизнес
и частное
предпринимательство

Small business and
private entrepreneurship

Korxonalarda biznesni rivojlantirish strategiyasi orqali aholi bandligi va raqobatbardoshligini oshirish

Xudoynazarov Sardor Safarovich

Повышение занятости населения и конкурентоспособности через стратегию развития бизнеса на предприятиях

Худойназаров Сардор Сафарович

Increasing population employment and competitiveness through business development strategy in enterprises

Khudoynazarov Sardor Safarovich

Received: June 10, 2025 Revised: June 12, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** Ushbu maqolada biznesni rivojlantirish strategiyasidan foydalangan holda O'zbekistonning telekommunikatsiya xizmatlari va tovarlari bilan xalqaro bozorlarda raqobatchilik qila oladigan mamlakat sifatida o'z pozitsiyasini egallashi uchun innovatsion tizimni shakllantirish taklif qilingan. Hozirgi sharoitda telekommunikatsiya xizmatlari va tovarlari sifatiga bo'lgan talab va bunda raqobat munosabatlarining hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatib utilgan.
- **Kalit so'zlar:** Biznes konsepsiyasi, biznesni rivojlantirish strategiyasi, modernizatsiya, telekommunikatsiya xizmatlari, elektron pul, elektron pochta marketingi, elektron bank, elektron xizmatlar, elektron tijorat.
- **Аннотация:** В данной статье предлагается формирование инновационной системы для выхода Узбекистана на позиции страны, способной конкурировать на международных рынках с телекоммуникационными услугами и товарами, используя стратегию развития бизнеса. Показано, что в современных условиях решающее значение имеют спрос на качество телекоммуникационных услуг и товаров и конкурентные отношения.
- **Ключевые слова:** Бизнес-концепция, стратегия развития бизнеса, модернизация, телекоммуникационные услуги, электронные деньги, email-маркетинг, электронный банкинг, электронные услуги, электронная коммерция.
- **Abstract:** This article proposes the formation of an innovative system for Uzbekistan to take its position as a country that can compete in international markets with telecommunications services and goods using a business development strategy. It is shown that in the current conditions, the demand for the quality of telecommunications services and goods and competitive relations are of decisive importance.
- **Keywords:** Business concept, business development strategy, modernization, telecommunications services, electronic money, email marketing, electronic banking, electronic services, electronic commerce.

KIRISH

O'zbekistonning xizmat ko'rsatish soha korxonalari va tovarlari bilan xalqaro bozorlarda raqobatchilik qila oladigan mamlakat sifatida o'z pozitsiyasini egallashi, xizmatlar va tovarlarini sotishning maqbul tizimini shakllantirish, xususan, xalqaro marketing konsepsiyasini ishlab chiqishga alohida talablarni qo'yadi. Bu holat esa, xizmatlar sohasida aholi bandligini oshirish mexanizmlarini zamonaviy bozor talablari asosida rivojlantirish borasidagi mavjud muammolarni hal etishga bevosita bog'liq. Hozirgi kunda respublikamizda hududiy rivojlantirish borasida ishlab chiqilayotgan bir qator dasturlarda ham xizmat ko'rsatish korxonalarini taraqqiy ettirish asosida joylarda aholi bandligini oshirish, shu asosda xizmatlar va tovarlari jahon bozorlariga olib chiqish bo'yicha sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda.

Ayniqsa, hozirgi sharoitda telekommunikatsiya xizmatlari va tovarlari sifatiga bo'lgan talab va bunda raqobat munosabatlarining hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi juda ham muhim bo'lib, bu jarayonga keyingi yillarda O'zbekistonda ham katta e'tibor berilmoqda. Chunki mamlakat iqtisodiyotida sodir bo'layotgan ijobiy o'zgarishlarda ishlab chiqarish hajmining o'sib borishi va mamlakatda telekommunikatsiya xizmatlari sohasida aholi bandligini va raqobatbardoshligini ko'chaytirish muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI

A.N.Romanov, Yu.Yu.Koryakov, S.A.Krasilnikovlarning yozishicha "Raqobatbardoshlik deyilganda bozorda tovarning muvaffaqiyatini aniqlab berishga xizmat qiladigan, uning iste'mol qilishligi va qiymati (narx-navosi)ni har tomonlama tavsiflovchi ya'ni raqobatchi tovarlar-o'xshashlarini keng taklifi sharoitida asosan shu tovarni boshqa tovarga qaraganda ustunligi tushuniladi" [2] deb e'tirof etadi. A.A.Ambarqulov, F.F.Sterlikovlarning fikricha, "Tovar va xizmatlarning raqobatbardoshligi, bu xoridorning ehtiyojini boshqa o'xshash tovarlarga qaraganda darajasi va ko'lam bo'yicha qondirishdagi va uni xarid qilish va ishlatish bo'yicha xarajatlar farqini aniqlab beruvchi tovarning iste'mol xususiyatlari yig'indisidir"[3] deb qayd qilinsa, A.A.Tarasova, F.A.Krutikovlarning qayd qilishi: "Tovarning raqobatbardoshligi – bu mahsulotlarni boshqa mahsulotlar turiga va ishlatilishiga qaraganda, ya'ni shu bozor va iste'mol qiymati talablariga sifati va qiymati tavsiflarini yaxshi bo'lishi hisobiga iste'molchi (xaridor)ni o'ziga jalb qiluvchi qobiliyatidir" [4].

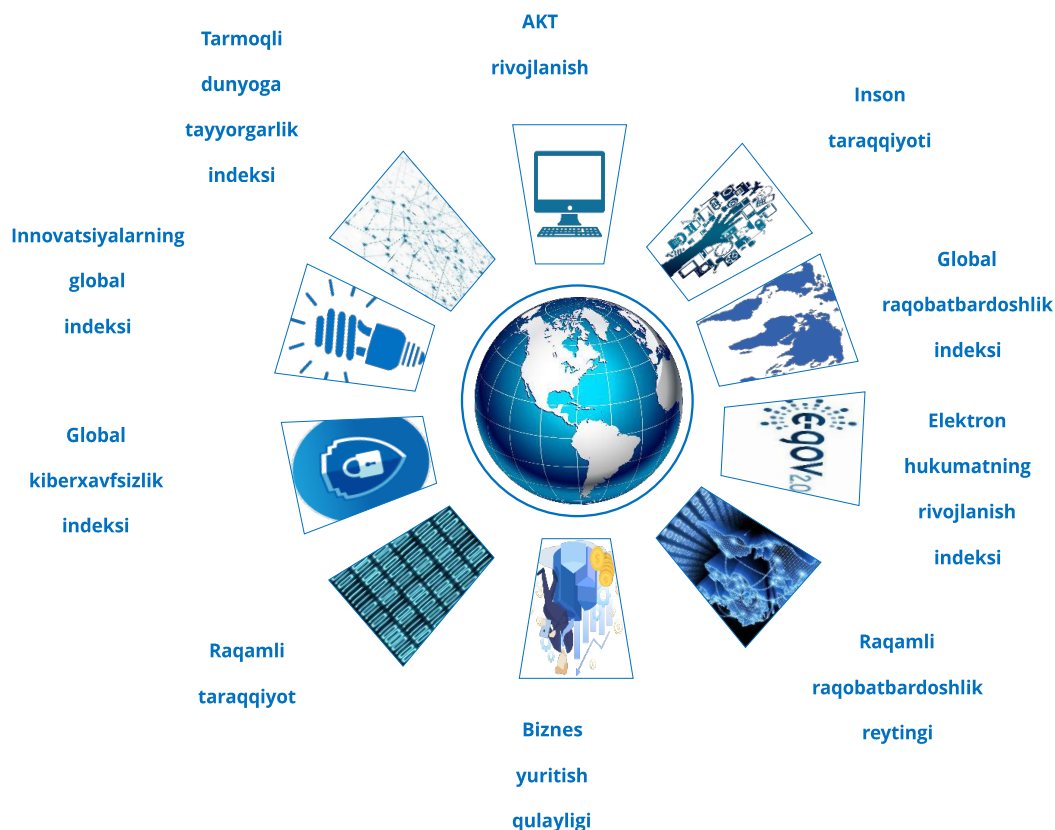
E.Brinolfcon va L.Xitshlar Amerikaning yirik 527 ta firmaci faoliyatini o'rganish natijacida, mualliflarning ta'kidlashicha, ko'shimcha aktivlar (axborot kommunikatsiya texnologiyalari

ta'ciri o'ctida o'zgaradigan aktivlar, xodimlarning tajribaci va malakaci, aloka vocitalari va texnologiyalari, karorlarni kabul kilish cifati, biznec jarayonlaridagi o'zgarishlar va boshkalar) muhim rol o'ynaydi va vakt o'tishi bilan rakamli texnologiyalarni joriy etish natijalari acta-cekin rivojlanish bockichida namoyon bo'ladi [5]. Innovatsion yuqori texnologiyalar, ilmiy-ishlab chiqarish salohiyati va intellektual mulkka asoslangan "bilimlar iqtisodiyoti"ni barpo etish bugungi kunda aholi bandligini oshirishning asosiy vazifalaridan biridir. Innovatsiyalar zamonaviy iqtisodiyotning dvigateliga va tashkilotlarning raqobatbardoshligining asosiga aylanadi. Bu esa jahon mamlakatlari to'rtinchi sanoat inqilobi sharoitida o'z sanoat taraqqiyot yo'lini tanlamoqda. Yevropa Ittifoqining yetakchi davlatlari Germaniya, Niderlandiya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Italiya va Belgiyadir, ammo birinchilik hali ham Germaniyada saqlanib qolmoqda [6].

Dodgson.M o'z ilmiy izlanishlarida xalqaro va strategik yondashuvlar asosida texnologik innovatsiyalarni boshqarish tamoyillari boshqarish orqali aholi bandligini oshirish tamoyilini ishlab chiqkan va amaliyotga qo'llashni taklif etgan[7]. Abramov V.I. o'zining tadqiqotlarida fan-texnologiya va innovatsion faoliyat rivojlanishining asosiy indikatorlari va tendensiyalarini tahlil qilish bo'yicha korxonalarda mehnat resurslarini innovatsion salohiyatini baholash metodologiyasini ishlab chiqdi [8], Lapteva.Ye.Aning ilmiy asarlarida Sanoat korxonalarining innovatsion salohiyatini baholash muammolari bo'yicha tadqiqotlar olib borilgan, sanoat korxonasi tuzilmalarini innovatsion salohiyat darajasini ko'rsatib ta'svirlab bergan [9]. Nobel mukofoti sovrindori R.Solou ham yangi texnologiyalarni iqtisodiy o'sishning eng muhim omili deb biladi. Qo'shma Shtatlarda mehnat unumdorligining tez o'sishi (1909 yildan 1949 yilgacha ikki baravar ko'paydi) sabablarini tahlil qilib, iqtisodchi texnologik o'zgarishlar va innovatsiyalarning asosiy roli haqida xulosaga keladi (innovatsiya hissasi 7/8, kapital esa 7/8) o'sish jami unumdorlik o'sishining atigi 1/8 qismini tashkil etadi) [10]. Boshqaruv nazariyasi sohasidagi taniqli mutaxassis P.Druker ham iqtisodiyotlar, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun texnologik taraqqiyot va mehnat unumdorligini oshirishning hal qiluvchi ahamiyatini qayd etadi. Uning fikricha, tashqi raqobatchilardan birinchi mudofaa reaksiyasiga aylangan proteksionistik choralar[11]. Uning innovatsion faol tashkilotlar duch keladigan muammolarga bergan bahosi katta ahamiyatga ega

TAHLIL VA NATIJALAR

Shu jihatdan aholi bandligini ta'minlashda, iqtisodiyotni raqamlashtirishning dunyo reytinglari va indeksleri darajasiga erishish zarur deb bilamiz 1-rasm

1-rasm. Iqtisodiyotning raqamlashtirishga tayyorgarligini ifodalovchi dunyo reytinglari va indeksleri.
(Manba: muallif tomonidan ishlab chiqildi)

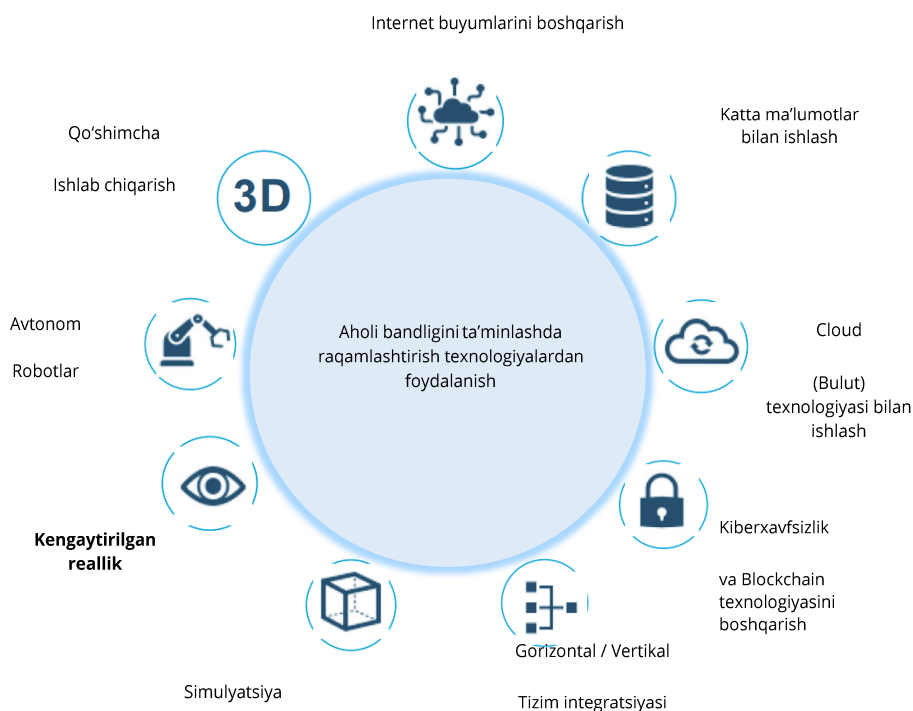
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida "...raqamli iqtisodiyotga faol o'tish – kelgusi 5 yildagi eng ustuvor vazifalarimizdan biri bo'ladi, yurtimiz "Xalqaro axborot kommunikasiya texnologiyalarini rivojlantirish indeksi" bo'yicha 2019 yilda 8-pog'onaga ko'tarilgan bo'lsa-da, hali juda ham orqadamiz. Aksariyat vazirlik va idoralar, korxonalar raqamli texnologiyalardan mutlaqko yiroq, desak bu ham haqiqat..."[12], deb ta'kidladilar. Shu sababli yuksak rivojlanishga erishish uchun axborot tizimlari va texnologiyalarini puxta o'rganishimiz muhim. Bu esa biz uchun taraqqiy etishning qisqa vaqtda qo'lga kiritish imkoniyatini beradi. Zero, hozirgi vaqtda butun yer yuzida ko'plab cohalarda raqamli texnologiyalar jadal kirib bormoqda. Ammo, shunday bo'lishiga qaramasdan, respublikamizda xizmatlar sohasida o'z taraqqiyotida qator muammolarga duch kelmoqdaki, bu xizmatlar bozorini rivojlantirish bo'yicha me'yoriy hujjatlarning ijrosini ta'minlashdagi muammolar, takomillashtirishni talab qiluvchi qonunlar mavjudligi, ushbu sohada jiddiy bandlikni ta'minlash tadqiqotlarini o'tkazish, tovar va xizmatlarni sotish hamda yirik kompaniyalar bilan raqobatlashishning samarali strategiya va taktikasini ishlab

chiqishi bilan bog'liq muammolar bo'yicha ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishga imkon beruvchi zaruriy iqtisodiy, huquqiy savodxonlik darajasining pastligi, tekshiruvchi va nazorat qiluvchi ma'muriy organlar tomonidan o'rnatilgan to'siqlar bunga misol bo'la oladi.

Shu boisdan xizmatlar sohasida aholi bandligi sohasidagi muammolarni tubdan hal qilish uchun, xizmat ko'rsatishni raqamli boshqaruvini joriy etish zaruriyati tug'iladi.

Xizmat ko'rsatishni raqamli boshqaruv tizimini tashkil etishda ma'lumotlarga ishlov berish, ma'lumotlarni uzatish, elektron xujjat almashinuvini tashkil etish, interaktiv xizmatlar joriy etish uchun intellektual bilimga ega bo'lgan inson resurslaridan foydalaniladi.

Xizmatlarining raqamli boshqaruvi jarayonida yangi usullar va raqamli texnologiyalardan foydalanib boshqaruvlarni kuzatib borish, axborot xavfsizligi bo'yicha raqamli texnologiyalarni qo'llash, ma'lumotlar bazasini boshqarish hamda yuqori boshqaruvning raqamli texnologiyalarga ega bo'lishini ta'minlash uchun intellektual bilimga ega bo'lgan inson resurslari bilan ta'minlash muhimdir (2-rasm).

2-rasm. Aholi bandligini ta'minlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish
(Manba: muallif tomonidan ishlab chiqildi)

Bizning fikrimizcha, bu tushuncha talqinlarida bitta umumiy kamchilik mavjud bo'lib, u ham bo'lsa, raqobatbardoshlik inson omilining jami xususiyatlarini o'zida ifodalovchi ko'rsatkich deb qaraladi. Ular iste'molchini nima ko'proq qiziqtirishini ya'ni sifat, iste'mol narxi nisbatlari hisobga olinmagan. Vaholanki, aynan shu talablarga amal qilinishi mahsulotning yoki xizmatlarning raqobatbardoshligini belgilab berishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xizmat ko'rsatishni raqamli boshqaruv tizimini tashkil etishda ma'lumotlarga ishlov berish, ma'lumotlarni uzatish, elektron xujjat almashinuvini tashkil etish, interaktiv xizmatlar joriy etish uchun intellektual bilimga ega bo'lgan inson resurslaridan foydalaniladi. Bu esa aholi bandligini aniqlashning sifatli variantlari esa sifatli mezonlardan foydalanishni nazarda tutadi. Bundan tashqari, sifatli ta'riflarda ba'zi miqdoriy ko'rsatkichlar ham ishlatilishi mumkin, ammo, bunday yondashuv asosan subektiv mulohazalar va tajribalarga asoslanadi.

Keltirilgan tahlil natijalariga ko'ra, aholi bandligini ta'minlash uchun yuqorida keltirilgan usullardan foydalanish xususan rentabellik matritsasi hamda o'rtacha xaridlar miqdori va tashriflar tezligi segmentlaridan foydalanish mamlakatimiz va uning mintaqalarida aholi bandligini ta'minlash, ularda

boshqaruvni tashkil etish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Xudoynazarov Sardor Safarovich Qarshi davlat texnika universiteti "Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrasida assistenti, Kontakt telefon raqam (990913852)/ Худойназаров Сардор Сафарович, ассистент кафедры «Учет и аудит» Каршинского государственного технического университета, контактный телефон (990913852)/Khudoynazarov Sardor Safarovich, assistant of the "Accounting and Auditing" department of Karshi State Technical University, contact phone number (990913852)**

xudoynazarovsardor883@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-5881-5646>

Foydalanilgan Adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasidagi nutqi. <https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>
- [2]. Romanov A.N., Koryabkov Yu.Yu., Krasilnikov S.A. Marketing Pod. red. A.A.Romanova. –M.: Banki i birji, YuNITI, 1996. s.167.
- [3]. Ambarqumov A.A., Sterlikov F.F. 1000 toerminov rqnchoy noy ekonomiki: spravochnoe uchebnoe posobiya. –M.:

Korn-Press, 1993. s.107.

[4]. Tarasova V.P., Krutikov F.A. Рыночная экономика. –М.: Рекламно-издателская фирма «Теория», 1993. s.106.

[5]. Arens R. Complex processes for envelopes of normal noise // IRE Trans. Inform. Theory, Sept. 1957, vol. IT-3, pp. 204-207.

[6]. Tapscott D. The digital economy: promise and peril in the age of networked intelligence. New York; Montreal:McGraw-Hill, 1996, 342 p.

[7]. Nataša Petković-Grozdanović, Branislava Stojković and Mikhail Shubenkov 2016 Location Criteria Relevant for Sustainability of Social Housing Model MATEC Web Conf. 73 06001. DOI: <https://doi.org/10.1051/mateconf/20167306001>

[8]. Teena Maddox. The world's smartest cities: What IoT and smart governments will mean for you. Jurnal TechRepublic, noyabr 2015g. <https://www.techrepublic.com/article/smart-cities>, perevod – Fond «Institut ekonomiki goroda»

[9]. A.V.Keshelava. Vvedenie v «sifrovuyu» ekonomiku / podobщ. red. M.: VNII Geosistem, 2017.28s.

[10]. Fuqarolarga davlat xizmatlarini ko'rsatish tartibi to'g'risida: Rossiya Federatsiyasi Hukumatining 2006 yil 23 maydagi qarori № 307 // "Garant" SPS.

[11]. Martin Machek, Ondrej Machek. A Model of Small Business Growth. International journal of economics and statistics. Issue 3, Volume 1, 2013

[12]. <http://elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar-mustaqil-ish-kurs-ishi/item/9336-2021-01-04-12-15-08>

Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlashning zaruriyati va tarkibiy elementlari

Rajabov O'tkir Do'snayeich

Необходимость и структурные элементы непрерывной поддержки малого бизнеса

Ражабов Уткир Дуснаевич

The need and structural elements of continuous support of small businesses

Rajabov Utkir Dusnaevich

Received: June 10, 2025 Revised: June 12, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya.** Maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishdagi va aholining cheksiz o'sayotgan ehtiyojlarini qondirishdagi ahamiyati jihatidan tahlil qilinib, ayni paytda davlat tomonidan ishbilarmonlik muhitini yaratish, tadbirkorlar uchun o'zgaruvchan sharoitlardan kelib chiqib, tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish, tadbirkorlik subyektlari uchun ma'muriy to'siqlarni bartaraf etish, xususiy mulkni kafolatlash va jozibador investitsiya muhitini yaratishda davlat tomonidan tartibga solishning zaruriyati va shart sharoitlari tahlil qilingan.
- **Kalit so'zlar:** turli mulkchilik, raqobatchilik muhiti, iqtisodiy o'sish, ishbilarmonlik muhiti, mulk kafolati, imtiyozlar, jamg'arma, raqamlashtirish.
- **Аннотация.** В статье анализируется значение малого бизнеса и частного предпринимательства в устойчивом развитии экономики страны и удовлетворении бесконечно растущих потребностей населения, одновременно анализируется создание государством бизнес-среды, основанных на изменении условий для предпринимателей, совершенствование организационно-правовых механизмов, устранение административных барьеров для хозяйствующих субъектов, необходимость и условия государственного регулирования в гарантировании частной собственности и создании привлекательной инвестиционной среды.
- **Ключевые слова:** различные формы собственности, конкурентная среда, экономический рост, бизнес-среда, имущественные гарантии, льготы, сбережения, цифровизация.
- **Abstract.** The article analyzes the importance of small business and private entrepreneurship in the sustainable development of the country's economy and in meeting the endlessly growing needs of the population. the need for state regulation and conditions for guaranteeing private property and creating an attractive investment environment are analyzed.
- **Keywords:** diverse ownership, competitive environment, economic growth, business environment, property security, incentives, savings, digitization.

KIRISH

Iqtisodiyotning mustaqilligi va yuqori darajada rivojlani-shi, aholining faravon turmush darajasi, qolaversa mehnat resurslarining ish bilan bandligi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivoji bilan bog'liqligini real hayotning o'zi ko'rsatib turibdi.

Shu sababli ham mamlakatimizda milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, aholi turmush darajasini oshirish, ishsizlik va taqchillik kabi iqtisodiy muammolarga barham toptirishda turli mulkchilikka asoslangan iqtisodiyotni rivojlantirish orqali erishish kun tartibiga qo'yilmoqda.

Iqtisodiyoti yuksak darajada rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasidan ham ma'lumki, iqtisodiyotning turli mulkchilikka asoslanishi raqobat muhiti sharoitida ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishning sifat jihatdan yaxshilanishiga, aholi talabiga mos zamonaviy tovar va xizmatlarning ishlab chiqilishiga, bozorlarning to'yinishi va narxlarning arzon bo'lishiga imkon beradi. Xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali nafaqat davlat, balki har bir oila, har bir insonning cheksiz o'sayotgan ehtiyojlari munosib tarzda qondiriladi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bozorga tez moslasha olishi bilan ahamiyatli bo'lib, iqtisodiyotning monopollashuv darajasini keskin kamaytiradi.

Ayni paytda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning jadal o'sishini ta'minlash, davlat tomonidan ishbilar-monlik muhitini yaratish, tadbirkorlar uchun o'zgaruvchan sharoitlardan kelib chiqib, tadbirkorlik faoliyati amal qilishining tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish, tadbirkorlik subyektlari uchun ma'muriy to'siqlarni bartaraf etish, xususiy mulkni kafolatlash va jozibador investitsiya muhitini yaratish kabilar uzluksiz amalga oshirilib borilishi kerak bo'lgan chora-tadbirlar sirasiga kiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish mas-alalarining nazariy-metodologik jihatlarini A.Smit, J. Shum-peter, F.Xayyek, A.V.Busigin, A.I.Ageyev, B.A.Leshenko, P.A.Guryanov, F.F.Xamidullin, Y.S.Yadgarov, A.V.Kirillov kabi xorijlik olimlar hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik salohiyati va uni davlat tomonidan tartibga solish zaruriyati respublikamizning H.P.Abulqosimov, Q.Muftaydinov, U.V.Ga-furov, N.K.Murodova, G'P.Sharipov, A.O'Imasov va boshqa olimlarining ilmiy ishlarida bayon etilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni uzluksiz

qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tadqiqot ishi davomida kuzatish, qiyoslash, tizimli va qiyosiy tahlil kabi usullardan, miqdor va sifat, induksiya va deduksiya, makon va zamon, tahlil va sintez, mantiqiy tahlil kabi uslublar va yondashuvlar-dan foydalanildi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivo-jlantirish afzalliklariga ustuvorlik berilib, mazkur sektorni davlat tomonidan tartibga solish va qo'llab-quvvatlash cho-ra-tadbirlari yanada faollashib bormoqda. Negaki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati mamlakat farovonligi degan xulosaga kelingan.

Biroq kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati rivojlan-gan xorijiy davlatlar ko'rsatkichlari bilan solishtirganimizda hali bu sohada yetarli darajaga erishilmaganligi va qilinishi lozim bo'lgan ishlar ko'pligi, rivojlangan mamlakatlar tajrib-alarni umumlashtirish va o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantir-ish va davlat tomonidan tartibga solishdagi xorij tajribalari ko'rsatishicha, rivojlangan mamlakatlarda davlat siyosatini-ing asosiy yo'nalishlaridan biri xususiy sektorni qo'llab - quv-vatlashga qaratilgan bo'lib, ular ayniqsa, o'zgaruvchan sha-roitlardan kelib chiqib takomillashtirishga yo'naltirilganligi va bozor talablari asosida tez o'zgartira olishi sohaning yuqori darajada rivojlanishiga imkon bermoqda.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini iqtisodiy mexanizmlar orqali qo'llab-quvvatlash tarkibi soliq va boj imtiyozlarini berish, soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimini qo'llash, imtiyozli va maqsadga yo'naltirilgan kreditlar va sub-sidiyalar ajratish dastaklari orqali amalga oshirilib, bunda davlat bosh islohotchi hisoblanadi va huquqiy vositalar orqali mustaxkamlaydi. Shu bilan birga, davlat o'z mablag'lari hiso-bidan tadbirkorlik faoliyati uchun kadrlar tayyorlovchi o'quv yurtlari faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi, o'rta mulkdor-lar sin-fini shakllantirish uchun moddiy zamin yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Res-publikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan 2023-yildagi ochiq muloqotida belgilangan vazifalarni amalga oshirish cho-ra-tadbirlari to'g'risida" 2023-yil 4-sentabrdagi PQ-292-sonli qarori hamda "Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida" 2023-yil 14-sentabrdagi PQ-306-son qarori ijrosini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasin-ing 20.01.2024 yildagi "Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quv-vatlash kompleks dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 37-sonli qarori amaliyotga joriy etildi. Mazkur qaror asosida kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash

kompleks dasturi tashabbuskorlarini tanlash, ularning loyihalarini qo'llab-quvvatlash va moliyalashtirish tartibi to'g'risidagi nizom tasdiqlandi.

"Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash" kompleks dasturi doirasida mikrokreditlar ajratishda quyidagi mexanizmlar amaliyotga joriy etildi:

- bir loyiha doirasida 300 million so'mgacha mikrokreditlarni, shundan 100 million so'm garovsiz qismini "Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi" aksiyadorlik jamiyati mablag'lari hisobidan, 200 million so'mgacha qismini banklar va mikromoliya tashkilotlarining o'z mablag'lari hisobidan ajratish;

- garovsiz ajratilgan 100 million so'm doirasida mikrokreditlar bo'yicha kredit tavakkalchiligini davlat va mikrokredit beruvchilar o'rtasida taqsimlash yoki ular bo'yicha Kompaniyaning portfel kafilligini taqdim etish;

- mikrokredit beruvchilar tomonidan o'z mablag'lari hisobidan ajratilgan 100 million so'mgacha garovsiz mikrokreditlarni qayta moliyalashtirish tizimiga o'tish. [1]

Kichik va o'rta biznesning jadal rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, hududlarda biznes muhitini yanada yaxshilash, iqtisodiy o'sishga turtki beruvchi yangi biznes tashabbuslarni amalga oshirishga ko'maklashish, raqobatbardosh mahsulotlar bilan yangi tashqi bozor segmentlariga chiqishni qo'llab-quvvatlash maqsadida qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil 19 martdagi "Kichik va o'rta biznesning iqtisodiyotdagi o'rnini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-50-sonli Farmoni bu sohaning yuqori bosqichga chiqishiga zamin yaratdi.

Unga muvofiq, 2025 yilda kichik va o'rta biznesni rivojlantirishning asosiy maqsadli ko'rsatkichlari sifatida quyidagilar belgilandi:

a) kichik va o'rta biznesning yalpi ichki mahsulotdagi ulushini

55 foizga, sanoatda - 34 foizga, eksportda - 34 foizga va aholi bandligini ta'minlashda 75 - foizga yetkazish;

b) kamida 600 nafar kichik va o'rta biznes sub'ektlarining yiriklashishiga ko'maklashish orqali ularni "champion" tadbirkorlarga aylantirish;

v) ichimlik va oqova suv, yo'l, qurilish, kommunal xo'jalik, utilitatsiya, migratsiya, madaniyat va ijtimoiy xizmatlarda kichik biznes ulushini kamida 2 baravarga oshirish;

g) 100 nafardan ko'p ishchisi bor tadbirkorlik sub'ektlari sonini 4 mingga yetkazish;

d) Sanoatni jadal rivojlantirish bo'yicha loyiha ofislarini tashkil etish hisobiga kamida 100 ta kichik va o'rta biznes sub'ektlarida brend mahsulotlar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish;

y) kichik biznes sub'ektlari ishtirokida kamida 200 ta startup loyihalarni amalga oshirish;

j) uzoq muddatli ijaraga berilgan 30 ming gektar ekin yer maydonida yuqori daromadli ekinlarni yetishtirish, 16 ta ixtisoslashgan agrokompaniya faoliyatini yo'lga qo'yish hamda 9 ta zamonaviy agrosanoat xo'jaligini tashkil qilishdan iborat bo'ladi.[2]

Bundan ko'rinadiki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish, ularni erkin faoliyat yuritishi uchun qulay sharoit va muhit yaratish borasida amalga oshirilayotgan tadbirlar xususiy sektorni rivojlantirish masalalari davlat siyosati darajasiga ko'tarilganligidan dalolat beradi.

2023 yil holatiga ko'ra ro'yxatga olingan jami kichik tadbirkorlik subyektlarining soni 523556 tani tashkil qildi. 2019 yilga nisbatan ularning soni qariyb ikki barabarga ko'pdir. Bu paytda eksportdagi ulushi 113,1 foizni tashkil qilgan. Sanoatdagi ulushi 2019 yilga nisbatan 142,9 foizga, qurilishdagi ulushi 148,2 foizli ijobiy ko'rsatkichlarga ega bo'lgan [3].

1-jadval

O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati ko'rsatkichlari (2023 yil 2019 yilga nisbatan)

Ko'rsatkichlar	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil	2023 yil 2019 yilga nisbatan (foizda)
Sanoat (mld.so'm)	83344,2	103020,8	124907,9	143892,7	119088,5	142,90%
Qurilish (mld.so'm)	53960,9	63866,6	77907,1	93554,5	79990,5	148,20%
Bandlik (ming kishi)	10318,9	9865,7	10080,6	10131,1	10278,9	99,60%
Eksport (mln. dollar)	4714,8	3100,9	3335,2	5712,9	5332,4	113,10%
Import (mln.dollar)	14972,2	10943,3	11533,5	15213,6	13440,6	89,80%

Bozor iqtisodiyoti yuqori darajada rivojlangan Osiyo, Yevropa va Amerika mamlakatlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish muammolarini aniqlamay va ularning yechimlarini topmay turib, iqtisodiy o'sish, ijtimoiy muammolarni yumshatish, aholi daromadlarini oshirish, iste'mol bozorini sifatli xizmatlar va tovarlar bilan to'ldirish, mamlakatning eksport salohiyatini oshirish kabi muhim vazifalarni amalga oshirish qiyin masala hisoblanadi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga muhtoj ekan, u yoki bu ko'rinishda amalga oshirishni taqozo etadi. Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash zaruriyati bir qator holatlardan kelib chiqadi. Tadbirkorlik subyektlarining asosiy qismi nisbatan kichik bo'lib, imkoniyatlari cheklangan bo'ladi. Bu esa tovar, xizmatlar raqobatbardoshligi va foydaning nisbatan pasayishiga olib keladi. Ular oladigan foyda kerakli darajada o'sish va kuchli raqobat strategiyasini amalga oshirish imkonini bermaydi. Ular qo'llab-quvvatlanmagan taqdirda, ko'pchiligi sinib ketishi turgan gap. Cheklangan resurslardan samarali foydalanish, imtiyozlar asosida texnika va texnologiyalar olish, yangilarini joriy etishda, mutaxassislar bilan ta'minlash va boshqa masalalarda davlat ko'magiga tayanadi. [5]

O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda olib borilayotgan sa'y-harakatlarga qaramay, xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlarini yanada kuchaytirish, tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qo'shimcha imkoniyatlar berish, tadbirkorlik tashabbuslari va loyihalarini qo'llab-quvvatlash, tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, joylarda ijtimoiy qamrov darajasini oshirish zaruriyati sezilmoqda.

Iqtisodiyoti rivojlangan chet mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, xususiy sektor, asosan ko'proq xizmat ko'rsatish sohasida rivojlanadi. Bunday davlatlarda xizmat ko'rsatish sohasi hal qiluvchi o'ringa chiqib oldi va yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 60-80 foizni tashkil etmoqda. Mazkur sohada iqtisodiyotda ish bilan band aholining 80 foizi, G'arbiy Yevropa mamlakatlarida 50-60 foizi aynan xizmat ko'rsatish sohasida mehnat qilmoqda. [6]

Shu sababli O'zbekistonda yanada qulay tadbirkorlik muhitini yaratish va mavjud imkoniyatlarni sarhisob qilish, tadbirkorlik samarasi yuqori bo'lgan sohalarda, alohida yondoshuv asosida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlarini amalga oshirish maqsadga muvofiq.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotni harakatlantiruvchi asosiy kuch

hisoblanadi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bozor iqtisodiyoti haqida tasavvur qilish qiyin. Tadbirkorlik subyektlaridagi cheklangan imkoniyatlar davlat yordamiga muhtojlikni anglatadi. Shu bilan birga, tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash orqali ijtimoiy muammolarni yumshatish, monopoliyani jilovlash, raqobatchilik muhitini yaratish va iste'mol tovarlar bozorini to'yintirish zaruriyatidan kelib chiqadi. Shu boisdan zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat bosh islohotchi tamoyilini saqlab qolgan holda tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash siyosatini olib boradi. Olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar natijasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish, uni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmini yanada takomillashtirishga uchun quyidagicha xulosaga kelish mumkin:

- odatda tadbirkorlik faoliyatini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning iqtisodiy va huquqiy vositalariga ko'proq e'tibor qaratiladi. Bizningcha, ayni paytda ijtimoiy omillarga ham e'tibor kuchaytirish lozim. Chunki ko'p hollarda tadbirkorlarda olib borilayotgan islohotlar va o'zgarishlardan, qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlardan bexabarlik, axborotlarning yetishmaslik holatlari kuzatiladi. Shu boyis tadbirkorlik madaniyatini oshiruvchi chora-tadbirlarini ko'paytirish lozim;
- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashda hududiy xususiyatlaridan kelib chiqish lozim;
- tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashning huquqiy, ijtimoiy va iqtisodiy omillari o'zaro bog'liqlikda amal qilishini tizimlashtirish kerak;
- tadbirkorlik faoliyatini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashda o'zgaruvchan sharoitlardan kelib chiqib takomillashtirib borish lozim.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Rajabov O'tkir Do'snayeich Denov Tadbirkorlik va pedagogika instituti dotsenti (DSc). / Ражабов Уткир Дуснаевич доцент (DSc) Денауского института предпринимательства и педагогики / Rajabov Utkir Dusnayeich, Associate Professor (DSc) of the Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy**

► udrajabov@mail.ru

■ <https://orcid.org/0000-0002-4456-4268>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 20.01.2024 yildagi "Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash kompleks dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 37-sonli qarori <https://lex.uz/docs/-6767101>
- [2]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil 19

martdagi "Kichik va o'rta biznesning iqtisodiyotdagi o'rnini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-50-sonli Farmoni. - <https://lex.uz/uz/docs/-7444738>

[3]. Stat.uz ma'lumotlari asosida.

Users/User/Downloads/1218.3%20Iqtisodiyot%20tarmoqlari%20kesimida%20kichik%20tadbirkorlik%20subyektlari%20soni%20deystvyushe%20(1).pdf

[4]. Stat.uz ma'lumotlari asosida. Users/User/Downloads/17.2%20Kichik%20biznes%20va%20

xususiy%20tadbirkorlikning%20hajmi%20(3).pdf

[5]. H.R.Hamroyev Tadbirkorlik asoslari. –T.: "YANGI NASHR" 2010. -78 b

[6]. Irisbekova M.Avtomobil transporti xizmatlari bozorining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati //Iqtisodiyot va ta'lim jurnali. 2010. №5. – B. 24

Inson kapitali
iqtisodiyoti

Экономика
человеческого
капитала

Economics of
human capital

O'spirin futbolchilarda frustratsion vaziyatlarni bartaraf etishning psixologik asoslari

Egamberdiyev Farxod To'xtayevich

Психологические основы устранения ситуаций фрустрации у футболистов юношеского возраста

Эгамбердиев Фарход Тухтаевич

Psychological basis of eliminating frustration situations in adolescent football players

Egamberdiev Farkhod Tokhtaevich

Received: June 12, 2025 Revised: June 14, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya.** Maqolada o'spirin yoshidagi futbolchilarning frustratsion holatlarga duch kelish sabablari, bu holatlarning psixologik ta'siri, shuningdek, ularni bartaraf etishning samarali psixologik yondashuvlari tahlil qilinadi. Muallif frustratsiyani yengishda kognitiv-behavioral, emotsional nazorat va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlarining rolini asoslab beradi. Maqola natijalari sport psixologiyasi amaliyotida, ayniqsa, o'spirinlar bilan ishlashda muhim ahamiyat kasb etadi.
- **Kalit so'zlar:** frustratsiya, o'spirin futbolchilar, emotsional barqarorlik, psixologik yondashuv, motivatsiya, stress, sport psixologiyasi
- **Аннотация.** В статье анализируются причины возникновения у подростков-футболистов фрустрирующих ситуаций, психологическое воздействие этих ситуаций, а также эффективные психологические подходы к их устранению. Автор обосновывает роль когнитивно-поведенческой, эмоциональной систем контроля и социальной поддержки в преодолении фрустрации. Результаты статьи имеют большое значение в практике спортивной психологии, особенно в работе с подростками.
- **Ключевые слова:** фрустрация, подростки-футболисты, эмоциональная устойчивость, психологический подход, мотивация, стресс, спортивная психология
- **Abstract.** The article analyzes the reasons why adolescent football players encounter frustrating situations, the psychological impact of these situations, as well as effective psychological approaches to their elimination. The author substantiates the role of cognitive-behavioral, emotional control and social support systems in overcoming frustration. The results of the article are of great importance in the practice of sports psychology, especially in working with adolescents.
- **Keywords:** frustration, adolescent football players, emotional stability, psychological approach, motivation, stress, sports psychology

KIRISH

Zamonaviy sport psixologiyasi individual sportchi psixikasini chuqur tahlil qilishni talab etadi. Ayniqsa, o'spirin yoshidagi futbolchilarda frustratsion holatlarning yuzaga kelishi – bu jismoniy mashg'ulotlar yoki texnik tayyorgarlikdan ko'ra muhimroq bo'lgan psixologik muammolar sirasiga kiradi. Frustratsion holatlarni o'z vaqtida aniqlash va to'g'ri boshqarish sportchilarning o'sishiga, o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishga va o'yin samaradorligini yaxshilashga xizmat qiladi. Bu maqolada o'spirin futbolchilarda uchraydigan frustratsion vaziyatlar va ularni yengib o'tishning zamonaviy psixologik mexanizmlari chuqur tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Frustratsiya tushunchasi dastlab psixoanalitik va ijtimoiy-psixologik tadqiqotlarda o'rganilgan. Bu atama S.

Rosenzweig tomonidan 1930-yillarda tavsiflangan bo'lib, shaxsning ichki ehtiyojlari ma'lum to'siqlarga duch kelganda yuzaga keladigan emotsional-psixik javob holati sifatida ta'riflanadi. Sportchilarda, ayniqsa o'spirinlar orasida, bu holat ko'proq uchraydi, chunki ular hali emotsional jihatdan to'liq shakllanmagan bo'lishadi (Weinberg & Gould, 2018).

TADQIQOT METODOLOGIYASI

O'zbek sport psixologiyasida ham bu muammo dolzarbliqcha qolmoqda. A.A. Orlov (2006) ta'kidlashicha, sportchilarning psixologik tayyorgarligi ularning musobaqaviy holatlardagi barqarorligi bilan bevosita bog'liq.

O'spirin futbolchilarning psixologik xususiyatlari O'spirinlik davri – bu shaxsiylik shakllanishi, mustaqil fikrlash, o'zini jamiyatda namoyon qilishga bo'lgan kuchli intilish davridir. Bu davrda sportchi quyidagi psixologik xususiyatlar bilan ajralib turadi:

1-jadval

Frustratsion holatlarning turlari va sabablari

O'spirin futbolchilarda frustratsiya quyidagi holatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin:

№	Frustratsion holat turi	Tavsifi
1	Yutqazish	O'yinda mag'lubiyatga uchrash psixologik tushkunlikni keltirib chiqaradi
2	Murabbiy tanqidi	O'zini baholay olmaslik va ishonch yo'qolishiga olib keladi
3	Zaxirada qolish	E'tiborga sazovor bo'lmaganlik hissi
4	Travma yoki salomatlik muammolari	Faoliyatdan vaqtinchalik cheklanish
5	Ota-onalar bosimi	Haddan tashqari natija kutish stressi

a) Emotsional barqarorlikning yetishmasligi
b) Tanqidga sezuvchanlik
c) Yetuklarga (murabbiy, ota-ona) psixologik qaramlik
d) Ijtimoiy bahoga (yutuq, maqtov) ehtiyojning kuchayishi
Bu xususiyatlar sportchilarning frustratsion holatlarga tushish ehtimolini oshiradi.

mumkin:

a) Sport faoliyatidan voz kechish
b) Ijtimoiy chetlab qolish
c) O'z-o'zini ayblash, o'zini past baholash
d) Tajovuzkorlik yoki emotsional portlash
e) Jamoaviy muhitda ziddiyatlar

TAHLIL VA NATIJALAR

Frustratsiyaning salbiy oqibatlari. Frustratsion vaziyatlar o'z vaqtida bartaraf etilmasa, quyidagi holatlarga olib kelishi

Frustratsiyaning bartaraf etishning psixologik yondashuvlari. Kognitiv-behavioral terapiya. Sportchilar o'z fikrlarini ijobiy tarzda boshqarishga o'rgatiladi. Masalan:

“Men bu holatdan saboq olaman”

“Xatolar – o'rganish jarayonining bir qismidir”

Kognitiv-behavioral terapiya texnikalari orqali salbiy fikrlar

konstruktiv qarorlar bilan almashtiriladi.

Emotsional boshqaruv mashqlari.

Nafas olish texnikalari: stressni kamaytiradi

Vizualizatsiya: musobaqa oldidan o'zini g'alaba qozonayotgan holatda tasavvur qilish

Autotrening: "men tinchman, men tayyorman" kabi takroriy iboralar

Motivatsiyani oshirish

a) Erishiladigan maqsadlarni belgilash (masalan, har bir o'yinda 3 ta to'g'ri pas)

b) Ichki motivatsiyani shakllantirish: "Men o'zim uchun o'ynayapman"

c) Yutuqlarni e'tirof etish va mukofotlash

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash

a) Murabbiy va sportchi o'rtasida ishonchli muloqot

b) Ota-onalarni psixologik savodxonlikka o'rgatish

c) Jamoa ichida psixologik iqlim yaratish

XULOSA VA TAKLIFLAR

1. Har bir futbolchi uchun shaxsiy psixologik portret tuzish

2. Frustratsion holatdan keyin tiklovchi mashg'ulotlar o'tkazish

3. Musobaqadan oldin va keyin psixologik monitoring

4. Sport psixologlari ishtirokini muntazam ta'minlash

O'spirin futbolchilarda frustratsion holatlarni bartaraf etish – bu murabbiy, ota-ona va psixologlar hamkorligida amalga oshirilishi lozim bo'lgan kompleks jarayondir. Psixologik yondashuvlar orqali sportchilarning ruhiy barqarorligi mustahkamlanadi, ularning o'yinga bo'lgan ishtiyoqi va motivatsiyasi ortadi. Shu orqali nafaqat sportdagi, balki hayotdagi muammolarni ham yengib o'tishga qodir, yetuk shaxs shakllanadi. , quyidagi holatlarga olib kelishi mumkin:

a) Sport faoliyatidan voz kechish

b) Ijtimoiy chetlab qolish

c) O'z-o'zini ayblash, o'zini past baholash

d) Tajovuzkorlik yoki emotsional portlash

e) Jamoaviy muhitda ziddiyatlar

Frustratsiyani bartaraf etishning psixologik yondashuvlari.

Kognitiv-behavioral terapiya. Sportchilar o'z fikrlarini ijobiy tarzda boshqarishga o'rgatiladi. Masalan:

"Men bu holatdan saboq olaman"

"Xatolar – o'rganish jarayonining bir qismidir"

Kognitiv-behavioral terapiya texnikalari orqali salbiy fikrlar konstruktiv qarorlar bilan almashtiriladi.

Emotsional boshqaruv mashqlari.

Nafas olish texnikalari: stressni kamaytiradi

Vizualizatsiya: musobaqa oldidan o'zini g'alaba qozonayotgan

holatda tasavvur qilish

Autotrening: "men tinchman, men tayyorman" kabi takroriy iboralar

Motivatsiyani oshirish

a) Erishiladigan maqsadlarni belgilash (masalan, har bir o'yinda 3 ta to'g'ri pas)

b) Ichki motivatsiyani shakllantirish: "Men o'zim uchun o'ynayapman"

c) Yutuqlarni e'tirof etish va mukofotlash

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash

a) Murabbiy va sportchi o'rtasida ishonchli muloqot

b) Ota-onalarni psixologik savodxonlikka o'rgatish

c) Jamoa ichida psixologik iqlim yaratish

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Egamberdiyev Farhod Tuxtayevich Axborot texnologiyalari va menejment universiteti "Tarix" kafedrasida psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsenti v.b. / Эгамбердиев Фарход Тухтаевич доктор философии (PhD) по психологии, доцент кафедры истории Университета информационных технологий и управления и др./ Egamberdiev Farkhod Tukhtayevich Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor, Department of History, University of Information Technologies and Management, etc.**

► egamberdiyevfarkhod@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0002-8261-6257>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. Weinberg, R. S., & Gould, D. (2018). Foundations of Sport and Exercise Psychology. Human Kinetics.
- [2]. Jones, G., Hanton, S., & Connaughton, D. (2002). What is this thing called mental toughness? An investigation of elite sport performers. Journal of Applied Sport Psychology.
- [3]. Orlov, A. A. (2006). Sport psixologiyasi asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
- [4]. Lazarus, R. S. (1991). Emotion and Adaptation. Oxford University Press.
- [5]. Kazantseva, L.V. (2012). Psixologiya sporta. Moskva: Prosves
- [6]. EGAMBERDIYEV, Farhod. "O' SMIR BASKETBOLCHILARDA IRODAVIY SIFATLAR SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI." «АКТА NUUZ» 1.1.3 (2024): 248-252.
- [7]. Эгамбердиев, Ф. Т. "ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК У СПОРТСМЕНОВ." 302.

Mintaqada innovatsion salohiyat va inson kapitali rivojlantirish vositalarini ishlab chiqish

Ubaydullayev G'ayrat Zuvaytovich

Разработка инструментария для развития инновационного потенциала и человеческого капитала в регионе

Убайдуллаев Гайрат Зувайтович

Development of tools for the development of innovative potential and human capital in the region

Ubaydullaev Gayrat Zuvaytovich

Received: June 11, 2025 Revised: June 13, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** Ushbu maqolada, mintaqada innovatsion salohiyat va inson kapitali rivojlanishidagi nazariy va uslubiy asoslarini o'rganish hamda rivojlantirish vositalarini ishlab chiqish bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek hududning innovatsion salohiyatini rivojlantirish va iqtisodiyotda inson kapitalidan samarali foydalanish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarning uyg'unligi mantiqini aks ettiruvchi o'ziga xos fikrlar keltirilib tahlil qilingan.
- **Kalit so'zlar:** Inson kapitali va innovatsion salohiyat, mintaqaviy innovatsion iqtisodiyot, mintaqaning innovatsion salohiyatini baholash, inson kapitalini baholash ta'lim-fan-ishlab chiqarish, mehnat resurslari.
- **Аннотация:** В статье представлены сведения по исследованию теоретико-методологических основ развития инновационного потенциала и человеческого капитала региона и разработки инструментов развития. Также проанализирована взаимосвязь развития инновационного потенциала региона и эффективного использования человеческого капитала в экономике, представлены конкретные идеи, отражающие логику взаимосвязанности изучаемых явлений и процессов.
- **Ключевые слова:** Человеческий капитал и инновационный потенциал, региональная инновационная экономика, оценка инновационного потенциала региона, оценка человеческого капитала образование-наука-производство, трудовые ресурсы.
- **Abstract:** The article presents information on the study of theoretical and methodological foundations for the development of innovative potential and human capital in a region and the development of development tools. It also analyzes the relationship between the development of innovative potential in a region and the effective use of

human capital in the economy, and presents specific ideas that reflect the logic of the interrelationship of the phenomena and processes under study.

- **Keywords:** Human capital and innovation potential, regional innovation economy, assessment of the innovation potential of a region, assessment of human capital education-science-production, labor resources.

KIRISH

Prezidentimiz Sh.M.Mirzayevning mamlakatimizda keng ko'lamli demokratik o'zgarishlar, jumladan ilm-fan va ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotlar orqali O'zbekistonda yangi uyg'onish davri, ya'ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratish borasidagi sa'y-harakatlari kutilgan natijalar berishiga to'la asos bor, deb baholanmoqda.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Bizning havas qilsa arziydigan ulug' tariximiz bor. Havas qilsa arziydigan ulug' ajdodlarimiz bor". Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib, xizmat qilishi lozim deb ta'kidlab o'tdilar [1].

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi. Yangi iqtisodiy doktrinaning asosiy tamoyili ichki xaziralarni safarbar etish va ulardan samarali foydalanish asosida iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashdan iborat bo'lib, ular orasida xo'jalik yurituvchi subyektlarning innovatsion salohiyati etakchi o'rin tutadi.

Inson kapitalini rivojlantirish hozirgi zamonaviy sharoitda tor ma'noda-korxona va muassasalar doirasida ahamiyat kasb etib qolmay, balki jamiyatning asosiy mazmuniga aylanmoqda. Cheksiz imkoniyatlarga qodir inson kapitalini rivojlantirish iqtisodiyotning joriy va istiqboldagi o'sishiga xizmat qilishi o'z isbotini topmoqda.

Yangi iqtisodiy doktrinaning asosiy qoidasi ichki xaziralarni safarbar etish va ulardan samarali foydalanish asosida iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashdan iborat bo'lib, ular orasida tadbirkorlik sub'yektlarining innovatsion salohiyati etakchi o'rin tutadi.

Innovatsion potentsialni rivojlantirish, ta'rifi ko'ra, egalari innovatsiyalarni rivojlantirish va ularni tayyor innovatsion mahsulotlarni sotish orqali bozorni tijoratlashtirishni amalga oshiradigan inson kapitalidan samarali foydalanmasdan amalga oshirish mumkin emas. Zamonaviy iqtisodiy voqe'liklarda inson kapitalidan samarali foydalanish va innovatsion potentsialni rivojlantirish o'rtasidagi bog'liqlik mavjudligi faktini tan olish ob'ektiv voqe'lik bo'lib, tadqiqotning ko'plab turli jihatlarini ilmiy tadqiqot ob'ekti hisoblanadi. Inson kapitali va innovatsion salohiyatni mustaqil iqtisodiy hodisa sifatida tadqiq qilishning nazariy va uslubiy asoslari hozirda umumiy shaklda shakllangan. Biroq, ularning rivojlanishining o'rganish kontekstida yanada rivojlantirish talab etiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Inson kapitaliga oid masalalar qator olimlar tomonidan tadqiq etilgan va hilma-xil ilmiy ta'riflar berilgan. Xususan, K. X. Abdurahmonov, E. M. Muxitdinov, Z. G. Shakarov va boshqalarning ilmiy maqolasida inson resurslariga bo'lgan talabni ta'minlash uchun iqtisodiyotning kelajakdagi intellektual, innovatsion va malakali inson kapitalining qiymati inson kapitalini samarali amalga oshirish muammolarini hal qilish, mamlakatning strategik iqtisodiy taraqqiyoti, iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishining asosiy ishlab chiqaruvchi kuchi kadrlarga bo'lgan talabini bashorat qilish uchun etarli miqdordagi yondashuv va usullar ishlab chiqilgan bo'lib bular jumlasiga "iqtisodiyot – mehnat bozori – kasb-hunar ta'limi" dinamik tizimining makroiqtisodiy kompleks modeli, qo'llanilishi bilan bog'laydigan model, hamda mehnat bozorining prognozli ehtiyojlarini tahlil qilish modellari tahlil qilingan [2]. V. Golubkin jahon iqtisodiyotining globallashuvi davrida intellektual kapital sohasidagi hukmron tendentsiyalarni hisobga olgan holda, hududning innovatsion salohiyatini rivojlantirish va iqtisodiyotda inson kapitalidan samarali foydalanish o'rtasidagi bog'liqlikni boshqarish inson manfaatlariga bo'ysunishi kerak degan g'oyani ilgari surgan, olingan natijalar mintaqaning innovatsion salohiyati va inson kapitali o'rtasidagi munosabatlar sohasidagi mavjud nazariy ishlanmalarni to'ldirish va kengaytirish, zamonaviy bilimga asoslangan iqtisodiyot talablariga va globallashuv muammolariga javob beradigan, inson kapitalini rivojlantirish tizimini yaratishga imkon beradi [3]. E. Okounkova iqtisodiy tizimlarning innovatsion rivojlanishida inson kapitalining roli to'g'risidagi ilmiy maqolasida inson kapitalini kengaytirilgan takror ishlab chiqarishning asosiy sharti uning to'planishi va takomillashtirilishi bo'ladi, modeldagi innovatsiyalarni kapitalashtirish texnologiyalari maqsadga erishishning zaruriy sharti - inson kapitalini rivojlantirish va undan innovatsion iqtisodiyotda foydalanish samaradorligini oshirish bilan ta'minlangan mintaqaning innovatsion salohiyatini kengaytirilgan takror ishlab chiqarish o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlovchi vosita sifatida yangi texnologiyalar, ishlab chiqarishning yangi omillari yangi bilimlarning paydo bo'lishi va qo'llanilishi bilan bog'liq bo'lgan taqdirdagina mumkin bo'lishini ko'rsatib berdi [4]. Bibik S.N., Ващуккина Yu.Yu., Grachev, S.A. lar ham o'zlarining ilmiy mavzularida intellektual, innovatsion va malakali inson kapitalining qiymati inson kapitalini samarali amalga oshirish muammolarini hal qilish,

mamlakatning strategik iqtisodiy taraqqiyoti, iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishining asosiy ishlab chiqaruvchi kuchi sifatidagi rolini inson kapitalini baholashga mo'ljallangan amaliy uslubiy ishlanmalari mintaqaning innovatsion salohiyatini baholash bilan bog'liqligi uchun tahlil qilinadi. Usullar mazmunini batafsil tahlil qilish natijalariga ko'ra, inson kapitalini baholash usullari mintaqaning innovatsion salohiyatini baholash usullariga qaraganda kengroq mazmunli xilma-xillik bilan tavsiflanadi, bu baholash predmetiga inson kapitalining sifat xususiyatlarini kiritish bilan bog'liq, innovatsion potentsialni baholash esa faqat uning miqdoriy parametrlari bilan cheklangan usullar va muammolar mavjudligi bilan tavsiflanadi deb ta'kidlaydilar[5].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Zamonaviy geosiyosiy sharoitda mintaqaning innovatsion salohiyati innovatsion asosda faoliyat yurituvchi milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning poydevori hisoblanadi. Hududning innovatsion salohiyatini yuksaltirish, inson kapitalidan samarali foydalanmasdan turib rivojlantirish mumkin emas. Ularning rivojlanishining kutilmaganligini baholash vositalarini ishlab chiqish muammolari alohida ahamiyatga ega bo'lib, tadqiqot nimaga qaratilganligiga bog'liq bo'ladi. Tadqiqot jarayonida mintaqada innovatsion salohiyat va inson kapitali rivojlantirish vositalarini ishlab chiqishda dialektika, iqtisodiy tahlil qilish, qiyosiy taqqoslash, statistik guruhlash, monografik kuzatish, induksiya, deduksiya, mantiqiy va abstrakt fikrlash hamda istiqbolli bashoratlash usullaridan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqotning asosiy natijalari quyidagilardan iborat:

Mintaqaviy iqtisodiyotda innovatsion salohiyat va inson kapitali o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning nazariy asoslanishi keltirilgan bo'lib, uning doirasida:

- yondashuvlarning mazmunli tahlili (resurs, xulosa, faoliyatga asoslangan, sub'ektiv investitsiyalar, transformatsion, faktorli, tarkibiy, kriterial, samarali, funktsional, jarayon, maqsadli, axborot, institutsional, moyillik, vaziyat) innovatsion salohiyatning mohiyati mintaqada amalga oshiriladi, uning natijalari asosida talqin qilishning asosiy jihatlari yoritiladi;
- yangi g'oyani tijorat qiymatiga ega bo'lgan tayyor ishlab chiqarish mahsulotiga aylantirish jarayoni bosqichlari ketma-ketligi mantig'ida shakllantirilgan innovatsion mualliflik varianti "innovatsiyani ilmiy rivojlantirish taklif etiladi, (ta'lim, intellektual salohiyat) - innovatsiyalarni rag'batlantirish (axborot, infratuzilma, marketing salohiyati)

- innovatsiyalarni (axborot, infratuzilma, marketing potentsiallari) amalga oshirish, uning bog'lovchi bo'g'ini inson salohiyati bo'lib, u faqat innovatsiyalarni joriy etish bosqichida inson kapitaliga aylanadi;

- hududning innovatsion salohiyatini oshirishning asosiy modellariga taqlid va tashabbus. Mintaqaning innovatsion rivojlanishining manbasi mintaqadan tashqarida ishlab chiqilgan innovatsiyalar va innovatsion texnologiyalar bo'lib, ularni mintaqaviy iqtisodiyotga joriy etish mintaqaning tashqi kapital oqimlari tizimlarida ishtirokini ta'minlaydi. Venchur modeli "o'z" nomoddiy kapitalning mavjudligini nazarda tutadi, uning shakllanishi uchun intellektual tarkibiy qismi bo'lgan inson kapitali uning ishlatilishi mintaqaning innovatsion qiyofasini shakllantiradi, innovatsion mahsulotlarni yaratish va ularni mintaqaviy chegaralardan tashqarida ilgari surishni ta'minlaydi.

Inson kapitali fenomeni ochilib, uning mohiyati zaxira, resurs, innovatsiya, kapital, daromad, mehnat, ishlab chiqarish, takror ishlab chiqarish va investitsiya yondashuvlarida talqin qilishning asosiy qoidalarini ajratib ko'rsatish orqali o'rganiladi. Innovatsion kompetentsiyani shakllantiradigan inson kapitali turlarining munosabatlarini aks ettiruvchi asosiy (Ta'lim, kasbiy, malaka) va ilg'or (intellektual, innovatsion, kompetentsiya) darajalarga bo'lingan inson kapitali tarkibiy qismlarining ikki darajali tuzilishi ishlab chiqiladi. Intellektual, innovatsion va malakali inson kapitalining qiymati inson kapitalini samarali amalga oshirish muammolarini hal qilish, mamlakatning strategik iqtisodiy taraqqiyoti, iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishining asosiy ishlab chiqaruvchi kuchi sifatidagi rolini tushunish uchun zarur deb ta'kidlanadi[2].

Hududning innovatsion salohiyatini rivojlantirish va iqtisodiyotda inson kapitalidan samarali foydalanish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishga o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarning epistemologik, ontologik, aksiologik va praxeologik jihatdan uyg'unligi mantiqini aks ettiruvchi o'ziga xos falsafiy yondashuv taklif etiladi.

Innovatsion iqtisodiyotda foydalanish kontekstida yangi bilim va malakalarni kapitallashtirish uchun tegishli omillarning umumlashtirilgan tarkibi shakllantirildi (inson kapitalining rivojlanishi va mintaqaning innovatsion salohiyatining o'sishi o'rtasidagi ikki tomonlama munosabatlarga vositachilik qiluvchi jarayon[3].

Inson kapitalining innovatsion kompetensiyasini shakllantirishga ta'sir etuvchi omil-katalizatorlar (yangi bilim va malakalardan foydalanishni tezlashtiruvchi) va omil-to'siqlar (yangi bilim va malakalardan amaliy foydalanishda qiyinchilik va to'siqlar yaratish) aniqlangan.

Mintaqaning innovatsion salohiyati va inson kapitalini baholashning uslubiy qoidalari ishlab chiqilgan, xususan: baholash jarayonida qo'llaniladigan usullarning ikki darajali tarkibi taqdim etilgan. Birinchi daraja universal baholash usullari

bilan ifodalanadi, dastlabki ma'lumotlarni ko'rsatish xususiyatiga ko'ra miqdoriy (indeks, omil, xarajat, daromad, bozor) va sifat (ekspert, senariy, semantik, morfologik, matritsa) ga tasniflanadi. Ikkinchi daraja - qo'llaniladigan foydalanish chegaralariga ko'ra innovatsion salohiyatni (batafsil, diagnostik, me'yoriy, resurs, muvozanatli) va inson kapitalini baholash usullariga tasniflangan o'ziga xos baholash usullari. Birinchi va ikkinchi darajali guruh usullari o'rtasidagi bog'liqlik birlashtirilgan usullar - tahliliy, namunaviy, integral, kognitiv, reyting orqali amalga oshiriladi, ularning mohiyati mintaqaning innovatsion salohiyati va inson kapitalini birgalikda baholashda amaliy foydalanish misollari bilan tasdiqlanadi[4].

Tadqiqotning inson kapitalini baholashga mo'ljallangan amaliy uslubiy ishlanmalari mintaqaning innovatsion salohiyatini baholash bilan bog'liqligi uchun tahlil qilinadi. Usullar mazmunini batafsil tahlil qilish natijalariga ko'ra, inson kapitalini baholash usullari mintaqaning innovatsion salohiyatini baholash usullariga qaraganda kengroq mazmunli xilma-xillik bilan tavsiflanadi, bu baholash predmetiga inson kapitalining sifat xususiyatlarini kiritish bilan bog'liq, innovatsion potentsialni baholash esa faqat uning miqdoriy parametrlari bilan cheklangan. Baholash predmetining farqiga qaramay, usullar bir xil muammolar mavjudligi bilan tavsiflanadi, asosiysi baholangan tarkibiy qismlarda innovatsion inson kapitali va innovatsion salohiyatni baholash tarkibiy qismlarida inson kapitalining yo'qligi, bu esa mintaqaning innovatsion salohiyati va inson kapitalini ularning o'zaro bog'liqligi va o'zaro bog'liqligida birgalikda baholash imkonini bermaydi. Hududning innovatsion salohiyati va inson kapitalini birgalikda rivojlantirishning kontseptual modeli mintaqaning innovatsion salohiyatini rivojlantirish va uning inson kapitalidan iqtisodiyotda samarali foydalanish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishga falsafiy yondashuvning prakseologik jihatiga muvofiq ishlab chiqiladi. Birlashtirilgan rivojlanishni kontseptual modellashtirishning dolzarblashuvi "ta'lim-fan-ishlab chiqarish" triadasi tarkibiy qismlarining texnologik bo'shlig'i, shuningdek, "mavjudlik-amalga oshirish" aloqasidagi innovatsion potentsialning pozitsion bo'shlig'i bilan bog'liq bo'lib, bu ijodkorlarning intellektual salohiyatini kapitallashtirilgan shakldagi innovatsiyalar va amalga oshiruvchilarga aylantirishga salbiy ta'sir ko'rsatadi[5]. Modeldagi innovatsiyalarni kapitallashtirish texnologiyalari maqsadga erishishning zaruriy sharti - inson kapitalini rivojlantirish va undan innovatsion iqtisodiyotda foydalanish samaradorligini oshirish bilan ta'minlangan mintaqaning innovatsion salohiyatini kengaytirilgan takror ishlab chiqarish o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlovchi vosita sifatida asoslanadi. Maqsadlarni amalga oshirish bloki hududning innovatsion salohiyati va inson kapitalini birgalikda rivojlantirish jarayonining afzalliklari, vazifalari, ustuvor yo'nalishlari va natijalari bilan ifodalanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa sifatida aytish kerakki, innovatsion iqtisodiyotda inson kapitalini boshqarish metodologiyasi, shu jumladan, milliy maqsadlarga erishish va manfaatlarni amalga oshirishga yo'naltirilgan inson kapitalini boshqarish institutlari, mexanizmlari va vositalarini takomillashtirishga qaratilgan boshqaruv algoritmi dizayni, davlat siyosati imperativlarining o'ziga xos tarkibi bilan tavsiflanadi. Innovatsion iqtisodiyotda inson kapitalini shakllantirishda investitsiyalar samaradorligini baholash usullari innovatsion iqtisodiyotda inson kapitalini shakllantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Bog'liq rivojlanishning ustuvor yo'nalishlari, ularning belgilanishi mintaqaning innovatsion salohiyati va inson kapitalini o'zaro bog'liq rivojlantirish natijasiga erishishni ta'minlashi kerak. Olingan natijalar mintaqaning innovatsion salohiyati va inson kapitali o'rtasidagi munosabatlar sohasidagi mavjud nazariy ishlanmalarni to'ldirish va kengaytirish imkonini beradi. Ularni kompleks baholashning taklif etilayotgan metodologiyasi innovatsion sohada innovatsion rivojlanish va aholi bandligini ta'minlash bo'yicha maqsadli hududiy dasturlarni ishlab chiqish va prognozlash uchun tavsiya etilishi mumkin. Ilmiy muammoni yanada rivojlantirish istiqbollari mintaqaning innovatsion salohiyati va inson kapitalini birgalikda rivojlantirish samaradorligiga ta'sir qiluvchi yangi omillarni nazariy asoslash, baholash jarayoni metodologiyasining elementar tarkibini kengaytirish va kontseptual model qoidalarini mintaqaviy amaliyotga tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish bilan bog'liq.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Ubaydullayev G'ayrat Zuvaytovich QDTU dotsenti/ Убайдуллаев Гайрат Зувайтович доцент КГТУ / Ubaydullayev Gayrat Zuvaytovich associate professor, Karshi state technical university**

► gayrat.ubaydullayev@mail.ru

■ <https://orcid.org/0000-0003-0969-729X>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 29 dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Xalq so'zi, 2020 yil 30 dekabr.
- [2]. Абдурахманов К. Х. Трудовая миграция и её влияние на занятость населения / К. Х. Абдурахманов, Э. М. Мухитдинов, З. Г. Шакаров и др. // Международный научно-исследовательский журнал. — 2019. — № 4 (82) Часть 2. — С. 6—11.

- [3]. Голубкин В.Н. Интеллектуальный капитал в эпоху глобализации мировой экономики. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.oulink.ru/pub/business_obraz_1_18.htm (дата обращения: 18.03.2020).
- [4]. Окунькова Е.А. Роль человеческого капитала в инновационном развитии экономических систем / Е.А. Окунькова // Глобальный научный потенциал. – 2018. – №11– С. 120–123.
- [5].Абрамов В.И. Методология оценки инновационного потенциала [Текст]
/ В.И.Абрамов.-Самара:ДСМ, 2022.-176 с.
- [6]. Антология экономической классики: В.Петти, А.Смит, Д.Рикардо [Текст]
/ Антология экономической классики: пер. с англ. М.: Эконом-Ключ, 1993.-478 с.
- [7]. Бибик, С.Н. Инновационный потенциал региона: сущность, содержание, структура [Текст] / С.Н. Бибик // Креативная экономика. 2018. № 5(77). – С. 3-9.
- [8]. Ващейкина, Ю.Ю. Человеческий капитал и человеческий потенциал региона: соотношение понятий [Текст] / Ю.Ю. Ващейкина // Экономика и предпринимательство. – 2018. -№ 10(99). – С. 349-357.
- [9]. Грачев, С.А. Человеческий капитал как ресурс инновационного развития региона [Текст] / С.А. Грачев, О.А. Доничев, Т.Б. Малкова // Экономический анализ: теория и практика. – 2019. - № 5. – С. 44-77.

Ultratovush diagnostikasining bachadon kasalliklarini aniqlashdagi iqtisodiy samaradorligi: an'anaviy usullar bilan qiyosiy tahlil

Xamidov Obid Abduraxmanovich, Usarov Muhridin Shuhratovich

Economic efficiency of ultrasound diagnostics in detecting uterine diseases: a comparative analysis with traditional methods

Khamidov Obid Abdurakhmanovich, Usarov Mukhriddin Shukhratovich

Экономическая эффективность ультразвуковой диагностики в выявлении заболеваний матки: сравнительный анализ с традиционными методами

Хамидов Обид Абдурахманович, Усаров Мухриддин Шухратович

Received: June 7, 2025 Revised: June 9, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** Ushbu maqolada bachadon kasalliklarini aniqlashda ultratovush diagnostikasining iqtisodiy samaradorligi tahlil qilinadi. An'anaviy diagnostika usullari (biopsiya, MRT, laparoskopiya) bilan solishtirilib, xarajatlar, vaqt tejalishi, resurslardan foydalanish samaradorligi va bemorlar uchun qulaylik darajasi baholanadi. Tahlillar asosida sog'liqni saqlash tizimiga tushadigan umumiy xarajatlarni kamaytirish yo'llari ko'rib chiqiladi.
- **Kalit so'zlar:** ultratovush diagnostikasi, bachadon kasalliklari, iqtisodiy samaradorlik, sog'liqni saqlash xarajatlari, MRT, biopsiya.
- **Аннотация:** В данной статье анализируется экономическая эффективность ультразвуковой диагностики при выявлении заболеваний матки. Проводится сравнение с традиционными методами диагностики (биопсия, МРТ, лапароскопия), оцениваются затраты, экономия времени, эффективность использования ресурсов и уровень комфорта для пациентов. На основе проведенного анализа рассматриваются пути снижения общих расходов на систему здравоохранения.

- **Ключевые слова:** ультразвуковая диагностика, заболевания матки, экономическая эффективность, расходы на здравоохранение, МРТ, биопсия.
- **Abstract:** This article analyzes the economic efficiency of ultrasound diagnostics in detecting uterine diseases. A comparison with traditional diagnostic methods (biopsy, MRI, laparoscopy) is conducted, assessing costs, time savings, resource efficiency, and patient comfort levels. Based on the analysis, ways to reduce overall healthcare system expenditures are considered.
- **Keywords:** ultrasound diagnostics, uterine diseases, economic efficiency, healthcare costs, MRI, biopsy.

KIRISH

Ayollar salomatligi jahon miqyosida sog'liqni saqlash tizimin-ing asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, bachadon tanasining patologiyalari — endometriozi, fibromiomalar, giperplaziya kabi kasalliklar — er-ta aniqlanmasa, bepustlik, qon ketish, hatto malignizatsiyaga olib kelishi mumkin [4, 5]. Diagnostika usullarining iqtisodiy jihatdan tahlil qilinishi zamonaviy sog'liqni saqlash tizimida muhim masalalardan biridir. Ushbu maqolada ultratovush tekshiruvi (UTT) bilan an'anaviy usullar (MRT, biopsiya, laparoskopiya) diagnostika usullarining iqtisodiy jihatdan qiyosiy tahlil qilinadi [6].

ASOSIY QISM

1. Diagnostika usullarining qisqacha tavsifi. Ultratovush diagnostikasi (UTT) — bu invaziv bo'lmagan, tezkor va keng tarqalgan diagnostika turi bo'lib, bemorga hech qanday zarar yetkazmaydi. U ayollar reproduktiv tizimi kasalliklarining skriningda keng qo'llaniladi. MRT esa yuqori aniqlikdagi

tasvirni beradi, biroq uning narxi yuqori va har doim ham mavjud emas [7]. Biopsiya diagnostik jihatdan ishonchli, lekin invaziv va ko'proq xarajat talab qiladi. Laparoskopiya esa operatsion muolaja bo'lib, eng so'nggi bosqichdagi tasdiqlovchi usul sifatida qaratiladi.

2. Iqtisodiy tahlil mezonlari

Diagnostika usullarining iqtisodiy samaradorligini aniqlashda quyidagi mezonlardan foydalanildi:

- O'rtacha narxi
- Tekshiruvga sarflanadigan vaqt
- Takrorlash imkoniyati
- Bemor uchun xavfsizlik darajasi
- Diagnostik aniqlik (sezgirlik va spetsifiklik)[8]

Quyidagi jadvalda asosiy usullar solishtirilgan:

3. Klinik samaradorlik va iqtisodiy yondashuv

UTT tekshiruvi yordamida ko'plab bachadon kasalliklari erta bosqichda aniqlanishi, uzoq muddatli murakkab va qimmat davolanishdan qochishga yordam beradi. Bu esa sog'liqni saqlash tizimi uchun xarajatlarni kamaytirish bilan birga, bemorning mehnatga layoqatini saqlab qolishga xizmat qiladi[10].

1-jadval

Diagnostik usullar					
Usul	Narxi (UZS)	Vaqt	Qulaylik	Takrorlash	Aniqlik (%)
UTT	100 000–150 000	15–20 daqiqa	Yuqori	Cheksiz	80–90
MRT	700 000–1 200 000	40–60 daqiqa	O'rta	Chegaralangan	90–95
Biopsiya	900 000–1 500 000	1–2 kun	Past	Faqat zaruratda	95–98
Laparoskopiya	3 000 000+	2–4 kun	Past	Cheklangan	98–100

4. Misol sifatida statistik tahlil

2022–2024 yillar oralig'ida 400 nafar ayol bemorda o'tkazilgan tahlil natijalariga ko'ra:

- 260 nafar bemorda UTT orqali aniqlangan patologiyalar MRT yoki biopsiyaga ehtiyoj qoldirmagan.
- UTT orqali aniqlangan bemorlarning 65%ida davolash xarajatlari 30–45% ga kamaygan.
- An'anaviy usullar bilan solishtirilganda, umumiy xarajat kamayishi: MRTga nisbatan 4,6 barobar, biopsiyaga nisbatan 6,5 barobar kam bo'lgan[10].

Natijalar:

UTT usulining iqtisodiy jihatdan ustunligi, uning arzonligi, bemor uchun xavfsizligi, va keng qo'llanish imkoniyati bilan bog'liq[11]. Ushbu usul sog'liqni saqlash tizimidagi umumiy xarajatlarni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. MRT va biopsiyaning aniqligi yuqori bo'lsa-da, ularning iqtisodiy yuklamasi yuqoriligidan qolmoqda[12]. Tahlillar asosida UTT usuli erta tashxis, resurslarni tejash va kengroq qamrov imkoniyatlari bilan iqtisodiy jihatdan eng maqbul deb baholandi.

Xulosa:

Bachadon kasalliklarini diagnostika qilishda ultratovush tekshiruvining afzalliklari: xavfsizlik, tezlik, qulaylik va iqtisodiy jihatdan tejamkorlikdir. Ushbu maqolada an'anaviy usullar bilan solishtirilgan holda, UTT tekshiruvining iqtisodiy samaradorligi tasdiqlandi. Kelgusida UTT texnologiyalarini keng joriy etish sog'liqni saqlash tizimining barqarorligi va bemorlar salomatligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Xamidov Obid Abduraxmanovich Samarkand davlat tibbiyot universiteti huzuridagi Reabilitologiya va sport tibbiyoti ilmiy- tatqiqot instituti / Хамидов Обид Абдурахманович Научно-исследовательский институт реабилитологии и спортивной медицины при Самаркандском государственном медицинском университете / Khamidov Obid Abdurakhmanovich Research Institute of Rehabilitation and Sports Medicine affiliated with Samarkand State Medical University**
 ► oxamidov@gmail.com
 ■ <https://orcid.org/0000-0001-7458-3884>
2. **Usarov Muhridin Shuhratovich Samarqand Davlat tibbiyot universiteti / Усаров Мухриддин Шухратович Самаркандский государственный медицинский университет /Usarov Mukhriddin Shukhratovich Samarkand State Medical University**
 ► usarovmuxriddin0777@gmail.com
 ■ <https://orcid.org/0009-0000-9733-1866>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. Мухиддин М., Мухриддин У. Мияда қон айланишнинг кескин бузилишини ташхисида компьютер томографиясидан фойдаланиш: Мияда қон айланишнинг кескин бузилишини ташхисида компьютер томографиясидан фойдаланиш //AMALIY VA FUNDAMENTAL TADQIQOTLAR JURNALI| JOURNAL OF APPLIED AND FUNDAMENTAL RESEARCH. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 36-39.
- [2]. Усаров М. С., Сафарова Г. Х. Сийдик қоғи ҳосилаларнинг дифференциал нур ташхиси //Journal the Coryphaeus of Science. – 2024. – Т. 6. – №. 1. – С. 131-138.
- [3]. Muhiddin M., Mukhriddin U. UTT EXAMINATION OF THYROID DISEASES //INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION. – 2024. – Т. 3. – №. 30. – С. 217-219.
- [4]. Usarov M. S., Zayniddinova D. A. UMURTA QOG'ONASI SHIKASTLANISHLARINING NURLI DIAGNOSTIKASI // Journal the Coryphaeus of Science. – 2024. – Т. 6. – №. 1.

- С. 161-170.
- [5]. Shuxratovich U. M. et al. CLINICAL QUESTIONS EXTREME CURRENTS SYNDROME MIRIZZI //Research Focus. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 154-161.
- [6]. Abduraxmanovich, Khamidov Obid, Jurayev Kamoliddin Danabaevich, and Usarov Muxriddin Shuxratovich. "WAYS TO IMPROVE DIAPEUTICA METHODS AND X-RAY SURGERY IN THE TREATMENT OF COMPLICATED FORMS OF CHOLESTILIS DISEASE." International Journal of Education, Social Science & Humanities 12.3 (2024): 996-1004.
- [7]. Danabaevich, Jurayev Kamoliddin, Kim Tatyana Pavlovna, and Usarov Muxriddin Shuxratovich. "SURGICAL ASSISTANCE IN THE TREATMENT OF COMPLICATED FORMS OF CHOLELITHIS DISEASES." JOURNAL OF APPLIED MEDICAL SCIENCES 7.3 (2024): 85-98.
- [8]. Zafarjonovich, Umarqulov Zabur, Jurayev Kamoliddin Danabaevich, and Usarov Muxriddin Shuxratovich. "METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ENDOSCOPIC PAPILLOSPHINCTEROTOMY." IMRAS 7.3 (2024): 204-212.
- [9]. Усаров М. С., Мамажанова Д. С. Гипотиреозда кўкрак сути безнинг кичик ҳажмли яхши сифатли доплерографик аваскуляр о'сmalarни ташхислашни ултратовуш текширишда эластографиянинг ўрни // Science and innovation. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 188-204.
- [10]. Ugli, N. Z. N., Servetovna, A. A., Pavlovna, K. T., Ibragimovich, D. I., Shuxratovich, U. M., Murodovna, M. M., & Ugli, Z. J. S. (2024). OPTIMIZATION OF SURGICAL TREATMENT OF PARASITIC AND NON-PARASITIC LIVER CYSTS. Research Focus, 3(4), 82-88.
- [11]. Ugli, N. Z. N., Servetovna, A. A., Ogli, G. S. O., Shuxratovich, U. M., Shuxratovna, M. D., & Ugli, Z. J. S. (2024). DIAGNOSIS AND SURGICAL TREATMENT OF ECHINOCOCCAL CYST OF THE LIVER. Research Focus, 3(4), 76-81.
- [12]. Zafarjonovich, U. Z., Ugli, G. S. O., Danabaevich, J. K., Ugli, N. Z. N., Shuxratovich, U. M., Qizi, N. G. S., & Ugli, Z. J. S. (2024). MODERN VIEWS ON THE PATHOGENETIC RELATIONSHIP BETWEEN SYSTEMIC INFLAMMATION AND THE IMMUNE SYSTEM WITH A BILE PERITONITIS, COMPLICATED ABDOMINAL SEPSIS. Research Focus, 3(4), 132-139.
- [13]. Ugli, N. Z. N., Servetovna, A. A., Ogli, G. S. O., Shuxratovich, U. M., Shuxratovna, M. D., & Ugli, Z. J. S. (2024). EARLY DIAGNOSTICS OF INFECTED PANCREONEKROSIS. Research Focus, 3(4), 71-75.
- [14]. Danabaevich, J. K., Servetovna, A. A., Ugli, N. Z. N., Zafarjonovich, U. Z., Shuxratovich, U. M., Ogli, B. S. A., & Ugli, Z. J. S. (2024). REPEATED RECONSTRUCTIONS OF THE DIGESTIVE TRACT IN THE SURGERY OF THE OPERATED STOMACH. Research Focus, 3(4), 60-65.
- [15]. Ugli, Nurmurzaev Zafar Narbay, Usarov Mukhriddin Shukhratovich, and Akobirov Matlabbek Talat Ugli. "SOME FEATURES OF TREATMENT OF DIAPHRAGM HERNIAS WITH

- THE USE OF LAPAROSCOPIC ANTI-REFLUX METHODS." Research Focus 3.4 (2024): 106-110.
- [16]. Усаров М. С., Искандарова С. Х. Қалқонсимон безнинг нодуляр патологиясини дифференциал ташхислашда ултратовушли эластография //Science and innovation. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 172-187.
- [17]. Усаров М. С., Мамаражабова С. И. НЕФРОПТОЗНИНГ УЛТРАТОВУШ МЕЗОНЛАРИ //Academic research in educational sciences. – 2024. – Т. 5. – №. 1. – С. 104-112.
- [18]. Шухратович У. М., Муратқуловна М. С. БЎЙИН ОСТЕОХОНДРОЗИ БИЛАН ОҒРИГАН БЕМОРЛАРНИ ДАВОЛАШ ТАКТИКАСИНИ ТАНЛАШДА УЛТРАТОВУШ ДИАГНОСТИКА УСУЛЛАРИНИ ОПТИМАЛЛАШТИРИШ ВА АҲАМИЯТИ //Ресерч Фосус. – 2024. – Т. 3. – №. 5. – С. 212-216.
- [19]. Схухратович У. М. ОПТИМИЗАЦИЯ И ЗНАЧЕНИЕ УЛЬТРАЗВУКОВЫХ МЕТОДОВ ДИАГНОСТИКИ В ВЫБОРЕ ТАКТИКИ ЛЕЧЕНИЯ БОЛЬНЫХ С ШЕЙНЫМ ОСТЕОХОНДРОЗОМ //ЖОУРНАЛ ОФ БИОМЕДИСИНЕ АНД ПРАСТИСЕ. – 2023. – Т. 8. – №. 4.
- [20]. Гайбуллаев Ш., Усаров М., Далерова М. НОРМАЛЬНЫЕ УЛЬТРАЗВУКОВЫЕ РАЗМЕРЫ ЖЕЛЧНОГО ПУЗЫРЯ И ОБЩЕГО ЖЕЛЧНОГО ПРОТОКА У НОВОРОЖДЕННЫХ. – 2023.
- [21]. Аширов М. У., Усаров М. Ш., Шавкатова Ш. Ш. Синус Тарси-Доступ При Переломах Пяточной Кости. Новый Золотой Стандарт? //Сентрал Асиан Жоурнал оф Медисал анд Натурал Сиенсе. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 145-153.
- [22]. Жураев, Камолиддин Данабаевич, анд Мухриддин Шухратович Усаров. "Оптимизация Исследования Рисков Перинатальных Потерь В Зависимости От Возраста Женщин." Сентрал Асиан Жоурнал оф Медисал анд Натурал Сиенсе 4.6 (2023): 1505-1512.
- [23]. Жураев, Камолиддин Данабаевич, Мухриддин Шухратович Усаров, анд Уғилбиби Акбаралиевна Утаева. "ДИАГНОСТИКА И ЛЕЧЕНИЯ ПРИ СЛОЖНЫХ ФОРМАХ КАЛЬКУЛЕЗНОГО ХОЛЕЦИСТИТА." ИЖОДКОР О'ЎИТУВЧИ 4.40 (2024): 146-155.
- [24]. Усаров М. Ш. и др. РЕНТГЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА И ХИРУРГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ ПРИ ОСТРОМ ХОЛЕЦИСТИТЕ //ИЖОДКОР О'ЎИТУВЧИ. – 2024. – Т. 4. – №. 40. – С. 166-174.
- [25]. Хамидов, О. А., Мамасолиев, Б. М., Нурмурзаев, З. Н., Усаров, М. Ш., Давранов, И. И., & Умаркулов, З. З. (2023). БИЛАК СУЯКЛАРИ БИТМАЁТГАН СИНИҚЛАРИ ВА СОХТА БЎҒИМЛАРИНИ КОМПЛЕКС ХИРУРГИК ДАВОЛАШДА ДИАГНОСТИКАНИНГ ЎРНИ. Новатеур Публикасионс, (11), 1-130.
- [26]. Усаров М. Ш., Мухитдинов А. А. НОВЫЕ МЕТОДЫ РЕНТГЕНОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ДИАГНОСТИКИ // Боффин Асадемай. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 18-33.
- [27]. Усаров М. Ш., Шодикулова П. Ш. Синовиальные Изменения, Обнаруженные С Помощью Узи У Людей С Остеоартрозом Коленного Сустава-Метаанализ Обсервационных Исследований //Диверсити Ресерч: Жоурнал оф Анайлис анд Трендс. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 107-118.
- [28]. Усаров М. Ш. и др. Роль Ультразвука В Оценке Повреждения Мениска //Сентрал Асиан Жоурнал оф Медисал анд Натурал Сиенсе. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 588-595.
- [29]. Усаров М. Ш. ОПТИМИЗАЦИЯ И ЗНАЧЕНИЕ МЕТОДОВ УЛЬТРАЗВУКОВОЙ ДИАГНОСТИКИ ПРИ ВЫБОРЕ ТАКТИКИ ЛЕЧЕНИЯ ПАЦИЕНТОВ С ШЕЙНЫМ ОСТЕОХОНДРОЗОМ //Боффин Асадемай. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 204-223.
- [30]. Усаров М. Ш. Внутрисуставная Инъекция Коленного Сустава Под Ультразвуковым Контролем У Пациента С Ожирением //Диверсити Ресерч: Жоурнал оф Анайлис анд Трендс. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 101-106.
- [31]. Усаров М. Ш., кизи Баймуратова А. Ч. Клиническое Обследование, Ультразвуковая Оценка И Аспирация Выпота В Коленном Суставе У Пациентов С Первичным Остеоартрозом Коленного Сустава // Диверсити Ресерч: Жоурнал оф Анайлис анд Трендс. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 119-132.
- [32]. Усаров М. Ш., Далерова М. Ф. Клиническая Оценка При Обострении Остеоартроза Коленного Сустава: Влияние Ультразвуковой Диагностики //Диверсити Ресерч: Жоурнал оф Анайлис анд Трендс. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 91-100.
- [33]. Усаров М. Ш., Сафарова Г. Х., Баймуратова А. Ч. СВЕТОВАЯ ДИАГНОСТИКА МЕХАНИЧЕСКОЙ ЖЕЛТУХИ //Боффин Асадемай. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 339-343.
- [34]. Усаров М. Ш., Мамаражабова С. И. Ультразвуковая оценка тазового дна в диагностике воздействия синтетических имплантируемых материалов в нижние мочевые пути //Боффин Асадемай. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 215-219.
- [35]. Турдуматов Ж. А., Усаров М. Ш. РАННЯЯ ЛУЧЕВАЯ ДИАГНОСТИКА ХРОНИЧЕСКОЙ ОБСТРУКТИВНОЙ БОЛЕЗНИ ЛЕГКИХ У БОЛЬНЫХ С САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ //Боффин Асадемай. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 153-155.

Uy xo'jaliklarining o'ziga xos xususiyatlari va aholi farovonligini oshirishda xorijiy tajribalar

Safarova Zulfizar Zafar qizi

Зарубежный опыт повышения характеристик домохозяйств и благосостояния населения

Сафарова Зулфизар Зафар кизи

Foreign experiences in increasing the characteristics of households and the welfare of the population

Safarova Zulfizar Zafar kizi

Received: June 11, 2025 Revised: June 13, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya.** Mazkur maqolada ushbu davlatlarning ilg'or tajribalari tahlil qilinadi, uy xo'jaliklarining o'ziga xos xususiyatlari o'rganiladi hamda ularning aholi farovonligiga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida ushbu tajribalarni qo'llash imkoniyatlari va istiqbollari ko'rib chiqiladi.
- **Kalit so'zlar:** uy xo'jaligi, inson kapitali, oilaviy byudjet, oila daromadi, daromad darajasi, yashash sifati, xarajatlar, oziq-ovaqt xarajatlari, transport xarajatlari .
- **Аннотация.** В данной статье анализируется передовой опыт указанных стран, изучаются особенности домохозяйств и раскрывается их влияние на повышение благосостояния населения. Также рассматриваются возможности и перспективы применения данного опыта в условиях Узбекистана.
- **Ключевые слова:** домохозяйство, человеческий капитал, семейный бюджет, семейный доход, уровень дохода, качество жизни, расходы, расходы на питание, транспортные расходы .
- **Abstract.** This article analyzes the advanced experiences of the mentioned countries, examines the distinctive features of households, and highlights their impact on improving population welfare. It also explores the opportunities and prospects for applying these experiences in the context of Uzbekistan.
- **Key words:** household, human capital, family budget, family income, income level, quality of life, expenses, food expenses, transport expenses

KIRISH

Zamonaviy davrda har qanday davlatning iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyotida uy xo'jaliklarining o'rni tobora ortib bormoqda. Uy xo'jaligi – bu iqtisodiy va ijtimoiy birlik bo'lib, u oilaviy daromadni shakllantirish, iste'molni

boshqarish, jamg'arma qilish va iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish orqali mamlakatning makroiqtisodiy ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir qiladi. Aholi farovonligi darajasini belgilovchi asosiy mezonlardan biri aynan uy xo'jaliklarining moliyaviy mustahkamligi, turmush sharoiti va iqtisodiy faolligidir.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki,

uy xo'jaliklarini iqtisodiyotning faol subyekti sifatida ko'rib, ularga zarur infratuzilma, bilim va moliyaviy resurslar yaratib berish orqali aholining umumiy turmush darajasini sezilarli darajada oshirish mumkin. Jumladan, Germaniya davlatida uy xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos yondashuvlari mavjud bo'lib, ularning har biri iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy barqarorlikka xizmat qilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot jarayonida "uy xo'jaligi" va uning bandlikni ta'minlashdagi tutgan o'rni haqidagi qarashlarning uzoq davrli evolyutsiyasi o'rganilgan. Antik davr mutafakkiri Ksenofont (eramizdan oldingi 430-355 yillar) ilk marta uy xo'jaligi haqida «Uy tuzilishi» asarida to'xtalib o'tgan. Uy xo'jaligini u mazmun jihatidan ikki qismga bo'lgan: birinchisi - uy xo'jaligi bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchisi - qishloq xo'jaligini tashkil etadi. Uy xo'jaligiga birinchi bo'lib fan sifatida qaragan Ksenofont uy xo'jaligini iste'mol qiymati, natural xo'jalik nuqtai nazaridan o'rgangan. Dehqonchilikni uy xo'jaligi hayotining asosi, deb hisoblab, hunarmandchilikni dehqonchilikdan keyingi o'ringa qo'ygan. Uy xo'jaligida iste'moldan ortiqcha mahsulot qolishi kerak, shu orqaligina boyish mumkin, deb ko'rsatadi. Qul mehnati unumini oshirish uchun: a)jazolash; b) yaxshi muomala qilish, moddiy va ma'naviy rag'batlantirish, qullar o'rtasida musobaqani yo'lga qo'yish kerak, deydi. U birinchi bo'lib mehnat taqsimotining ijobiy jihatlarini asoslab bergan. Aristotel uy xo'jaligiga - bu, eng avvalo, dehqonchilikdagi kishilarning hamda hunarmandchilik va mayda savdo bilan band bo'lganlarning asosiy va sharaflil faoliyatidir, deb ta'rif beradi. Uning fikricha, insonning eng muhim ehtiyojlari mehnat omili orqali qondiriladi va shuning uchun davlat hunarmandlar va mayda dehqonlarni qo'llab-quvvatlashi kerak, deb hisoblaydi.

Biz uy xo'jaliklarini iqtisodiy maktablar tizimida ko'rib chiqsak, klassik nazariya namoyondasi A.Smit hamda D.Rikardonning fikrlariga ko'ra [1] jamiyat boyligini taqsimlanishi asosida uy xo'jaligini ko'rib chiqqanlar. Keynschilik maktabi asoschisi Dj.M.Keyns nazariyasida esa asosiy e'tibor iste'mol xarajati bilan jamg'arishning o'zgarishi tadqiq etilgan [2]. Dj.M.Keyns nazariyasining asosiy tomoni shundaki, uy xo'jaliklarining iste'mol xarajati bilan jamg'arishi o'zgarishini grafiklarda chuqur tahlil qilgan.

XX asrning 60-yillari o'rtalarida uy xo'jaligining yangi nazariyasi paydo bo'ldi (Garri Bekker, Kelvin Lankaster, Teoder Shuls), ular oila a'zolarining bandligini ta'minlashga inson kapitalini rivojlantirish orqali erishish mumkinligini ta'kidladilar. Amerikalik iqtisodchi Garri Bekker o'zining "Inson xulq-atvori: iqtisodiy yondashuv" nomli kitobida uy xo'jaligini o'ziga xos va juda aniq hisoblangan foyda keltiradigan kichik

zavod sifatida o'rganadi, oila tarkibi, daromadlarni oshirish imkoniyatlarini aniqlaydi [3].

Rossiyalik iqtisodchi olim A.N.Oleynikning fikricha, uy xo'jaligi inson kapitalini takror barpo etishning umumiy vazifalari, yashash joyi, byudjet va oila-qarindoshlik aloqalari bilan birlashgan insonlar guruhi hisoblanadi [4]. Boshqa iqtisodchi olim O.V.Mironenko uy xo'jaligini umumiy byudjet va yashash joyi bilan birlashgan, har qaysisi ishlab chiqarish omili sifatida mehnat ta'minotchisi bo'lgani holda bandlik maqomiga ega, shuningdek, ham tabiiy, ham tovar xususiyatiga ega bo'lishi mumkin bo'lgan iqtisodiy faoliyatda ishtirok etuvchi bir yoki bir necha shaxslar guruhi sifatida tadqiq etgan [5]. G.P.Juravleva uy xo'jaligini "inson kapitali"ning barpo bo'lishidagi roli bilan uzviy bog'laydi [6]. Iqtisodiyotning iste'mol sohasida faoliyat yurituvchi, bir yoki bir necha shaxsdan tarkib topishi mumkin bo'lgan iqtisodiy birlik. U "inson kapitali"ning barpo bo'lishi va takror barpo bo'lishini ta'minlaydi, mustaqil ravishda qarorlar qabul qiladi, bozor iqtisodiyotida ma'lum ishlab chiqarish omilining egasi va yetkazib beruvchisi hisoblanadi, shaxsiy ehtiyojlarini imkon qadar qondirishga (foydani oshirishga emas) intiladi degan fikrni ilgari surgan. O'zbekiston olimlaridan B.B.Berkinov va U.K.Axmedov uy xo'jaliklarining aktivlarga qo'shgan hissasini ekonometrik tahlil qilganlar [7]. Uy xo'jaliklarini makroiqtisodiy doiraviy aylanishi nuqtai nazaridan ko'rib chiqqan iqtisodchi olim Sh.Dj.Badalov quyidagicha munosabat bildiradi: "Shu tariqa, uy xo'jaliklari firmalar bilan resurslar bozorida taklif tomonidan va mahsulotlar bozorida esa talab tomonidan turib, o'zaro aloqaga kirishadilar" [8].

U.A.Narmanov uy xo'jaligi oilaviy munosabatlarga asoslangan iqtisodiy subyekt bo'lib, uning iqtisodiy tizimda tutgan o'rni pirovard natijalar iste'molchisi, iqtisodiy resurslarning yetkazib beruvchisi va iqtisodiy ne'matlarning yaratuvchisi sifatidagi vazifasi bilan belgilanadi [9].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Uy xo'jaliklarining o'ziga xos xususiyatlari va aholi farovonligini oshirish bo'yicha xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalarini o'rganish va tahlil qilish qilishda analiz va sintez, induksiya va deduksiya, tizimli tahlil, qiyosiy tahlil etish, jadval va grafiklar usullaridan foydalanildi, hamda taklif va tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb masalalaridan sanaladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

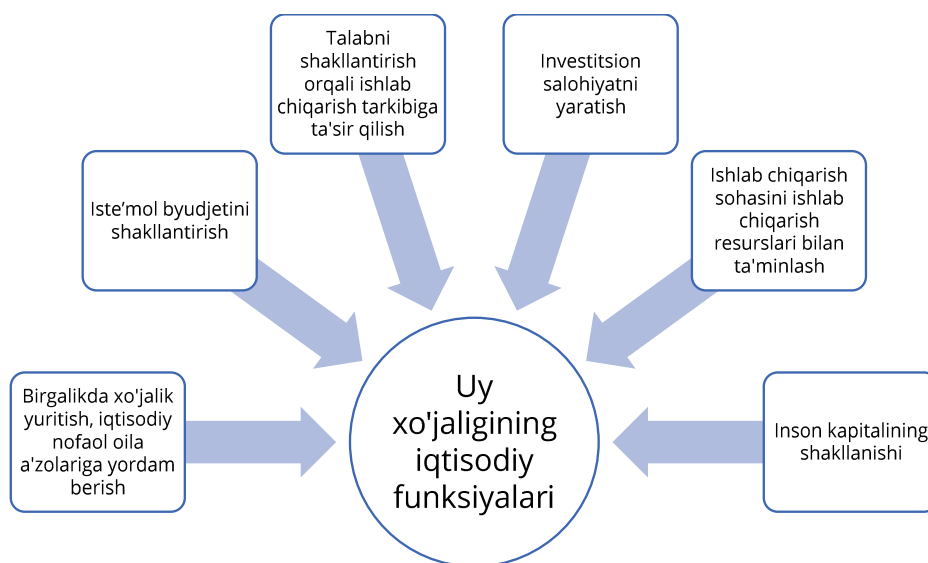
Dunyo miqiyosida uy xo'jaliklari nafaqat jamiyatning asosiy ijtimoiy bo'lagi, balki mamlakat iqtisodiy rivojlanishining

barqarorligini ta'minlovchi muhim omil sifatida ham e'tirof etiladi. Uy xo'jaliklarining turmush darajasi, ularning iqtisodiy faolligi, ijtimoiy himoya tizimi bilan qamrab olinishi aholi farovonligining bevosita ko'rsatkichidir. Shu bois ko'plab rivojlangan davlatlar o'z strategiyalarida uy xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash va ularning turmush sifatini yaxshilashga alohida e'tibor qaratmoqda.

Uy xo'jaliklari majmui iqtisodiyotning alohida sektoridan iborat bo'lib, unda: daromadlar yig'iladi hamda xarajatlar va jamg'armalar amalga oshiriladi; soliqlar to'lanadi; sog'liq

va ta'limga vaqt va pul investitsiyalari sarflanadi; moddiy va ma'naviy hayotiy boyliklar ishlab chiqariladi va iste'mol qilinadi; mehnat bozorida va uy xo'jaligida bandlik to'g'risida hukm chiqariladi; bolalarning tug'ilishi, keksa ota-onalar va nogironlarning qarindoshlari qaramog'i to'g'risida qarorlar qabul qilinadi.

Tadqiqot jarayonida o'rganilgan ma'lumotlarga asosan, uy xo'jaligining iqtisodiy funksiyalari quyidagilarni qamrab oladi (1 - rasm):

1- rasm. Uy xo'jaligining iqtisodiy funksiyalari [1]

Berilgan ma'lumotlarga ko'ra, uy xo'jaliklari birgalikda xo'jalik yuritish, iqtisodiy nafaol oila a'zolariga yordam berish, iste'mol byudjetini shakllantirish, talabni shakllantirish orqali ishlab chiqarish tarkibiga ta'sir qilish, investitsion salohiyatni yaratish, inson kapitalining shakllanishi va ishlab chiqarish sohasini ishlab chiqarish resurslari bilan ta'minlash kabi funksiyalarni bajaradi.

Demak, uy xo'jaligi uchun belgilovchi funktsiya inson kapitalini takror ishlab chiqarish (xarajatlarni qoplash va jamg'arish) funksiyasidir. "Inson kapitali" tushunchasi insonga xos bo'lgan bilimlar, ko'nikmalar, tajribalar yig'indisini anglatadi, ularni amalga oshirish orqali shaxs o'zi va yaqinlari uchun moddiy sharoitlar yaratadi. Uy xo'jaligi byudjeti xarajatlari mamlakat iqtisodiyotida muhim o'rin tutadi. Oila o'z daromadidan foydalanib, tovar va xizmatlar bozorini shakllantirish va rivojlantirishni ta'minlaydi.

Shuningdek, uy xo'jaliklari a'zolari o'z mablag'larini sarflab, turli ehtiyojlarni qondiradi. Bu ikki yo'l amalga oshiriladi, ya'ni:

1) tovarlar va xizmatlarni sotib olish uchun pul daromadlaridan foydalanish;

2) xo'jalikning ayrim a'zolarining o'z mehnat faoliyati hisobiga yuzaga keladigan tabiiy o'zini o'zi ta'minlash. Uy xo'jaligi a'zolari o'z mablag'larini sarflash orqali xilma-xil ehtiyojlarni qondiradi. Jumladan, aynan bu yo'l ikki shaklda namoyon bo'lishini, birinchidan pul daromadlaridan tovarlar va xizmatlar sotib olish uchun foydalanish va xo'jalik ayrim a'zolarining o'z mehnat faoliyati hisobiga sodir bo'ladigan natural o'z-o'zini ta'minlash bilan izohlash mumkin.

Uy xo'jaligi xarajatlari ikki xil yo'nalishga ajratilishi iqtisodiy adabiyotlarda o'z ifodasini topgan, xususan: joriy va kapital xarajatlar.

Unga ko'ra, joriy xarajatlarga nisbatan qisqa davr mobaynida foydalaniladigan oziq-ovqat tovarlari, nooziq-ovqat tovarlari (poyabzal, kiyim-kechak va shu kabilar) ni sotib olish xarajatlari, aholi tomonidan ma'lum bir davrada iste'mol qilinadigan to'lov xarajatlari (masalan, sartaroshxona, kir yuvish xonasi, tish shifokori xizmatlari) kiritilsa, kapital xarajatlar tarkibida yetarlicha uzoq vaqt oralig'ida foydalaniladigan nooziq-ovqat tovarlarini sotib olish xarajatlari (mebel, uy-joy, transport vositalarini sotib olish xarajatlari va boshqalar)ni, uy xo'jaligi a'zolari kamdan-kam hollarda iste'mol qiladigan

xizmatlar uchun xarajatlar va bu xizmatlarning natijasi, aksincha, ularga sezilarli ta'sir ko'rsatadi va ularning uzoq vaqt oralig'idagi hayotini belgilaydi (ta'lim xarajatlari, tibbiy operatsiyalar, sayohat yo'llanmalari va boshqalar)ni asoslash mumkin.

Ma'lumki, oila byudjeti - oilaning ma'lum vaqt oralig'idagi (oy yoki yil) daromad va xarajatlari rejasi hisoblanadi. Oila byudjetining qo'shma va alohida turlari mavjud. Jumladan, qo'shma oilaviy byudjet - oila a'zolarining barcha daromadlari bir hamyonga jamlanib, undan oila ehtiyojlari uchun sarflanadigan byudjet turi;

alohida oila byudjeti - byudjetning bir turi bo'lib, unda har kim o'z hamyoniga (bankda hisob raqamiga) ega bo'ladi, har kim pulni o'z xohishiga ko'ra tasarruf etadi, umumiy xarajatlari (oziq-ovqat, yashash, bolalar) teng yoki oila a'zolarining daromad darajasiga mutanosib ravishda taqsimlanadi. Bu ko'rinish ko'pincha xorijiy mamlakatlar tajribasida kuzatiladigan holat hisoblanadi.

Uy xo'jaliklari daromad manbalari - bu ma'lum bir davrda uy xo'jaliklarining ixtiyoriga kelib tushuvchi pul mablag'lari summalari 1-jadvalda asoslangan:

1-jadval

Uy xo'jaliklari daromad manbalarining shakllanishi [2]

Nº	KO'RSATKICH	TARKIBI
1	O'z daromadi	ish haqi; mukofot; firmaning ijtimoiy paketi; grant (olimlar va ijodiy xodimlar uchun); o'zini o'zi band qilishdan olingan daromadlar
2	Nafaqalar	ishsizlik, kasallik, homiladorlik va tug'ish bo'yicha ijtimoiy nafaqalar; pensiyalar (keksalar va nogironlar uchun); stipendiyalar (talabalar, aspirantlar va doktorantlar uchun); xayriya jamg'armalaridan yordam
3	Mulkdan olingan daromadlar	dividendlar (aksiyalardan olingan daromad); uy-joyi ijaraga berishdan olingan daromad; depozit bo'yicha foiz
4	Boshqa daromadlar	alimentlar; soliqlarni qaytarish; sovg'alar; ota-onalar, bolalar, er-xotinlar yordami; sovrinlar; meros

Uy xo'jaliklari xarajatlarning manbalari - bu uy xo'jaliklari tomonidan iste'molga, majburiy to'lovlarni amalga oshirishga va jamg'arishga yo'naltiriladigan pul mablag'lari sifatida namoyon bo'ladi, ya'ni:

oilaviy kapitalni shakllantirish;

oziqlantirish;

transport;

shaxsiy xarajatlar;

bolalar uchun xarajatlar;

kommunal xizmatlar uchun xarajatlar;

xo'jalik ehtiyojlari uchun xarajatlar va boshqalar.

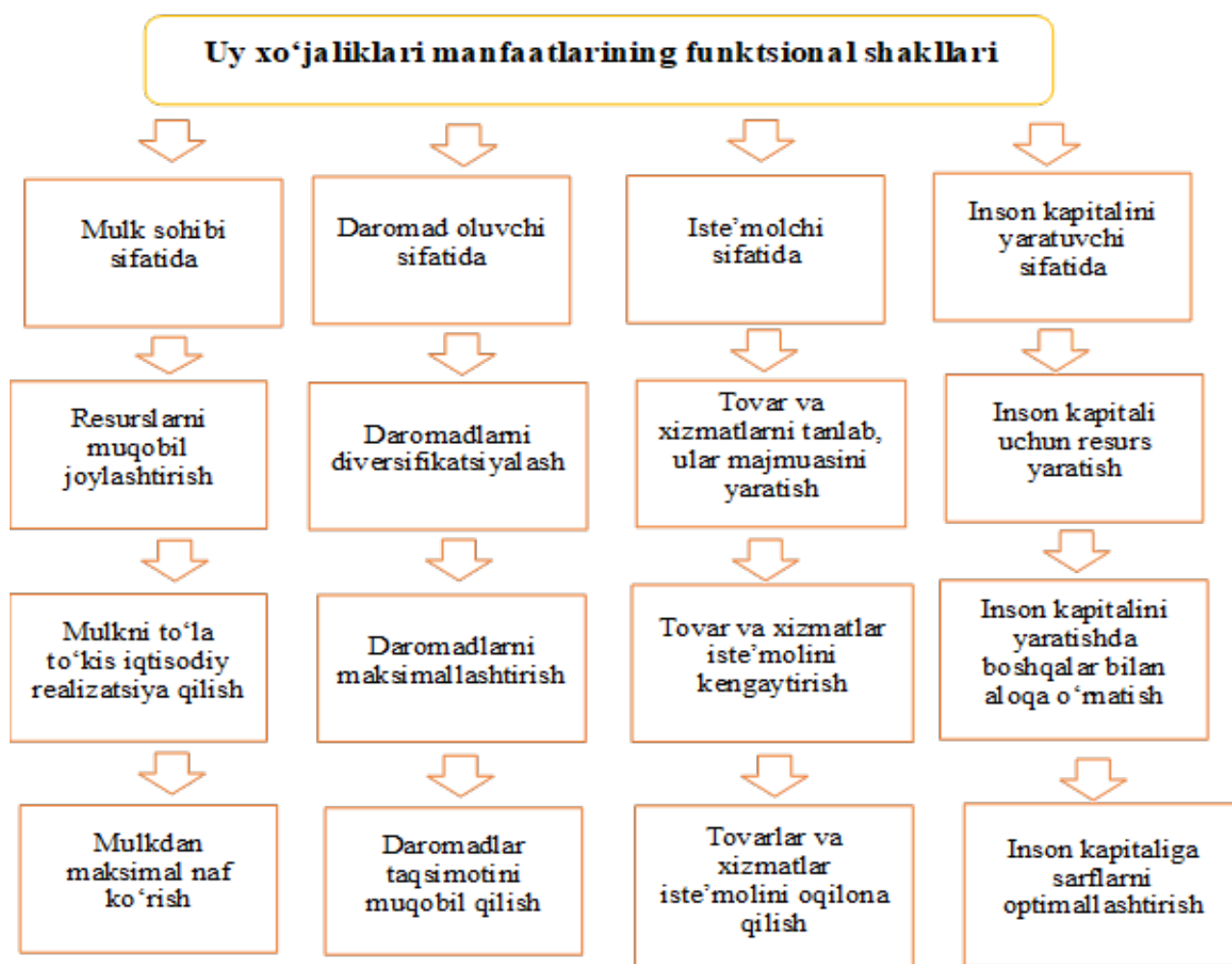
Fikrimizcha, agar inson biror sababga ko'ra ishlay olmasa va tirikchilik uchun mablag' topa olmasa, davlat unga ijtimoiy nafaqa to'laydi. Bundan tashqari, ijtimoiy nafaqa va imtiyozlar ham ijtimoiy rag'batlantirishning bir ko'rinishidir. Masalan, ko'p bolali oilalar, urush faxriylari nafaqa va imtiyozlarga ega. Yana bir bola tug'ilganligi yoki farzandlikka olinganligi uchun oila onalik kapitalini oladi va hokazo.

A.Marshall fikriga ko'ra, "inson xatti-harakati, uning hayotida xo'jalik faoliyatiga ko'proq kuchli va mustahkam ta'sir qiladigan undovchi motivlar" [3] mavjud. Bu motivlar ostida uning

fikriga ko'ra manfaatlar yotadi. Uy xo'jaliklari manfaatlari bir xil emas, ular turlanadi. Ammo bunga qaramay manfaatlar tizimini umumiy ko'rinishda olib ularni quyidagicha tasvirlash mumkin (2-Rasm.)

Uy xo'jaliklari faoliyati samaradorligini tahlil qilishda uy xo'jaligining samaradorligi o'zini o'zi keltirib chiqaruvchi ko'rsatkich emasligiga e'tibor qaratishimiz lozim, zero uy xo'jaligi faoliyatining samaradorligini oshirishga bir qator omillar va mavjud tartibga solish mexanizmining qay yo'sinda tashkil etilganligi ta'sir ko'rsatadi.

Iqtisodiy kategoriya sifatida uy xo'jaliklari faoliyat ko'rsatishining samaradorligi bir tomondan, uy xo'jaliklari o'rtasidagi, ikkinchi tomondan esa - ishlab chiqarish omillaridan xo'jalikning o'zida oqilona foydalanish va ma'lum bir aniq shart-sharoitlarda mazkur omillarni bozorda samarali sotishni tashkil etish borasida bozor, davlat va korxonalar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarning umumiyli bilan aniqlanadi [5]. Uy xo'jaliklari faoliyatining umumiy samaradorligi xo'jalik faoliyatining natijalari bilan tashqi va ichki omillarning ta'sirini inobatga olgan holda amalga oshirilgan xarajatlar o'rtasidagi nisbati sifatida namoyon bo'ladi.

2-rasm. Uy xo'jaliklari manfaatlarining funksional shakllari [4]

Dunyo mamlakatlari orasida aniqlanadigan Better Life Index yoki eng yaxshi hayot indeksi - iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan reyting hisoblanadi. U turli mamlakatlardagi hayot sifatini odamlar farovonligi uchun muhim bo'lgan: salomatlik, daromad darajasi, ta'lim, bandlik, xavfsizlik va hayotni qulay va barqaror qiladigan boshqa sohalar asosida baholaydi.

2-jadval ma'lumotlariga ko'ra, daromad darajasi bo'yicha Lyuksemburg yetakchi, bu uning kichik, lekin iqtisodiyoti kuchli davlat ekanini bildiradi. AQSH va Shvetsariya ham yuqori daromadli mamlakatlar. Uy-joyning arzonligi va sifati bo'yicha AQSH birinchi o'rinda, demak u yerda keng va sifatli uylar nisbatan arzon. Avstraliya va Norvegiya ham bu borada yetakchi. Bandlik va mehnat sharoitlarida Islandiya oldinda - bu mamlakatda ishsizlik darajasi juda past va mehnat sharoitlari yaxshi. Ijtimoiy aloqalar mezonida ham Islandiya yetakchi, bu jamiyatdagi insonlar o'rtasidagi ishonch va qo'llab-quvvatlash kuchli ekanligini ko'rsatadi. Ta'limda Finlandiya yetakchilik qilmoqda, bu ularning mashhur kuchli ta'lim tizimini tasdiqlaydi. Avstraliya va Shvetsiya ham yuqori

o'rinlarda. Atrof-muhit jihatidan Shvetsiya birinchi, ya'ni u yerda ekologik holat yaxshi va tabiiy muhit asrab-avaylanadi. Siyosiy faollik va hukumatga ishonch mezonida Avstraliya birinchi - demak fuqarolar faol va hukumatga ishonadi. Salomatlikda Kanada yetakchi, demak u yerda sog'liqni saqlash tizimi yaxshi rivojlangan. Avstraliya va Shvetsariya ham yuqorida. Baxt va hayotdan mamnunlikda Finlandiya eng baxtli davlat sifatida ajralib turibdi. Xavfsizlikda Norvegiya oldinda - jinoyatchilik darajasi past va odamlar o'zlarini xotirjam his qilishadi. Ish va shaxsiy hayot balansida esa Italiya yetakchi - bu u yerda ish va dam olish orasidagi muvozanat yaxshi ekanini bildiradi. 3-jadval ma'lumotlariga ko'ra, AQSH YaIM: \$27,36, aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot: \$81630, YaIMning yillik o'sish sur'ati: 2,5%ni tashkil etib, AQSh iqtisodiyoti juda xilma-xillik va dinamizm bilan ajralib turadi. U texnologiyalar, moliya, ishlab chiqarish, sog'liqni saqlash va xizmat ko'rsatish kabi bir qancha muhim sohalar tufayli rivojlanmoqda. Mamlakat innovatsiya va tadbirkorlikni rag'batlantiruvchi kuchli iste'mol bozoriga, shuningdek, rivojlangan infratuzilma va qulay biznes muhitiga ega.

2-jadval

Better Life Index bo'yicha eng yaxshi mamlakatlar [6]

MEZON	1-O'RIN	2-O'RIN	3-O'RIN
Daromad darajasi	Lyuksemburg	AQSH	Shvetsariya
Uy-joyning arzonligi va sifati	AQSH	Avstraliya	Norvegiya
Bandlik darajasi va mehnat sharoitlari	Islandiya	Shvetsariya	Niderlandiya
Ijtimoiy aloqalar	Islandiya	Chexiya	Irlandiya
Ta'lim	Finlandiya	Avstraliya	Shvetsiya
Atrof-muhit	Shvetsiya	Finlandiya	Norvegiya
Fuqarolarning siyosiy hayotdagi faolligi va hukumatga ishonch darajasi	Avstraliya	Koreya	Yangi Zillandiya
Salomatlik	Kanada	Avstraliya	Shvetsariya
Baxt-saodat va hayotdan mamnunlik darajasi	Finlandiya	Islandiya	Daniya
Xavfsizlik	Norvegiya	Sloveniya	Lyuksemburg
Ish va shaxsiy hayot balans	Italiya	Daniya	Norvegiya

3-jadval

Rivojlangan mamlakatlar uy xo'jaliklarining YaIM dagi ulushi [7]

Davlatlar	YaIM, trln AQSH \$	Aholi jon boshiga YaIM, mln AQSH\$	2023 yil uy xo'jaliklarining YaIMdagi ulushi,%
AQSh	27,36	81 695 \$	73,6
Xitoy	17,66	12 040	62
Germaniya	4,46	52 730 \$	78,16
Yaponiya	4,21	33 810	68,1
Hindiston	3,57	2 500 \$	36,5
Buyuk Britaniya	3,34	58 906 \$	82,3
Fransiya	3,03	43 780 \$	65,5
Italiya	2,25	38 330 \$	57,15
Brazilya	2,17	11 350 \$	34,7
Kanada	2,14	52 730 \$	103

Ko'rib chiqishimiz lozim bo'lgan rivojlangan mamlakatlardan biri Germaniyadir. Ma'lumki, har qanday mamlakat aholisining hayot darajasi va sifati uning zamonaviy dunyodagi mavqeini belgilaydi. Mamlakat aholisining turmush darajasi ko'rsatkichi aynan shu iqtisodiy kategoriya bo'lib, u aholining turli xil moddiy tovarlar va xizmatlar bilan ta'minlanish darajasini aks ettiradi va tavsiflaydi. Ta'kidlash joizki, bugungi kunda Germaniyada fuqarolarga ijtimoiy-iqtisodiy xizmatlar ko'rsatishning yuqori darajasi kuzatilmoqda. Germaniya turmush darajasi bo'yicha boshqa mamlakatlarga nisbatan ancha yuqori mavqega ega.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, uy xo'jaliklari birgalikda xo'jalik yuritish, iqtisodiy nafaol oila a'zolariga yordam berish, iste'mol byudjetini shakllantirish, talabni shakllantirish orqali ishlab chiqarish tarkibiga ta'sir qilish, investitsion salohiyatni yaratish, inson kapitalining shakllanishi va ishlab chiqarish sohasini ishlab chiqarish resurslari bilan ta'minlash kabi funksiyalarni bajaradi. Bundan tashqari, uy xo'jaliklarining har bir xatti-harakatlarining ortida albatta ma'lum bir iqtisodiy manfaat yotadi va ularning funksional shakllari quyidagilardan iboratdi: mulk sohibi sifatida, daromad oluvchi sifatida, iste'molchi sifatida, inson kapitalini yaratuvchi sifatida. Xususan biz uy xo'jaliklari faolligini ta'minlash asosida aholi farovonligini oshirish uchun xalqaro rivojlangan davlatlar tajribalarini o'rganib, tahlil qilishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi.

Germaniya tajribasida uy xo'jaliklari energiya tejamkorligi, ekologik tozaligi va "yashil iqtisodiyot" prinsiplariga asoslangan. Ular kichik biznes shaklida (fermer xo'jaliklari, hunarmandchilik, xizmat ko'rsatish) faol bo'lib, davlat tomonidan subsidiyalar, soliq imtiyozlari orqali qo'llab-quvvatlanadi.

Uy xo'jaliklarini kichik tadbirkorlikka jalb etish: Germaniya tajribasi asosida, O'zbekistonda uy sharoitida hunarmandchilik, xizmat ko'rsatish, dehqonchilikni rivojlantirish uchun kredit, grant va soliq imtiyozlari tizimini kengaytirish zarur. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish: Uy xo'jaliklari byudjetini to'g'ri yuritish, investitsiya qilish va jamg'arishni o'rgatish bo'yicha Germaniya tajribasini inobatga olib, maxsus o'quv dasturlari joriy etilishi lozim.

Ayollar va yoshlarni faol jalb etish: Uy xo'jaliklarining iqtisodiy faolligini oshirishda ayollar va yoshlarni kichik biznesga jalb etish uchun o'quv markazlari, maslahat xizmatlari va subsidiyalar tizimini yaratish kerak.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Safarova Zulfizar Zafar kizi Qarshi Davlat Texnika

Unverseti magstranti / Сафарова Зулфизар Зафар кизи магистрант Каршинского государственного технического университета / Safarova Zulfizar Zafar kizi master's student of the Karshi State Technical University

► zulfizarsafarova25@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0007-1540-8374>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. Ядгаров Я.С. История экономических учений: учебник. – М.: ИНФРА-М, 2018. – 480 с.
- [2]. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: ЭКСМО, 2007. – 960с.
- [3]. U.A.Narmanov. Uy xo'jaligida bandlikni ta'minlashning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) dissertatsiyasi avtoreferati.- Toshkent. 2023.-12b.
- [4]. Олейник А. Институциональная экономика: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 704 с
- [5]. Мироненко О.В. Домашние хозяйства в системе социально – трудовых отношений. Автореферат дисс. к.э.н. – Хабаровск, 2008. – 20 с.
- [6]. Поведение домохозяйства в рыночной экономике. Kondratyev. Professorjournal. ru/c/document_library/get_file?p_l_id=520889.
- [7]. Беркинов Б.Б., Ахмедов У.К. Источники формирования доходов и прогнозирование инвестиций в основной капитал сельских домохозяйств Узбекистана. // Экономика, организация и управление предприятиями, отраслями. – М., 2015.
- [8]. Badalov Sh.Dj. Milliy iqtisodiyotda uy xo'jaliklarining iqtisodiy funksiyalari. - T.: —"Iqtisodiyot", 2013. –B.29.
- [9]. U.A.Narmanov. Uy xo'jaligida bandlikni ta'minlashning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) dissertatsiyasi avtoreferati.- Toshkent. 2023.-13b.
- [10]. Badalov Sh.Dj. Milliy iqtisodiyotda uy xo'jaliklarining iqtisodiy funksiyalari. - T.: —"Iqtisodiyot", 2013. –B.29.
- [11]. SH.A.Turobov & S.SH.To'rayeva. AYOLLAR MEHNATIDAN SAMARALI FOYDALANISH ISTIQBOLLARI. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SOCIAL SCIENCES.
- [12]. N.A.Ochilova, Z.Z.Safarova. UY XO'JALIKLARI FAOLIGINI TA'MINLASH ASOSIDA AHOLI FAROVONLIGINI OSHIRISHNING IJTIMOY-IQTISODIY MOHIYATI. INNOVATION IQTISODIYOT ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL.

Menejment va
marketing

Менеджмент и
маркетинг

Management and
marketing

Korxonaning iqtisodiy samaradorligini oshirishda marketing rejasining ahamiyati

Uzaqov Jamshid, Zokirov Ulug'bek

Значение маркетингового плана в повышении экономической эффективности предприятия

Узаков Джамшид, Зокиров Улугбек

The importance of a marketing plan in enhancing the economic efficiency of an enterprise

Uzakov Jamshid, Zokirov Ulugbek

Received: June 10, 2025 Revised: June 12, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** Mazkur tadqiqot ishida marketingni rejalashtirishning nazariy va amaliy jihatlari hamda uning tashkilot iqtisodiy samaradorligiga ta'siri har tomonlama tahlil qilingan. Marketing rejalari kompaniya strategik boshqaruvida asosiy vosita sifatida qaralib, bozor muhitidagi noaniqlik sharoitida resurslarni samarali taqsimlash, mijozlar ehtiyojini aniqlash va bozor ulushini oshirishda muhim rol o'ynashi ta'kidlangan. Tahlil natijalariga ko'ra, raqamli texnologiyalarni joriy etish, segmentatsiya, narx siyosati va targ'ibot strategiyalarining to'g'ri tanlanishi tashkilotning raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishishda marketing rejasining tizimlilik va strategik yondashuvi muhim ekani asoslangan.
- **Kalit so'zlar:** Marketing rejalashtirish, iqtisodiy samaradorlik, strategik menejment, CCDVTP modeli, SWOT tahlili, marketing strategiyasi, bozorga kirish, raqamli marketing, bozor segmentatsiyasi, narx siyosati, to'g'ridan-to'g'ri marketing, PR, O'zbekiston tajribasi.
- **Аннотация:** В данной научной работе всесторонне проанализированы теоретические и практические аспекты маркетингового планирования, а также его влияние на экономическую эффективность организации. Маркетинговые планы рассматриваются как ключевой инструмент стратегического управления компанией, играющий важную роль в условиях рыночной неопределенности за счёт эффективного распределения ресурсов, определения потребностей клиентов и увеличения рыночной доли. Согласно результатам анализа, внедрение цифровых технологий, правильный выбор стратегий сегментирования, ценообразования и продвижения являются решающими факторами повышения конкурентоспособности организации. Обосновано, что для достижения долгосрочного успеха важны системность и стратегический подход к маркетинговому планированию.
- **Ключевые слова:** маркетинговое планирование, экономическая эффективность, стратегический менеджмент, модель CCDVTP, SWOT-анализ, маркетинговая стратегия, выход на рынок, цифровой маркетинг,

сегментация рынка, ценовая политика, прямой маркетинг, PR, опыт Узбекистана.

- **Abstract:** This research comprehensively analyzes the theoretical and practical aspects of marketing planning and its impact on the economic efficiency of organizations. Marketing plans are considered a key tool of strategic management, playing an essential role in resource allocation, customer needs identification, and market share expansion under conditions of market uncertainty. Analysis results show that the implementation of digital technologies, proper segmentation, pricing strategies, and promotional approaches are decisive factors in enhancing organizational competitiveness. The study emphasizes that systematic and strategic marketing planning is critical for achieving long-term success.
- **Keywords:** marketing planning, economic efficiency, strategic management, CCDVTP model, SWOT analysis, marketing strategy, market entry, digital marketing, market segmentation, pricing policy, direct marketing, PR, Uzbekistan experience.

KIRISH

Faoliyatini marketingni rejalashtirishdan boshlamaydigan tashkilotlar bozorda yo'nalishini yo'qotishi va ziyon ko'rishi mumkin. Aksincha, marketingni rejalashtirish tizimi yo'lga qo'yilgan tashkilotlar butunlay vaziyatni nazorat qiladi, ularning faoliyati bozordagi samaradorlik va iqtisodiy natijadorlik darajasining yuqoriligi bilan ajralib turadi. Marketingni rejalashtirish bu kompaniya imkoniyatlarini bozor talablariga moslashtirishga qaratilgan, bozordagi harakatlarni tahlil qilish, ishlab chiqarish va nazorat qilishdan iborat uzluksiz jarayondir. Marketing rejasi kompaniyaning marketing faoliyatini tashkil etish vositasi, boshqaruv marketing qarorlarini qabul qilish va amalga oshirish yo'lidir. Amaliy jihatdan esa kompaniyaning bozordagi maqsadlari, ularga erishish yo'llari va chora-tadbirlarini o'z ichiga olgan muhim hujjatdir. Marketingni rejalashtirishning asosiy vazifasi kelajakni bashorat qilish emas, balki kompaniya menejerlarining e'tiborini mavjud bozorning asosiy jihatlariga qaratish va yuzaga keladigan imkoniyatlardan samarali foydalanishni ta'minlashdan iborat. Marketingni rejalashtirish orqali rahbarlar kompaniya o'z maqsadlariga erishishi uchun bozorda qanday pozitsiyani egallashi kerakligini aniq tushunib oladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

So'nggi yillarda marketing rejalashtirishining tashkilotlar iqtisodiy samaradorligiga ta'siri tobora dolzarb mavzuga aylangan. Zamonaviy iqtisodiy sharoitlar, raqobat kuchayishi, texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida marketing rejasi kompaniya boshqaruvida strategik vosita sifatida qaralmoqda. Philip Kotler va Kevin Lane Keller tomonidan ta'kidlanganidek, marketing rejasi kompaniyaning bozor talablariga moslashuvi, mijozlarga qadriyat yetkazishi va foydani maksimal darajada olishiga xizmat qiluvchi boshqaruv hujjatidir. Ular CCDVTP modeli (Create-Communicate-Deliver Value to Marketing Management (15th edition). — Pearson Education, 2016.

Target at a Profit) ya'ni "Yaratish – Uzatish – Yetkazish: Maqsadli mijozlarga qadriyatni foyda bilan yetkazish" orqali marketing strategiyasining iqtisodiy natijalarga bevosita ta'sirini asoslab berganlar. Neil A. Morgan va Kimberly A. Whitler marketing rejalashtirishni kompaniya darajasida qarorlar qabul qilish, resurslarni taqsimlash va o'sishni strategik rejalashtirish vositasi sifatida tavsiflaydi [2]. Ular tashkilotlar uchun muvaffaqiyatli marketing strategiyasi — bozordagi noaniqlik sharoitida samaradorlikni saqlab qolish va kuchaytirishga xizmat qiluvchi vosita ekanligini ta'kidlaydi. Milliy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Sh. Ergashxo'jayeva, F. Nazarova, R. Karimova, I. Sharipov va A. Qaxxarovlar O'zbekiston sharoitida marketing rejalashtirishning amaliyotda qo'llanilishi, uni samarali tashkil etish yo'llari va iqtisodiy natijalarga ta'sirini chuqur yoritgan. Jumladan, tashkilot resurslarini maqbul taqsimlash, bozor segmentatsiyasi, narx siyosatini shakllantirish va reklama strategiyalarini aniqlashtirish orqali iqtisodiy natijalarga erishish mumkinligi asoslangan.

METODOLOGIYA

Maqolada marketing rejalashtirishining nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish, uning korxona faoliyati samaradorligiga ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotda tizimli, kompleks va integratsiyalashgan tadqiqot uslublarining uyg'unlashgan sintetik metodologiyasi qo'llaniladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi marketing rejasining tuzilmasi, uning tashkilotning iqtisodiy natijalariga (daromadlilik, rentabellik, bozor ulushi) ta'sirini o'rganish, mavjud holatni baholash hamda samaradorlikni oshirish yo'llarini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsad asosida ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilib, marketing rejalariga asosida iqtisodiy boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar shakllantiriladi. Quyida metodologiyaning asosiy elementlari, tadqiqot uslublari va tahliliy yondashuvlar batafsil yoritiladi.

■ MUHOKAMA

Ushbu tadqiqot doirasida o'rganilgan natijalar marketing rejasining tashkilot iqtisodiy samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini yaqqol namoyon qildi. Ilmiy manbalar va amaliy tajriba asosida aniqlanishicha, marketing rejasi nafaqat tashkilot faoliyatining tashqi bozordagi yo'nalishini belgilab beradi, balki ichki resurslarni samarali taqsimlash, xarajatlarni optimallashtirish va raqobat ustunligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotda O'zbekiston ishlab chiqaruvchilarining marketing faoliyati tahlil qilinganda, rejalashtirish darajasi va iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjudligi kuzatildi. Tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan marketing rejalari strategik yondashuvning yetarli darajada aks ettirilmasligi samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatayotgani kuzatilmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarni marketingda qo'llash, maqsadli auditoriyani tahlil qilish va samarali axborot uzatish yo'llari tanlashda ayrim kamchiliklar mavjud. Shu bilan birga, xorijiy tajriba asosida taklif etilgan marketing rejalashtirish modellari – SWOT, PEST, 4P va CCDVTP kabi yondashuvlar tashkilotning strategik qarorlarini asoslashda muhim rol o'ynashi aniqlangan. Bu modellarning mahalliy sharoitga moslashtirilgan shakllarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish orqali samaradorlikni sezilarli oshirish mumkin.

■ NATIJALAR VA TAHLIL

Korxonalarining strategik yo'nalish dasturi hozirgi holati, maqsadli xaridorlari, iste'molchilar uchun qadriyat hisoblangan jihatlari va kelajak istiqbollariga oid tizimli ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Bunday dastur kompaniyaning bozor muhitida tutgan o'rnini belgilash, strategik rejalashtirishni asoslash hamda bozor ehtiyojlariga moslashuvchan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Savdo bilan shug'ullanuvchi tashkilotlar ushbu dasturga doimiy e'tibor qaratishi, uni bozordagi o'zgarishlar asosida yangilab borishi lozim. Chunki kompaniya dasturi kompaniya tomonidan qo'yilgan maqsadlarning aniq ifodalanishiga, ularning ahamiyatini oshirishga va bu maqsadlarga erishish yo'llarini belgilab olishga xizmat qiladi. Dasturda kompaniyaning faoliyat sohasi aniq chegaralangan bo'lishi zarur. Bunday chegaralar odatda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar, foydalanilayotgan texnologiyalar, xizmat qilinadigan xaridorlar guruhi, iste'molchilar ehtiyojlari yoki ushbu omillarning uyg'unligiga asoslanadi. Masalan, kompaniya avtomobillar, radio-televideniya texnikasi va boshqa iste'mol tovarlarini taklif qilsa, bu uning tovar doirasi chegarasini ifodalaydi. Shu boisdan, savdo kompaniyalari imkon

qadar keng assortimentga ega bo'lishga intilishi kerak. Kompaniya dasturining muhim komponentlaridan biri vazifalar va maqsadlar tizimidir. Bu tizim har bir menejer, rahbar va ijrochi xodim oldiga aniq vazifalarni qo'yadi. Har bir bo'lim yoki xodim o'ziga yuklatilgan vazifalar ijrosi uchun bevosita javobgarlikka ega bo'ladi, bu esa tashkilot ichki boshqaruvining intizom va maqsadlilik asosida shakllanishiga xizmat qiladi.

Ishlab chiqaruvchilarning asosiy strategik maqsadi foyda olishdan iborat. Bunga erishish uchun foyda keltiruvchi mahsulotlar ulushini oshirish, ularni samarali tarzda bozorga yetkazish va sotish hajmini ko'paytirish talab etiladi. Bu esa, o'z navbatida, yuqori darajadagi tahlil va boshqaruvni, samarali tovar manbalarini aniqlash va ularning eng foydalisini tanlashni talab qiladi. Bozor kon'yunkturasini, iste'molchi ehtiyojlari va raqobatchilar harakati asosida shakllantirilgan kompaniya dasturi tashkilotning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlaydigan asosiy strategik vositadir. Tashkilot oldida turgan asosiy vazifalar ko'pincha marketing faoliyati bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Bunda, bozor kon'yunkturasini, taklif va raqobat manbalarini, shuningdek, kompaniya assortimentidagi har bir mahsulotning hozirgi holatini chuqur tahlil qilish zarur.

Strategik rejalashtirishning muhim bosqichlaridan biri kompaniya xo'jalik faoliyatini rivojlantirish rejasini ishlab chiqishdir. Bu bosqichda mavjud tovarlarning rentabellik darajasi aniqlanadi, eng yuqori daromad keltiruvchi mahsulotlar ustuvorlik sifatida ajratiladi. Past daromadli mahsulotlar esa tahlil asosida qayta ko'rib chiqiladi. Mazkur yondashuv xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy resurslarini samarali taqsimlash, yuqori rentabellikka ega mahsulotlarga investitsiya kiritish va marketing harakatlarini optimallashtirish imkonini beradi.

Korxona rivojlanishining strategik yo'nalishlari quyidagi uch bosqichli tahlil asosida shakllantiriladi:

1. Bu bosqichda ishlab chiqaruvchining mavjud tovarlari va ularning bozor segmentlari doirasidagi o'sish imkoniyatlari baholanadi. Rivojlanishning jadallashtiruvchi omili sifatida mavjud bozorlarda chuqurlashgan marketing faoliyati reklama, narx siyosati, mijozlar bilan ishlash strategiyalari takomillashtiriladi.
2. Tovarni faolroq targ'ib qilish, narxni raqobatchilarnikiga nisbatan moslashtirish, sodiq mijozlar uchun mukofotli tizimlar yaratish, yangi mijozlarni jalb etish va savdo hajmini kengaytirish orqali o'sish strategiyasi amalga oshiriladi.
3. Mazkur bosqichda kompaniya mavjud tovarlar bilan yangi bozor segmentlariga chiqishni rejalashtiradi. Bu esa mavjud mahsulot assortimentini yangi hududlarda taklif qilish, yangi mijozlar bilan ishlash, eksport yoki franchayzing orqali rivojlanishni nazarda tutadi. Shunday qilib, kompaniya marketing strategiyasini ishlab chiqish nafaqat bozor ehtiyojlarini

1-rasm. Marketingni rejalashtirish jarayonining tuzilishi

chuqur tahlil qilishni, balki mavjud imkoniyatlarni aniqlab, ulardan samarali foydalanish orqali daromad va raqobatbardoshlikni oshirishni ta'minlaydi.

Marketingni rejalashtirish jarayoni kompaniya yoki xo'jalik yurituvchi subyektning marketing faoliyatini samarali tashkil etishga yo'naltirilgan izchil va tizimli harakatlar ketma-ketligidir. Ushbu jarayon, avvalo, mavjud holatni tahlil qilishdan boshlanadi. Bunda ichki (resurslar, kadrlar, ishlab chiqarish imkoniyatlari, mavjud mahsulotlar) va tashqi (bozor sharoiti, raqobatchilar, mijozlar ehtiyojlari, texnologik o'zgarishlar, qonunchilik) omillar chuqur o'rganiladi.

Shundan so'ng SWOT tahlili ya'ni kuchli va zaif jihatlar, imkoniyatlar hamda tahdidlarni aniqlash asosida strategik yondashuvlar ishlab chiqiladi. Bu yondashuvlar bozor segmentlarini aniqlash, maqsadli auditoriyani tanlash va ularning ehtiyojlariga mos mahsulot va xizmatlar taklifini shakllantirishni o'z ichiga oladi.

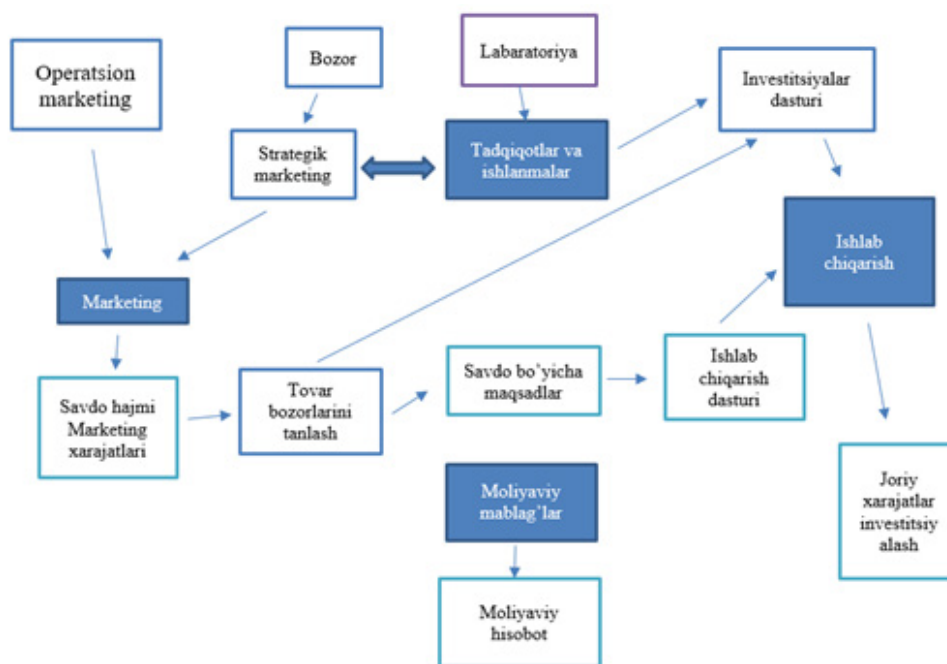
Keyingi bosqichda marketing maqsadlari aniq belgilanadi. Bu maqsadlar 4P modeli (Mahsulot, Narx, Tarqatish, Rivojlantirish) yoki CCDVTP modeli (Create, Communicate, Deliver Value to Target at a Profit) asosida ishlab chiqilgan marketing strategiyalarida o'z ifodasini topadi [3].

Rejalashtirish jarayonida kutilayotgan natijalar, ya'ni samaradorlik darajasi, bozor ulushi, mijozlar soni yoki daromad kabi

ko'rsatkichlar KPI (Kalit samaradorlik indikatorlari) orqali prognoz qilinadi. Shu bilan birga, bozor sharoitlarining o'zgaruvchanligi inobatga olinib, muqobil rejalar, ya'ni "B rejalar" ham ishlab chiqiladi.

Barcha yuqoridagi komponentlar yagona integratsiyalashgan marketing reja-dasturi ko'rinishida tizimlashtiriladi. Jarayonning yakuniy bosqichi esa rejalashtirilgan faoliyatning monitoringi va nazoratidir. Bu bosqichda belgilangan natijalar bilan real ko'rsatkichlar taqqoslanadi, aniqlangan farqlar asosida tuzatishlar kiritiladi va marketing faoliyatining samaradorligi baholanadi.

Yuqoridagi chizmada xo'jalik yurituvchi subyekt marketing, strategik rejalashtirish, tadqiqot va ishlanmalar, ishlab chiqarish hamda moliyaviy boshqaruv faoliyatlari o'rtasidagi uzviy funksional bog'liqlikni ifodalaydi. Unda barcha elementlar o'zaro integratsiyalashgan bo'lib, kompaniya boshqaruv tizimining yagona strategik mexanizmi doirasida harakat qilishi ta'minlangan. Birinchi bosqich – operatsion marketing bo'lib, u kompaniyaning joriy faoliyati doirasida bozor talablariga mos marketing choralari ishlab chiqadi. Bu bosqichda marketing byudjeti, xarajatlar va savdo hajmini rejalashtirish amalga oshiriladi. Ushbu jarayonlar qisqa muddatli bozor ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. Keyingi bosqich – strategik marketing bo'lib, u bozor kon'yunkturasi

2-rasm. Marketing strategiyasini tuzish mexanizmi

va laboratoriya tadqiqotlari asosida shakllantiriladi. Strategik marketing va ilmiy-tadqiqot ishlari o'zaro uyg'unlashgan holda innovatsion mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqish imkonini yaratadi. Bu esa kompaniyaning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Tadqiqotlar va ishlamlar natijasida istiqbolli mahsulotlar aniq bo'lib, ular asosida kompaniya tovar bozorlarini tanlashga kirishadi. Bu tanlov bozor segmentlari va maqsadli auditoriyalarni aniqlash orqali resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi. Ushbu bosqichdan so'ng, savdo bo'yicha aniq strategik maqsadlar belgilanadi. Mazkur maqsadlar marketing rejasining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, kompaniya faoliyatini maqsadga yo'naltiradi va operatsion ko'rsatkichlar (KPI) bilan o'lchanadi. Savdo maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan moliyaviy mablag'lar safarbar qilinadi. Bu esa investitsiya dasturi orqali ishlab chiqarish resurslarini shakllantirish, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish va ishlab chiqarish dasturini moliyalashtirishga xizmat qiladi. Ishlab chiqarish bosqichi esa kompaniyaning strategik rejalari va moliyaviy imkoniyatlari asosida tashkil etiladi [4].

Mazkur jarayonda joriy ishlab chiqarish xarajatlari va investitsiyalar o'zaro muvofiqlashtirilgan holda amalga oshiriladi, bu esa rentabellikni saqlab qolish va risklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Jarayon yakunida moliyaviy hisobot shakllantiriladi. Unda rejalashtirilgan va amalda bajarilgan harajatlarni tahlil qilinadi, samaradorlik ko'rsatkichlari baholanadi va natijalar asosida strategik qarorlar yangilanadi. Tashkilot faoliyatining ochiqdigi va samarador boshqaruvini ta'minlovchi asosiy vosita hisoblanadi.

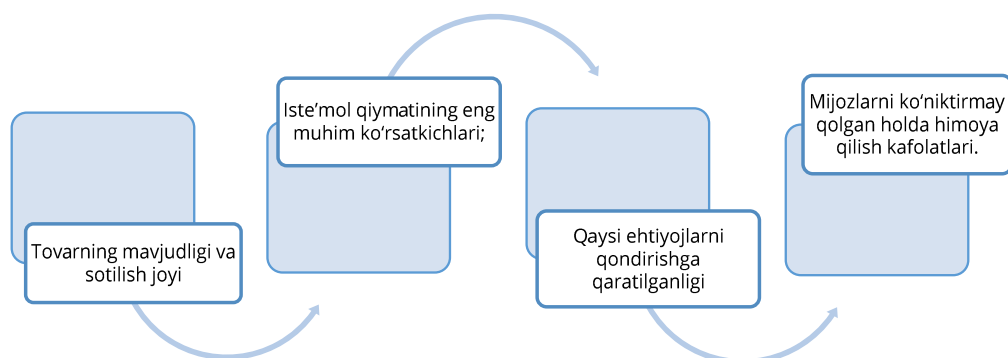
Tovarni sotib olishga bo'lgan talab faqatgina ehtiyoj mavjudligi bilan emas, balki ushbu ehtiyojning to'lov qobiliyati bilan ta'minlangan holati bilan belgilanadi. Shu bois, iqtisodiy nazariyada talab ko'pincha "to'lov qobiliyatiga ega ehtiyoj" sifatida izohlanadi. Xaridorlar tovarni xarid qilish orqali o'zlarining muayyan ehtiyojlarini qondirishni maqsad qiladilar. Bu esa o'z navbatida, tovarning sifat ko'rsatkichlari, funksional imkoniyatlari va afzalliklari to'g'risida to'liq va ishonchli axborotga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltiradi. Bozorga yangi tovar bilan kirish xo'jalik yurituvchi subyekt uchun muhim strategik bosqich hisoblanadi, chunki ushbu davrda tovar haqida ehtimoliy xaridorlar orasida yetarli axborot mavjud emas. Mazkur holatda marketing ahamiyati ortadi, ya'ni tovarning afzalliklarini aniq ko'rsatish, iste'molchining unga nisbatan ishonchini shakllantirish hamda ehtiyojlarini anglash orqali tovarning bozordagi o'z o'rnini mustahkamlash zarur bo'ladi.

Mijozlarga tovar va xizmatlar haqida zarur axborotlarni yetkazish marketing faoliyatining muhim tarkibiy qismidir. Axborot uzatishning asosiy uslublariga quyidagilar kiradi:

- Ommaviy axborot vositalari (radio, televideniye, matbuot) orqali reklama;
- Mahsulotlarni ommaga namoyish qilish orqali e'tibor jalb etish;
- Tadbirlar, anjumanlar, taqdimotlar orqali ma'lumot berish.

Axborotga ega bo'lmagan mijozlarga mo'ljallangan ushbu faoliyatlar, odatda, ularning ehtiyojlarini uyg'otadi va tovarni xarid qilishga rag'batlantiradi. Shunday qilib, marketing

3-rasm. Bo'lajak mijoz olishi shart bo'lgan axborotlar

strategiyasida mijoz bilan muloqotni yo'lga qo'yish va unga ishonchli ma'lumotlar taqdim etish talabni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi. Talabni shakllantirish va savdo hajmini oshirishda to'g'ridan-to'g'ri marketing muhim rol o'ynaydi. Mijoz bilan bevosita, ikki tomonlama muloqotga asoslangan marketing tizimi bo'lib, unda sotuvchi mijoz bilan aloqaga kirishadi, u bilan muloqot qiladi va oxir-oqibat xarid qilishga undaydi. Ushbu yondashuvning asosiy afzalligi shundaki, marketing harakatlarining natijalari bevosita kuzatiladi va tahlil qilinadi.

To'g'ridan-to'g'ri marketingning amaliy turlaridan biri — telemarketing hisoblanadi. Bu usulda xaridorlar bilan telefon orqali aloqa o'rnatiladi. Telemarketingdan samarali foydalanish uchun qo'ng'iroq vaqti to'g'ri tanlanishi lozim. Fikrimizcha, eng optimal aloqa vaqti ertalab soat 10:00 dan keyin va tushdan keyin 14:00–17:00 oralig'i hisoblanadi. Sotishni rag'batlantirish — qisqa muddat ichida savdo hajmini oshirish maqsadida turli undovchi omillarni foydalanishni nazarda tutadi. Unga quyidagi vositalar kiradi:

- chegirmalar;
- sovrinli aksiyalar va lotereyalar;
- tovar bilan birga qo'shimcha mahsulotlar (bonuslar) berish;
- bepul yetkazib berish va o'rnatish xizmatlari;
- xizmat muddati davomida tekin xizmat ko'rsatish takliflari.

Mazkur chora-tadbirlar asosan tovar to'g'risida cheklangan ma'lumotga ega bo'lgan mijozlarga qaratiladi. Rag'batlantirish siyosatining asosiy vazifasi bu mijozlarda sotib olishga bo'lgan qiziqishni shakllantirish va ularni tashkilot bilan doimiy aloqada bo'lishga undashdir. Odatda, talabni shakllantirishga qaratilgan targ'ibot tadbirlari nafaqat iste'molchilarga, balki bevosita sotuvchilarga ham mo'ljallangan bo'lib, bozorda barqaror savdo muhitini yaratish va brendga

nisbatan ijobiy munosabatni mustahkamlashga xizmat qiladi. Tovarlarni sotishni rag'batlantirish siyosati, asosan, ularni xarid qiluvchi mijozlar turiga bog'liq bo'ladi. Ayniqsa, vositachilarni rag'batlantirish orqali ularning marketing faoliyatidagi faolligi, tashabbuskorligi va yangi mijozlar bazasini kengaytirishga erishiladi. Shu bilan birga, talabning shakllanishi va sotishni rag'batlantirishda qo'llaniladigan uslublar tovarning bozordagi hayotiy bosqichlariga mos holda tanlanishi lozim.

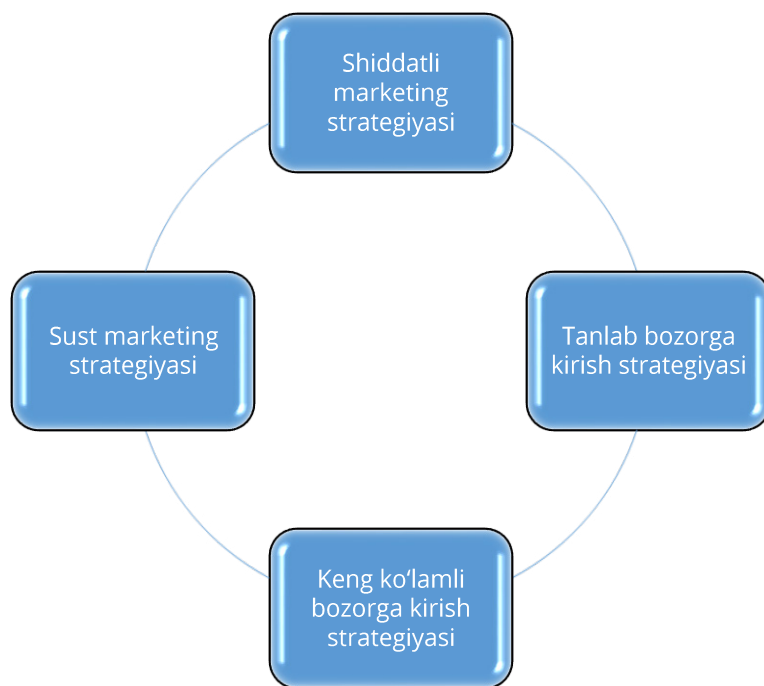
Ishlab chiqaruvchi bozorga birinchi marotaba kirayotgan holatda, maxsus marketing strategiyasi ishlab chiqilishi zarur. Bu bosqichda quyidagi to'rt asosiy strategiyadan foydalaniladi:

Shiddatli marketing strategiyasi. Tovar haqida ma'lumotga ega bo'lmagan yoki narxdan cho'chimaydigan auditoriyaga qaratilgan. Mijozlarni jalb qilish uchun katta miqdorda reklama va rag'batlantirish xarajatlari amalga oshiriladi. Tovar yuqori narxda taklif qilinib, yuqori rentabellikka erishish maqsad qilinadi.

Tanlab bozorga kirish strategiyasi. Bozor kichik bo'lgan sharoitda, tovar kam tanilgan bo'lsa-da, yuqori narxga ega va raqobatchilar soni kam bo'lganda qo'llaniladi. Bu holatda reklama va targ'ibot xarajatlari cheklangan bo'lib, yuqori foyda kutiladi.

Keng ko'lamli bozorga kirish strategiyasi. Bozor katta, raqobat kuchli va mijozlar tovarni yetarli darajada bilmagan holatda qo'llanadi. Tovar ishlab chiqarish hajmi ko'paytirilib, tannarx pasaytiriladi. Rag'batlantirish xarajatlari oshiriladi, bu esa raqobatga bardosh berishni ta'minlaydi.

Sust marketing strategiyasi. Bozor hajmi katta, mijozlar tovar haqida yaxshi xabardor, raqobat past bo'lgan sharoitda kam xarajat evaziga past narx bilan savdo amalga oshiriladi [5].

4-rasm. Bozorga kirish to'rt asosiy strategiya.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tashkilotlar o'z faoliyatida puxta ishlab chiqilgan marketing rejasiga tayanadigan bo'lsa, ularning iqtisodiy ko'rsatkichlari — daromad, rentabellik, bozordagi ulush va mijozlar qoniqish darajasi ijobiy o'zgaradi. Bunday yondashuv marketingni qo'llashda strategik yondashuv va tizimlilik zarurligini isbotlaydi. Marketing rejalashtirish zamonaviy korxonalarda nafaqat bozorga kirish vositasi, balki iqtisodiy samaradorlikni oshiruvchi muhim strategik boshqaruv instrumentidir. Marketing rejalari orqali tashkilot ichki va tashqi resurslarni uyg'unlashtirib, maqsadli auditoriyaga moslashtirilgan takliflar yaratadi va raqobat ustunligini ta'minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, rejalashtirilgan marketing strategiyasi — bu daromadni oshirish, xarajatlarni optimallashtirish, brend qiymatini mustahkamlash va mijozlar ehtiyojini aniq qondirishga xizmat qiluvchi hal qiluvchi omildir. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar, to'g'ridan-to'g'ri marketing va bozorga kirish strategiyalarining to'g'ri qo'llanilishi xo'jalik yurituvchi subyekt rivojlantirishida muhim rol o'ynaydi. Shu bois, har bir tashkilot o'z faoliyatida tizimli va strategik marketing rejalashtirishga asoslangan yondashuvni joriy etishi zarur.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Uzaqov Jamshid Norboyevich, Axborot texnologiyalari va menejment universiteti dotsenti,**

i.f.f.d., (PhD) / Узаков Джамшид Норбоевич, доцент Университета информационных технологий и управления, доктор философии по информационным технологиям (PhD) / Uzakov Dzhamsheed Norboevich, Associate Professor of the University of Information Technology and Management, Doctor of Philosophy in Information Technology (PhD)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6420-9076>

■ <https://orcid.org/0009-0002-6420-9076>

2. **Zokirov Ulug'bek, Axborot texnologiyalari va menejment universiteti assistent o'qituvchisi / Закиров Улугбек, доцент Университета информационных технологий и управления / Zakirov Ulugbek Inom oglu, Associate Professor of the University of Information Technology and Management**

► u-zokirov@mail.ru

■ <https://orcid.org/0009-0001-5357-3270>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. Ibragimov, A. G., Madaminova, Z. R., & Raxmataliyev, M. E. (2016). Moliyaviy menejment. T.«Barkamol fayz media.
- [2]. Dj, Ergashxodjaeva Sh, M. S. Qosimova, and M. A. Yusupov. "Marketing asoslari." O 'zbekiston Respublikasi Oliy va o 'rta maxsus ta'lim vazirligi-T.: "Iqtisodiyot 305 (2019).

- [3]. Kotler, P., Burton, S., Deans, K., Brown, L., & Armstrong, G. (2015). Marketing. Pearson Higher Education AU.
- [4]. Muxitdinov, X., & Zokirov, U. B. (2023). BIZNES JARAYONLARI RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNI MODEL-LASHTIRISHNING MATEMATIK VA INSTRUMENTAL USULLARI. THE INNOVATION ECONOMY, 1(01), 152-161.
- [5]. Baines, P., Fill, C., & Rosengren, S. (2017). Marketing. Oxford University Press.

Buxgalteriya hisobi,
iqtisodiy tahlil va
audit

Бухгалтерский учет,
экономический
анализ и аудит

Accounting, economic
analysis and audit

Некоторые аспекты расчета налога на добавленную стоимость в налоговой системе республики Узбекистан

Джалилов Рахмонкул Хамидович, Алимова Комила

O'zbekiston respublikasi soliq tizimida qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashning ayrim jihatlari

Djalilov Rahmonkul Hamidovich, Alimova Komila

Some aspects of calculating value added tax in the tax system of the republic of Uzbekistan

Djalilov Rakhmonkul Hamidovich, Alimova Komila

Received: June 14, 2025 Revised: June 16, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Аннотация:** В данной научной статье представлен налог на добавленную стоимость, его значение в налоговой системе нашей республики и зарубежных стран, этапы его развития. Он основан на необходимости принятия единой ставки налога на добавленную стоимость.
- **Ключевые слова:** налог, стоимость, косвенные налоги, налог на добавленную стоимость, потребитель, счет-фактура, отчетный период.
- **Annotatsiya:** Ushbu ilmiy maqolada qo'shilgan qiymat solig'i, uning respublikamiz va xorijiy mamlakatlar soliq tizimidagi ahamiyati, uning rivojlanish bosqichlari keltirilgan. Bu qo'shilgan qiymat solig'ining yagona stavkasini qabul qilish zarurligiga asoslanadi.
- **Kalit so'zlar:** soliq, qiymat, bilvosita soliqlar, qo'shilgan qiymat solig'i, iste'molchi, hisob-faktura, hisobot davri.
- **Abstract:** This scientific article presents the value added tax, its place in the tax system of our republic and foreign countries, the stages of its development. It is based on the need to adopt a single rate of value added tax.
- **Key words:** tax, value, indirect taxes, value added tax, consumer, invoice, reporting period.

Как отметил Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев в своем обращении к Олий Мажлису и народу Узбекистана 20 декабря 2022 года: “Мы продолжим работу по снижению налоговой нагрузки на бизнес без сокращения расходов

бюджета и наших обязательств перед населением и предпринимателей. В частности, за счет снижения ставки налога на добавленную стоимость с 15% до 12% с 1 января в распоряжении предпринимателей останется не менее 14 трлн сумов[1]. Но одного

снижения налогов недостаточно для улучшения деловой среды.

Налог на добавленную стоимость – вид косвенных налогов, который уплачивается путем перечисления в бюджет части стоимости товаров, работ, услуг, созданных на каждом этапе производства товаров, работ, услуг.

На сегодняшний день наличие разрывов в цепочке налога на добавленную стоимость в производственных и сервисных сферах республики, большое количество льгот, ценовое регулирование товаров государственного значения, наличие различных налоговых режимов оказывают влияние на цену товаров (услуг).

Налог на добавленную стоимость является косвенным многоступенчатым налогом, взимаемым на каждом цикле процесса, от производства и распределения до потребителя и продажи. Его объектом является добавленная стоимость, то есть стоимость, добавленная к стоимости сырья, материалов или продуктов, приобретенных производителем или поставщиком услуг для производства нового продукта или услуги. Этот налог ограничивает все элементы цены продукта и побуждает производителя снижать издержки производства[2].

В процессе исчисления налога на добавленную стоимость государство получает информацию об оборачиваемости промышленного и торгового капитала, что облегчает макроэкономическое регулирование. Кроме того, у государства появится возможность получать доход, пока товары не будут реализованы населению — единственному и последнему плательщику этого вида налога. Мировая практика предусматривает практически одинаковую систему исчисления налога на добавленную стоимость[3]. Плательщик уплачивает разницу между суммой налога за проданные товары, выполненные работы, оказанные услуги от покупателя и суммой налога, уплаченной поставщиком за материальные ресурсы, топливо и работы, стоимость которых включена в производство. и оборотные издержки. Если подлежащий уплате налог оказывается отрицательным, т. е. если этот налог увеличивается, остаток включается в счет будущих платежей или, как это принято в развитых странах, покрывается другими суммами из бюджета. Налоговая система, основанная на налоге на добавленную стоимость, допускает разделение налогов, поскольку налог взимается со всех продаж фирмы, а налоги, уплаченные за промежуточные покупки, позже возмещаются из общей суммы.

Этот метод, известный как «налоговый кредит», позволяет налоговой системе саморегулироваться, что улучшает способ сбора налогов[4].

Основным преимуществом налога на добавленную стоимость является возможность расчета суммы налога, уплачиваемой на каждом этапе производства. Это позволяет, например, рассчитывать налоговые кредиты на экспорт и предотвращать искажения при предоставлении экспортных субсидий. Кроме того, использование таких многоуровневых налогов снижает размер налога при производстве продукции в рамках единой фирменной структуры или объединения предприятий и тем самым способствует вертикальной интеграции фирм[5].

Плательщики налога на добавленную стоимость:

- о юридические лица с налогооблагаемым оборотом;
- о юридические лица, импортирующие работы и услуги от нерезидентов, т.е. компании иностранных государств;
- о юридические и физические лица, импортирующие товары;
- о юридические лица, уплачивающие единый налоговый платеж, добровольно перешедшие на уплату налога на добавленную стоимость;
- о партнер (участник) юридическое лицо, на которое возложено ведение его дел (доверительный управляющий) при совершении налогооблагаемых операций по договору простого товарищества;
- о строительные организации - для объектов, реализуемых на основе конкурсных торгов с привлечением централизованных источников финансирования строительных работ.

С 1 января 2019 года субъекты хозяйствования, годовой оборот (валовая выручка) которых на конец предыдущего года превысил 1 миллиард сумов или достиг этого предела в текущем году, подлежат уплате налога на добавленную стоимость[6].

С 1998 года отгрузка продукции (работ, услуг) рассматривается как реализация товаров. В результате очень низкого уровня доходов предприятий и населения при переходе к нынешним рыночным отношениям государство вынуждено больше увеличивать косвенные налоги. Но если государство поднимает свои расходы на более высокий уровень, это может иметь негативные последствия. Он должен иметь предел, в определенной степени экономически обоснованный, обеспечивающий финансовое состояние предприятий и материальный уровень жизни населения в нормальном состоянии [7]. При взимании НДС (корректного налога) учитываются уровень доходов налогоплательщика,

платежеспособность и другие соображения. Такие случаи не учитываются в налоге на добавленную стоимость. Люди, которые покупают товары для удовлетворения своих потребностей, будут платить этот налог.

Сумма, подлежащая учету, определяется отдельно и (или) пропорционально по выбору плательщика налога на добавленную стоимость.

Избранный способ определения суммы налога на добавленную стоимость, подлежащей учету, не может быть изменен в течение календарного года.

При применении пропорционального метода сумма налога на добавленную стоимость, подлежащая учету, определяется исходя из доли налогооблагаемого оборота в общей сумме оборота. При применении раздельного метода плательщиком НДС отдельно исчисляются расходы и суммы налога на добавленную стоимость по товарам, полученным для использования в целях облагаемого и необлагаемого оборота. При этом распределение

расходов на общехозяйственные расходы, которые нельзя вести отдельно, осуществляется пропорционально.

Налог на добавленную стоимость обогнал их по своей роли в формировании доходной части бюджета, влиянии на экономику республики и предприятий, в определении удельного веса цен. Налог на добавленную стоимость стал одним из основных источников бюджета государства Узбекистан со времени его введения и по сегодняшний день. В прошлые периоды ставка налога на добавленную стоимость была снижена с 30 процентов в 1992 году до 18 процентов к 1997 году, а с 1998 года она была установлена на уровне 20 процентов, и эта ставка сохранялась до 1 октября 2019 года. С 1 октября 2019 года она снижена до 15 процентов, а с января 2023 года до 12 процентов. В настоящее время на практике используется и «нулевая» ставка [8].

Таблица 1

Статус ставок налога на добавленную стоимость в странах мира

Континент	Средняя процентная ставка НДС	Высокая процентная ставка	Низкая процентная ставка
Европа	19,98	27	3
Америка	16,33	23	10
Азия	10,47	15	5
Африка	11,75	15	6
Австралия	10	10	10

Как видно из приведенной выше таблицы, странами с самой высокой ставкой налога на добавленную стоимость являются Венгрия (27%), Дания, Норвегия, Швеция (25%), а самая низкая ставка принадлежит острову Джерси (3%).

Налог на добавленную стоимость в Республике Таджикистан и Республике Туркменистан из стран Центральной Азии составляет 15 процентов, а в других соседних странах - 12 процентов [9].

В целом снижение ставок налогов и обязательных платежей, совершенствование механизмов их взимания положительно скажется на снижении текущей налоговой нагрузки и своевременном поступлении платежей в бюджет. На сегодняшний день в процессе налогообложения малых

предприятий и микрофирм, уплачивающих единый налог, возникают проблемы в порядке применения, исчисления и взимания налога на добавленную стоимость, и определено, что малые предприятия, осуществляющие деятельность в данной сфере, могут добровольно перейти на уплату НДС.

Для перехода на уплату НДС юридические лица представляют письменное уведомление в орган государственной налоговой службы по месту налоговой регистрации не менее чем за месяц до начала отчетного периода (квартала), а вновь созданные юридические лица - до начала рабочего периода.

Анализ налоговой политики последних лет показывает, что доля косвенных налогов в структуре доходов

Таблица 2

Роль налога на добавленную стоимость в составе косвенных налогов в нашей республике

Индикаторы	2017 год	2018 год	2019 год	2020 год	2021 год
Прибыль (без целевых средств) - всего	49681	79099	112165,4	132938	164680,3
1. Прямые налоги	11539,4	15656,2	31676,8	45206,9	58930,4
2. Косвенные налоги	26133,2	41280,4	46427,2	46428,4	56290,5
2.1 Налог на добавленную стоимость	14685,8	27876,5	33809,8	31177,4	38439
3. Доля НДС в косвенных налогах	56,2	67,53	72,82	67,15	68,29
4. Доля НДС в общей выручке (без целевых средств)	29,56	35,24	30,14	23,45	23,34

государственного бюджета растет, а удельный вес прямых налогов снижается.

Как видно из таблицы, доля налога на добавленную стоимость в общей сумме косвенных налогов имеет тенденцию к увеличению. Например, в 2017 году процент от суммы косвенных налогов составил 56,20 процента, в 2018 году – 67,53 процента, в 2019 году – 72,82 процента, в 2020 году – 67,15 процента, в 2021 году – 68,29 процента, или увеличился на 1,14 пункта по сравнению с прошлым 2020 годом. С другой стороны, доля налога на добавленную стоимость в общей сумме доходов (без учета целевых средств) в последние годы постоянно снижается. В 2018 году он составлял 35,24 процента, в 2019 году — 30,14 процента, в 2020 году — 23,45 процента, а в 2021 году — 23,34 процента.

По состоянию на 1 февраля 2023 года количество плательщиков НДС достигло 173,4 тыс. человек и увеличилось на 15,1% (22,7 тыс. человек) по сравнению с соответствующим периодом предыдущего года.

ТОП-3 отрасли с самыми высокими темпами роста:

- услуги информatsii и связи - 49,3 процента (тыс. чел.);
- транспорт – 44,1 процента (1,7 тысячи);
- оказание услуг – 26,6 процента (3,4 тысячи).

ТОП-3 отрасли с самыми низкими темпами роста:

- сельское хозяйство - 5,4 процента (2,3 тысячи);
- строительство - 7,8% 1,5 тыс.);
- торговля - 15,4 процента (7,1 тысячи).

В настоящее время более половины плательщиков НДС работают в следующих сферах:

- торговля - 30,8 процента (53,5 тысячи);
- сельское хозяйство - 26,5 процента (45,9 тысячи

человек)[10].

Механизм уплаты налога на добавленную стоимость приведен в соответствие с международными стандартами в зависимости от предполагаемого места, при внутреннем и особенно внешнем налогообложении. Принятие единой ставки налога на добавленную стоимость значительно упростило процессы учета и расчетов. Кроме того, введение системы счетов-фактур придало автоматический тон контролю за исчислением и исчислением налогов. Однако главная проблема - проблема освобождения от уплаты налога на добавленную стоимость - остается нерешенной. При этом нарушается один из основных принципов налогообложения - принцип справедливости, поскольку увеличивается налоговая нагрузка этих налогоплательщиков, покупающих продукцию у тех, кто этот налог не платит. Таким образом, в деле унификации и упрощения налога на добавленную стоимость отмена всех связанных с ним льгот и исключений в будущем будет основным направлением. Этот налог очень удобен и «дешев» для государства. Потому что предприятия и организации, независимо от того, получают они прибыль или нет, поступают в бюджет с реализацией товаров, то есть обеспечивает непрерывность поступления в бюджет.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Djalilov Rahmonkul Hamidovich, Qarshi davlat texnika universiteti "Buxgalteriya hisobi va audit" kafedra dotsenti/ Джалилов Рахмонкул Хамидович, доцент кафедры «Бухгалтерский

учет и аудит» Каршинского государственного технического университета/ Djalilov Rakhmonkul Hamidovich, Associate Professor of Accounting and Auditing Department at Karshi State Technical University

► djalilovrakhmonkul@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0002-1029-1027>

2. 2. Alimova Komila, Qarshi davlat texnika universiteti talabasi/ Алимова Комила студентка, Каршинского государственного технического университета / Alimova Komila student at Karshi State Technical University

► alimovakomila01@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0008-4518-4778>

Литература:

- [1]. Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису и народу Узбекистана 20 декабря 2022 года.
- [2]. Решение Верховного Совета Республики Узбекистан. 15.02.1991 год 226-XII.
- [3]. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов// Москва. ЭКСМО. 2009. 186 с.
- [4]. Тошматов Ш.А., Комилов М.М. Қўшилган қиймат солиғи, Тошкент. Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2004.-Б.22.
- [5]. Маликов Т.С. Солиқ юкини оғирлигини кескин камайтириш керакми?- Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2006.-Б.31.
- [6]. Шарипов Ф. Ўзбекистонда барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда ташқи савдонинг ўрни ва аҳамияти. Монография. – Тошкент: Фан ва технологиялар, 2018. – Б.123.
- [7]. Указ Президента Республики Узбекистан “О концепции совершенствования налоговой политики Республики Узбекистан” (УП-5468, 29.06.2018 г.).
- [8]. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию налоговой политики Республики Узбекистан» (ПФ-5837, 26.09.2019 г.).
- [9]. Закон Республики Узбекистан №УРК-813 от 30.12.2022 г..
- [10]. ДЖАЛИЛОВ Р. Х. НОРМАТИВНО-ПРАВОВАЯ БАЗА ПО ПОРЯДКУ ОРГАНИЗАЦИИ КАМЕРАЛЬНОГО КОНТРОЛЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ // ЭКОНОМИКА. – С. 541-549.

Elektron tijoratni soliqqa tortish va davlat tomonidan tartibga solish masalalari tahlili

Mahmudov Lazizbek

Анализ вопросов налогообложения и государственного регулирования электронной коммерции

Махмудов Лазизбек

Analysis of taxation and government regulation of e-commerce

Makhmudov Lazizbek

Received: May 12, 2025 Revised: May 16, 2025 ■ Accepted: May 19, 2025 ■ Published Online: June 1, 2025

- **Annotatsiya:** ushbu maqolada elektron tijoratni soliqqa tortish va tartibga solish muammolari va strategiyalari tahlil qilingan bo'lib, unda O'zbekistonning konteksti va global amaliyoti yoritilgan. U soliq bazasini aniqlash, soliq yurisdiksiyasini aniqlash va samarali soliq yig'ish mexanizmlarini yaratish kabi asosiy masalalarni o'rganadi. Tadqiqot raqamli tovarlar va xizmatlarga soliq solish, transchegaraviy operatsiyalar va ijtimoiy media platformalarida norasmiy savdoning murakkabligini ta'kidlaydi. Maqolada OECD, Yevropa Ittifoqi, AQSh, Xitoy va MDH davlatlarining xalqaro tajribalaridan kelib chiqib, O'zbekistonning iqtisodiy va huquqiy muhitiga moslashtirilgan gibrid soliqqa tortish modeli taklif etilgan. Ushbu model moslashuvchanlikni, adolatni, tizimli qamrovni va raqamlashtirishni ta'kidlaydi, avtomatlashtirilgan identifikatsiya platformalari, yagona soliq hisoboti tizimlari va elektron tijorat sub'ektlari uchun markalash tizimi kabi vositalarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, shaffoflik va soliqqa muvofiqlikni oshirish uchun "elektron tijorat" funksiyasini kartadan kartaga to'lov tizimlariga qo'shishni taklif qiladi. Taklif etilayotgan mexanizmlar davlat daromadlarini ko'paytirish, tartibga solish nazoratini kuchaytirish, firibgarlikni kamaytirish va raqobatbardosh va teng huquqli elektron tijorat ekotizimini yaratishda xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishga qaratilgan.
- **Kalit so'zlar:** elektron tijorat, soliq solish, davlat tomonidan tartibga solish, raqamli iqtisodiyot, soliq bazasi, soliq yig'ish, transchegaraviy operatsiyalar, raqamli xizmatlar, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish, gibrid soliq modeli, markalash tizimi, shaffoflik, fiskal siyosat, O'zbekiston, xalqaro standartlar, avtomatlashtirilgan soliq tizimlari, raqamli to'lovlar, blockchain, ikki tomonlama soliq, global integratsiya.
- **Аннотация:** в данной статье анализируются проблемы и стратегии налогообложения и регулирования электронной коммерции с акцентом на контекст Узбекистана и глобальные практики. В статье рассматриваются такие ключевые вопросы, как определение налоговой базы, налоговой юрисдикции и создание эффективных механизмов сбора налогов. В исследовании подчеркиваются сложности, связанные

с налогообложением цифровых товаров и услуг, трансграничных транзакций и неформальной торговли на платформах социальных сетей. Опираясь на международный опыт ОЭСР, ЕС, США, Китая и стран СНГ, авторы предлагают гибридную модель налогообложения, адаптированную к экономической и правовой среде Узбекистана. Эта модель делает упор на гибкость, справедливость, систематическое охват и цифровизацию, включая такие инструменты, как платформы для автоматической идентификации, унифицированные системы налоговой отчетности и систему маркировки для субъектов электронной коммерции. Кроме того, предлагается интегрировать функцию «электронной коммерции» в платёжные системы «карта-карта» для повышения прозрачности и соблюдения налогового законодательства. Предлагаемые механизмы направлены на увеличение государственных доходов, усиление контроля со стороны регулирующих органов, сокращение мошенничества и соответствие международным стандартам при одновременном создании конкурентоспособной и справедливой экосистемы электронной коммерции.

- **Ключевые слова:** электронная коммерция, налогообложение, государственное регулирование, цифровая экономика, налоговая база, сбор налогов, трансграничные операции, цифровые услуги, защита прав потребителей, гибридная модель налогообложения, система маркировки, прозрачность, налогово-бюджетная политика, Узбекистан, международные стандарты, автоматизированные налоговые

KIRISH

Elektron tijorat kichik va o'rta biznes subyektlari uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Qishloq hududlaridagi ishlab chiqaruvchilar o'z tovarlarini kam xarajat bilan butun mamlakat yoki dunyo bo'ylab sotish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa ularning daromadlarini va iqtisodiyotda bandlikni oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida yurtimizda elektron tijoratning ahamiyati yanada ortishi kutilmoqda. Bu soha nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirishda, balki aholining hayot sifatini yaxshilashda ham muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun elektron tijorat platformalarining rivojlanishi O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida strategik yo'nalish sifatida qaralishi lozim deb hisoblaymiz.

Elektron tijoratning jadal rivojlanishi mamlakatlarning iqtisodiy va ijtimoiy tizimlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu

системы, цифровые платежи, блокчейн, двойное налогообложение, глобальная интеграция.

- **Annotation:** this article analyzes the challenges and strategies for taxing and regulating e-commerce, with a focus on Uzbekistan's context and global practices. It explores key issues such as defining the tax base, determining tax jurisdiction, and establishing effective tax collection mechanisms. The study highlights the complexities of taxing digital goods and services, cross-border transactions, and informal trade on social media platforms. Drawing on international experiences from the OECD, EU, USA, China, and CIS countries, the article proposes a hybrid taxation model tailored to Uzbekistan's economic and legal environment. This model emphasizes flexibility, fairness, systematic coverage, and digitalization, incorporating tools like automated identification platforms, unified tax reporting systems, and a marking system for e-commerce entities. Additionally, it suggests integrating an "e-commerce" function into card-to-card payment systems to enhance transparency and tax compliance. The proposed mechanisms aim to increase state revenue, strengthen regulatory oversight, reduce fraud, and align with international standards while fostering a competitive and equitable e-commerce ecosystem.

- **Key words:** e-commerce, taxation, government regulation, digital economy, tax base, tax collection, cross-border transactions, digital services, consumer protection, hybrid taxation model, marking system, transparency, fiscal policy, Uzbekistan, international standards, automated tax systems, digital payments, blockchain, double taxation, global integration.

sohaning o'sishi soliqqa tortish va davlat tomonidan tartibga solish masalalarini muhim ahamiyatga ega qilmoqda. Buning bir nechta sabablari bor:

- davlat byudjetini shakllantirish;
- shaffoflikni ta'minlash;
- mahalliy tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash;
- foydalanuvchi xavfsizligi;
- raqamli iqtisodiyot rivoji;
- xalqaro integratsiya.

Elektron tijoratni soliqqa tortish va tartibga solish byudjetni to'ldirish bilan birga, sohaning barqaror rivojlanishini, shaffoflikni va iste'molchi huquqlarini himoya qiladi. Shu sababli, O'zbekistonda bu yo'nalishdagi siyosatni takomillashtirish juda muhimdir.

Elektron tijoratni soliqqa tortish bo'yicha tadqiqotlar turli mamlakatlarda olib borilgan bo'lib, bugungi kunda, butun dunyoda ushbu mavzuga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Ushbu

mavzuga e'tibor qaratgan g'arb olimlaridan R.L.Doernberg [1] elektron tijoratdagi xalqaro savdo va soliq masalalarini o'rgangan. U raqamli tranzaksiyalarga mavjud soliq qonunchiligini qo'llashdagi qiyinchiliklarni va xalqaro standartlar zarurligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, OECD (Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot tashkiloti)ning "Addressing the Tax Challenges of Digital Economy" hisobotlari elektron tijorat va raqamli iqtisodiyotga soliq solish masalalarini tahlil qiladi. Bu hisobotlar global miqyosda elektron tijoratni tartibga solish uchun tavsiyalar beradi. Xuddi shunday, Yevropa Ittifoqi elektron tijoratni tartibga solishda iste'molchilarni himoya qilish, axborot xavfsizligi va raqobatni qo'llab-quvvatlash yo'nalishida keng ko'lamli tadqiqot va qonunchilik tashabbuslarini amalga oshirgan. YI tomonidan ishlab chiqilgan Online Dispute Resolution (ODR) [8] platformasi iste'molchilar va biznes o'rtasidagi nizolarni tez hamda kam xarajat bilan hal qilish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

MDH olimlaridan A.V.Koren [2] MDH davlatlarida elektron tijoratni soliqqa tortish mexanizmlarini tahlil qilib, transchegaraviy tranzaksiyalar va anonimlik kabi jihatlarni soliq tizimiga moslashtirish muammolarini tahlil qilgan. Shu bilan birga, E.N.Krivenko [3] Rossiya va Osiyo davlatlari tajribasini o'rganib, milliy yondashuvlar va xalqaro integratsiya zarurligini ta'kidlagan.

O'zbekiston olimlaridan Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tadqiqotchisi K.T.Urazaliev [4] elektron tijoratni soliqqa tortish sohasida O'zbekistonning o'ziga xos rivojlanish

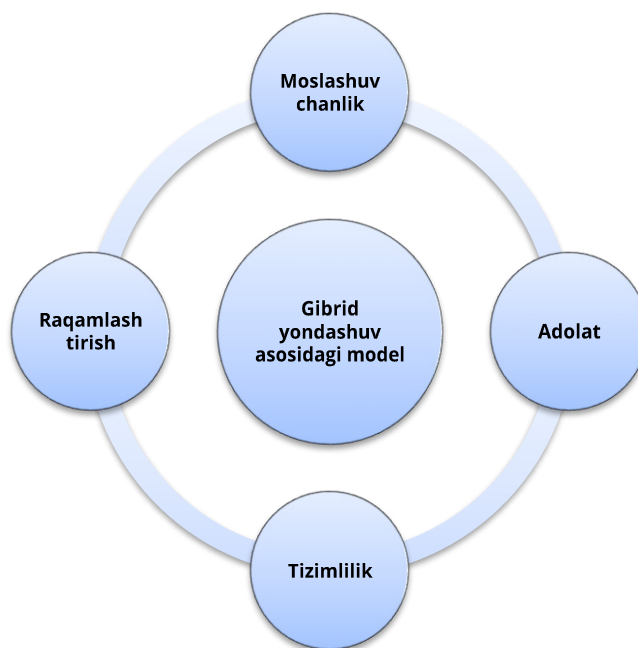
bosqichlarini o'rgangan. Ular elektron to'lovlar va raqamli savdo qonunchiligini milliy iqtisodiy ehtiyojlarga moslashtirishni tahlil qilgan. O'zbekistonlik tadqiqotchilardan Sh.Sodikov [9] O'zbekistonda Raqamli transformatsiya markazi direktori sifatida elektron tijorat strategiyasini ishlab chiqishda muhim rol o'ynagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada elektron tijoratni soliqqa tortish va tartibga solishni o'rganish uchun adabiyotlar tahlili, qiyosiy tahlil, normativ-huquqiy hujjatlar tahlili, amaliy modellash, empirik ma'lumotlar va texnologik yechimlar kabi metodlar qo'llanilgan. Xalqaro (OECD, Yevropa Ittifoqi, AQSh, Xitoy, MDH) va mahalliy (O'zbekiston qonunchiligi, K.T.Urazaliev, Sh.Sodikov tadqiqotlari) tajribalar solishtirilib, gibril soliq modelini ishlab chiqish taklif qilinadi. Model moslashuvchanlik, adolat, tizimlilik va raqamlashtirish tamoyillariga asoslanib, markirlash tizimi, plastik kartalar orqali "elektron tijorat" funksiyasi va blockchain kabi texnologiyalarni qo'llash orqali soliq bazasini aniqlash, to'lov manzilini belgilash va shaffoflikni oshirishni ko'zlaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bugungi kunda elektron tijorat ijtimoiy-iqtisodiy sohaning hamda jamiyatning barcha jabhalariga kirib borayotganligini inobatga olgan holda, elektron tijoratning barcha jihatlarni qamrab oladigan, gibril yondashuv asosidagi soliqqa tortish

1-rasm. Elektron tijoratni soliqqa tortishni gibril yondashuv asosidagi modelining asosiy tamoyillari

modelini joriy qilish talab etiladi. Bu elektron tijoratni asosiy faoliyat yo'nalishlarini qamrab olishga va yaqin kelajakdagi rivojlanish jarayonlarida vujudga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Ushbu gibridd yondashuv asosidagi soliqqa tortish modelini asosiy tamoyillari 4 ta jixatni qamrab olishi zarur deb hisoblaymiz.

Ushbu tamoyillar modelning bugungi kun va kelesidagi elektron tijorat faoliyati xususiyatlariga integratsiyalashish imkonini beradi va quyidagi vazifalarni bajaradi:

- moslashuvchanlik: elektron tijoratni soliqqa tortishda turli mamlakatlarning iqtisodiy va huquqiy xususiyatlariga moslashish imkoniyatini beradi;
- adolat: xalqaro va mahalliy korxonalar uchun teng sharoitlarni yaratishga yordam beradi;
- tizimlilik: elektron tijoratning barcha turlarini qamrab olish (raqamli xizmatlar, tovarlar, transchegaraviy operatsiyalar) va kelajakdagi o'zgarishlarni inobatga olib takomillashtirish imkoniyatini yaratadi;
- raqamlashtirish: avtomatlashtirilgan va raqamli texnologiyalar asosida soliq jarayonlarini boshqarish inson omillarini kamaytirib xatoliklarni oldini olish imkoniyatini yaratadi.

Ushbu tamoyillar elektron tijorat sohasida faoliyat ko'rsatuvchi xalqaro va mahalliy korxonalar hamda elektron tijorat faoliyatining barcha daromad keltiruvchi yo'nalishlarini o'z xususiyatlaridan kelib chiqib soliqqa tortishga asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu model elektron tijorat faoliyatini soliqqa tortishda xatoliklar va kamchiliklarga o'rin qoldirmasligi uchun uning tarkibida o'zaro mutanosib elementlar bo'lishini talab etadi.

Ushbu yondashuv rezidentlarning global daromadlarini,

norezidentlarning esa faqat mahalliy daromadlarini soliqqa tortishni nazarda tutadi. Elektron tijoratda soliq stavkalarini faoliyat turi bo'yicha farqlash muhimdir. Soliq bazasini aniqlash huquqiy, iqtisodiy va texnologik choralarni talab etib, iste'mol joyiga asoslangan tamoyillar, raqamli xizmatlar uchun maxsus qoidalar, tranzaksiya kuzatuv tizimlari (geolokatsiya, blokcheyn), sotuvchilarni ro'yxatga olish, raqamli identifikatorlar, global minimal soliq stavkasi, xalqaro ma'lumot almashuvi va sun'iy intellekt kabi vositalardan foydalanishni talab qiladi. Bu esa soliqdan qochishni oldini olib, global murakkabliklarni boshqarishga xizmat qiladi.

Maxsus qoidalar yondashuvi sotish hajmi, foydalanuvchi soni yoki tranzaksiya miqdoriga asoslangan soddalashtirilgan daromad hisobini joriy etadi. Elektron tijoratda raqamli aktivlar (kriptovalyuta, NFT) va xizmatlar (striming, reklama) uchun alohida soliq qoidalarini ishlab chiqish zarur. Samarali soliq undirish tovar va xizmatlarning xususiyatlariga bog'liq: moddiy tovarlar (kiyim, texnika) uchun QQS va bojxona soliqlari, raqamli tovarlar (dasturiy ta'minot, e-kitoblar) va xizmatlar (onlayn ta'lim, konsultatsiyalar) uchun esa avtomatik soliqqa tortish tizimi qo'llaniladi. Abonentlik xizmatlari (striming, bulutli saqlash) doimiy yoki o'zgaruvchan stavkalar bilan soliqqa tortilsa, gibridd xizmatlar (ovqat yetkazib berish) tovar va xizmatlarning birgalikda soliqqa tortilishi bilan tartibga solinadi. Yetkazib berish joyiga asoslangan mahalliy soliq stavkalari tizimning shaffofligi va samaradorligini oshiradi. Ikki tomonlama soliqqa tortilishni oldini olish uchun soliq shartnomalari transchegaraviy savdoda soliq yukini kamaytirib, manba va yashash joyi davlatlari o'rtasida soliq taqsimotini standartlashtiradi.

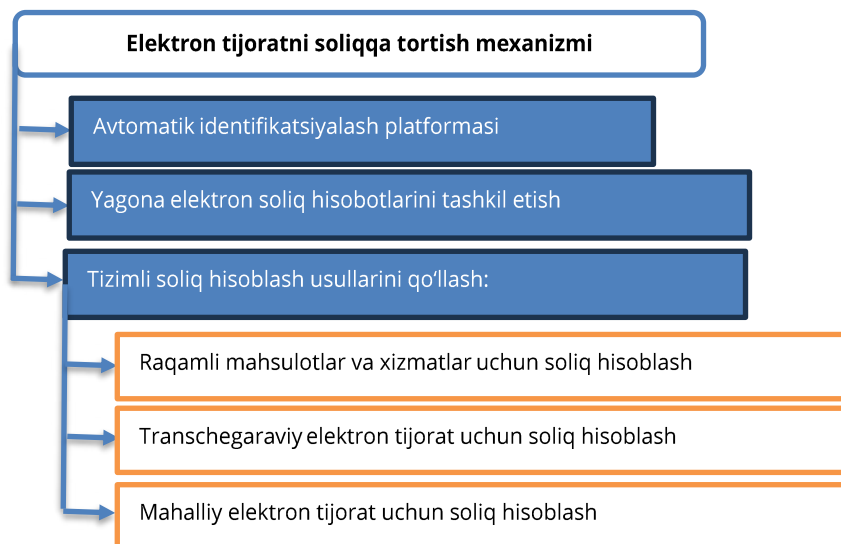

2-rasm. Elektron tijoratni gibridd yondashuv asosidagi soliqqa tortish modelining asosiy elementlari

Elektron tijoratda soliq to'lov manzilini aniqlash uchun yagona platforma, maxsus hisob raqamlari, modernizatsiyalashgan soliq qonunchiligi va xalqaro hamkorlik talab etiladi. Platforma ishtirokchilarni ro'yxatga olish va ma'lumot taqdim etishni kafolatlab, maxsus hisob raqamlari tranzaksiyalarni shaffof kuzatishga yordam beradi. Raqamli tovarlar va xizmatlar uchun soddalashtirilgan soliq mexanizmlari, xalqaro soliq siyosatining muvofiqlashtirilishi va

to'lovchilarning aniqligini oshirish muhimdir. Shuningdek, iste'molchilar huquqlarini himoya qiluvchi qonunlarning kuchaytirilishi ishonchni oshirib, soliq jarayonlarini soddalashtirib, davlat daromadlarini ko'paytiradi.

Kuchli mexanizmsiz taklif qilinayotgan modelning samarali ishlashi qiyin, chunki tashkiliy jihat barcha amaliy choralarni to'g'ri tashkil etish uchun juda muhimdir.

3-rasm. Elektron tijoratni gibrid yondashuv asosidagi soliqqa tortish modelining mexanizmi

Avtomatik identifikatsiyalash platformalari elektron tijorat subyektlarini ularning faoliyat joyi, daromad manbasi va rezidentligiga asosanib avtomatik ravishda soliq to'lovchi sifatida ro'yxatdan o'tkazishni ta'minlaydi. Masalan, IP manzillar orqali xaridorning joylashuvi aniqlanadi va tegishli soliq hisoblanadi. Ayrim davlatlarda bu maqsadda bank kartasi yoki hisob raqamidagi manzil ma'lumotlari ham qo'llaniladi. Yagona Elektron Soliq Hisobotlari (YESH) tizimi orqali elektron tijorat subyektlari soliq hisobotlarini raqamli shaklda yuboradi. Bu tizim soliq bazasini kengaytirish, operatsiyalarni aniqlash, to'lovlarni avtomatlashtirish va nazorat qilish, shuningdek raqamli daromadlarni aniq hisoblash imkonini beradi. Natijada, iqtisodiy faoliyat rasmiylashtiriladi va davlat budjetiga tushumlar oshadi.

Tizimli soliq hisoblashda faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari inobatga olinib, raqamli tovar va xizmatlar uchun turli yondashuvlar qo'llaniladi: sotish hajmi, transchegaraviy tijoratda shartnomaviy manba, mahalliy tijoratda esa hududiy daromad usuli. Ushbu gibrid yondashuv davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni kuchaytiradi, subyektlarga aniq qoidalarni belgilaydi va adolatli soliq tizimini shakllantiradi.

Raqamli xizmatlar uchun joriy etilgan maxsus soliqlar (Digital Services Tax) Google, Amazon va Facebook kabi kompaniyalar ko'rsatgan xizmatlardan daromad olgan mamlakat asosida undiriladi. OECD tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro

kelishuvlar esa soliq to'lov joyini standartlashtirishga qaratilgan bo'lib, daromad iste'molchi joylashgan mamlakatda soliqqa tortilishini nazarda tutadi. Shuningdek, blockchain texnologiyasi orqali amalga oshirilgan operatsiyalar haqida aniq va real vaqt rejimidagi ma'lumotlar saqlanadi, bu esa soliqlarni kuzatish va tahlil qilishni shaffoflashtiradi.

Model kichik biznesdan yirik korporatsiyalargacha barcha turdagi tijorat subyektlariga mos keladi. Soliq shartnomalari orqali ikki tomonlama soliqqa tortilishning oldi olinadi. Avtomatlashtirilgan tizimlar esa soliq ma'lumotlarini real vaqt rejimida kuzatishni ta'minlaydi.

O'zbekistonda ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshirilayotgan elektron tijoratni tartibga solish zarurati bir necha muhim omillar bilan asoslanadi. "2024-yilda Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasiga elektron tijorat sohasi bo'yicha 1 328 ta murojaat kelib tushgan bo'lib, ularning 77,9 foizi nuqsonli maishiy texnika savdosiga oid bo'lgan" [10]. Shu sababli, o'zini o'zi band qilganlarga elektron tijoratni qonuniy yuritish imkoniyatini berish taklif etilmoqda. Firibgarlik holatlari ortgani sababli "Istiqbolli loyihalar milliy agentligi (ILMA) elektron tijorat bozorini tartibga soluvchi reguliyator etib belgilanib, nazorat tizimlari ishlab chiqilmoqda" [11]. 2022-yilda qabul qilingan "Elektron tijorat to'g'risida"gi qonun orqali elektron shartnomalarni rasmiylashtirish, ishtirokchilar huquq va majburiyatlarini belgilash

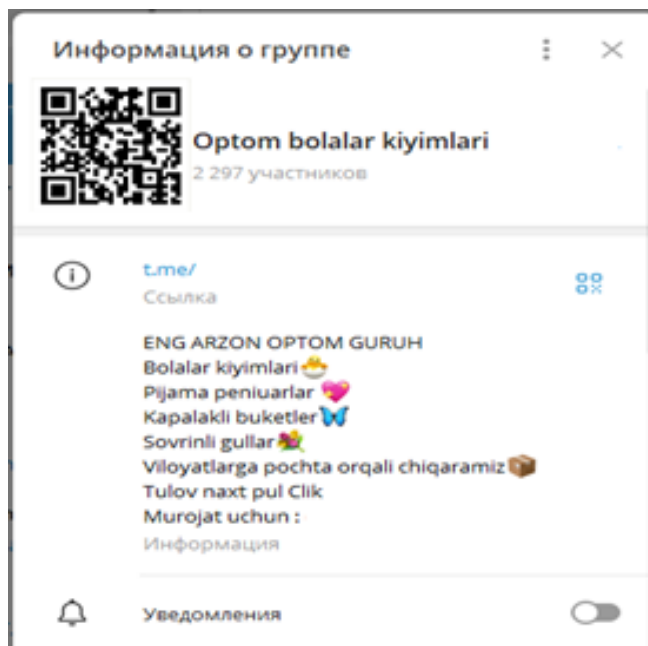

ko'zda tutilgan. Shuningdek, Prezident qaroriga muvofiq, elektron tijorat platformalarining "Ochiq raqamli ekotizim"ga integratsiyasi belgilab berilib, "2024-yil 1-yanvargacha foyda solig'i stavkasi 50 foizga kamaytirilgan" [12]. Shu bois, elektron tijoratni, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlarda yuritilayotgan faoliyatni tartibga solish – soliq tushumlarini oshirish, firibgarlikni kamaytirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli, ijtimoiy tarmoqlarda faoliyat yuritayotgan

sotuvchilarni markerlash tizimini joriy etish soliqdan bo'yin tovlashni kamaytiradi, shaffoflikni oshiradi, adolatli raqobatni ta'minlaydi va xizmat sifatini yaxshilaydi. Natijada, soliq tushumlari ortadi, davlat nazorati kuchayadi, xalqaro standartlarga moslashish osonlashadi va noqonuniy faoliyat qisqaradi. Bu esa elektron tijorat bozorida ishonch va barqarorlikni ta'minlaydi.

4-rasm. Markerlash tizimi ko'rinishiga na'muna

4-rasm. Markerlash tizimi ko'rinishiga na'muna

1-jadval

Gibrid yondashuv asosidagi soliqqa tortish modelida markerlash tizimini joriy etish bosqichlari

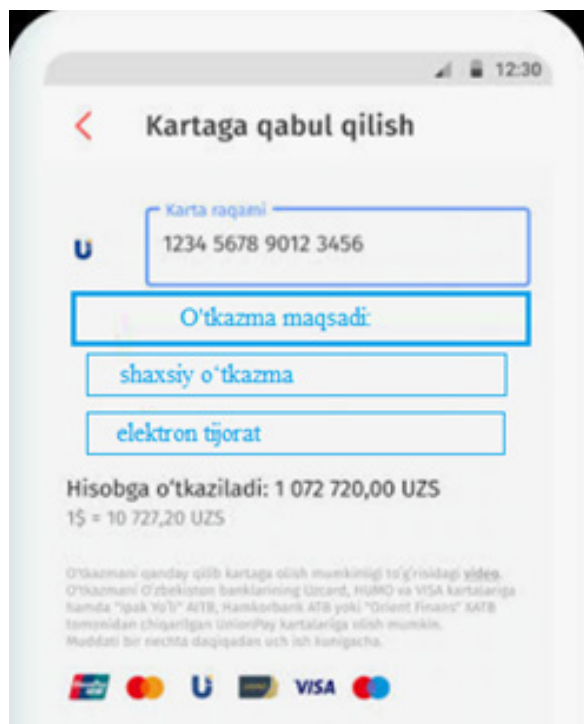
BOSQICH	AMAL	JARAYON
1.	Huquqiy asoslarni yaratish	Normativ asoslarni qabul qilish, markerlash tizimining qoidalarini belgilash
2.	Markerlash tizimini yaratish	Elektron sertifikatlarni joriy etish, markerlash formatini belgilash
3.	Texnik infratuzilmani rivojlantirish	Davlat soliq platformasi integratsiyasi, mobil ilovani joriy etish
4.	Nazorat va monitoring	Avtomatlashtirilgan tizimlar, tekshiruv xizmati
5.	Xabar berish va jamoatchilikni jalb qilish	Xabardorlik kampaniyasi, jamoatchilik ishtiroki
6.	Jarimalar va rag'batlantirish tizimi	Jarimalar joriy etish, rag'batlantirish mexanizmi

Markerlash tizimi – elektron tijorat subyektlarini identifikatsiya qilish va ularning faoliyatini qonuniylashtirish uchun davlat tomonidan belgilangan standartlashtirilgan identifikator (masalan, QR-kod yoki unikal ID, NFT) berish tizimidir.

Elektron tijorat orqali xizmat ko'rsatuvchilarni soliq tizimida ro'yxatdan o'tganligini tasdiqlovchi markerlash tizimi ko'plab davlatlarda qo'llanilmoqda. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida raqamli xizmatlar uchun QQSni boshqarish

maqsadida "Mini One Stop Shop" (MOSS) tizimi joriy etilgan bo'lib, bu tizim orqali xizmat ko'rsatuvchilar ro'yxatdan o'tib, soliq majburiyatlarini bajaradilar. Shuningdek, Avstraliya va

Janubiy Koreya kabi davlatlarda ham elektron tijorat subyektlarini soliq ro'yxatidan o'tganligini tasdiqlovchi tizimlar mavjud.

5-rasm. Plastik kartalar pul o'tkazmalari maqsadiga "elektron tijorat" funksiyasini joriy etish

Elektron tijorat orqali xizmat ko'rsatuvchilarni soliq tizimidan ro'yxatdan o'tganligini tasdiqlovchi markerlash tizimini joriy etish 6 ta bosqichda amalga oshirish zarur.

1. Huquqiy asoslarni yaratish. Elektron tijorat ishtirokchilarini davlat soliq tizimida majburiy ro'yxatdan o'tishga majburlovchi normativ-huquqiy bazani shakllantirish zarur. Buning uchun yagona ro'yxatga olish tizimini ishlab chiqish va amalga oshirish lozim. Xizmat ko'rsatuvchilar soliq idorasida yoki onlayn portal orqali ro'yxatdan o'tib, o'z faoliyatlari to'g'risida hujjatlar taqdim etishlari shart bo'ladi. Ro'yxatdan o'tgan subyektlarga unikal tasdiqlash kodi yoki markirovka beriladi. Markerlash tizimini boshqarish va nazorat qilish uchun texnik va huquqiy talablar ishlab chiqilishi talab etiladi.
2. Markerlash tizimini yaratish. Elektron sertifikatlar joriy etilib, har bir xizmat ko'rsatuvchiga soliq tizimidan ro'yxatdan o'tganligini tasdiqlovchi raqamli sertifikat (QR-kod va unikal identifikator) beriladi. Ushbu sertifikat PDF yoki boshqa raqamli formatda taqdim etilishi mumkin. Har bir ro'yxatdan o'tgan xizmat ko'rsatuvchiga noyob marker ajratilib, u veb-sayt yoki ijtimoiy tarmoqdagi profilida joylashtirilishi talab qilinadi. Bu iste'molchilarga xizmat ko'rsatuvchining qonuniyligini tekshirish imkonini beradi.
3. Texnik infratuzilmani rivojlantirish. Markerlarni

generatsiya va monitoring qilish uchun maxsus davlat soliq platformasi yaratish zarur. Foydalanuvchilarga markerlarni tekshirish imkonini beruvchi mobil ilovalar ishlab chiqilishi lozim. Shuningdek, davlat organlari va elektron tijorat platformalari o'rtasida ro'yxatdan o'tgan subyektlar haqidagi ma'lumotlarni yangilab boruvchi axborot almashinuvi tizimi yo'lga qo'yilishi kerak.

4. Nazorat va monitoring. Ro'yxatdan o'tgan xizmat ko'rsatuvchilarni muntazam nazorat qilish uchun monitoring tizimi joriy etilishi lozim. Bu tizim noqonuniy faoliyatni aniqlash va unga qarshi choralar ko'rishga imkon beradi. Avtomatlashtirilgan tizimlar markerlarning mavjudligi va haqiqiyligini tekshirishni ta'minlaydi. Tekshiruv xizmati esa real vaqt rejimida markerlangan xizmatlarni kuzatib, soliqqa oid qonunbuzarliklarni aniqlashga xizmat qiladi. Soliq idorasi xizmat ko'rsatuvchilarning faoliyatini doimiy nazorat qilib, yangi subyektlarni markerlash tizimiga qo'shishi va noqonuniy faoliyatga qarshi choralar ko'rish zarur.

5. Xabar berish va jamoatchilikni jalb qilish. Soliq idorasi yoki nazorat organlari xizmat ko'rsatuvchilar tomonidan joylashtirilgan tasdiqlash kodlarini tekshirish imkonini beruvchi onlayn platforma yaratishi lozim. Foydalanuvchilar ushbu platforma orqali xizmat ko'rsatuvchining ro'yxatdan

o'tganligini aniqlay olishi kerak. Xabardorlik kampaniyasi doirasida markerlash tizimini ommalashtirish uchun ommaviy axborot vositalarida targ'ibot ishlari olib borilishi zarur. Jamoatchilik ishtirokini ta'minlash maqsadida foydalanuvchilarga marker mavjud emasligi haqida xabar berish imkoniyati yaratish lozim.

6. Jarimalar va rag'batlantirish tizimi. Ro'yxatdan o'tmagan holda xizmat ko'rsatgan subyektlarga moliyaviy jarimalar belgilash va ularning ijrosini qat'iy nazorat qilish zarur. Rag'batlantirish mexanizmi sifatida soliqqa rioya qiluvchi xizmat ko'rsatuvchilarga soliq stavkalarida chegirmalar yoki boshqa imtiyozlar taklif etilishi mumkin.

Tadqiqot natijalarida, ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshirilayotgan elektron tijoratda to'lov jarayonlari aksariyat hollarda, plastik kartadan o'tkazma shaklida amalga oshirilishi ommlashganligi, bunda to'lov jarayoni shaxsiy o'tkazma sifatida toifalanishi aniqlandi. Shu sababli, ushbu jarayonni ham tartibga solish va nazorat qilish mexanizmini ishlab chiqish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Shuning uchun, plastik kartadan plastik kartaga pul o'tkazish jarayonida maqsadi degan joyiga "elektron tijorat" funksiyasini qo'shib, ushbu xizmat orqali har bir o'tkazma avtomatik tarzda soliqqa tortilishi yo'lga qo'yish zarurdir. Bu tizim orqali nafaqat elektron tijoratda shaffoflik oshadi, balki davlat soliq tushumlari ham sezilarli darajada ko'payadi. Shuningdek, bunday yondashuv yordamida noqonuniy iqtisodiy faoliyatni kuzatish osonlashadi.

Plastik kartalar orqali amalga oshiriladigan pul o'tkazmalari maqsadiga "elektron tijorat" funksiyasini joriy etish ijtimoiy tarmoqlar orqali sotilgan tovarlar ustidan soliq nazoratini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bozorni rasmiylashtirish orqali tadbirkorlar uchun teng raqobat muhitini yaratadi va soliqqa tortishda adolatni ta'minlaydi. Rasmiy ro'yxatdan o'tgan sotuvchilar iste'molchilar huquqlarini yaxshiroq himoya qilish imkonini berib, tovar sifati bo'yicha qonuniy kafolatlarni ta'minlaydi. Bundan tashqari, ushbu tizim bank xizmatlarining raqamli rivojlanishini tezlashtirib, tranzaksiyalarning avtomatlashtirilgan nazoratini oshiradi.

2-jadval

Plastik kartalar pul o'tkazmalari maqsadiga "elektron tijorat" funksiyasini joriy etish bosqichlari

№	Bosqichlar	Mazmuni va izoh
1.	Huquqiy asoslarni shakllantirish	Elektron tijorat operatsiyalarini aniqlash, soliqqa tortish bo'yicha aniq qonunchilik me'yorlari ishlab chiqilishi zarur. Norasmiy savdoni qonuniylashtirish uchun oddiy va yengillashtirilgan soliq rejimlari joriy etilishi lozim.
2.	Texnologik infratuzilmani rivojlantirish	Elektron tijoratni aniqlash uchun bank kartalarida "shaxsiy o'tkazma" va "elektron tijorat" deb belgilash imkoniyati yaratiladi. Monitoring tizimi orqali banklar, soliq idoralari va to'lov tizimlari o'zaro real vaqt rejimida ma'lumot almashadi.
3.	Savdo faoliyatini rasmiylashtirish	Ijtimoiy tarmoqlarda savdo qilayotgan shaxslar albatta ro'yxatdan o'tgan elektron tijorat sub'yekti bo'lishi kerak. Ular uchun patent yoki yengil soliq tizimi joriy etiladi. Norasmiy savdoga nisbatan jarimalar belgilanadi.
4.	Raqamli to'lovlarni rag'batlantirish	Plastik kartalar orqali to'lov qilgan sotuvchilarga soliqlarda yengillik beriladi. Iste'molchilar uchun esa raqamli to'lovlar evaziga cashback yoki boshqa mukofot tizimlari joriy etiladi.
5.	Xalqaro tajribani o'rganish	Xitoy, Hindiston va Yevropa Ittifoqining elektron tijoratni soliqqa tortish bo'yicha tajribalari o'rganiladi va mahalliy sharoitga moslashtiriladi. Bu esa tizimning samaradorligini oshiradi.
6.	Nazorat va hisobot tizimini joriy etish	Bank tizimlari va soliq idoralari o'rtasida avtomatlashtirilgan real vaqt rejimidagi monitoring tizimi yo'lga qo'yiladi. Sotuvchilarga esa sodda, tez va tushunarli soliq hisobotini topshirish imkoniyati yaratiladi.
7.	Aholi va tadbirkorlarni xabardor qilish	Tadbirkorlar va aholiga yangi tizimning afzalliklari, soliq yengilliklari va qonuniy savdoning foydalari haqida ommaviy axborot vositalari orqali tushuntirish ishlari olib boriladi.
8.	Bosqichma-bosqich joriy etish	Tizimni darhol emas, balki ayrim hududlarda yoki faoliyat turlarida tajriba tariqasida joriy etish, so'ngra muvaffaqiyatli natijalarga asoslanib respublika bo'yicha keng tatbiq etish taklif etiladi.

Plastik kartadan plastik kartaga pul o'tkazmalari orqali elektron tijorat operatsiyalarini soliqqa tortish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Bu mexanizm samarali ishlashi uchun davlat organlari, bank tizimlari, ijtimoiy tarmoqlar operatorlari va tadbirkorlar o'rtasida yaqin hamkorlik talab etiladi. Elektron tijoratni gibrid yondashuv asosidagi soliqqa tortish modelida markerlash tizimi va plastik kartalar orqali o'tkazmalarga "elektron tijorat" funksiyasini qo'shish markaziy o'rin tutadi.

Elektron tijoratda soliqqa tortish jarayonida markerlash tizimi va plastik kartalar orqali o'tkazmalarga "elektron tijorat" funksiyasini qo'shish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu mexanizmlar quyidagi asosiy muammolarni hal etishda samarali yechim sifatida qaralishi mumkin.

1. Ikkiyoqlama soliqqa tortishning oldini olish. Elektron tijorat operatsiyalari turli yurisdiksiyalarga tegishli bo'lishi sababli, bir xil faoliyat turli davlatlarda takroriy soliqqa tortilishi mumkin. Markerlash tizimi har bir xizmat ko'rsatuvchiga unikal identifikator berish orqali soliqqa tortish majburiyatlarini faqat bitta yurisdiksiyaga bog'lashni osonlashtiradi. Plastik kartalar orqali amalga oshiriladigan o'tkazmalarda "elektron tijorat" funksiyasining joriy etilishi mablag'ning kelib chiqishi va yo'nalishini aniq belgilash imkonini beradi, bu esa soliqlarni avtomatik undirish orqali takroriy soliqqa tortishning oldini oladi.

2. Soliq bazasini aniqlash. Elektron tijoratda raqamli xizmatlar va tovarlar yetkazib berish qiyin kuzatilishi mumkin. Markerlash tizimi xizmat ko'rsatuvchilar va ularning tranzaksiyalarini ro'yxatga olish orqali soliq bazasini aniq belgilashga yordam beradi. Har bir marker xizmat yoki tovarning xususiyatlarini aks ettirishi sababli, soliq solish avtomatlashtirilgan tizim orqali amalga oshiriladi. "Elektron tijorat" funksiyasining qo'shilishi orqali har bir tranzaksiya bank tizimida qayd etilib, soliq bazasining shaffofligini oshiradi va naqd pulsiz hisob-kitoblarni kuzatish imkonini yaratadi.

3. Soliq to'lash manzilini aniqlash. Elektron tijorat subyektlari turli davlatlarda joylashgani bois, soliqqa tortish joyini aniqlash muammosi yuzaga keladi. Markerlash tizimi xizmat ko'rsatuvchining joylashuvini belgilab, soliqqa tortish hududini aniq ko'rsatishga yordam beradi. Shuningdek, plastik kartalar orqali tranzaksiyalar amalga oshirilganda karta egasi va xizmat ko'rsatuvchining joylashuvi qayd etiladi, bu esa soliqqa tortish manzilini avtomatik aniqlash imkonini beradi.

4. Davlat daromadlarini oshirish va soliq nazoratini kuchaytirish. Elektron tijorat subyektlarining soliqqa tortish tizimidan chetda qolishi davlat daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Markerlash tizimi orqali subyektlarning faoliyati onlayn kuzatilib, soliqqa tortish mexanizmi mustahkamlanadi. "Elektron tijorat" funksiyasining joriy etilishi natijasida bank tizimlari real vaqt rejimida tranzaksiyalarni qayd etib, soliqlarni avtomatik undirishga imkon yaratadi. Bank va soliq organlari

o'rtasidagi ma'lumot almashinuvi soliqqa tortish tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Markerlash iste'molchilarga xizmat ko'rsatuvchilarning qonuniy faoliyatini tasdiqlash imkonini beradi. Bu esa firibgarlik holatlarini kamaytiradi va mijozlar orasida ishonch muhitini mustahkamlaydi. Qonuniy ro'yxatdan o'tgan subyektlar va soliq to'lamayotgan noqonuniy subyektlar o'rtasidagi farqni yo'q qilish orqali adolatli bozor muhiti yaratiladi. Markerlash tizimi orqali elektron tijoratdan tushadigan soliq bazasini kengaytirish mumkin bo'ladi. Avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari noqonuniy faoliyatni aniqlash imkonini beradi. Shaffoflik oshishi xorijiy va mahalliy investorlarda ishonch uyg'otadi.

Plastik kartadan plastik kartaga pul o'tkazishda "elektron tijorat" funksiyasini qo'shish iqtisodiy adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. Har bir tranzaksiya kuzatilganligi sababli, nafaqat yirik, balki kichik miqyosdagi elektron tijorat subyektlari ham teng sharoitda ishlaydi. Naqd pul bilan bog'liq noqonuniy operatsiyalar qisqaradi, chunki barcha tranzaksiyalar kuzatiladi va hujjatlashtiriladi. Elektron tijorat tranzaksiyalarining soliqqa tortilishi davlatning soliq tushumlarini sezilarli darajada ko'paytiradi. Elektron tijorat funksiyasi kichik bizneslar uchun shaffof ish mexanizmini yaratib, ularni rasmiy iqtisodiyotga jalb qiladi. Banklar uchun yangi xizmatlar va yechimlarni taklif qilish imkoniyati oshadi.

Muhokama

Ushbu mavzuda olib borilgan tadqiqot natijalarida elektron tijoratni soliqqa tortishda bir nechta muhim jixatlarni ko'rib chiqish zarurligi aniqlandi, bular [5]:

1. Elektron tijoratda avtonom veb-serverlarning vujudga kelishi;
2. Ikkiyoqlama soliqqa tortilish holatini yuz berishi;
3. Ijtimoiy tarmoqlar orqali elektron tijorat amalga oshirilganda soliq solish dastagini aniqlash kabi jixatlari ko'rib chiqilgan.

Bugungi kunda ham, elektron tijoratni soliqqa tortishda dolzarb bo'lib turgan asosiy muammolarni uchta guruhga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

1. Soliq solish bazasini belgilash;
2. Soliq to'lash manzilini aniqlash;
3. Soliqqa tortish dastagini topish.

1. Soliq bazasini aniqlashdagi murakkabliklar. Raqamli tovar va xizmatlarning (masalan, elektron kitoblar, musiqa, onlayn reklama, bulutli saqlash) fizik shaklga ega emasligi ularni an'anaviy tovarlardan farqlashni murakkablashtiradi va yangi soliq yondashuvlarini talab etadi. Xalqaro soliq tizimlarining uyg'unlashmaganligi esa global soliq bazasini shakllantirishga to'sqinlik qiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlardagi norasmiy savdo, naqd to'lovlar va platformalar tomonidan ma'lumot yetkazilmasligi soliq nazoratini cheklaydi. Bundan tashqari, huquqiy bo'shliqlar ushbu savdolarni tartibga

solishni qiyinlashtiradi.

2. Soliq to'lash manzili aniqlashdagi muammo [6]. Elektron tijoratda tovarlar va xizmatlar internet orqali global miqyosda taqdim etiladi, bu esa qaysi mamlakatda soliq undirilishi kerakligini aniqlashni qiyinlashtiradi. Masalan, raqamli tovarlar (dasturiy ta'minot, musiqa, filmlar) bir mamlakatdan boshqa mamlakatga yetkaziladi, ammo an'anaviy bojxona nazorati bu yerda mavjud emas [20]. Bu holat soliq organlari uchun qaysi davlat soliq undirish huquqiga ega ekanligini aniqlashda noaniqliklarni keltirib chiqaradi. Shu bilan birga, elektron tijorat sayti bir davlatda ro'yxatdan o'tgan bo'lib, sayt serveri boshqa davlatda joylashgan bo'lsa, tovarlar uchunchi davlatda ishlab chiqarilgan bo'lsa va to'rtinchi davlatga sotilganda, qaysi davlat soliq undirish huquqiga ega bo'lishi xalqaro darajadagi kelishuvlar asosida yechilishi zarur bo'lgan masala hisoblanadi. Ayni paytda, elektron tijoratda avtonom veb-serverlarning vujudga kelishi ham ayni shunday muammoni keltirib chiqaradi.

3. Elektron tijoratdan soliq undirish dastagini aniqlash.

Elektron tijoratda faoliyatning norasmiyligi, to'lovlarning shaffof emasligi va huquqiy bo'shliqlar soliq undirishni murakkablashtiradi. O'zbekistonda onlayn xaridlarning taxminan 20 foizi xorijiy platformalarda amalga oshiriladi, bu esa transchegaraviy soliqqa tortishni yanada qiyinlashtiradi. Global platformalarning mahalliy soliq organlariga yetarli ma'lumot bermasligi va savdolarda anonimlikning yuqoriligi ham nazoratni murakkashtiruvchi omillardandir.

Elektron tijoratni soliqqa tortishdagi ushbu asosiy muammolar bir qator omillar sabab shakllanib, ular raqamli iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlari, xalqaro savdo va soliq tizimlarining murakkabligi bilan bog'liqdir. Ushbu omillar:

1. Geografik joylashuvni aniqlashning murakkabligi;
2. Soliqqa tortish tizimining nomukammalligi;
3. Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qiyinligi;
4. Texnologik muammolar;
5. Xalqaro hamkorlikning kamligi va boshqalar.

Elektron tijoratning rivojlanishi bilan bog'liq infratuzilmani yaratish katta investitsiyalarni talab qiladi. Raqobatning

3-jadval

Elektron tijoratning soliq bazasini aniqlashda qo'llaniladigan asosiy usullar

Nº	USULLAR	TAVSIFI
1.	Hududiy daromad usuli	Bu usulda soliq bazasi faqat mamlakat ichida olingan daromadlar bilan cheklanadi va mahalliy elektron tijorat platformalariga (faqat bitta mamlakatda faoliyat yuritadigan bizneslarga) tatbiq etiladi. Masalan, faqat O'zbekistonda ishlovchi internet-do'konlar soliqqa tortiladi. Ayrim davlatlarda, jumladan AQShda, hududida ishlab chiqarilgan tovar va xizmatlar soliqqa tortiladi, chet eldan olingan daromadlar esa maxsus tartiblarga bo'ysunadi. Mamlakat ichidagi daromadlar aniq kuzatilib, soliqqa tortish jarayoniga jalb etiladi.
2.	Yashash joyiga asoslangan usul	Soliq bazasi jismoniy va yuridik shaxslarning rezidentligiga asoslanadi. Xalqaro xizmat ko'rsatuvchi platformalar (masalan, freelancing saytlar yoki onlayn xizmatlar) tovar yoki xizmat yetkazib berilgan mamlakatda soliqqa tortiladi. Ko'plab davlatlarda rezidentlar global daromatlari bo'yicha soliqqa tortilsa, nerezidentlar faqat mamlakat ichida olingan daromatlari uchun soliq to'laydi. Shu bilan birga, rezidentlarning xalqaro daromatlari soliqqa tortilishi nazorat qilinadi, nerezidentlar esa mamlakat hududidagi faoliyatidan olinadigan daromadlar bo'yicha soliqqa tortiladi.
3.	Manbaga asoslangan usul	Bu usulda soliq bazasi daromad manbasiga asoslanadi va transchegaraviy savdo platformalariga (masalan, Amazon yoki Alibaba) tatbiq etiladi. Ushbu yondashuv xalqaro daromadga ega elektron tijorat bizneslariga mos kelib, daromadning qayerda ishlab topilganiga e'tibor qaratadi. Yevropa davlatlarida ichki manbalardan olingan daromad soliqqa tortiladi, chet el daromatlari esa ko'pincha ozod qilinadi yoki maxsus tartiblarga bo'ysunadi.
4.	Gibrid yondashuvlar	Ba'zi mamlakatlar soliq bazasini aniqlashda gibrid yondashuvdan foydalanib, mahalliy va global daromatlarni qamrab oluvchi tizimni qo'llaydi. O'zbekistonda jismoniy shaxslar uchun global daromad, korporatsiyalar uchun esa rezidentlikka asoslangan yondashuv tatbiq etilishi mumkin. Shu bilan birga, rezidentlar global daromad bo'yicha, nerezidentlar esa faqat mamlakat hududida olingan daromad bo'yicha soliqqa tortiladi.

5.	Maxsus qoidalar usuli	Ayrim tarmoqlarda soliq bazasini aniqlash uchun maxsus qoidalar qo'llaniladi. Xususan, raqamli xizmatlar va tovarlar (masalan, elektron kitoblar, dasturiy ta'minot, musiqiy xizmatlar) hamda yirik onlayn platformalar (masalan, raqamli reklama) orqali olingan daromad soliqqa tortilishi mumkin. Elektron tijorat sohasida ishlab chiqarish yoki sotish hajmiga asoslangan soliq hisoblash tizimi joriy etilishi mumkin.
6.	Soliq shartnomalari	Soliq shartnomalari mavjud mamlakatlar transchegaraviy operatsiyalar uchun maxsus qoidalarga ega. Ushbu yondashuv eksport-import va raqamli xizmatlar ko'rsatuvchi platformalardan soliq undirish imkonini yaratadi. Amaliyotda bu usul qo'llanilib, yirik elektron tijorat kompaniyalari (masalan, Google, Yandex) O'zbekistonga soliq to'laydi. Shuningdek, ikki tomonlama soliqqa tortilishni oldini olib, operatsiyalarning qaysi davlatda soliqqa tortilishini aniqlash orqali investorlar uchun qulay sharoit yaratiladi.

kuchayishi va narxlarni pasaytirish zarurati kompaniyalar foydasini kamaytirishi mumkin [16]. Bu holatda, mahalliy tadbirkorlik subyektlariga tashqi bozorlarda raqobatlashish imkoniyatlari cheklangan bo'ladi.

Elektron tijorat platformalarini soliqqa tortish yondashuvlari mamlakatlarning iqtisodiy sharoitlari, soliq tizimlari va raqamli iqtisodiyot darajasiga qarab farqlanadi.

AQSh [20]: 1998-yilda qabul qilingan "Elektron tijoratni soliqlardan ozod qilish to'g'risida"gi qonun elektron savdolarga soliq moratoriyini joriy etib, sohaga rag'bat berdi. Biroq shtat va mahalliy savdo soliqlari byudjet uchun muhim daromad manbai hisoblanganligi sababli, bu moratoriy mahalliy moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin edi. Moratoriy muddati tugagach, qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) joriy etilib, onlayn savdo faoliyatini huquqiy tartibga solish va soliq tushumlarini ta'minlashga xizmat qildi.

Yevropa ittifoqi [14]: QQS transchegaraviy savdoda qo'llaniladi va iste'molchilar huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi. OECD'ning BEPS (foydani kamaytirish va daromadni ko'chirishga qarshi) rejalarini raqamli iqtisodiyotdagi soliq muammolarini hal qilishga ko'maklashadi.

Xitoy [14]: QQS va boshqa soliqlar elektron tijoratda qo'llanilib, yangi soliq rejimlari soha o'sishini rag'batlantiradi. Kuchli monitoring mexanizmlari ishtirokchilarni identifikatsiyalash va soliq yig'imini oshirish imkonini beradi.

O'zbekistonda ham elektron tijoratni soliqqa tortish borasida bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda.

- elektron tijoratni soliqqa tortish "Elektron tijorat to'g'risida"gi qonun [7] va "Soliq kodeksi" orqali tartibga solinadi. Ushbu hujjatlar elektron tijorat ishtirokchilarining majburiyatlarini belgilaydi;
- elektron tijorat faoliyatini amalga oshiruvchi tadbirkorlik subyektlari davlat soliq organlarida ro'yxatdan o'tishi talab qilinadi. Bu orqali ularning faoliyati kuzatib boriladi;
- elektron tijorat platformalarida sotilayotgan tovarlar va xizmatlar uchun QQS hisoblanadi. Shu bilan birga, chet el elektron tijorat platformalari orqali amalga oshiriladigan xizmatlarga ham QQS tatbiq etiladi;

- kichik tadbirkorlik subyektlari va yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun soddalashtirilgan soliqqa tortish rejimi mavjud bo'lib, ular yagona soliq to'lovini amalga oshiradilar;

- elektron tijoratda soliq hisob-kitoblari va to'lovlari avtomatlashtirilgan tizimlar orqali amalga oshiriladi, bu esa soliqqa tortish jarayonining shaffofligini oshiradi;

- O'zbekiston hududida xizmat ko'rsatayotgan chet el elektron tijorat kompaniyalari ham soliq organlarida ro'yxatdan o'tib, tegishli soliqlarni to'lashi lozim;

- "elektron tijorat subyektlari uchun foyda solig'i stavkasi 20 foizni dan 10 foizni gacha, aylanmadan olinadigan soliq esa 4 foizni dan 3 foizni gacha pasaytirilgan" [15]

Xulosa
Har bir mamlakatning yondashuvi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, mahalliy va global soliq siyosatining muvozanatini aks ettiradi. Ayni paytda, xalqaro hamjamiyatda elektron tijoratni soliqqa tortish masalasida o'zaro kelishish uchun bir qancha muammolar mavjud, bularga:

- soliq qonunchiligi; AQShda internet savdolarida soliqdan ozod qiluvchi moratoriyalar mavjud bo'lsa, Yevropa va Xitoyda QQS va boshqa soliq turlari keng qo'llaniladi.

- nazorat mexanizmlari; Xitoy va MDH mamlakatlarida kuchli monitoring mexanizmlari mavjud bo'lsa, AQShda bu jarayon ko'proq shtat darajasida amalga oshiriladi.

- iste'molchilar huquqlari; Yevropa Ittifoqi iste'molchilar huquqlarini himoya qilishga katta e'tibor qaratadi, AQSh esa mahalliy byudjetlarni to'ldirishga ko'proq urg'u beradi.

Elektron tijoratni soliqqa tortishning bir qator usullari va strategiyalari mavjud. Ushbu usullar har bir mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlariga mos ravishda ishlab chiqilgan.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Mahmudov Lazizbek Ubaydullo o'g'li – Samarqand iqtisodiyot va servis institutining "Real iqtisodiyot" kafedrasida dotsenti, PhD / Махмудов Лазизбек Убайдулло угли — доцент кафедры «Реальная экономика» Самаркандского института

экономики и сервиса, PhD / Makhmudov Lazizbek Ubaydullo ugli – associate professor of the Department of Real economy, Samarkand Institute of Economics and services, PhD

► lazizmakhmudov90@gmail.com

■ <https://orcid.org/0000-0002-6819-6543>

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Doernberg R.L. International Taxation in a Nutshell (Nutshells). 11th ed. – Paperback. – 2008.
- [2]. Koren V.A. Nalogooblozhenie sub'ektov elektronnoy kommersii: problemiy i perspektiviy: monografiya. – Vladivostok: Izd-vo VGUES, 2011. – 192 s.
- [3]. Krivenko E.N. Tendensii nalogovogo regulirovaniya operatsiy elektronnoy kommersii v sovremennom mire // Izvestiya Irkutskoy gosudarstvennoy ekonomicheskoy akademii. – 2015. – T.25, №4. – S.672–676.
- [4]. Уразалиев К.Т. Электрон тижоратни солиққа тортишнинг жаҳон тажрибаси // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. – 2019. – № 3 (may-iyun).
- [5]. Makhmudov L. E-commerce taxation procedure: international and national standards // Результаты научных исследований в условиях пандемии (COVID-19). – 2022. – Т.1, №03. – S.60–75. – URL: <https://inlibrary.uz/index.php/scientific-research-covid-19/article/view/8069>.
- [6]. Saidova S.S. The Need To Strengthen The Regulatory Framework Of Uzbekistan For Consumer Protection In E-Commerce // The American Journal of Political Science Law and Criminology. – 2021. – 30 yanvar. – S.84–91. – URL: <https://theamericanjournals.com/index.php/tajpslc/article/view/1107/1041>.
- [7]. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. 2022 yil 29 sentabr, O'RQ–792-son. – URL: <https://www.lex.uz/docs/-6213382>.
- [8]. Soliqqa tortish va iste'molchilar nizolarini hal qilish bo'yicha Yevropa Ittifoqi platformasi. – URL: https://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/consumers-dispute-resolution/index_en.htm.
- [9]. International Trade Centre (ITC) rasmiy sayti. – URL: <https://www.intracen.org/>.
- [10]. O'zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish qo'mitasi rasmiy sayti. – URL: <https://raqobat.gov.uz/oz/news/view/696>.
- [11]. Elektron tijorat bo'yicha tahlil // Gazeta.uz. – 2023 yil 12 dekabr. – URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2023/12/12/e-commerce/>.
- [12]. Prezident.uz – Rasmiy hujjatlar va e'lonlar portali. – URL: <https://president.uz/oz/lists/view/5875>.
- [13]. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. – Namangan: NamDU, 2024. – URL: https://namdu.uz/media/Books/pdf/2024/07/27/NamDU-ARM-11810-Soliqlar_va_soliqqa_tortish.pdf.
- [14]. O'zbekiston Respublikasida elektron tijoratni soliqqa tortishning yangi bosqichlari // CyberLeninka. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekistonda-elektron-tijoratni-soliqqa-tortishning-yangi-bosqichlari>.
- [15]. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. <https://lex.uz/docs/-4674902>
- [16]. Elektron tijorat rivojlanishidagi muammoli faktorlar // CyberLeninka. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/elektron-tijorat-rivojlanishidagi-muammoli-faktorlar>
- [17]. Elektron tijorat solig'i bo'yicha maqola // E-ITT ilmiy jurnali. – URL: <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/download/95/89/173>.
- [18]. Wikipedia. Soliq – URL: <https://uz.wikipedia.org/wiki/Soliq>.
- [19]. Wikipedia. Soliq stavkasi – URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Soliq_stavkasi.
- [20]. Elektron tijorat va soliqqa tortish haqida maqolalar // World of Science (WOS), ScienceBox, AJED jurnallari. – URL: <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/download/2411/2289>
<https://www.sciencebox.uz/index.php/ajed/article/download/6578/6066>
<https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/download/2411/2289>

Problems of accounting for value added tax in the republic of Uzbekistan

Djalilov Rakhmonkul Hamidovich, Alimova Komila

Проблемы учета налога на добавленную стоимость в республике Узбекистан

Джалилов Рахмонкул Хамидович, Алимова Комила

O'zbekiston respublikasida qo'shilgan qiymat solig'ini hisobga olish muammolari

Djalilov Rahmonkul Hamidovich, Alimova Komila

Received: June 9, 2025 Revised: June 11, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotation:** This scientific article presents value added tax, its place in the tax system of our republic and foreign countries, and the stages of its development. It is based on the need to adopt a single value-added tax rate.
- **Keywords:** tax, cost, indirect taxes, value added tax, consumer, invoice, accounting period.
- **Аннотация:** В данной научной статье представлен налог на добавленную стоимость, его место в налоговой системе нашей республики и зарубежных стран, этапы его развития. Он основан на необходимости принятия единой ставки налога на добавленную стоимость.
- **Ключевые слова:** налог, стоимость, косвенные налоги, налог на добавленную стоимость, потребитель, счет-фактура, отчетный период.
- **Аннотация:** Ushbu ilmiy maqolada qo'shilgan qiymat solig'i, uning respublikamiz va xorijiy mamlakatlar soliq tizimidagi o'rni, uning rivojlanish bosqichlari keltirilgan. Bu qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha yagona stavkani qabul qilish zarurligiga asoslanadi.
- **Kalit so'zlar:** soliq, qiymat, bilvosita soliqlar, qo'shilgan qiymat solig'i, iste'molchi, hisob-faktura, hisobot davri.

INTRODUCTION

As President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev noted in his Message to the Oliy Majlis and the people of Uzbekistan dated December 20, 2022, we will continue to work to reduce the tax burden on businesses without reducing budget expenditures, our obligations to the population

and entrepreneurs. In particular, due to the reduction of the value-added tax rate from 15 to 12 percent from January 1, entrepreneurs will have at least 14 trillion soums per year at their disposal. But tax cuts alone are not enough to improve the business environment [1].

In many countries, the value added tax covers the revenue side of government tax revenues in the amount of 12 to 30

percent, that is, on average 5-10 percent of the gross national product.

Value added tax was first introduced in Uzbekistan in 1991 in accordance with the Law of the Republic of Uzbekistan "On Taxes on Enterprises, Associations and Organizations"[2]. To date, a number of significant changes have been made to this tax. In particular, the concept of the place of sale of goods (works, services) was introduced, the transition was made from the cash method of determining the amount of value-added tax paid to suppliers of goods (works, services) to the method of its accounting, the concepts of object, base, etc. were improved.

■ LITERATURE REVIEW

An analysis of scientific papers devoted to the research problem has shown that this topic has been studied by foreign scientists and others. In particular, from foreign economic scientists who conducted scientific research on the economic essence of value added tax and its impact on the prices of goods (services), A.Smith, J.M.Keynes, Dj.S.Mil, by I.Karaev[3].

From the scientists of our country, Sh.Tashmatov, T.Malikov, Z.Kurbanov, F.Sharipov, and M.Kamilov conducted scientific research to study the issues of improving value-added tax, the mechanism of its action in the republic, its impact on foreign trade, factors affecting the tax burden, and the effective organization of tax administration [4, 5, 6].

Today, the prices of goods (services) are affected by the presence of interruptions in the value-added tax chain in the production and service sectors of the republic, the abundance of benefits, price regulation for goods of national importance, and the availability of various tax regimes.

■ RESEARCH METHODOLOGY

The research used methods of economic analysis, logic and grouping. The article analyzes the reforms and tax incentives implemented in 2017-2024 in connection with the creation of a value-added tax chain in the republic, the impact of value-added tax on socially significant goods (services) regulated by the state.

■ ANALYSIS AND RESULTS

Value added tax is an indirect multi-stage tax levied on each cycle, from production and distribution to consumer and sales. Its object is value added, that is, the value added to the cost of raw materials, materials, or products purchased by a

product manufacturer or service provider to perform a new item or service. This tax limits all elements of the product's price and encourages the manufacturer to reduce production costs.

Value added tax is a type of indirect taxes paid by transferring to the budget part of the cost of goods, works, and services created at each stage of the production of goods, works, and services.

In international practice, 170 countries have introduced a value-added tax, which averages 20.2% of total tax revenues. This shows that in many countries the contribution of indirect taxes, in particular value added tax (VAT), is significant. In the process of calculating the value added tax, the government receives information on the turnover rates of industrial and trade investments, which facilitates their macroeconomic regulation. In addition, the state will be able to receive income before selling the goods to the public - the only and last payer of this type of tax. World practice assumes an almost identical system for calculating value added tax. The payer pays the difference from the buyer between the amount of tax for goods sold, work performed, and services rendered and the amount of tax paid by the supplier for material resources, fuel, and work, the cost of which is included in production and turnover expenses. If the tax payable turns out to be negative, that is, this tax increases, the balance will be credited to future payments or reimbursed from amounts other than the budget, as is customary in developed countries. The value-added tax system allows taxes to be collected piecemeal, since all sales of the company are taxed, but taxes paid on interim purchases are then reimbursed from the total amount. This method, known as a "tax credit," allows the tax system to self-regulate, which improves the way taxes are collected.

The main advantage of value added tax is that it is possible to calculate the amount of tax paid at each stage of production. This allows, for example, to avoid violations in the calculation of tax deductions for exports and the provision of export subsidies. In addition, the application of such a multi-stage tax reduces the amount of tax on the production of products within the framework of a single company structure or business combination and, thus, stimulates the vertical integration of firms.

Since January 1, 2019, the transition to the payment of value-added tax has been established for business entities whose annual turnover (gross revenue) exceeded 1 billion soums by the end of the previous year or reached this limit during the current year [7].

Since 1998, the shipment of products (works, services) is considered to be a sold commodity. As a result of the extremely low level of incomes of enterprises and the population during the transition to the current market relations, the

state is forced to raise more crooked taxes. But the fact that the government raises its expenses to a higher level to cover them can have negative consequences. It must have a certain economic justification, a limit that ensures the normal financial condition of enterprises and the material standard of living of the population.

The calculated amount is determined individually and/or proportionally at the option of the value added tax payer.

The chosen method for determining the amount of value added tax to be accounted for cannot be changed during a calendar year.

The amount of value added tax taken into account when applying the proportional method is determined based on the share of taxable turnover in the total turnover. When applying the separate value-added tax method, the payer

keeps separate records of expenses for goods received for use for taxable and non-tax purposes, as well as amounts of value-added tax. At the same time, the distribution of costs by total expenses, which cannot be accounted for separately, is carried out proportionally.

Value added tax has given way to it in the formation of the revenue side of the budget, its impact on the economy of the republic and enterprises, and the determination of price proportions. Value added tax has become one of the main sources of the state budget of Uzbekistan since its introduction to the present. During previous periods, the value-added tax rate was reduced from 30 percent in 1992 to 18 percent by 1997, and since 1998 it has been set at 20 percent, with the rate remaining until October 1, 2019. Starting from October 1, 2019 [8], the rate was reduced to 15 percent, and starting

The continent	Average VAT interest rate	High interest rate	Low interest rate
Europe	19,98	27	3
America	16,33	23	10
Asia	10,47	15	5
Africa	11,75	15	6
Australia	10	10	10

Table 1

The state of value added tax rates in the countries of the world

from January 2023 [9] - to 12 percent. Currently, the "zero" rate is also applied in practice.

From the data in the table above, it can be seen that the highest value-added tax rate is set in the countries of the European continent-Hungary (27%), Denmark, Norway, Sweden (25%), and the lowest rate is on the island of Jersey (3%).

Of the Central Asian countries, value-added tax is in the Republic of Tajikistan and Turkmenistan It is charged at a rate of 15%, in other neighboring countries-12%.

Reducing tax rates and mandatory payments in general, and improving collection mechanisms have a positive effect on reducing the existing tax burden and timely receipt of payments to the budget. Today, in the process of taxation of small enterprises and microenterprises paying a single tax, it is noted that there are some problems in the application, calculation and collection of value-added tax, small enterprises operating in this area may voluntarily switch to paying VAT.

To transfer to VAT payment, legal entities submit a written notification to the state tax service body at the place of tax registration no later than one month before the beginning of

the reporting period (quarter), and newly formed legal entities – before the start of their activities.

An analysis of the tax policy in recent years indicates a significant increase in the share of indirect taxes in the structure of state budget revenues, as well as a decrease in taxation of direct taxes.

As can be seen from the table, the share of value added tax in the total tax curve tends to increase. In particular, in 2017, the overall curve was 56.20% in the share of tax revenues, in 2018-67.53%, in 2019-72.82%, in 2020-67.15%, in 2021-68.29%, or 1.14 points more than in the previous 2020, and in 2023-69.47 percent, or you can see an increase of 2.32 points compared to the previous year in 2020. The share of value added tax in total revenue (excluding targeted savings), on the contrary, has been steadily decreasing in recent years. In 2018, it was 35.24 percent, in 2019 - 30.14 percent, in 2020 -23.45 percent, and in 2023 -24.98 percent.

Indirect tax revenues will amount to 89.8 trillion soums and will grow by 6.5 trillion soums, or 7.8%, compared to last year's revenues. This year, the share of these taxes in total income will amount to 33.1 percent (36 percent in 2023).

VAT receipts will increase by 2.8 trillion soums compared to last year and amount to 60.7 trillion soums. Sums from

taxpayers are collected by the tax committee in the amount of 40.4 trillion soums (+19 percent by 2023), the customs

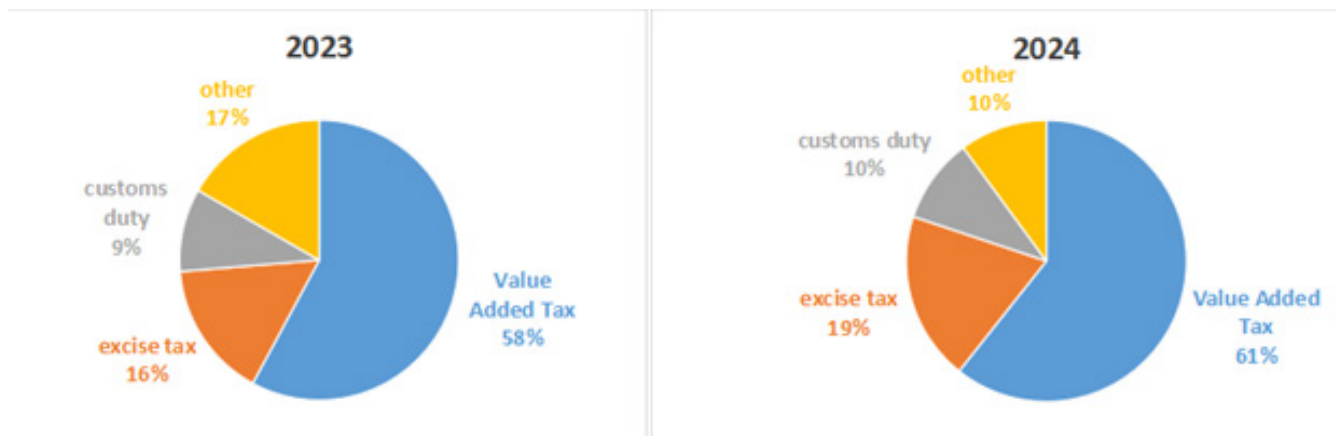

Figure 1
Indirect taxes, trillion soums

committee 49.9 trillion soums (+ 9.5 percent), and refunds in the amount of 29.6 trillion soums (+ 36.8 percent) are calculated for taxpayers. In particular, the tax committee collected 40.4 trillion soums (+19 percent by 2023).

In the current year, the amount of VAT taken into account (to zachyot) by business entities and returned (reimbursed) from the budget in the appropriate order is expected to be 29.6 trillion soums (in 2023-21.6 trillion soums), of which 6.2

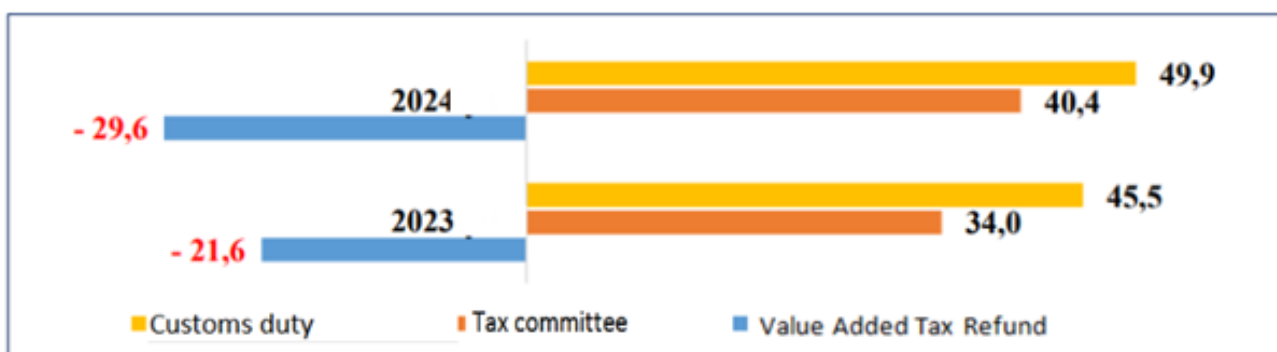

Figure 2.
VAT receipts, trillion soums

trillion soums will be returned by settlement with VAT payments in customs. It was analyzed that the following factors influenced the growth of value-added tax receipts: a) according to the Tax Committee, as of July 1, 2024, the number of VAT payers amounted to 222.7 thousand entities, an increase of 46.8 thousand. Compared to the corresponding period last year; b) benefits canceled in 2024 (for example, medicines, medical services), for which an additional 2.1 trillion soums will be collected.

Indirect tax revenues are projected at 104.7 trillion soums, or 14.9 trillion soums (16.5%) more than expected in 2024. Even in 2025, indirect taxes make up the bulk of state budget revenues, accounting for 33.9% of the total revenue forecast (they are expected to amount to 33.1% in 2024).

VAT receipts are projected to amount to 71.8 trillion soums, or 11.1 trillion soums (18.3%) more than expected in 2024.

The sums received by the tax committee amounted to 47.6 trillion soums, and the customs committee - 57.9 trillion soums. Sums, taking into account the cancellation of benefits when calculating the tax forecast for this tax, amounted to 96 billion soums, 477 billion soums due to changes in definitions of energy resources, and 2.7 trillion soums as a result of measures to improve Tax and customs administration. At the same time, taxpayers are expected to receive a refund of 33.8 trillion soums of VAT (32% of the total amount of VAT).

CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

The mechanism for paying value added tax has been brought into line with international standards for internal and especially external taxation, depending on the destination. The

adoption of a single value-added tax rate has greatly simplified the billing and settlement processes. In addition, the introduction of the invoice system has given automatic control over tax accounting and accrual. However, the main problem remains unresolved - the problem of exemption from paying value-added tax. At the same time, one of the basic principles of taxation is violated-the principle of fairness, since the tax burden on taxpayers who buy products from those who do not pay this tax increases. Thus, in the issue of unification and simplification of the value added tax, the main focus will be the abolition of all benefits and exceptions from it in the future. This tax is very beneficial and "cheap" for the state. Because enterprises and organizations, regardless of whether they make a profit or not, go to the budget as the goods are sold, that is, they ensure the continuity of budget revenues.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Djalilov Rahmonkul Hamidovich, Qarshi davlat texnika universiteti "Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrasi dotsenti/ Джалилов Рахмонкул Хамидович, доцент кафедры «Бухгалтерский учет и аудит» Каршинского государственного технического университета/ Djalilov Rakhmonkul Hamidovich, Associate Professor of Accounting and Auditing Department at Karshi State Technical University**
 ► djalilovrahmonqul@gmail.com
 ■ <https://orcid.org/0009-0002-1029-1027>
2. **Alimova Komila, Qarshi davlat texnika universiteti talabasi/Алимова Комила студентка, Каршинского государственного технического университета/ Alimova Komila student at Karshi State Technical**

University

- alimovakomila01@gmail.com
- <https://orcid.org/0009-0008-4518-4778>

Used literature:

- [1]. Message of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis and the people of Uzbekistan dated December 20, 2022.
- [2]. Smith A. A study on the nature and causes of the wealth of nations// Moscow. EKSMO. 2009. 186 p.
- [3]. Toshmatov Sh.A., Komilov M.M. Value Added Tax. Tashkent: Iqtisodiyot va xuquq dunyosi, 2004.
- [4]. Malikov T.S. Is it necessary to sharply reduce the weight of the tax burden?- Tashkent: named after Alisher Navoi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2006.
- [5]. Sharipov F. The role and importance of foreign trade in ensuring sustainable economic growth in Uzbekistan. Monograph. - Tashkent: Fan va texnologiyalar, 2018.
- [6]. Decree (2018) Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On the concept of improving the tax policy of the Republic of Uzbekistan" (PF-5468 dated 06/29/2018).
- [7]. Decree (2019) Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to further improve the tax policy of the Republic of Uzbekistan" (PF-5837 dated 09/26/2019).
- [8]. The Law of the Republic of Uzbekistan, dated 12/30/2022, No. LRU-813 "On the State Budget of the Republic of Uzbekistan for 2023".
- [9]. Djalilov R.H. The regulatory framework for the organization of desk control in the Republic of Uzbekistan and its significance. Economics and society. №103. 2022.

Ona tili ta'limini tashkil etish jarayonining retrospektiv tahlili

Uzoqova Maftuna Abdirazzoqovna

Ретроспективный анализ процесса организации образования на родном языке

Узакова Мафтуна Абдираззаковна

Retrospective analysis of the process of organizing education in the native language

Uzokova Maftuna Abdirazzokovna

Received: June 12, 2025 Revised: June 14, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** Mazkur maqolada ona tili ta'limini tashkil etish jarayonining retrospektiv tahlili amalga oshirilgan. Ona tilini o'qitish jarayoni uzoq tarixga ega bo'lib, u turli davrlarda ijtimoiy, madaniy va ilmiy omillarga bog'liq holda rivojlangan. Tadqiqotda ona tili ta'limining tarixiy bosqichlari, metodik yondashuvlarning evolyutsiyasi hamda ta'lim mazmunining shakllanishiga ta'sir etgan omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, turli davrlarda ona tilini o'qitishdagi yutuqlar va muammolar ko'rib chiqilib, zamonaviy yondashuvlar bilan solishtiriladi. Tadqiqot natijalari ona tili ta'limi sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.
- **Kalit so'zlar :** tarixiy tajriba, zamonaviy ta'lim islohotlari, milliy madaniyat, ta'lim sifati , yozuv va til ta'limi va innovation metodlar.
- **Аннотация:** В данной статье проведен ретроспективный анализ процесса организации обучения родному языку. Процесс обучения родному языку имеет долгую историю и развивался в разные периоды в зависимости от социальных, культурных и научных факторов. В исследовании анализируются исторические этапы образования на родном языке, эволюция методических подходов, а также факторы, влияющие на формирование содержания образования. Также рассматриваются достижения и проблемы преподавания родного языка в разные периоды и сравниваются с современными подходами. Результаты исследования важны при разработке научно-методических рекомендаций, направленных на повышение качества родного языка образования.
- **Ключевые слова:** исторический опыт, современные образовательные реформы, национальная культура, качество образования, письменное и языковое образование, инновационные методы
- **Abstract:** This article provides a retrospective analysis of the process of organizing native language education. The process of teaching native language has a long history, and it has developed in different periods depending on social, cultural and scientific factors. The study analyzes the historical stages of native language education, the evolution of

methodological approaches, and the factors that influenced the formation of educational content. Also, the achievements and problems of native language education in different periods are considered and compared with modern approaches. The results of the study are important in developing scientific and methodological recommendations aimed at improving the quality of native language education.

- **Keywords:** Historical experience, modern educational reforms, national culture, quality of education, writing and language education and innovation methods.

KIRISH

Ona tili ta'limi jamiyatning madaniy va ilmiy rivojlanishining muhim omillaridan biri bo'lib, uning o'qitilishi va rivojlanishi har bir davrda turli xil jarayonlarga bog'liq bo'lib kelgan.

Retrospektiv tahlil – bu muayyan jarayon, hodisa yoki tizimning o'tgan davrlarini o'rganish, tahlil qilish va baholash usuli bo'lib, u tarixiy tajribadan saboq olish va kelajak strategiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Misol uchun, ona tili ta'limini retrospektiv tahlil qilish deganda, turli davrlarda ona tilini o'qitish usullarini o'rganish, ta'lim metodikasidagi o'zgarishlarni tahlil qilish va hozirgi ta'lim jarayoniga foydali tajribalarni joriy etish tushuniladi. Bu yondashuv ta'lim sifatini oshirishga va innovatsion usullarni ishlab chiqishga yordam beradi. Ona tili ta'limi turli davrlarda o'ziga xos yondashuvlar asosida shakllanib kelgan. Ushbu jarayonni retrospektiv tahlil qilish orqali ta'lim metodikalarining evolyutsiyasini tushunish va bugungi kun uchun samarali usullarni aniqlash mumkin[1].

Ona tili ta'limini tashkil etish jarayonining retrospektiv tahlili tarixiy tajriba, zamonaviy ta'lim islohotlari, milliy madaniyat, ta'lim sifati va innovatsion metodlar nuqtayi nazaridan dolzarb hisoblanadi. Ushbu tahlil natijalari hozirgi ta'lim jarayonini takomillashtirish va istiqboldagi strategiyalarni shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ona tili ta'limi jamiyat va shaxs rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. U nafaqat aloqa vositasi, balki milliy o'zlik, madaniy meros va ilmiy tafakkurning asosi hisoblanadi. Ona tili ta'limining asosiy ahamiyati inson tafakkurini shakllantiradi, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. O'z fikrlarini aniq va ravon ifodalash imkonini beradi. Jamiyat bilan muloqot qilish, madaniy hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga har bir xalqning ona tili uning madaniy merosini saqlash va rivojlantirishning asosiy omili hisoblanadi[2]. Milliy urf-odat, qadriyat va tarixiy tajribalarni avloddan-avlodga yetkazish imkonini beradi. Ilmiy va ta'limiy jihatdan ham ahamiyatli tarafi ilmiy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi, barcha fanlarni o'rganish va tushunish uchun mustahkam poydevor yaratadi, lingvistik qobiliyatlarni rivojlantirish orqali boshqa tillarni o'rganishga ko'maklashadi. Raqamli texnologiyalar va xalqaro axborot maydonida ham ona tilining barqarorligini ta'minlash zarurati ortib bormoqda. Ona tilida zamonaviy ilm-fan va texnologiya bilan bog'liq materiallar yaratish muhim vazifa

hisoblanadi.

Ona tili ta'limi o'zining uzoq tarixiy yo'liga ega bo'lib, turli davrlarda turli yondashuvlar asosida rivojlanib kelgan. Ona tili ta'limi insoniyat tarixining turli bosqichlarida o'ziga xos shakllarga ega bo'lib, madaniy, ijtimoiy va siyosiy omillar ta'sirida rivojlanib kelgan. Qadimdan boshlab, til nafaqat muloqot vositasi, balki bilim va madaniyatni avloddan-avlodga yetkazish vositasi sifatida xizmat qilgan. Taraqqiyot bosqichlarini quyidagicha o'rganib chiqamiz:

Qadimgi va o'rta asrlar davri. Qadimgi sivilizatsiyalarda (Misr, Yunon, Rim, Hindiston, Xitoy) yozuv va til ta'limi rivojlangan bo'lib, bilimlar asosan diniy, huquqiy va falsafiy asarlar orqali o'rgatilgan. Markaziy Osiyo hududida esa: Qadimgi turkiy bitiklar (Orxon-Yenisey yozuvlari) va qadimgi forsiy va sog'diy yozuvlar mavjud bo'lgan. Ona tili darsliklari bo'lmasa ham, og'zaki adabiyot (ertaklar, qo'shiqlar, afsonalar) orqali til madaniyati shakllangan. Sharq mutafakkirlari (Al-Farg'oniy, Al-Beruniy, Al-Xorazmiy, Ibn Sino) ilm-fan va tafakkurning rivojida tilning muhimligini ta'kidlaganlar. Xiva, Buxoro, Samarqand kabi ilm markazlarida arab, fors va turkiy tillarida ilmiy asarlar yozilgan[3].

Jadidchilik harakati va yangi usul maktablari (XIX asr oxiri – XX asr boshi). Jadidchilik harakati (Abdulla Avloniy, Ismoil G'aspirlilar, Mahmudxo'ja Behbudiy va boshqalar) ona tilida ta'limni rivojlantirishga katta hissa qo'shgan. Darsliklar va grammatik qo'llanmalar ishlab chiqilib, til ta'limida yangi metodikalar joriy etilgan. Jadidlar ona tilini nafaqat muloqot vositasi, balki milliy o'zlikni shakllantirishning asosiy omili deb bilganlar.

Milliy uyg'onish davrida o'zbek tilining ta'limdagi o'rni oshdi. Abdulla Avloniy – "Birinch muallim" va "Ikkinchi muallim" darsliklarini yaratgan. Fitrat – o'zbek tilshunosligi va til nazariyasi bo'yicha muhim asarlar yozgan.

Sovet davrida ona tili ta'limi (XX asr). Sovet davrida (1917–1991) ona tili ta'limi markazlashgan davlat siyosati ta'sirida shakllangan va turli bosqichlarda sezilarli o'zgarishlarga uchragan. Til siyosati va ta'lim dasturlari mafkuraviy yo'nalishda olib borilib, ona tilining o'rni turli davrlarda kuchayib yoki pasayib borgan edi. Ona tili darsliklari va o'qitish metodikasi rasmiy mafkuraga moslashtirilgan.

Mustaqillik davrida ona tili ta'limi (1991-yildan hozirgi kungacha). 1989-yilda O'zbek tili davlat tili deb e'lon qilindi. 1991-yildan boshlab, ona tili ta'lim tili sifatida rasmiylashtirildi va mustahkamlandi. Rus tilining majburiy o'qitilishi

bekor qilindi, lekin chet tillari bilan teng ravishda o'rganilishi yo'lga qo'yildi. O'zbek tili davlat tili sifatida e'tirof etildi. Ona tili ta'limida kompetensiyaviy yondashuv, zamonaviy metodlar, raqamli texnologiyalar va interaktiv o'qitish usullari joriy etila boshlandi. Til o'qitish bo'yicha yangi darsliklar, ta'lim dasturlari va pedagogik texnologiyalar ishlab chiqildi. O'zbek tilshunosligi va adabiyotiga bag'ishlangan yangi darsliklar ishlab chiqildi. Ona tilini o'qitish metodikasi yangilanib, kommunikativ va interfaol yondashuvlar joriy qilindi[4]. Chet tillar bilan birga o'zbek tilida ham ilmiy va akademik materiallar yaratish muhim vazifa sifatida belgilandi.

Zamonaviy ona tili ta'limining istiqbollari. Ona tilida ilmiy va akademik kontent yaratish va uni xalqaro miqyosga olib chiqish. Raqamli texnologiyalarni (onlayn ta'lim, sun'iy intellekt, multimediy vositalari) ona tili ta'limiga tatbiq etish. Interfaol va kreativ yondashuvlarni keng joriy qilish.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ona tili ta'limi inson tafakkuri, madaniy meros, ilm-fan va ta'limning asosiy ustunlaridan biri hisoblanadi. Uning tarixiy taraqqiyotini o'rganish va zamonaviy rivojlanish yo'nalishlarini tahlil qilish orqali ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etib takomillashtirish mumkin. Ona tili ta'limining tarixiy ildizlari juda chuqur bo'lib, u qadimdan boshlab rivojlanib kelgan. O'rta asrlarda ilmiy meros til rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan bo'lsa, XX asr boshlarida jadidlar harakati til ta'limini isloh qilishga va rivojlantirishga xizmat qildi. Ushbu tarixiy bosqichlar bugungi zamonaviy ona tili ta'limining mustahkam poydevorini yaratgan Sovet davrida ona tili ta'limi mafkuraviy va siyosiy cheklovlar ostida rivojlangan bo'lsa-da, mustaqillikdan keyin uning rivojlanishi uchun

yangi imkoniyatlar yaratildi. Bugungi kunda ona tili ta'limi zamonaviy yondashuvlar asosida shakllanmoqda va uning xalqaro miqyosda nufuzini oshirishga qaratilgan tadbirlar olib borilmoqda.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Uzoqova Maftuna Abdirazzoqovna Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi / Узакова Мафтуна Абдираззаковна Старший преподаватель кафедры дошкольного, начального и специального образования Кашкадарьинского областного центра педагогического мастерства / Uzakova Maftuna Abdirazzakovna Senior Lecturer, Department of Pre-school, Primary and Special Education, Kashkadarya Regional Center for Pedagogical Excellence

► uzoqovamaftuna817@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0004-0846-0148>

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. A.Yo'ldoshev, "O'zbek tili o'qitish metodikasi" Nashr yili: 2012. Ushbu qo'llanmada o'zbek tilini o'qitishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan.
- [2]. A. Tursunov, "Raqamli texnologiyalar orqali ona tili ta'limini modellashtirish va tashkil etish mexanizmlari" Nashr yili: 2022.
- [3]. G. Kambarova, "Yangi avlod ona tili va adabiyot darsliklari bilan ishlashning samarali usullari va yo'llari" Nashr yili: 2023.
- [4]. R. Niyozmetova, "Ona tili va adabiyot ta'limini takomillashtirish ilmiy-tadqiqot markazi" Nashr yili: 2021.

Sog'liqni saqlashda rentgenologik tekshiruvlarning iqtisodiy tahlili: davlat xarajatlari va bemor yuki o'rtasidagi muvozanat

Xamidov Obid Abdurahmonovich, Umarov Farrux Umarovich

Экономический анализ рентгенологических исследований в здравоохранении: балансировка государственных расходов и нагрузки на пациентов

Хамидов Обид Абдурахманович, Умаров Фаррух Умарович

Economic analysis of radiological examinations in healthcare: balancing government expenditures and patient burden

Khamidov Obid Abdurakhmanovich, Umarov Farrukh Umarovich

Received: June 05, 2025 Revised: June 07, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Abstract:** Radiological examinations are one of the most crucial stages in the process of detecting, monitoring, and treating diseases in the healthcare system. This article explores various types of radiological diagnostics, their cost-effectiveness, and the balance between state budget expenditures and patient costs. Existing practices in Uzbekistan's healthcare system are compared with international experience and analyzed using cost-benefit analysis (CBA) and health technology assessment (HTA) methods. The economic efficiency of X-ray techniques is evaluated based on statistics, charts, and tables.
- **Keywords:** X-ray diagnostics, health economics, CBA, HTA, cost-benefit, patient burden, state healthcare system, digital X-ray, MRI, CT
- **Аннотация:** Рентгенологические исследования являются одним из важнейших этапов процесса выявления, мониторинга и лечения заболеваний в системе здравоохранения. В данной статье рассматриваются различные виды рентгенологической диагностики, их экономическая эффективность, баланс между расходами государственного бюджета и затратами пациентов. Существующие практики в системе здравоохранения

Ўзбекистана сопоставляются с международным опытом и анализируются на основе методов анализа затрат и выгод (CBA) и оценки медицинских технологий (HTA). Экономическая эффективность рентгеновских методов оценивается на основе статистики, диаграмм и таблиц.

- **Ключевые слова:** Рентгенодиагностика, экономика здравоохранения, CBA, HTA, затраты-выгода, нагрузка на пациента, государственная система здравоохранения, цифровой рентген, МРТ, КТ
- **Annotatsiya:** Rentgenologik tekshiruvlar sog'liqni saqlash tizimida kasalliklarni aniqlash, monitoring qilish va davolash jarayonining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada rentgenologik diagnostikaning turli turlari, ularning iqtisodiy samaradorligi, davlat budjeti va bemorlar zimmasiga tushadigan xarajatlar o'rtasidagi muvozanat yoritiladi. O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimida mavjud amaliyotlar xalqaro tajribalar bilan solishtiriladi, cost-benefit analysis (CBA) va health technology assessment (HTA) usullari asosida tahlil qilinadi. Statistika, diagramma va jadval asosida rentgen usullarining iqtisodiy samaradorligi baholanadi.
- **Kalit so'zlar:** Rentgenodiagnostika, sog'liqni saqlash iqtisodiyoti, CBA, HTA, xarajat-foyda, bemor yuki, davlat tibbiyot tizimi, raqamli rentgen, MRT, KT

KIRISH

Sog'liqni saqlash tizimining iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda tibbiy xizmatlarning xarajat va samaradorlik mezonlarini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Diagnostik vositalar, jumladan, rentgenologik tekshiruvlar, bu jarayonda katta o'rin tutadi. Biroq, turli texnologiyalarni tanlashda nafaqat ularning klinik foydasi, balki iqtisodiy jihatlari ham hisobga olinishi kerak. Ushbu maqolada O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimidagi mavjud holatlar va xalqaro tajribalar asosida rentgen tekshiruvlarining iqtisodiy bahosi yoritiladi.

ASOSIY QISM

1.RENTGENOLOGIK TEKSHIRUVLARNING TURLARI VA KLINIK AHAMIYATI: Rentgenologik tekshiruvlar shifokorlar uchun ichki organlar holatini vizual tahlil qilishda asosiy vosita hisoblanadi. Bunday tekshiruvlarning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

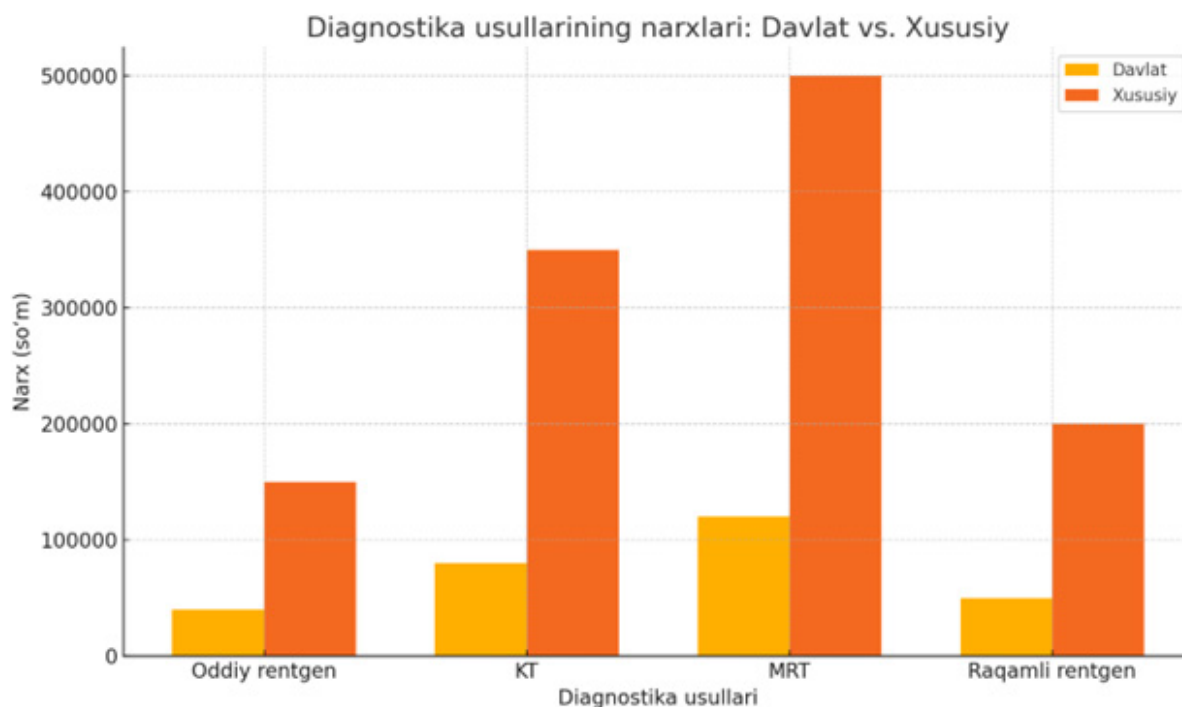
- Oddiy rentgenografiya: arzon, tezkor, ammo ayrim hollarda past aniqlikda bo'ladi.
  - Kompyuter tomografiyasi (KT): suyaklar, bosh miya va ko'krak qafasining aniq tasvirini beradi.
  - Magnit-rezonans tomografiya (MRT): to'qimalar va yumshoq a'zolari chuqur baholash imkonini beradi, lekin yuqori xarajatli.
  - Raqamli rentgenografiya: yuqori sifatli tasvir, tezlik, kam nurlanish, uzoq muddatli arxivlash imkoniyati [1].
- 2.DAVLAT SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMIDA RENTGEN XARAJATLARI:** 2022–2024 yillarda Sog'liqni saqlash vazirligi hisobotlariga ko'ra, davlat tomonidan tibbiy diagnostika xizmatlariga ajratilgan mablag'larning 28,7 foizi rentgenologik tekshiruvlarga to'g'ri kelgan. Asosiy xarajat turlari:
- Tibbiy texnikani xarid qilish va amortizatsiya

- Uskunalarning texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari
- Sarflanuvchi materiallar (plenka, kontrast moddalar)
- Elektr energiyasi
- Kadrlar va malaka oshirish xarajatlari Davlat shifoxonalarida bir dona oddiy rentgen tekshiruvi uchun o'rtacha xarajat 35 000–50 000 so'mni tashkil etadi. Shu bilan birga, diagnostika sifatini saqlagan holda xarajatlarni kamaytirish dolzarb masalalardan biridir.

3.XUSUSIY SEKTOR VA BEMOR YUKI: Xususiy klinikalarda rentgen xizmatlari ancha yuqori narxlarda taklif etiladi. Oddiy rentgen – 150 000 so'mdan boshlab, MRT esa 500 000 so'mga yetadi. Ko'plab bemorlar, ayniqsa pensiya yoshidagilar yoki kam ta'minlangan qatlamlar bunday xizmatlardan foydalanishda moliyaviy qiyinchiliklarga duch keladi. Quyidagi diagrammada turli tekshiruvlar narxlarining davlat va xususiy sektor bo'yicha solishtirma tahlili keltirilgan:

4.IQTISODIY SAMARADORLIK: CBA, HTA VA ICER TAHLILLARI Cost-Benefit Analysis (CBA) asosida quyidagilar aniqlanmoqda:

- Oddiy rentgen: xarajati past, samaradorligi o'rtacha, dastlabki tekshiruvlar uchun maqbul.
  - KT: aniq tasvirlar, ayniqsa bosh miya, o'pka va suyak uchun yuqori iqtisodiy samaradorlik.
  - MRT: maxsus holatlarda qo'llash tavsiya qilinadi, ammo umumiy amaliyotda iqtisodiy samaradorligi pastroq.
  - Raqamli rentgen: o'rtacha xarajat, yuqori diagnostik sifat, uzoq muddatli arxivlash imkoni [3].
- HTA metodikasi asosida:
- Klinik foyda + iqtisodiy samaradorlik + ijtimoiy ta'sir = texnologiyaning tanlovi Quyidagi grafikda usullar bo'yicha ICER (incremental cost-effectiveness ratio) tahlili keltirilgan:

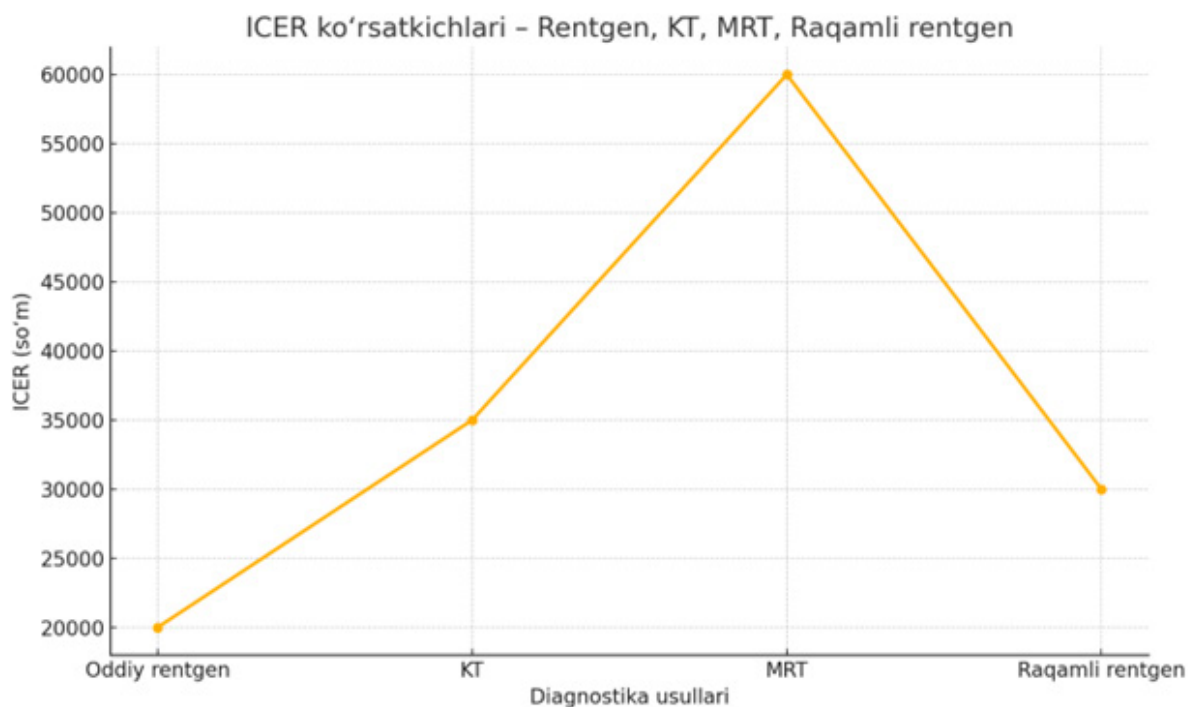
1-rasm. Diagnostika usullari

5.O'ZBEKISTON VA JAHON TAJRIBASI

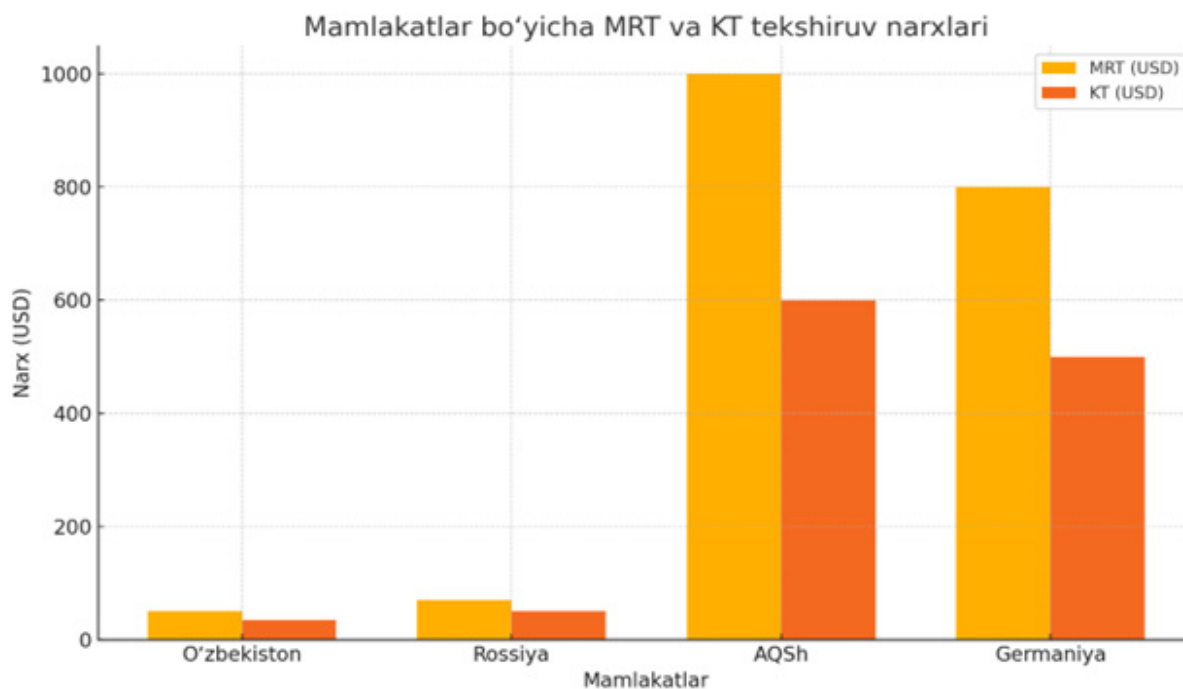
- AQSh: Medicare dasturi orqali yillik diagnostika xizmatlari uchun budjetdan 120 mlrd dollar ajratiladi. MRT va KT subsidiyalanadi.
- Germaniya: tibbiy sug'urta orqali xarajatlar to'liq qoplanadi, CBA tahlili majburiy.
- Rossiya: bepul davlat tekshiruvlari, lekin MRT

uchun kutish va texnik muammo mavjud.

- O'zbekiston: yuqori sifati bilan ajralib turadigan xizmatlar ko'proq xususiy sektor hissasiga to'g'ri keladi. HTA va CBA komponentlari to'liq joriy etilmagan [4]. Quydagi jadvalda turli mamlakatlarda MRT va KT xarajatlari solishtirilgan:

2-rasm. moliyaviy manbalardan foydalanish holatini baholash taktikalari va strategiyalari

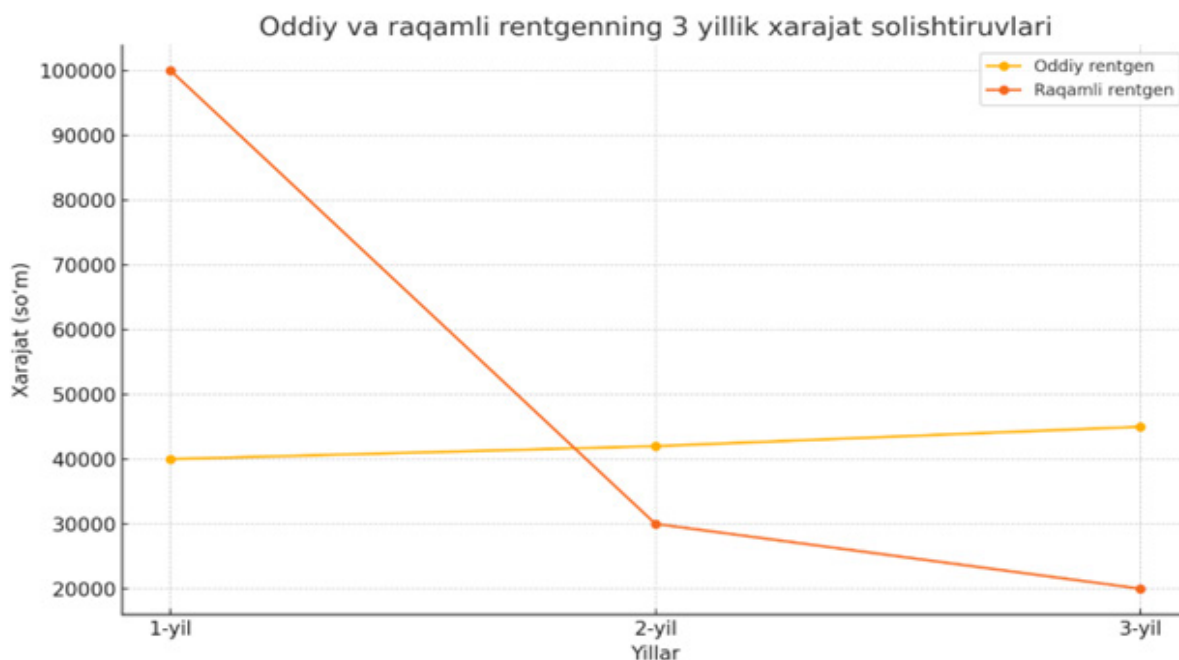

Shunday qilib, asosiy muammo – sifat va iqtisodiy imkoniyatlar o'rtasidagi muvozanatni topishdan iborat.

Tadqiqot natijalari

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat sog'liqni saqlash muassasalarida har bir oddiy rentgen tekshiruvining o'rtacha xarajati 40 000 so'mni, KT esa 80 000–100 000 so'mni

tashkil etadi. Xususiyl sektor esa bu xizmatlarni kamida 3–5 barobar qimmat narxlarda taqdim etmoqda [5]. Shu bilan birga, raqamli rentgenografiya, dastlabki investitsiya xarajatlari yuqori bo'lishiga qaramay, uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan ustunlik qiladi[6].

2-rasm.Oddiy va raqamli rentgenning xarajat solishtiruvlari

HTA metodologiyasi asosida baholashda esa KT va raqamli rentgen kombinatsiyasi eng maqbul tanlov deb topildi. U diagnostik aniqlik, foyda/zarar nisbati, bemor uchun xavfsizlik va iqtisodiy samaradorlik bo'yicha ustunlikka ega[8].

Muhokama va tahliliy xulosalar

Tibbiy diagnostika tizimida xarajatlarni optimallashtirish va texnologik yangilanishni bir vaqtning o'zida yo'lga qo'yish talab etiladi. Raqamli rentgenologik tizimlarning joriy etilishi nafaqat samaradorlikni, balki diagnostik sifati va bemor xavfsizligini ham oshiradi. Bunda HTA va CBA asosida tahliliy

qaror qabul qilish muhim.

Davlat sog'liqni saqlash tizimida xarajatlarni oqilona boshqarish va xususiy sektor bilan samarali hamkorlik qilish bemorlar yuki va diagnostika sifati o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydi[9].

■ UMUMIY XULOSA VA TAKLIFLAR

Rentgenologik tekshiruvlar tibbiy xizmatlarning ajralmas qismi bo'lib, ularning iqtisodiy samaradorligi sog'liqni saqlash tizimining moliyaviy barqarorligi va ijtimoiy adolat tamoyillarini ta'minlashda muhim o'rin tutadi[10,11]. O'zbekiston sharoitida davlat sektoridagi xizmatlar arzon, biroq texnologik jihatdan cheklangan, xususiy sektor esa zamonaviy uskunalar bilan ta'minlangan, lekin moliyaviy jihatdan ko'pchilik bemorlar uchun og'irlik qiladi.

Raqamli rentgen tizimlarining joriy etilishi diagnostik aniqlikni oshirish bilan birga, uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikni ham ta'minlaydi. HTA va CBA asosida har bir texnologiyani baholash sog'liqni saqlash resurslarining oqilona taqsimlanishiga xizmat qiladi[12]. Bunda davlat-xususiy sheriklik, sog'liqni saqlash sug'urtasi va subsidiya tizimlari orqali bemor yukini kamaytirish mumkin.

Shu asosda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Raqamli rentgen tizimlarini birlamchi bo'g'in tibbiyot muassasalariga bosqichma-bosqich joriy etish.
2. HTA (Health Technology Assessment) metodikasini Sog'liqni Saqlash Vazirligi darajasida keng joriy etish.
3. Diagnostika xizmatlarining narxini differensial to'lov asosida tartibga solish.
4. Davlat va xususiy sektor sherikchiligi asosida subsidiya mexanizmini joriy qilish.
5. Tibbiy sug'urta tizimi orqali bemor yuki kamaytirilishi zarur.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Xamidov Obid Abdurahmonovich Samarkand davlat tibbiyot universiteti huzuridagi Reabilitologiya va sport tibbiyoti ilmiy- tatqiqot instituti, Umarov Farrux Umarovich Samarqand Davlat tibbiyot universiteti / Хамидов Обид Абдурахманович Научно-исследовательский институт реабилитологии и спортивной медицины при Самаркандском государственном медицинском университете, Умаров Фаррух Умарович Самаркандский государственный медицинский университет / Khamidov Obid Abdurakhmanovich Research Institute of Rehabilitation and Sports Medicine affiliated with Samarkand State Medical University, Umarov Farrukh Umarovich Samarkand State Medical University

► uzoqovamaftuna817@gmail.com

■ <https://orcid.org/0000-0001-7458-3884>

► farruxumarov56@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0000-9733-1866>

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Мухиддин М., Мухриддин У. Мияда қон айланишнинг кескин бузилишини ташхисида компьютер томографиясидан фойдаланиш: Мияда қон айланишнинг кескин бузилишини ташхисида компьютер томографиясидан фойдаланиш //AMALIY VA FUNDAMENTAL TADQIQOTLAR JURNALI | JOURNAL OF APPLIED AND FUNDAMENTAL RESEARCH. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 36-39.
- [2]. Усаров М. С., Сафарова Г. Х. Сийдик қопи ҳосилаларнинг дифференциал нур ташхиси //Journal the Coryphaeus of Science. – 2024. – Т. 6. – №. 1. – С. 131-138.
- [3]. Muhiddin M., Mukhriddin U. UTT EXAMINATION OF THYROID DISEASES //INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION. – 2024. – Т. 3. – №. 30. – С. 217-219.
- [4]. Usarov M. S., Zayniddinova D. A. UMURTQA POG'ONASI SHIKASTLANISHLARINING NURLI DIAGNOSTIKASI // Journal the Coryphaeus of Science. – 2024. – Т. 6. – №. 1. – С. 161-170.
- [5]. Shuxratovich U. M. et al. CLINICAL QUESTIONS EXTREME CURRENTS SYNDROME MIRIZZI //Research Focus. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 154-161.
- [6]. Abduraxmanovich, Khamidov Obid, Jurayev Kamoliddin Danabaevich, and Usarov Muxriddin Shuxratovich. "WAYS TO IMPROVE DIAPEUTICA METHODS AND X-RAY SURGERY IN THE TREATMENT OF COMPLICATED FORMS OF CHOLESTILIS DISEASE." International Journal of Education, Social Science & Humanities 12.3 (2024): 996-1004.
- [7]. Danabaevich, Jurayev Kamoliddin, Kim Tatyana Pavlovna, and Usarov Muxriddin Shuxratovich. "SURGICAL ASSISTANCE IN THE TREATMENT OF COMPLICATED FORMS OF CHOLELITHIS DISEASES." JOURNAL OF APPLIED MEDICAL SCIENCES 7.3 (2024): 85-98.
- [8]. Zafarjonovich, Umarqulov Zabur, Jurayev Kamoliddin Danabaevich, and Usarov Muxriddin Shuxratovich. "METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ENDOSCOPIC PAPILLOSPHINCTEROTOMY." IMRAS 7.3 (2024): 204-212.
- [9]. Усаров М. С., Мамажанова Д. С. Гипотиреозда кўкрак сути безнинг кичик ҳажмли яхши сифатли доплерографик аваскулар о'смаларни ташхислашни ултратовуш текширишда эластографиянинг ўрни // Science and innovation. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 188-204.
- [10]. Ugli, N. Z. N., Servetovna, A. A., Pavlovna, K. T., Ibragimovich, D. I., Shuxratovich, U. M., Murodovna, M. M.,

- & Ugli, Z. J. S. (2024). OPTIMIZATION OF SURGICAL TREATMENT OF PARASITIC AND NON-PARASITIC LIVER CYSTS. *Research Focus*, 3(4), 82-88.
- [11]. Ugli, N. Z. N., Servetovna, A. A., Ogli, G. S. O., Shuxratovich, U. M., Shuxratovna, M. D., & Ugli, Z. J. S. (2024). DIAGNOSIS AND SURGICAL TREATMENT OF ECHINOCOCCAL CYST OF THE LIVER. *Research Focus*, 3(4), 76-81.
- [12]. Zafarjonovich, U. Z., Ugli, G. S. O., Danabaevich, J. K., Ugli, N. Z. N., Shuxratovich, U. M., Qizi, N. G. S., & Ugli, Z. J. S. (2024). MODERN VIEWS ON THE PATHOGENETIC RELATIONSHIP BETWEEN SYSTEMIC INFLAMMATION AND THE IMMUNE SYSTEM WITH A BILE PERITONITIS, COMPLICATED ABDOMINAL SEPSIS. *Research Focus*, 3(4), 132-139.
- [13]. Ugli, N. Z. N., Servetovna, A. A., Ogli, G. S. O., Shuxratovich, U. M., Shuxratovna, M. D., & Ugli, Z. J. S. (2024). EARLY DIAGNOSTICS OF INFECTED PANCREONEKROSIS. *Research Focus*, 3(4), 71-75.
- [14]. Danabaevich, J. K., Servetovna, A. A., Ugli, N. Z. N., Zafarjonovich, U. Z., Shuxratovich, U. M., Ogli, B. S. A., & Ugli, Z. J. S. (2024). REPEATED RECONSTRUCTIONS OF THE DIGESTIVE TRACT IN THE SURGERY OF THE OPERATED STOMACH. *Research Focus*, 3(4), 60-65.
- [15]. Ugli, Nurmurzaev Zafar Narbay, Usarov Mukhriddin Shukhratovich, and Akobirov Matlabbek Talat Ugli. "SOME FEATURES OF TREATMENT OF DIAPHRAGM HERNIAS WITH THE USE OF LAPAROSCOPIC ANTI-REFLUX METHODS." *Research Focus* 3.4 (2024): 106-110.
- [16]. Усаров М. С., Искандарова С. Х. Қалқонсимон безнинг нодуляр патологиясини дифференциал ташхислашда ултратовушли эластография // *Science and innovation*. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 172-187.
- [17]. Усаров М. С., Мамаражабова С. И. НЕФРОПТОЗНИНГ УЛТРАТОВУШ МЕЗОНЛАРИ // *Academic research in educational sciences*. – 2024. – Т. 5. – №. 1. – С. 104-112.
- [18]. Шухратович У. М., Муратқуловна М. С. БЎЙИН ОСТЕОХОНДРОЗИ БИЛАН ОФРИГАН БЕМОРЛАРНИ ДАВОЛАШ ТАКТИКАСИНИ ТАНЛАШДА УЛТРАТОВУШ ДИАГНОСТИКА УСУЛЛАРИНИ ОПТИМАЛЛАШТИРИШ ВА АҲАМИЯТИ // *Ресерч Фосус*. – 2024. – Т. 3. – №. 5. – С. 212-216.
- [19]. Схухратович У. М. ОПТИМИЗАЦИЯ И ЗНАЧЕНИЕ УЛЬТРАЗВУКОВЫХ МЕТОДОВ ДИАГНОСТИКИ В ВЫБОРЕ ТАКТИКИ ЛЕЧЕНИЯ БОЛЬНЫХ С ШЕЙНЫМ ОСТЕОХОНДРОЗОМ // *ЖОУРНАЛ ОФ БИОМЕДИСИНЕ АНД ПРАСТИСЕ*. – 2023. – Т. 8. – №. 4.
- [20]. Гайбуллаев Ш., Усаров М., Далерова М. НОРМАЛЬНЫЕ УЛЬТРАЗВУКОВЫЕ РАЗМЕРЫ ЖЕЛЧНОГО ПУЗЫРЯ И ОБЩЕГО ЖЕЛЧНОГО ПРОТОКА У НОВОРОЖДЕННЫХ. – 2023.
- [21]. Аширов М. У., Усаров М. Ш., Шавкатова Ш. Ш. Синус Тарси-Доступ При Переломах Пяточной Кости. Новый Золотой Стандарт? // *Сентрал Асиан Жоурнал оф Медисал анд Натурал Ссиенсе*. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 145-153.
- [22]. Жураев, Камолиддин Данабаевич, анд Мухриддин Шухратович Усаров. "Оптимизация Исследования Рисков Перинатальных Потерь В Зависимости От Возраста Женщин." *Сентрал Асиан Жоурнал оф Медисал анд Натурал Ссиенсе* 4.6 (2023): 1505-1512.
- [23]. Жураев, Камолиддин Данабаевич, Мухриддин Шухратович Усаров, анд Уғилбиби Акбаралиевна Утаева. "ДИАГНОСТИКА И ЛЕЧЕНИЯ ПРИ СЛОЖНЫХ ФОРМАХ КАЛЬКУЛЕЗНОГО ХОЛЕЦИСТИТА." *ИЖОДКОР О'ҚИТУВЧИ* 4.40 (2024): 146-155.
- [24]. Усаров М. Ш. и др. РЕНТГЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА И ХИРУРГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ ПРИ ОСТРОМ ХОЛЕЦИСТИТЕ // *ИЖОДКОР О'ҚИТУВЧИ*. – 2024. – Т. 4. – №. 40. – С. 166-174.
- [25]. Хамидов, О. А., Мамасолиев, Б. М., Нурмурзаев, З. Н., Усаров, М. Ш., Давранов, И. И., & Умаркулов, З. З. (2023). БИЛАК СУЯКЛАРИ БИТМАЁТГАН СИНИҚЛАРИ ВА СОХТА БЎФИМЛАРИНИ КОМПЛЕКС ХИРУРГИК ДАВОЛАШДА ДИАГНОСТИКАНИНГ ЎРНИ. *Новатеур Публисатионс*, (11), 1-130.
- [26]. Усаров М. Ш., Мухитдинов А. А. НОВЫЕ МЕТОДЫ РЕНТГЕНОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ДИАГНОСТИКИ // *Боффин Асадемай*. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 18-33.
- [27]. Усаров М. Ш., Шодикулова П. Ш. Синовиальные Изменения, Обнаруженные С Помощью Узи У Людей С Остеоартрозом Коленного Сустава-Метаанализ Обсервационных Исследований // *Диверсити Ресерч: Жоурнал оф Анайлисис анд Трендс*. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 107-118.
- [28]. Усаров М. Ш. и др. Роль Ультразвука В Оценке Повреждения Мениска // *Сентрал Асиан Жоурнал оф Медисал анд Натурал Ссиенсе*. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 588-595.
- [29]. Усаров М. Ш. ОПТИМИЗАЦИЯ И ЗНАЧЕНИЕ МЕТОДОВ УЛЬТРАЗВУКОВОЙ ДИАГНОСТИКИ ПРИ ВЫБОРЕ ТАКТИКИ ЛЕЧЕНИЯ ПАЦИЕНТОВ С ШЕЙНЫМ ОСТЕОХОНДРОЗОМ // *Боффин Асадемай*. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 204-223.
- [30]. Усаров М. Ш. Внутрисуставная Инъекция Коленного Сустава Под Ультразвуковым Контролем У Пациента С Ожирением // *Диверсити Ресерч: Жоурнал оф Анайлисис анд Трендс*. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 101-106.
- [31]. Усаров М. Ш., кизи Баймуратова А. Ч. Клиническое Обследование, Ультразвуковая Оценка И Аспирация Выпота В Коленном Суставе У Пациентов С Первичным Остеоартрозом Коленного Сустава // *Диверсити Ресерч: Жоурнал оф Анайлисис анд*

- Трендс. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 119-132.
- [32]. Усаров М. Ш., Далерова М. Ф. Клиническая Оценка При Обострении Остеоартроза Коленного Сустава: Влияние Ультразвуковой Диагностики //Диверсити Ресеарч: Жоурнал оф Анайсис анд Трендс. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 91-100.
- [33]. Усаров М. Ш., Сафарова Г. Х., Баймуратова А. Ч. СВЕТОВАЯ ДИАГНОСТИКА МЕХАНИЧЕСКОЙ ЖЕЛТУХИ //Боффин Асадемай. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 339-343.
- [34]. Усаров М. Ш., Мамаражабова С. И. Ультразвуковая оценка тазового дна в диагностике воздействия синтетических имплантируемых материалов в нижние мочевые пути //Боффин Асадемай. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 215-219.
- [35]. Турдуматов Ж. А., Усаров М. Ш. РАННЯЯ ЛУЧЕВАЯ ДИАГНОСТИКА ХРОНИЧЕСКОЙ ОБСТРУКТИВНОЙ БОЛЕЗНИ ЛЕГКИХ У БОЛЬНЫХ С САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ //Боффин Асадемай. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 153-155.

Moliya, kredit va
investitsiya

Финансы, кредит и
ИНВЕСТИЦИИ

Finance, credit and
investment

Анализ современного развития коммерческих банков

Каримова Азиза Махомадризовна, Хурсанова Фарида Эркиновна

Тижорат банклар корхоналарининг замонавий ривожланиш таҳлили

Каримова Азиза Махомадризовна, Хурсанова Фарида Эркиновна

Analysis of the modern development of commercial banks

Karimova Aziza Maxomadrizoevna, Khursanova Farida Erkinovna

Received: June 9, 2025 Revised: June 11, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Аннотация:** В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с реформами произошедшие в банковском секторе Республики Узбекистан. Проведен анализ показателей количества кредитных организаций, среднегодовой рост активов, среднегодовой реальный темп роста депозитов, а также анализ валютной политики уровня долларизации банковского сектора.
- **Ключевые слова:** банковский сектор, экономика, реформирование банковской системы, коммерческий банк, инвестиции, кредиты
- **Аннотация:** Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикаси банк секторида амалга оширилган ислохотлар билан боғлиқ масалалар кўриб чиқилади. Кредит ташкилотлари сони, активларнинг ўртача йиллик ўсиши, депозитларнинг ўртача йиллик реал ўсиш суръати кўрсаткичлари, шунингдек, банк секторининг долларлашув даражаси бўйича валюта сиёсати таҳлили амалга оширилган.
- **Таянч иборалар:** банк сектори, иқтисодиёт, банк тизимини ислох қилиш, тижорат банки, инвестициялар, кредитлар
- **Abstract:** This article examines issues related to the reforms that have taken place in the banking sector of the Republic of Uzbekistan. An analysis of the indicators of the number of credit institutions, the average annual growth of assets, the average annual real growth rate of deposits, as well as the analysis of currency policy, the level of dollarization of the banking sector, was conducted.
- **Keywords:** banking sector, economy, banking system reform, commercial bank, investments, loans

ВВЕДЕНИЕ

Банковский сектор – важнейшая часть финансовой системы. Кредитные организации проводят расчеты, обеспечивают сохранность средств клиентов на банковских счетах и трансформируют эти средства в кредиты. Банковская система является двухуровневой: она состоит из Центрального банка и коммерческих банков. Целью преобразования сектора является

проведение комплексных изменений в банковской системе, направленных на формирование современной банковской системы, повышение инвестиционной привлекательности банков и внедрение новых стандартов банковского обслуживания.

После почти двух десятилетий централизованного планирования и управления экономикой под руководством государства, Узбекистан предпринял важные меры по переходу к рыночной экономике. Для перевода своей финансовой системы на рыночные

принципы, страна приступила к реализации масштабных реформ в банковском секторе. Они включают реструктуризацию и приватизацию государственных коммерческих банков. Благодаря этим реформам Узбекистан вошел в число нынешних или бывших стран с переходной экономикой, вставших на путь рыночных реформ еще в середине 1980-х годов, включая Польшу, Россию и Вьетнам [1].

Узбекистан продемонстрировал определенные достижения на ранних этапах институциональных реформ и трансформации государственных банков. В частности, сократилось кредитование госпредприятий из государственных средств на льготных условиях, расширяя потенциал для конкурентного финансирования физических лиц и частного бизнеса.

Тем не менее, реализация мер экономической либерализации также потребовала определенных компромиссов. Например, быстрый рост кредитования может привести к перегреву экономики. Ускоренный рост кредитования в 2018-2019 гг. проявился в Узбекистане на фоне доминирующего контроля государства над банками. Преобладают высококонцентрированные и долларизированные корпоративные кредитные портфели. Наблюдаются пробелы в системе корпоративного управления. Существует потребность в увеличении инвестиций в развитие кадрового потенциала в банковском секторе. Кроме того, в недостаточной степени доступна своевременная и точная отчетность по данным о состоянии банковского сектора.

■ СТЕПЕНЬ ИЗУЧЕННОСТИ

Изучением исследований области состояния банковского сектора и прогнозированием дальнейшего его развития занимались многие ученые экономисты, к числу которых относятся: В.М.Мазняк, А.А. Вронская, И.А.Дикарева, Ш.З.Абдуллаева, А.Турдалиев, М.М. Гасанова, Ж.Абдушукуров, Н.Х.Исаева, И. Худайбергенов, Х. Хамидов и др.

■ МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Данное исследование проводилось с использованием методов научного абстрагирования, индукции и синтеза, а также метода анализа статистических данных.

■ ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Все началось с образования стратегий реформ в 2017 году, что предусматривало собой преобразование банковского сектора, включая приватизацию государственной собственности. За счет либерализации валютной политики в сентябре того же года и свободного движения национальной валюты произошли большие изменения в данном секторе экономики. В этом году Центральный банк Узбекистана усовершенствовал свою нормативную базу и надзорный подход, начиная с радикального изменения законов «О Центральном банке Республики Узбекистан» [2] и «О банках и банковской деятельности» [3]. Это позволило создать независимый Центральный банк и надзорный орган. Данный шаг является первым этапом на пути к успешной долгосрочной трансформации банковского сектора.

Одной из важнейших реформ преобразования, оказывающие свое влияние, на развитие банковской сферы являются реформы, включающие в себя повышение банковской культуры, модернизацию кадрового потенциала в банковской сфере, а также оптимизацию управления кредитными рисками. Среди прочих можно назвать необходимость привлечения большего количества банковских депозитов от большего числа вкладчиков. Помимо этого, необходима дальнейшая работа над расширением разнообразия и доступности современных финансовых продуктов, особенно в отраслях с высоким потенциалом и повышенными потребностями в финансировании, например, в сельском хозяйстве.

За последующие 4 года появилось 55 новых кредитных организаций, включая 4 коммерческих банка (Пойтахт Банк, Тенге Банк, ТБС Банк, Анор Банк), 33 микрокредитные организации и 18 ломбардов. Росли активы коммерческих банков, которые в 2020 году увеличились на 120% по сравнению с 2017 годом. Среднегодовой реальный рост активов (без учета девальвации) составлял 24,1%. По состоянию на 1 января 2021 года общий объем кредитов, выданных экономике, увеличился на 150% по сравнению с 2017 годом. Реальный рост кредитов в среднем составлял 38,6% в год. Объем кредитов физическим лицам увеличился на 304%, объем кредитов промышленности вырос на 126%, а объем кредитов в секторах торговли и услуг увеличился на 280% [4].

Среднегодовой реальный темп роста депозитов за тот же период составил 18,5%. На 1 января 2021 года 24% составляют вклады физических лиц, а 76% - вклады юридических лиц. Тем не менее, темпы роста депозитов населения значительно ускорились за последние годы. В частности, в национальной валюте они составили 38,2% в 2018 году, 45,2% в 2019 году, 31,7% в 2020 году.

Объем депозитов в иностранной валюте вырос на 2% в 2018 году, на 40,1% в 2019 году, на 27,7% в 2020 году [5].

В результате либерализации валютной политики уровень долларизации в банковском секторе значительно снизился. Если в 2017 году доля валютных активов банков в совокупных активах составляла 64%, то в 2020 году этот показатель снизился до 50,2%, доля кредитов в иностранной валюте снизилась с 62,3% до 49,9%, а доля депозитов в иностранной валюте снизилась с 48,4% до 43,1% [6].

Более того, после успешного размещения правительством Узбекистана суверенных еврооблигаций в размере 1 млрд. долларов США в феврале 2019 года, несколько коммерческих банков вышли на международный рынок с целью привлечения долгосрочного капитала. Реформы, направленные на инвестиции, помогли повысить интерес иностранных инвесторов к банковскому сектору, в частности:

- в 2018 году акционерное общество, что управлялось Respons Ability Investments (Швейцарской компанией), выкупило у IFC 7,66% акций Hamkorbank.

- в ноябре 2019 года Узпромстройбанк первым из коммерческих банков выпустил еврооблигации на Лондонскую фондовую биржу в размере 300 млн еврообондов. В октябре 2020 года Национальный банк внешнеэкономических связей привлек 300 млн долларов с Лондонской фондовой биржи. В ноябре Ипотека Банк также выпустил еврооблигации на сумму 300 млн долларов.

- в 2018 году акционерное общество, управляемое швейцарской компанией ResponsAbility Investments и специализирующееся на инвестициях в развитие, выкупило у IFC 7,66% акций Hamkorbank.

- в 2019 году Halyk Bank Казахстана учредил дочернюю компанию Tenge Bank в Ташкенте. TBC Bank, который приобрел Payme в апреле 2019 года, через год открыл свой филиал в Ташкенте как первый цифровой банк в Узбекистане.

- в 2020 году Немецкий институт финансового развития (Deutsche Investitions- und Entwicklungsgesellschaft mbH, DEG) и Triodos Investment Management инвестировали в уставный капитал банка «Ипак йули» путем покупки новых выпущенных акций на сумму 25 млн долларов.

Хотя позитивные тенденции в банковском секторе Узбекистана укрепились в последние годы, однако, в коммерческих банках с государственными активами все еще остается высокой доля средств, получаемых от правительства.

Банковская система Узбекистана характеризуется высокой концентрацией: 84% всех активов банков

по-прежнему принадлежат банкам с госдолей, а 64% принадлежат 5 государственным банкам (Национальный банк, Асака банк, Промстрой банк, Ипотека банк и Агробанк). Доля депозитов банков с государственной долей по отношению к кредитам составляет 32,9%. Для сравнения, в частных банках этот показатель составляет около 96%. При этом депозиты физических лиц составляют всего 24% от общего объема депозитов в банковской системе, что составляет около 5% ВВП.

Поэтому банковский сектор нуждается в углублении реформ, в первую очередь, путем сокращения государственного участия и усиления роли частного сектора. В связи с этим в прошлом году был принят указ президента о реформировании банковской системы Узбекистана, которым предусматривается приватизация государственных банков. Указом планируется к 2025 году повысить долю активов банков без доли государства в общем объеме активов банковской системы с текущих 15 процентов до 60 процентов, долю обязательств банков перед частным сектором в общем объеме обязательств с текущих 28 процентов до 70 процентов, долю небанковских кредитных организаций в общем объеме кредитования с текущих 0,35 процента до 4 процентов. В частности, будут приватизированы, будут приватизированы «Ипотека-банк», «Узпромстройбанк», «Асакабанк», «Алокабанк», «Кишлок курилиш банк» и «Туронбанк».

Создан Проектный офис по трансформации и приватизации коммерческих банков с долей государства при Министерстве финансов Республики Узбекистан, имеющий право привлечения международных консультантов в качестве советников и заключения соглашений с международными финансовыми институтами и потенциальными иностранными инвесторами по вопросам приватизации коммерческих банков. Уже в 2020 году в целях поддержки приватизации «Ипотека-банка» IFC предоставила ему заем в узбекских сумах на сумму эквивалентную 35 млн. долларов США. А ЕБРР консультирует «Узпромстройбанк» по вопросам приватизации, совершенствования казначейских операций, управления активами. Банк внедрил андеррайтинг, который позволяет проводить кредитные операции без участия сотрудников.

Ожидается, что приватизация банковского сектора в Узбекистане в ближайшие годы повысит его конкурентоспособность и будет активно способствовать привлечению иностранных инвестиций в его развитие. По итогам 2020 года объем активов коммерческих банков составил 366,1 трлн сумов. Номинальный рост активов составил 34,2%, а реальный рост 28%. (см.: рис.1). Изменения в структуре банков, произошедшие в

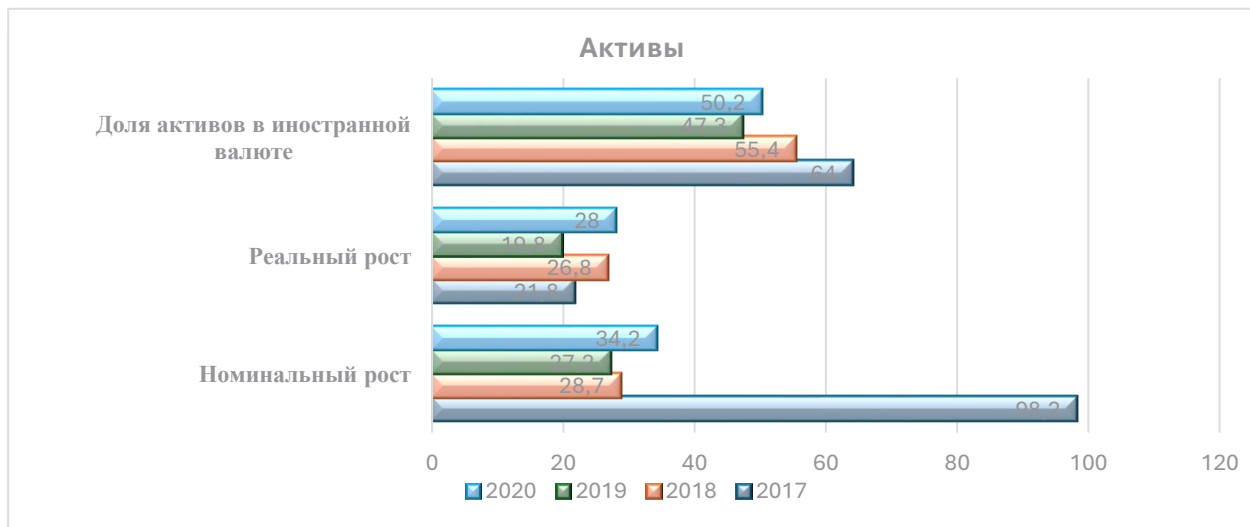

Рис.1. Номинальный, реальный рост активов и доля активов в иностранной валюте[7]

течение 2021 года:

- в июле было объявлено о передаче акций АКБ «ASIA ALLIANCE BANK», находящихся в управлении Агенства по управлению государственными активами Республики Узбекистан, компании Gor Investment Ltd (Великобритания);

- в ноябре АО «BANK APELSIN» получило лицензию на право осуществления банковской деятельности и стало новым цифровым банком.

Динамика числа банков, функционирующих в Республике Узбекистан, за 2017-2022 года (см.: рис.2).

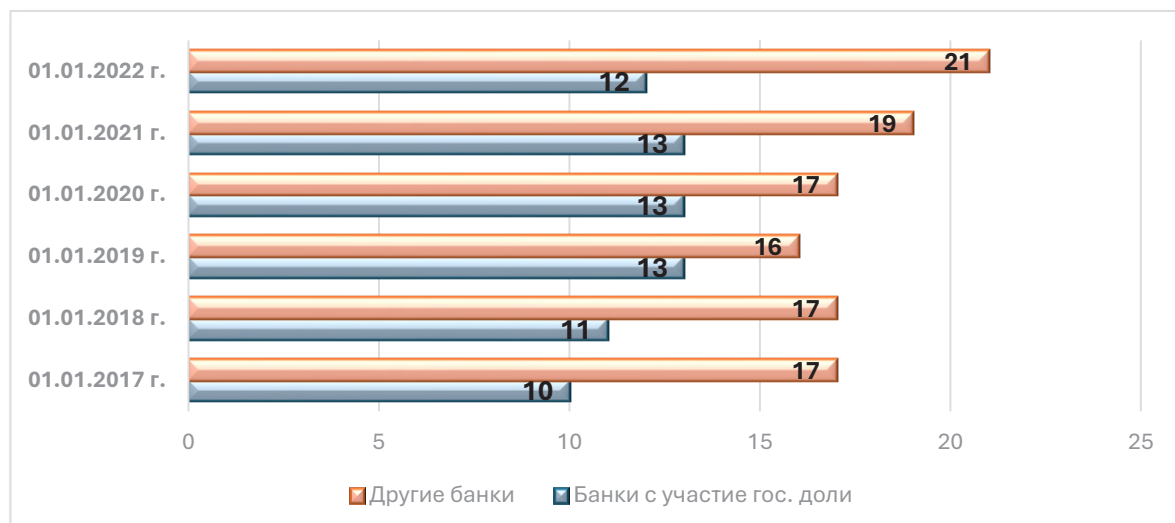

Рис.2. Динамика числа банков, функционирующих в Республике Узбекистан, за 2017-2022 года[8]

Динамика активов, кредитов и депозитов коммерческих банков в Республике Узбекистан за 2017-2022 года. (см.: рис.3) За 4 года объем банковских кредитов вырос с 26% ВВП до 48%. Экономисты с оптимизмом смотрят на будущее банковской среды и бизнеса. Но на этом процесс преобразования банковского сектора не заканчивается. Ведь 12 мая 2020 года Президент Республики Узбекистан принял Указ «О стратегии реформирования банковской системы Республики Узбекистан на 2020-2025 года», разработанная Центральным банком и Министерством финансов в сотрудничестве со Всемирным банком, в

которой особое внимание уделяется:

- неэффективности использования финансовых и человеческих ресурсов, ненадлежащему состоянию систем корпоративного управления и управления рисками в результате доминирующего положения государства в банковской системе;
- осуществлению банками с государственным участием функции традиционных «банков развития», которые предоставляют кредиты приоритетным программам, секторам и государственным предприятиям по ставкам ниже рыночных;

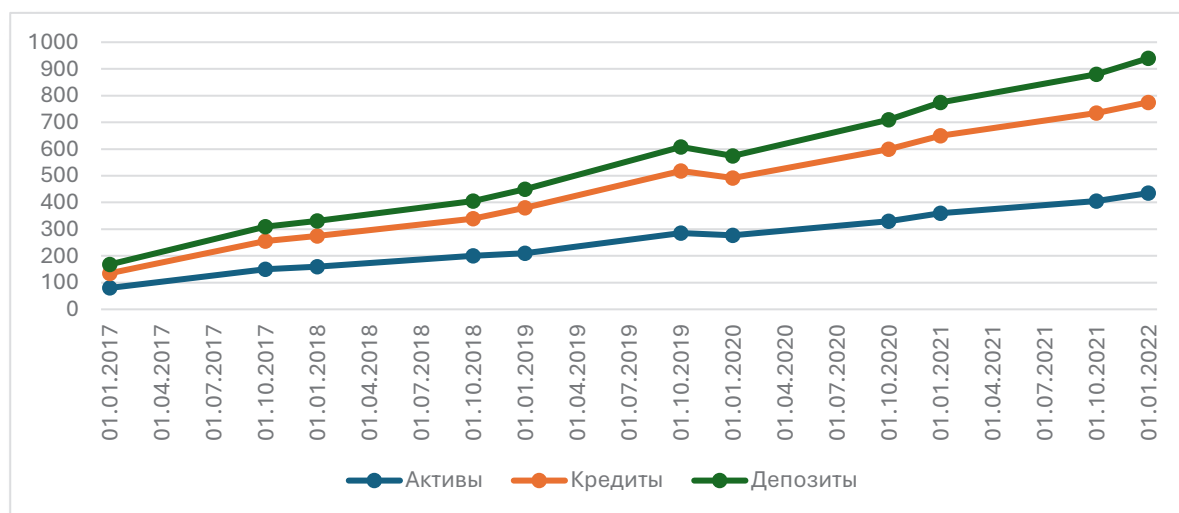

Рис.3. Динамика активов, кредитов и депозитов коммерческих банков в Республике Узбекистан за 2017-2022 года (трлн. сум)[9]

- высокому темпу роста кредитования, в результате которого негативное влияние оказывается на показатели ликвидности и достаточности капитала, отражающие степень устойчивости банков;
- искажению ценовых сигналов в финансовом рынке, а также затруднению функционирования трансмиссионных механизмов денежно-кредитной политики в результате сохранения высокой доли кредитования по льготным ставкам;
- уязвимости банков в отношении валютных и кредитных рисков, а также риска ликвидности в результате высокой долларизации, а также концентрации кредитов и депозитов на крупных предприятиях и отдельных секторах экономики;
- низкому уровню финансовой доступности, который является результатом корпоративно-ориентированной бизнес-модели банков с государственным участием, слабой роли небанковских финансовых организаций, а также слабым развитием инноваций и информационных систем, создал необходимость в осуществлении кардинальных реформ в системе.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Итак, стоит отметить, что изменения, которые произошли под влиянием пандемии в банковском секторе Узбекистана, как и во всем мире, оказали свое не маловажное значение которые простимулировали процесс трансформации банков в сторону цифровизации, развития дистанционных банковских услуг, а также перестройки алгоритмов обслуживания

клиентов. В частности, по состоянию на 1 января 2023 года количество пользователей дистанционных услуг составило 17,5 млн (из них 15,3 млн — физические лица, 2,2 млн. — хозяйствующие субъекты), что на 30% больше, чем за аналогичный период минувшего года. Выдача Центральным банком лицензий на осуществление деятельности цифровых банков и филиалов также явилась толчком для дальнейшей цифровизации финансово-банковской системы.

Таким образом подводя итоги, можем сказать, что реформы в банковской системе, имеют важнейшее значение на развитие не только банковской системы страны, но и оказывают свое влияние на развитие экономики страны в целом, модернизирующие методы работы, в свою очередь повышающие эффективность банковской деятельности.

Сведения об авторе / Muallif haqida / Author details

1. Каримова А.М. Самаркандский институт экономики и сервиса / Каримова А.М Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти / Karimova A.M. Samarkand Institute of Economics and Service,

► Yokubjon1994@gmail.com

■ <https://orcid.org/0000-0001-8799-413X>

2. Хурсанова Ф.Э. Самаркандский институт экономики и сервиса / Khursanova F.E. Samarkand Institute of Economics and Service

► Yokubjon1994@mail.ru

■ <https://orcid.org/0000-0002-0123-0356>

Список использованной литературы:

- [1]. Jan Svejnar. Transition Economies: Performance and Challenges. JOURNAL OF ECONOMIC PERSPECTIVES VOL. 16, NO. 1, WINTER 2002 (pp. 3-28)
- [2]. Zuhur N. et al. TRANSITION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UZBEKISTAN TO A CREDIT-MODULAR SYSTEM //ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 123-127.
- [3]. Davronovich N. Z. INCREASE THE EFFECTIVENESS OF USING A VEIN //World Economics and Finance Bulletin. – 2022. – Т. 7. – С. 23-26.
- [4]. Банковское дело: учебник / Под ред. О.И. Лаврушина. – М.: КНОРУС, 2007, - 768 с
- [5]. Банки и банковское дело / Под ред. И.Т. Балабанова. – СПб: Питер, 2001. – 304 с.
- [6]. Usmanov D. A. et al. THE ESSENCE OF COMMERCIAL BANKS AND THEIR MAIN FUNCTIONS //SCHOLAR. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 68-73.
- [7]. Tursunov F. M. et al. O 'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANK TIZIMI: ISLOHOTLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI // SCHOLAR. – 2023. – Т. 1. – №. 34. – С. 4-9.
- [8]. Деньги. Кредит. Финансы: учебное пособие / С.В. Галицкая. – М.: Эксмо, 2008. – 736 с.
- [9]. Niyozov Zuhur Davronovich. (2022). INCREASE THE EFFECTIVENESS OF USING A VEIN. World Economics and Finance Bulletin, 7, 23-26.
- [10]. Обзор динамики развития финансово-банковского сектора Узбекистана за 2017-2020 годы - <https://www.cer.uz/en/post/civil/obzor-dinamiki-razvitia-finansovo-bankovskogo-sektora-uzbekistana-za-2017-2020-gody>
- [11]. Институт прогнозирования и макроэкономических исследований - <https://ifmr.uz/publications/articles-and-abstracts/bank>
- [12]. Узбекистан реформирует банковский сектор - <https://www.cer.uz/en/post/publication/uzbekistan-reformiruet-bankovskij-sektor>
- [13]. Как банковская реформа меняет экономику Узбекистана. - <https://www.spot.uz/ru/2021/09/14/ifc-banks/>
- [14]. Центральный банк Республики Узбекистан. - https://cbu.uz/ru/press_center/news/270015/

Moliyaviy hisobda biologik aktivlarni baholash masalalari

Ravshanov Alisher Bobaqulovich

Вопросы оценки биологических активов в финансовом учете

Равшанов Алишер Бабакулович

Questions of assessment of biological assets in financial accounting

Ravshanov Alisher Babakulovich

Received: June 6, 2025 Revised: June 8, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** Moliyaviy hisob amaliyotida “biologik aktivlar” moliyaviy hisob va hisobotning muhim ob’ekti sifatida tan olinadi. Biologik aktivlar hisobini to’g’ri tashkil etish moliyaviy hisobotning sifat ko’rsatkichlarini yanada oshiradi. Maqolada muallif tomonidan biologik aktivlarni hisobda aks ettirishning milliy standartlarga asoslangan holati va xalqaro standartlar bo’yicha aks ettirish muammolar hamda uning echimlari keltirib o’tilgan.
- **Kalit so’zlar:** hisob siyosati, ishchi hayvonlar, mahsuldor hayvonlar, o’stirishdagi hayvonlar, boquvdagi hayvonlar, ko’p yillik daraxtlar, daraxt ko’chatlari, nihollar, baholash, boshlang’ich qiymat, tannarxi, eskirish qiymati, haqqoniy qiymat, asosiy bozor, afzal bozor.
- **Аннотация:** В практике финансового учета «биологические активы» признаются важным объектом финансового учета и отчетности. Правильная организация учета биологических активов еще больше повышает качественные показатели финансовой отчетности. В статье представлен авторский анализ современного состояния учета биологических активов на основе национальных стандартов и проблем учета биологических активов на основе международных стандартов, а также пути их решения.
- **Ключевые слова:** учетная политика, рабочие животные, продуктивные животные, сельскохозяйственные животные, домашний скот, многолетние деревья, саженцы деревьев, рассада, осенка, первоначальная стоимость, себестоимость, амортизация, справедливая стоимость, первичный рынок, привилегированный рынок.
- **Abstract:** In the practice of financial accounting, “biological assets” are recognized as an important object of financial accounting and reporting. Correct organization of accounting of biological assets further improves the quality indicators of financial reporting. The article presents the author’s analysis of the current state of accounting of biological assets based on national standards and problems of accounting of biological assets based on international standards, as well as ways to solve them.
- **Key words:** accounting policy, working animals, productive animals, farm animals, livestock, perennial trees, tree seedlings, seedlings, valuation, historical cost, cost price, depreciation, fair value, primary market, preferred market.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv jarayonlarining jadallashib borayotganligi milliy buxgalteriya hisobi tizimini bevosita moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarga o'tishini va ularga amal qilish zaruriyatini taqazo qilmoqda. Ushbu zaruriyatlarni hisobga olgan holda mamlakatimizda buxgalteriya hisobining me'yoriy huquqiy asoslari xalqaro standartlar talabi asosida qaytadan ishlab chiqilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-4611-son Qarorida "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishni jadallashtirish orqali xorijiy investorlarni zarur axborot muhiti bilan ta'minlash va xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida, aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari va yirik soliq to'lovchilar toifasiga kiritilgan yuridik shaxslar, 2021 yil 1 yanvardan boshlab, MHXS asosida buxgalteriya hisobi yuritilishini tashkil etishi va 2021 yil yakunlaridan boshlab moliyaviy hisobotni MHXS asosida tayyorlashi, buxgalteriya hisobining milliy standartlarini MHXSga muvofiq uyg'unlashtirish masalalari belgilab berilgan[1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida"gi 11.09.2023 yildagi PF-158-son Farmoni loyihasida 2030 yilda aholi jon boshiga YaIM ikki baravarga oshirish, iqtisodiy o'sish sur'atlari o'rtacha yillik 6,4 foiz, kapital qo'yilmalar 9,9 foiz, eksport 9,6 foizni tashkil etishi hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini 1,8 martaga oshirish, shuningdek, qishloq xo'jaligida ishlab chiqarilgan mahsulotlarni standartlashtirishni amalga oshirish va milliy standartlarni xalqaro standartlarga moslashtirish ko'zda tutilgan[2].

Bu maqsad va vazifalarni bajarishda biologik aktivlar va ulardan olinadigan mahsulotlar hisobini xalqaro standartlarga moslashtirish ham muhim vazifalardan biridir.

Qishloq xo'jaligi korxonalar faoliyati samaradorligini oshirish, iqtisodiyotning agrar sektoriga xorijiy sarmoyalarni jalb etish, sohaning raqobatbardoshligini oshirish, mamlakatda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish imkonini beradi.

Buxgalteriya hisobi hisob ma'lumotlaridan foydalanuvchilarga iqtisodiy qarorlarni qabul qilish va amalga oshirish uchun taqdim etiladigan ma'lumotlar sifatiga javobgardir. Unda aks ettirilgan ma'lumotlar ma'lum foydali va sifat xususiyatlariga ega bo'lishi kerak.

Mahsuldor va ishchi hayvonlari to'g'risidagi milliy buxgalteriya hisobi ma'lumotlari yuqorida ko'rsatilgan umumiy qabul qilingan buxgalteriya tamoyillariga to'liq mos kelmaydi, deb hisoblaymiz.

Bunga misol tariqasida quyidagilarni keltirish mumkin: umumiy tushunchalarning va qo'llaniladigan terminologiyalarning yo'qligi (biologik aktivlar, biotransformasiya, adolatli qiymat va boshqalar), umumiy qabul qilinganlardan farq qiluvchi baholash usullaridan foydalanish (hayvonlarni tan-narx bo'yicha baholash), buning natijasida moliyaviy natijalarning nomuvofiqligi, shu jumladan ularni taqqoslashning mumkin emasligi va boshqalar.

Hozirgi kunda mavjud bo'lgan buxgalteriya hisobi tizimi biologik aktivlar to'g'risida foydali va sifatli ma'lumotlar olish imkonini bermaydi. Bu esa ilimiy mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Biologik aktivlarni hisobga olish muammolari har doim iqtisodchi olimlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Ushbu muammoning ko'p jihatlari xorijiy iqtisodchi-olimlari tomonidan, ya'ni V.Bukur, V.M.Vitaleyna, A.A. Dodonov, N.N. Bondina, I.A. Bondin, E.I. Martemyanova, T.V. Zubkova[3,8] va mamlakatimiz iqtisodchi-olimlaridan K.B.Urazov, S.V.Vaxidov, R. Dusmurov, S.N. Tashnazarov[9,11] va boshqalar katta hissa qo'shganlar. Lekin mazkur ishlarda biologik aktivlarning hozirgi moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishi sharoitidagi hisobini yuritilishi masalalarini va bozor mexanizmi sharoitlariga mos keladigan xo'jalik boshqaruvini sifatli axborot bilan ta'minlash imkonini beruvchi tashkiliy-uslubiy vazifalarni kam rivojlanganligi, soha buxgalteriya hisobining mavjud muammolari va ularni hal qilishdagi milliy buxgalteriya hisobi oldidagi masalalarning etarli-cha tadqiq etilmaganligi, mazkur mavzuning tadqiq ob'ekti sifatida o'rganilishiga sabab bo'ldi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot davomida biologik aktivlar va ulardan olinadigan mahsulotlar hisobining metodologiyasini o'rganish maqsadida ilmiy tadqiqot faoliyati olib borishning iqtisodiy-statistik, analiz va sintez, taqqoslash kabi usullardan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mamlakatimizda buxgalteriya hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarga muvofiq modernizatsiya qilish uning iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar buxgalteriya hisob tizimida belgilangan tamoyillar va qoidalarga uyg'un holda rivojlantirishni nazarda tutadi.

Qishloq xo'jaligida moliyaviy hisobotning xalqaro

standartlardan foydalangan holda moliyaviy hisobotlarni tayyorlash korxonalarning investitsion jozibadorligini oshiradi va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini jahon bozoriga kirishi, xorijiy investorlarni moliyaviy axborotlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish imkoniyatini beradi.

Bugungi kunda ko'pgina yirik qishloq xo'jaligi korxonalari jumladan qishloq xo'jalik klasterlari moliyaviy hisobotni MHXSga muvofiq tayyorlamoqda. Bu holat mavjud qishloq xo'jalik korxonalardan samarali foydalanish masalalari Respublikamizda ham katta ahamiyat kasb eta boshlaganidan dalolat beradi.

MHXSni qo'llashning korxona faoliyatidagi ijobiy tomonlarini hisobga olgan holda shuni ta'kidlash kerakki, Xalqaro standartlarda qo'llaniladigan buxgalteriya hisobi usullariga o'tish davrida, ularni birinchi marta qo'llashda qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Masalan, korxonaning uzoq muddatli biologik aktivlarini adolatli qiymatda baholash kerak bo'ladi. Uzoq muddatli biologik aktivlarini shakllantirish (sotib olish, transport tayyorlov xarajatlari, ularni biotransformatsiyasi jarayoniga ta'sir ko'rsatish, saqlash, mahsulotni yig'ib olish) katta miqdordagi pul xarajatlarini talab qiladi.

Shuni ham hisobga olish kerakki, moliyaviy hisobotlarni shakllantirish jarayonida faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda muayyan tuzatishlar kiritilishi kerak.

Qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining mavsumiyligi va tabiiy iqlim sharoitiga bog'liqligi, bozordagi talabning iqlim sharoitiga bog'liq holda o'zgarib turishi natijasida qishloq xo'jaligi mahsulotlariga narx belgilashning o'ziga xosligi bilan bog'liq. Mahsulot narxlari nisbatan qisqa vaqt ichida sezilarli darajada o'zgarishi mumkin. Bu esa aktivning yillik moliyaviy ko'rsatkichlarga rejalashtirilmagan holda ta'sir qiladi.

Bugungi kunda Respublikamizning ko'pchilik qishloq xo'jalik korxonalarida biologik aktivlarni hisobga olish 1-"Hisob siyosati va moliyaviy hisobot", 4-"Tovar-moddiy xazinalari", 5-"Asosiy vositalar" va 20-sonli "Kichik tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan buxgalteriya hisobini yuritishning soddalashtirilgan tartibi", 21-"Xo'jalik yurituvchi subyektlarda buxgalteriya hisobining hisobvaraqlar rejasi va uni qo'llash bo'yicha yo'riqnoma" milliy standartlari bilan tartibga solinadi.

Milliy standartda biologik aktivlar: ishchi va mahsuldor hayvonlar hamda ko'p yillik o'simliklar asosiy vositalar sifatida hisobga olinadi. Xuddi shuningdek, o'stirishdagi hayvonlar va bo'rdoqidagi hayvonlar joriy aktivlar (ishlab chiqarish xazinalari) sifatida, xo'jalikda etishtiriladigan ko'chatlar va daraxt nihollari esa ishlab chiqarish xarajatlari tarkibida hisobga olinadi.

Respublikamizda ishlab chiqarish xarajatlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 05.02.1999 yildagi 54-son qarori bilan

tasdiqlangan "Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida" [12] gi Nizom bilan tartibga solinadi.

Biologik aktivlarni moliyaviy hisobotni xalqaro standartlari asosida hisobga olishda 41-sonli "Qishloq xo'jaligi" standarti asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu standart faqatgina yig'im jarayonidagi qishloq xo'jaligi hosiliga, qaysiki tadbirkorlik sub'ektining biologik aktivlarining yig'ishtirilgan mahsulotiga, nisbatan qo'llaniladi. Bundan so'ng, BHXS 2-"Tovar-moddiy xazinalari", MHXS 13-"Haqqoniy qiymatni baholash" yoki boshqa tegishli standart qo'llaniladi.

5-sonli "Asosiy vositalar" deb nomlanuvchi BHMSga asosan "Asosiy vositalar - korxona tomonidan uzoq muddat davomida xo'jalik faoliyatini yuritishda mahsulot ishlab chiqarish, ishlarni bajarish yoki xizmatlar ko'rsatish jarayonida yoxud ma'muriy va ijtimoiy-madaniy vazifalarni amalga oshirish maqsadida foydalanish uchun tutib turiladigan moddiy aktivlar" deb ta'riflangan. Xuddi shuningdek, 21-sonli "Xo'jalik yurituvchi subyektlarda buxgalteriya hisobining hisobvaraqlar rejasi"ga asosan ishchi va mahsuldor hayvonlar hamda ko'p yillik o'simliklar uzoq muddatli aktivlar sifatida asosiy vositalar tarkibida qayd etilgan.

Ishchi va mahsuldor hayvonlar hamda ko'p yillik o'simliklar tarkibiga quyidagi mezonlarga bir vaqtning o'zida javob beradigan moddiy aktivlar kiritiladi:

a) bir yildan ortiq xizmat muddati;

b) bir birlik (to'plam) uchun qiymati O'zbekiston Respublikasida (xarid paytida) belgilangan bazaviy hisoblash miqdorining ellik baravaridan ortiq bo'lgan moddiy qiymatliklar.

Korxona rahbari hisobot yilida moddiy qiymatliklarni asosiy vositalar tarkibida hisobga olish uchun ular qiymatining eng kam chegarasini belgilash huquqiga ega.

Ko'p yillik ko'chatlarga, ishchi va mahsuldor hayvonlarga kapital qo'yilmalar har yili butun ishlar majmui yakunlangan sanadan qat'iy nazar, hisobot yilida foydalanishga qabul qilingan ishchi va mahsuldor hayvonlar hamda ko'p yillik o'simliklarga tegishli xarajatlar summasida asosiy vositalar tarkibiga kiritiladi[13].

Ishchi va mahsuldor hayvonlar hamda ko'p yillik o'simliklar korxona balansiga boshlang'ich qiymati bo'yicha kiritilishi lozim va u xarid qilish qiymati (etkazib beruvchiga to'langan summa) hamda ularni xarid qilish bilan bog'liq barcha xarajatlarni o'z ichiga oladi.

Ishchi va mahsuldor hayvonlar hamda ko'p yillik o'simliklarni xarid qilish bilan bog'liq xarajatlarga quyidagilar kiradi:

- ro'yxatga olish yig'implari, davlat bojlari va ularga bo'lgan huquqni xarid qilish (olish) bo'yicha amalga oshirilgan boshqa shunga o'xshash to'lovlar;
- bojxona bojlari va yig'implari;
- ishchi va mahsuldor hayvonlar hamda ko'p yillik o'simliklarni xarid qilish munosabati bilan soliqlar va yig'implar summaları (agar ular qoplanmasa);
- ishchi va mahsuldor hayvonlar hamda ko'p yillik o'simliklarni xarid qilish (barpo etish) bilan bog'liq axborot va maslahat xizmatlari uchun to'lanadigan summalari;
- ishchi va mahsuldor hayvonlar hamda ko'p yillik o'simliklarni etkazib berish (barpo qilish) xatarini sug'urtalash bo'yicha xarajatlar;
- ishchi va mahsuldor hayvonlar hamda ko'p yillik o'simliklarni vositachilar orqali olinganda ularga to'lanadigan mukofotlar;
- aktivdan maqsadga muvofiq foydalanish uchun uni ishchi, foydalanish holatga keltirish bilan bevosita bog'liq bo'lgan boshqa xarajatlar.

Kreditdan foydalanganlik uchun foizlarni to'lashga doir xarajatlar qarz kapitali hisobidan to'liq yoki qisman sotib olingan ishchi va mahsuldor hayvonlar hamda ko'p yillik o'simliklarning boshlang'ich qiymatiga kiritilmaydi.

Agar shartnoma shartlarida xarid qilingan ishchi va mahsuldor hayvonlar hamda ko'p yillik o'simliklar haqini kechiktirib yoki bo'lib-bo'lib to'lash nazarda tutilgan bo'lsa, unda mazkur asosiy vositalar buxgalteriya hisobiga kechiktirib yoki bo'lib-bo'lib to'lashni hisobga olmagan holdagi sotib olish qiymati bo'yicha qabul qilinadi. Bunda sotib olish qiymati va to'lovning umumiy summasi o'rtasida yuzaga keladigan farq kechiktirib yoki bo'lib-bo'lib to'lash davri davomida joriy to'lovning kechiktirib yoki bo'lib-bo'lib to'lash bo'yicha to'lovlarning umumiy summasidagi solishtirma og'irligiga bog'liq holda moliyaviy xarajatlarga (foizlar bo'yicha xarajatlarga) olib boriladi.

Misol uchun, chorvachilik fermer xo'jaligi shartnoma asosida 20 bosh nasldor qoramolni chet eldan xarid qildi. Qoramollarning shartnoma bahosi QQS bilan birga 224 000 000 so'm (QQS stavkasi-12%). Sotib olish uchun brokerlik firmasiga to'langan xizmat haqi 400 000 so'mni, davlat boji to'lovi 200 000 so'mni, bojxona boj 100 000 so'mni, tayyorlov-transport xarajatlari 38 400 000 so'mni, firma ta'minotchisiga to'lanadigan xizmat safari xarajatlari 10 240 000 so'mni tashkil qildi.

Yuqorida qayd etilgan muomalalarga 5-sonli va 21-sonli BHMSlari hamda qoramollarni sotib olishga doir xarajatlarga ularni tasdiqlovchi hujjatlarga asosan quyidagicha buxgalteriya o'tkazmalari beriladi:

Qoramollarning shartnoma bahosi QQS bilan birga 224 000 000 so'm.

Qoramollarni QQS solig'isiz sof bahosi 200 000 000 so'm ($224\,000\,000 \times 100\% / 112\%$).

1. Bojxona yuk deklaratsiyasi (schyot-faktura) va "Nasldor qoramollarni qabul qilish-topshirish dalolatnomasi"ga asosan qoramollarning shartnoma bahosi summasiga:

D-t 0840-«Asosiy podani shakllantirish» 200 000 000 so'm,

K-t 6010 «Ta'minotchi va pudratchilarga to'lanadigan schyotlar»

200 000 000 so'm.

2. Bojxona yuk deklaratsiyasi (schyot-faktura)ga asosan sotib olingan qoramollarning shartnoma bahosi tarkibidagi QQS summasiga:

D-t 4410-«Byudjetga soliqlar va yig'implar bo'yicha bo'nak to'lovlari (turlari bo'yicha)"

24

000 000 so'm,

K-t 6010 «Ta'minotchi va pudratchilarga to'lanadigan schyotlar»

24 000 000 so'm.

3. Shartnomaga asosan brokerlik firmasiga hisoblangan xizmat haqi summasiga:

D-t 0840-«Asosiy podani shakllantirish» 400 000 so'm,

K-t 6911-«Boshqa majburiyatlar (Brokerlik xizmati)» 400 000 so'm.

4. Hisoblangan Davlat boji summasiga:

D-t 0840-«Asosiy podani shakllantirish» 200 000 so'm,

K-t 6912-«Boshqa majburiyatlar (Davlat boji)» 200 000 so'm.

5. Bojxona yuk deklaratsiyasiga asosan hisoblangan bojxona boji summasiga:

D-t 0840-«Asosiy podani shakllantirish» 100 000 so'm,

K-t 6912-«Boshqa majburiyatlar (Bojxona boji)» 100 000 so'm.

6. Shartnomaga asosan tayyorlov-transport xarajatlari uchun avtotransport korxonasiga hisoblangan xizmat haqi summasiga:

D-t 0840-«Asosiy podani shakllantirish» 38 400 000 so'm,

K-t 6010 «Ta'minotchi va pudratchilarga to'lanadigan schyotlar»

38 400 000 so'm.

7. Avans hisobotiga asosan firma ta'minotchisiga hisoblangan xizmat safari xarajarlari summasiga:

D-t 0840-«Asosiy podani shakllantirish» 10 240 000 so'm,

K-t 4220-«Xizmat safarlariga berilgan bo'naklar» 10 240 000 so'm.

20 bosh nasldor qoramolni fermer xo'jaligi balansiga kirim qilinishiga "Nasldor qoramolni boshlang'ich qiymatini aniqlash hisob-kitobi" tuzilib unga asosan qoramollarni boshlang'ich qiymati summasiga quyidagicha buxgalteriya o'tkazmalari beriladi:

D-t 0170 «Mahsuldor hayvonlari» 249 340 000 so'm,

K-t 0840-«Asosiy podani shakllantirish» 249 340 000 so'm.

Bu holatda bir bosh qoramolning dastlabki qiymati 12 467 000 so'm (249 340 000 : 20 bosh)ni tashkil etadi.

41-sonli BHXS "Qishloq xo'jaligi"ga asosan, biologik aktiv dastlabki tan olinishida va har bir hisobot davrining oxirida sotish xarajatlari chegirilgandagi haqqoniy qiymatda baholanishi lozim.

Biroq, ushbu faraz faqatgina shunday biologik aktivni dastlabki tan olinishida inkor etilishi mumkinki, bunda bunday biologik aktiv uchun belgilangan bozor narxlar mavjud bo'lmaydi yoki haqqoniy qiymatning muqobil baholashlari aniq ishonchsiz deb aniqlangan bo'ladi. Bunday holatda, biologik aktiv jamg'arilgan eskirish va jamg'arilgan qadrsizlanishdan zararlar chegirib tashlangandagi tannarxda baholanishi lozim. Qachonki bunday biologik aktivning haqqoniy qiymatini ishonchli baholash imkoni bo'lganda, tadbirkorlik sub'ekti uni sotish xarajatlari chegirib tashlangandagi haqqoniy qiymatda baholashi lozim[14].

13-sonli MHXS "Haqqoniy qiymatni baholash"ga asosan, haqqoniy qiymat tadbirkorlik sub'ektiga-xos baholash emas, balki bozorga-asoslangan baholashdir. Ayrim aktivlar va majburiyatlar uchun, kuzatiladigan bozor operatsiyalari va bozor ma'lumotlari mavjud bo'lmasligi mumkin. Biroq, haqqoniy qiymatni baholashning maqsadi ikki holatda ham bir xildir – joriy bozor sharoitlariga asosan baholash sanasida bozor ishtirokchilari o'rtasidagi aktivni sotish yoki majburiyatni o'tkazish bo'yicha odatiy operatsiyada sodir bo'lishi mumkin bo'lgan narxni baholashdir.

Haqqoniy qiymatni baholashda shunday faraz qilinadiki, aktivni sotish yoki majburiyatni o'tkazish bo'yicha operatsiya quyidagi bozorlardan birida sodir bo'ladi:

- aktiv yoki majburiyat bo'yicha asosiy bozorda;
- asosiy bozor mavjud bo'lmaganda, aktiv yoki majburiyat bo'yicha eng afzal bozorda[15].

Takidlanganidek, biologik aktivlarni haqqoniy qiymat tadbirkorlik sub'ektiga-xos baholash emas, balki bozorga-asoslangan baholashdir. Shunday ekan, xalqaro standartlarga ko'ra biologik aktivlar balansga asosan haqqoniy qiymatida baholanib kirim qilinadi. Bu esa biologik aktivlar uchun asosiy bozor mavjud bo'lganda yoki ular uchun afzal bozorlar mavjud bo'lganda yuzaga keladi.

Qashqadaryo viloyatida zotdor qoramollarning asosiy bozori Qarshi "Karvon mol bozori" hisoblanib, bugungi kunda xo'jaliklar tomonidan sotiladigan qoramollarning asosiy qismi xo'jaliklar tomonidan induvidal holatda tuzilgan shartnoma asosida kelishilgan baholarda yoki mavjud Dehqon bozorlari tarixidagi "Qoramollar va chorva mollari" bozorida sotilmoqda. Bu holatlar biologik aktivlar hisobini xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga o'tishga to'sqinlik qiladi.

Shu sababli ham 41-sonli "Qishloq xo'jaligi" BHXS talablarini milliy hisob standartlarimizga moslashtirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish zarur. Ishlab chiqiladigan chora-tadbirlar, birinchi navbatda, biologik aktivlarning adolatli qiymatini aniqlash tamoyillariga asoslanishi kerak. Ya'ni, quyidagi tamoyillarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- qo'yilgan talablarga javob beradigan faol bozorning mavjudligi;
- monopolistik bozor segmentlarining yo'qligini va ishlab chiqaruvchidan bozorga olib boradigan yo'lda ko'plab vositachilarni yo'q qilishni nazarda tutuvchi narxlarning ob'ektivligi va ishonchliligi;
- O'zbekiston faol bozorlarida narxlar to'g'risida ishonchli va foydalanish mumkin bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etadigan axborot tizimini yaratishni talab qiladigan narxlar to'g'risidagi ma'lumotlarning mavjudligi;
- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining xususiyatlari va texnologiyalarini hisobga olgan holda, biologik aktivlarni va ularning biotransformatsiyasi natijalarini taqqoslash imkonini beruvchi ishonchli ma'lumotnoma va rejalashtirish-iqtisodiy ma'lumotlarning mavjudligi;
- adolatli qiymatni hisoblash algoritmi va usullarining soddaligi, ishonchli va qulay ma'lumotlardan foydalangan holda eng oddiy algoritmlar va uslubiy yondashuvlar bilan buxgalterlarning amaliy ishini ta'minlash;
- qishloq xo'jaligi tashkilotlari buxgalterlarining yuqori kasbiy darajasi, joriy etilgan yangi tasnifdagi biologik aktivlar, ularning alohida turlari bo'yicha biologik aktivlarning mavjudligi, harakati va biotransformatsiyasi to'g'risidagi zarur ma'lumotlarni aks ettiruvchi alohida inventar hisoblarda ularning sintetik va analitik hisobini tegishli tarzda tashkil etishni nazarda tutadi;
- qishloq xo'jalik korxonasi faoliyat turidan kelib chiqqan holda hisob vazifalarga qarab biologik aktivlarni hisobga olish va ularning biotransformatsiyasi natijalarini adolatli qiymat bo'yicha hisobga olish siyosatini tanlash.

Bizningcha, Respublikamizda biologik aktivlarning adolatli qiymatda baholash va bahoning haqoniyligini ta'minlash uchun monopolistik bozor segmentlariga ega bo'lmagan faol bozor, qoramollar auksion savdosi faoliyatini tashkil etish zarur bo'ladi. Faol bozor - bu quyidagi shartlar bajarilishi taminlanadigan bozordir:

- bozorda sotiladigan tovarlar bir xillikka ega;
- bitim tuzishga tayyor bo'lgan sotuvchi va xaridorni hohlagan vaqtda topish mumkin;
- baholar to'g'risidagi ma'lumotlarni qiyinchiliksiz topish mumkinligi.

41-sonli "Qishloq xo'jaligi" BHXSga asosan, biologik aktiv dastlabki tan olinishida va har bir hisobot davrining oxirida sotish xarajatlari chegirilgandagi haqqoniy qiymatda baholanishi lozim ekanligi takidlangan.

13-sonli MHXS "Haqqoniy qiymatni baholash"ga asosan, haqqoniy qiymat tadbirkorlik sub'ektiga-xos baholash emas, balki bozorga-asoslangan baholash bo'lganligi sababli, bu bahoni faol bozor belgilab beradi.

Yuqorida takidlangan misolni, 41-sonli "Qishloq xo'jaligi" BHXSga asosan hisobga oladigan bo'lsak va agarda faol bozorda nasldor qoramolining haqqoniy qiymati bir boshi uchun 11 200 000 so'mni tashkil etgan bo'lsa, u hola nasldor qoramollarning kirimi bo'yicha quyidagi buxgalteriya yozuvlari beriladi:

1. 20 bosh nasldor qoramolni fermer xo'jaligi balansiga kirim qilinishiga "Nasldor qoramolni haqqoniy qiymatini aniqlash hisob-kitobi" tuzilib unga asosan qoramollarni adolatli qiymati 224 000 000 so'mga (20 bosh x 11 200 000 so'm) quyidagicha buxgalteriya o'tkazmalari beriladi:

D-t 0170 «Mahsuldor hayvonlari»	224 000 000 so'm,
K-t 0840-«Asosiy podani shakllantirish»	224 000 000 so'm.

2. Biologik aktivlarni xarid qilish va u bilan bog'liq barcha xarajatlar summasi bilan ularni haqqoniy qiymati o'rtasidagi farq 25 340 000 so'mga (249 340 000 – 224 000 000):

D-t 9430 «Boshqa operatsion xarajatlar»	25 340 000 so'm,
K-t 0840-«Asosiy podani shakllantirish»	25 340 000 so'm.

21-sonli "Xo'jalik yurituvchi subyektlarda buxgalteriya hisobining hisobvaraqlar rejasi va uni qo'llash bo'yicha yo'riqnoma" BHMSda uzoq muddatli biologik aktivlarni hisobga olish uchun "Asosiy vositalarni hisobga oluvchi schyotlar" tarkibida 0170-"Ishchi va mahsuldor hayvonlar", 0180-"Ko'p yillik o'simliklar", 0270-"Ishchi hayvonlarning eskirishi", 0280-"Ko'p yillik o'simliklarning eskirishi" schyotlari, joriy biologik aktivlarni hisobga olish uchun "Joriy aktivlar" tarkibida urug'lik va kuchatlarni hisobga olish uchun 1010-"Xom ashyo va materiallar", 1110-"O'stirishdagi hayvonlar", 1120-"Bo'rdoqidagi hayvonlar" schyotlari belgilab berilgan.

Bizning fikrimizcha, uzoq muddatli va qisqa muddatli biologik aktivlar hisobga olish uchun 21-BHMS tizimidagi 0700-"O'rnatiladigan asbob-uskunalar"ni hisobga oluvchi schyotlar"ni 0170-"Ishchi va mahsuldor hayvonlar" schyotlar bilan o'rnini almashtirib, 0700-schyot nomini "Uzoq muddatli biologik aktivlarni hisobga oluvchi schyotlar" deb nomlash, 1100-"O'stirishdagi va boquvdagi hayvonlarni hisobga oluvchi schyotlar" deb nomlanuvchi schyotni esa 1100-"Joriy (qisqa muddatli) biologik aktivlarni hisobga oluvchi schyotlar" deb qayta nomlanishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy hisob amaliyotida "biologik aktivlar" moliyaviy hisob va hisobotning muhim ob'ekti sifatida tan olinadi. Biologik aktivlar hisobini to'g'ri tashkil etish moliyaviy hisobotning sifat ko'rsatkichlarini yanada oshiradi. Moliyaviy hisobda biologik aktivlarni to'g'ri baholash va hisobga olinishini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlar talablariga moslashtirish moliyaviy hisobot ma'lumotlarining ishonchligini yanada oshiradi.

Respublikamiz iqtisodiyotida qishloq xo'jaligi muhim o'rinni egallab, oxirgi yillarda bu sohaga ham xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilinishiga qaramasdan, ushbu aktivlarni hisobini yuritish, tan olish va baholash moliyaviy hisobotning xalqaro standartlar talablariga mos keladi deb bo'lmaydi.

Buxgalteriya hisobining milliy standartlarida biologik aktivlarning hisobini yuritish asosiy vositalar va tayyor mahsulotlar sifatida 5-BHMS va 4-BHMSlar bilan tartibga solinadi.

O'rganishlar natijasiga ko'ra uzoq muddatli biologik aktivlar asosiy vositalarni hisobga oluvchi 0170-"Ishchi va mahsuldor hayvonlar", 0180-"Ko'p yillik o'simliklar" schyotlarda, qisqa muddatli biologik aktivlar esa 1010-"Xom ashyo va materiallar", 1110-"O'stirishdagi hayvonlar", 1120-"Bo'rdoqidagi hayvonlar" va 2810-"Tayyor mahsulot" schyotlarida hisobga olinadi.

Biologik aktivlar hisobini to'g'ri tashkil etish va moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talabiga moslashtirish maqsadida bajariladigan ishlar yuzasidan quyidagi takliflar tavsiya etiladi:

- biologik aktivlarni haqqoniy (adolatli) qiymatda kirim qilinishini ta'minlash maqsadida Respublikamizda faol bozor - qoramollarning

auksion savdosi faoliyatini tashkil etish zarur:

- 0170-“Ishchi va mahsuldor hayvonlar”, 0180-“Ko’p yillik o’simliklar” sчёtlarini 0700-счёт билан алмаштириб 0700-счётни “Uzoq muddatli biologik aktivlarni hisobga oluvchi schyotlar” deb nomlash;

- 1100-“O’stirishdagi va boquvdagi hayvonlarni hisobga oluvchi schyotlar” deb nomlanuvchi schyotni esa 1100-“Joriy (qisqa muddatli) biologik aktivlarni hisobga oluvchi schyotlar” deb qayta nomlash.

-bilogik aktivlarni hisobini MHXSga yaqinlashtirish maqsadida amaliyotda ularni tan olish, baholash va hisobga olinishini tartibga soladigan BHMSni ishlab chiqish hamda hisobini takomillashtirish.

Biologik aktivlarga doir tushunchalarni to’g’ri talqin etish, ularni to’g’ri tasniflash moliyaviy hisobotning biologik aktivlar to’g’risidagi ma’lumotlari ishonchiligi va sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Ravshanov Alisher Bobaqulovich QarDTU katta o’qituvchisi / Равшанов Алишер Бобакулович, старший преподаватель КарГТУ / Ravshanov Alisher Bobakulovich, senior lecturer of KarSTU**

► alisherravshanov0571@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0002-5204-2467>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o’tish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi 24.02.2020 yildagi PQ-4611-son qarori.
- [2]. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “O’zbekiston - 2030” strategiyasi to’g’risida”gi 11.09.2023 yildagi PF-158-son Farmoni.
- [3]. Букур, В. Учет биологических активов / В. Букур, Л. Тодорова. – Кишинев, 2008. – 254 с.

- [4]. В.М.Виталевна развитие организационно-методического обеспечения управленческого учета биологических активов Автореферат диссертации д.э.н. Воронеж – 2022.

- [5]. Додонов А.А. Амортизация и износ основных средств. - М.: изд-во 464 Buxgalteriya hisobi va audit www.infocom.uz “Raqqamli iqtisodiyot” ilmiy-elektron jurnali | 8-son Московского технологического института, 1994. – с. 168.

- [6]. Н.Н. Бондина, И.А. Бондин, Э.И. Мартемянова, Т.В. Зубкова. Бухгалтерский учет в агропромышленном комплексе: учебник. М.: КНОРУС, 2016.

- [7]. Н.Н. Бондина, И.А. Бондин, Э.И. Мартемянова, Т.В. Зубкова. Бухгалтерский учет в агропромышленном комплексе: учебник. М.: КНОРУС, 2016.

- [8]. Зубкова Т. В., Бондина Н. Н., Бондин И.А. Бухгалтерский учет. Учебное пособие. М.: ЛАН 2023. 400 с. <https://uz.ozon.com/person/zubkova-tatyana-viktorovna-136776596>.

- [9]. К.Б.Уразов, С.В.Вахидов. Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари. Дарслик, 2010 – 445 б.

- [10]. Р. Дусмуратов Қишлоқ хўжалигида бухгалтерия ҳисоби ва статистика асослари. Дарслик. Т.: “Фан ва технология”. 2014.-392 б.

- [11]. Tashnazarov. S.N.Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari: Oliy o’quv yurtlari magistratura mutaxassisliklari uchun darslik.-Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA”, 2019. – 584-b.

- [12]. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 05.02.1999 yildagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan “Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to’g’risida”. Lex.uz.

- [13]. 5-sonli BHMS “Asosiy vositalar”. Lex.uz.

- [14]. 41-somli “Qishloq xo’jaligi”. Lex.uz.

- [15]. 13-sonli “Haqqoniy qiymatni baholash”. Lex.uz.

Qishloq xo'jaligini innovasion-investitsion rivojlantirish bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribalari tahlili

Xatamova Manzura Ochildiyevna

Analysis of foreign experience in the innovation and investment development of agriculture

Khatamova Manzura Ochildiyevna

Анализ опыта зарубежных стран по инновационно-инвестиционному развитию сельского хозяйства

Хатамова Манзура Очильдиевна

Received: June 7, 2025 Revised: June 9, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya.** Maqolada agrar sohani innovasion-investitsion rivojlantirish bo'yicha qator ilg'or xorijiy mamlakatlar tajribalari o'rganilgan va tizimlashtirilgan. Mamlakatimiz qishloq xo'jaligi, o'rmon xo'jaligi va baliqchilik sohalariga kiritilgan investitsiyalarning moliyalashtirish manbalari bo'yicha o'zgarishi tahlil qilingan va mazkur tarmoqqa investitsiyalarni jalb qilish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqarilgan.
- **Kalit so'zlar.** qishloq xo'jaligi, investitsiya, innovatsiya, moliyalashtirish, innovatsion mahsulotlar, innovatsion-investitsion rivojlanish.
- **Аннотация.** В статье изучена и систематизирована практика ряда передовых зарубежных стран по инновационно-инвестиционному развитию аграрной сферы. Проанализированы изменения источников финансирования инвестиций, привлечённых в сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыбководство нашей страны и разработаны научно обоснованные предложения по совершенствованию механизма привлечения инвестиций в данный сектор.
- **Ключевые слова:** сельское хозяйство, инвестиции, инновация, финансирование, инновационная продукция, инновационно-инвестиционное развитие.
- **Abstract:** The article examines and systematizes the experience of a number of leading foreign countries in the innovation and investment development of the agricultural sector. It analyzes the changes in the sources of financing investments attracted to agriculture, forestry, and fisheries in our country. Scientifically grounded proposals have been developed to improve the mechanism of attracting investments in this sector.
- **Keywords:** agriculture, investment, innovation, financing, innovative products, innovation and investment development.

KIRISH

Bugungi kunda qishloq xo'jaligi tarmog'i rivojlanishi oziq-ovqat xavfsizligi va mamlakat agrosanoat kompleksi eksport salohiyati o'sishi drayveri hisoblanadi. Iqtisodiyotning tizim

tashkil etuvchi tarmog'i sifatida qishloq xo'jaligi va umuman agrosanoat kompleksi faoliyati samaradorligi mamlakat va har bir inson moddiy hamda ijtimoiy farovonligini belgilovchi omil hisoblanadi.

Mazkur tarmoqning barqaror rivojlanishini ta'minlash investitsiya faoliyati bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular qishloq xo'jaligi

mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi o'sishini rag'batlantirish, tannarxni kamaytirish va aholi turmush sifatini yaxshilashning asosiy omili hisoblanadi.

Qishloq xo'jaligi sarmoyasiz dinamik rivojlana olmasligi tufayli tarmoqni tartibga solish va himoya qilish uchun to'g'ri shakllangan investitsiya siyosati zarur. Investitsiyalarni amalga oshirishning oqilona mexanizmini shakllantirilsa, tarmoq barqaror rivojlanish yo'liga kirishi uchun katta imkoniyatlarga ega bo'ladi. Natijada innovatsiyalar jalb etilib, bu o'z navbatida ishlab chiqarishning texnik va texnologik bazasini doimiy yangilab borishni ta'minlaydi.

Innovatsion-investitsion rivojlantirish qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini jadal va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish hamda tarmoq iqtisodiyoti eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan. A.Smit nazariyasiga ko'ra, "... qishloq xo'jaligiga qo'yilgan kapital jamiyat uchun eng foydali... kapital qo'yishning yo'lidir[1]".

FAO, UNCTAD, IFAD va Jahon banki ekspertlari qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishiga mas'uliyatli investitsiya kiritish tamoyillarini ishlab chiqdilar. Ushbu tamoyillarga quyidagilar kiradi: yerdan foydalanishning amaldagi standartlarini tan olish va ularga rioya qilish; investitsiyalarni oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashga yo'naltirish; investitsiya jarayonida institutsional tuzilmalar va manfaatdor tomonlar javobgarligi; investitsiya faoliyatini tartibga solish va investitsiya jarayoni samaradorligini ta'minlash; hududlardagi ijtimoiy jarayonlarga ijobiy ta'sir ko'rsatishni ta'minlash; atrof-muhitga salbiy ta'sir qilish xavfini minimallashtirish[2].

MAVZUGA OID ADAIYOTLAR TAHLILI

Investitsiyalardan zamonaviy texnologiyalar, yuqori texnologiyali mahsulotlar, ishlab chiqarish vositalari, innovatsion yechimlardan foydalangan holda samarali kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni ta'minlash, korxonalar, tarmoqlar va umuman mamlakat iqtisodiyoti raqobatbardoshligini oshirishning moliyaviy resurslarini qo'llash va taqsimlash masalalariga ko'plab yirik iqtisodchi olimlar o'z ishlarini bag'ishlaganlar. Jumladan, V.V. Bocharov o'z tadqiqotlarida investitsiya faoliyatini shakllantirishning turli jihatlarini tushuntirib bergan. Muallif bu jarayonda davlatning asosiy rolini alohida ta'kidlaydi. Investitsion faollikni kuchaytirish qishloq xo'jaligining gullab-yashnashi va ishlab chiqarish salohiyati yangilanishiga olib kelishi kerak[3], deb ta'kidlaydi.

Iqtisodchi olim R.X. Toshmatov ilmiy ishlarida hududlarni innovatsion jihatdan rivojlantirish usul va shakllari, ular faoliyatini moliyaviy rag'batlantirish dastaklari o'rganilgan hamda hududlarning moliyaviy-investitsion va innovatsion salohiyatini baholash uslubiyoti ishlab chiqilgan[4].

G'T. Yuldashev o'z tadqiqotlarida innovatsiyaning asosiy

rolini tasvirlab bergan. Uning ta'kidlashicha, "Innovatsiya bu yeng avvalo investitsiya degani. Shu sababli iqtisodiyotning barcha tarmoq va sohalariga yyyetarlicha investitsiya kiritmasdan yaxshi natijalarga yerishib bo'lmaydi"[5].

I.A. Minakov qishloq xo'jaligining asosiy vazifasini belgilash muhimligini, uning fikricha, "agrosanoat kompleksiga investitsiyalar darajasini oshirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishdan" iborat bo'lishi kerakligini ko'rsatdi[6].

A.G. Zeldner o'z tadqiqotlari natijalarni asoslab, investitsiyalar hajmining sezilarli darajada oshishi mehnat unumdorligini oshirishga olib kelishini ta'kidladi[7].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada ilmiy abstraksiyalash, tizimli tahlil, omilli tahlil, qiyosiy tahlil, induksiya va deduksiya, ma'lumotlarni guruhlash, taqqoslash usullaridan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Qishloq xo'jaligiga sarmoya kiritishning aniq afzalliklari quyidagilardan iborat:

- 1) import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish siyosatiga muvofiq, mamlakatimizda ishlab chiqarilgan mahsulotlarga talabning yuqoriligi;
- 2) qishloq xo'jaligi korxonalari aktivlarini sotib olish va ularga investitsiya qilish nafaqat mazkur tashkilotning, balki butun davlatning iqtisodiy holatini yaxshilaydi;
- 3) yuqori sifatli mahsulot tannarxi doimiy ravishda oshib boradi;
- 4) past darajadagi raqobat;
- 5) innovatsiyalar va yangiliklar yaratish uchun keng soha.

Qishloq xo'jaligiga investitsiya kiritishning asosiy afzalligi shundaki, qishloq xo'jaligi mahsulotlari narxi har yili oshib bormoqda, ular uchun mavsumiy tebranishlar mustasno. Shuningdek, har bir iste'molchi albatta o'z sog'lig'i haqida qayg'urishadi, buning natijasida ekologik toza usulda yetishtirilgan mahsulotlarga talab ortib bormoqda. Bundan tashqari, nafaqat qishloq xo'jaligi mahsulotlari, balki yerning narxi doimiy o'sish tendensiyaga ega bo'lib bormoqda. Tabiiy mahsulotlarni ishlab chiqarishni yaxshilash imkonini beruvchi yangi g'oyalari va ilmiy ishlanmalar paydo bo'lmoqda, bu esa o'z navbatida qishloq xo'jaligini innovatsion rivojlantirishga investitsiyalar hajmini oshirishni taqozo etadi.

Qishloq xo'jaligini innovatsion rivojlantirish sharoitida yangi g'oyalarni amalga oshirish ko'proq investorlarni jalb qilish bilan birga, yangi texnologiyalarni joriy etish agrosanoat korxonalari faoliyatini monitoring qilish va doimiy tahlil qilish asosida foydani oshirish, hosilni yo'qotish xavfi va xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlar innovatsiyani iqtisodiyotning barcha sohalariga, shu jumladan agrar sohaga chuqur integratsiya qilish orqali yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlariga erishgan. Dunyo tajribasidan ko'rinadiki, biror bir tarmoqda innovatsion rivojlanishni ta'minlash uchun ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga (R&D) investitsiyalarni ko'paytirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash va qulay innovatsion muhit yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Jumladan, g'arb mamlakatlarida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini moliyalashtirishni tahlil qilish va baholash shuni ko'rsatadiki, qishloq xo'jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligi va samarali ishlab chiqarish jarayonini rivojlantirishning drayveri davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashdir.

Masalan, Germaniya, Fransiya, Gollandiyada innovatsion infratuzilma obyektlarini yaratishga yo'naltirilgan jami investitsiyalarda davlatning ulushi qariyb 75 foizni, Buyuk Britaniya 60 foizni tashkil etadi. Obyektlarning ekspluatatsiyasi va faoliyatining keyingi bosqichlarida vaziyat teskari yo'nalishda o'zgaradi - birgalikda moliyalashtirishda xususiy sektorning roli oshadi.

Davlat asosan universitetlar, ilmiy laboratoriyalar va institutlar tomonidan olib boriladigan fundamental tadqiqotlarni moliyalashtiradi va xususiy sektordagi innovatsion ishlanmalarni tanlab qo'llab-quvvatlaydi. Shuni qiziqi, turli mamlakatlarda xususiy sektorda ilmiy-tadqiqot ishlarini qo'llab-quvvatlash uchun davlat resurslarini taqsimlashga yondashuv bir xil emas. Misol uchun, xususiy firmalar o'rtasida mablag'larni taqsimlashda diversifikatsiyalangan yondashuv hukmron bo'lgan Evropa Ittifoqi davlatlaridan farqli o'laroq, Qo'shma Shtatlarda davlat tomonidan xususiy sektorning ilmiy-tadqiqot ishlariga ajratilgan mablag'lari kam sonli kompaniyalarda to'plangan - Amerika kompaniyalarining atigi 0,5 foizi ilmiy-tadqiqot ishlariga davlat tomonidan ajratilgan mablag'larning 84 foizini oladi[8].

Davlat ustunligiga ega model Evropa Ittifoqining ba'zi mamlakatlarida - Portugaliya, Gretsiya, Polsha, Vengriya, Ruminiya, Bolgariya va boshqalarda ilmiy-tadqiqot ishlarini moliyalashtirish (50% dan ortiq) hali ham saqlanib qolmoqda. Biroq, bu mamlakatlarda ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarni moliyalashtirishning milliy modellari asta-sekin xususiy sektor ustunlik qiladigan modelga aylanib bormoqda. Bu esa, iqtisodiy va innovatsion tizimlarning yuqori iqtisodiy salohiyatini ta'minlaydi.

Global tendensiya ilm-fanga budjetdan ajratiladigan mablag'lar ulushini kamaytirish va davlat buyurtmalari hajmini barqarorlashtirish yoki kamaytirishdir. Ilmiy-tadqiqotlarni moliyalashtirishda xususiy sektorga tobora muhim rol o'tkazilmoqda. Buyuk Britaniyada 20 yil davomida, 1975 yildan 1995 yilgacha ilmiy-tadqiqot ishlarini moliyalashtirishda

davlatning ulushi 54 foizdan 34 foizga kamaydi, xususiy sektorning ulushi esa 38 foizdan 48 foizga oshdi. Budjet ulushi sekinroq bo'lsa-da, hanuz pasayib bormoqda. Qo'shma Shtatlarda fanni milliyashtirish jarayoni 1970-yillarda sekinlashdi, bu birinchi navbatda barqarorlashtirishda, keyin esa ilmiy siklning barcha bosqichlarini moliyalashtirishda davlat ulushining nisbatan kamayishida namoyon bo'ldi[9]. Shuningdek, Shvetsiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda davlat tomonidan startap loyihalarini qo'llab-quvvatlash va innovatsion infratuzilmani rivojlantirish muhim rol o'ynaydi.

Angliya Qishloq taraqqiyoti dasturida mablag'larning 2/3 qismi "qishloq xo'jaligi - atrof-muhit - iqlim" fanlararo integratsiyalashgan kompleks yo'nalishga ajratiladi. Boshqa ustuvor yo'nalishlar moddiy aktivlarga investitsiyalar, asosiy xizmatlar va qishloq aholi punktlarini yangilash hamda mahalliy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlashdir. Dasturning asosiy faoliyati yer resurslarini boshqarish samaradorligini ta'minlash, "ekologik" texnologiyalarni joriy etish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, fermerlik va o'rmon xo'jaligi mahsuldorligini oshirish, fermerlar va boshqa yerdan foydalanuvchilar raqobatbardoshligini ta'minlash, qishloq turizmini rag'batlantirish, keng polosali internet tarmog'ini kengaytirishga qaratilgan. Qishloq va o'rmon xo'jaligida innovatsiyalarni joriy etishga ko'maklashish maqsadida 10 mingdan ortiq o'rinni o'quv kurslar tashkil etish rejalashtirilgan.

Uelsda ham agrar tarmoq taraqqiyotini moliyalashtirish tizimi Angliyanikidan unchalik farq qilmagan. Shotlandiyada esa moliyalashtirishning 1/3 qismi tabiiy va boshqa cheklolarga duchor bo'lgan hududlarga to'lovlariga, 24 foizi "qishloq xo'jaligi-atrof-muhit- iqlim" kompleks yo'nalishiga, 22 foizi- o'rmon maydonlarini rivojlantirish va o'rmon maydonlari hayotiylikini oshirishga yo'naltirildi. Shimoliy Irlandiyada tarmoqqa ajratilgan asosiy moliyaviy mablag'lar moddiy aktivlarga investitsiyalar(43,6%) bo'lgan holda, 19,9% mablag' "qishloq xo'jaligi - atrof-muhit - iqlim" yo'nalishiga, 11,2% tabiiy va boshqa cheklolarga duchor bo'lgan hududlarga to'lovlariga yo'naltiriladi[10].

Finlyandiyada qishloq joylarini rivojlantirish uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash ikkita mintaqaviy dastur doirasida amalga oshiriladi: Finlyandiya materikidagi qishloq joylari va Aland orollari uchun. "Materik" dasturi Finlyandiya Qishloq va o'rmon xo'jaligi vazirligi vakolatida, "orol" dasturi esa avtonom mintaqaviy hukumat kompetensiyasida. Ikkala dastur ham bir xil 6 ta ustuvor yo'nalishlar to'plamiga va CAP standartlarida belgilangan 20 ta siyosiy chora-tadbirlardan 12 tasiga asoslanadi. Ustuvor sohalar quyidagilardir:

- malaka oshirish, axborot va innovatsiyalarni tarqatish, hamkorlikning turli turlarini rivojlantirish;
- iqlim o'zgarishi oqibatlarini yumshatish va ularga

moslashish;

- biologik xilma-xillikni oshirish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida foydalaniladigan suv havzalari va tuproqlar holatini yaxshilash;
- tadbirkorlikni diversifikatsiya qilish va aholi bandligini oshirish, xizmatlar sifatini oshirish, qishloq aholisining iqtisodiy faoliyatda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish;

- qishloq xo'jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish;
- yuqori sifatli oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va jonivorlar farovonligini oshirish.

Agrar tarmoqni faol innovatsion-investitsion qullab-quvvatlash bo'yicha ilg'or xorijiy mamlakatlar tajribalarini tizimlashtiradigan bo'lsak, quyidagi jadvalni hosil qilamiz (1-jadval).

1-jadval

Xorijiy mamlakatlarda innovatsiyalarni rag'batlantirish mexanizmlari

RAG'BATLANTIRISH MEXANIZMLARI	MAMLAKATLAR
Kreditlash: - foizsiz;\n- innovatsion texnologiya va mahsulotlarni yaratish va sotish xarajatlarining 50 % ni qoplab berish;\n- foizlarni to'lash.	Avstriya, Fransiya, Germaniya, AQSh, Belgiya, Yaponiya, Braziliya, Shvetsiya
Innovatsion korxonalarni moliyalashtirish bo'yicha davlat dasturlarini ishlab chiqish.	AQSh, Xitoy, Yaponiya, Buyuk Britaniya
Universitet va ilmiy-tadqiqot institutlariga soliq imtiyozlarini berish.	AQSh, Buyuk Britaniya, Avstriya, Norvegiya, Braziliya, Xitoy, Germaniya, Irlandiya, Yaponiya, Fransiya, Hindiston
Innovatsion mahsulot va texnologiyalarni yaratish xarajatlarining 50 foizgacha bo'lgan qismiini qoplaydigan subsidiyalarni to'lash.	Belgiya, Braziliya, Kanada, AQSh, Avstriya, Germaniya, Fransiya, Shvetsiya, Yaponiya, Yangi Zelandiya, Daniya
Xatarli zararlarni qoplash va risklarni kamaytirish bo'yicha davlat dasturlarini amalga oshirish.	AQSh, Yaponiya
Ilmiy-tadqiqot ishlariga xorijiy kapitalni jalb etish	Janubiy-sharqiy Osiyo mamlakatlari, Isroil, Buyuk Britaniya, Irlandiya
Agrar soha rivojiga qaratilgan fundamental ilmiy ishlanmalarni rag'batlantirish	Shvetsiya, Sloveniya, Buyuk Britaniya
Davlat ichida ilmiy ishlanmalarga davlat va xususiy sektor investitsiyalarini jalb etishni rag'batlantirish	Finlandiya, Isroil
Ishlab chiqarish va oliy ta'lim fani hamkorligini moliyalashtirish	Finlandiya, AQSh
Innovatsion kichik va o'rta biznes korxonalarni rivojlantirish hamda exportbop mahsulotlar ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash	Bolitiqbo'yi mamlakatlari, Chexiya, Sloveniya, Ruminiya, Turkiya, Chili

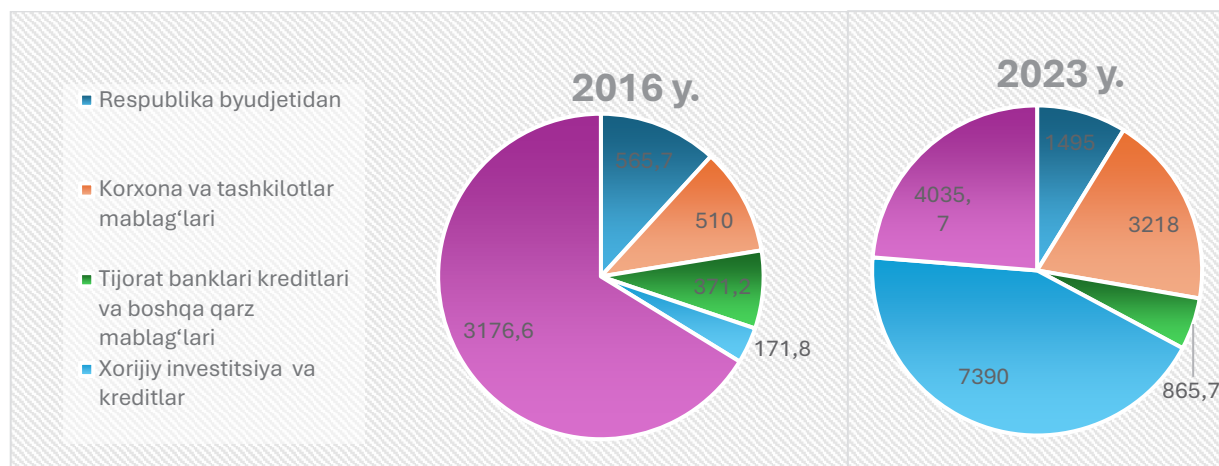
2016-2023 yillar davomida O'zbekistonda qishloq xo'jaligi, o'rmon xo'jaligi va baliqchilik sohalariga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi izchil o'sish tendensiyasini ko'rsatdi. Ushbu o'sish mamlakatda agrar sohani modernizatsiya qilish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va eksport salohiyatini oshirish borasidagi davlat siyosati bilan uzviy bog'liqdir. O'tgan yillar mobaynida jami investitsiyalar hajmi 2016-yildagi 4795,3 mlrd. so'mdan 2023-yilda 17004,4 mlrd. so'mga yetib, 3,5 baravarga oshdi. Bu umumiy ko'rsatkichlar orqali agrosektorga ham katta hajmda sarmoya jalb qilinganini taxmin

qilish mumkin, chunki aynan shu yillarda qishloq xo'jaligida klaster tizimi joriy qilinib, ko'plab yangi agrotexnologiyalar va zamonaviy infratuzilma obyektlariga investitsiyalar yo'naltirildi. Davlat tomonidan sohaga yo'naltirilgan budjet mablag'lari 2016-yildagi 565,7 mlrd. so'mdan 2023-yilda 1495,0 mlrd. so'mga yetib, 2,6 baravarga oshdi. Bu agrosektorning davlat tomonidan barqaror qo'llab-quvvatlanayotganligini ko'rsatadi. Qishloq xo'jaligi obyektlari, suv ta'minoti va melioratsiya tizimlari modernizatsiyasi bo'yicha qator davlat dasturlari amalga oshirildi. Xususan, Prezident Shavkat

Mirziyoyevning 2020-yil 23-oktabrdagi PQ-5853-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Qishloq xo‘jaligini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi” sohaga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmini ko‘paytirishda muhim hujjat bo‘ldi. Xususi sektorning agrosectordagi ishtiroki ham sezilarli darajada ortdi. 2016-yilda korxonalar va tashkilotlar mablag‘lari hisobidan qilingan investitsiyalar 510,0 mlrd. so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2023-yilga kelib bu ko‘rsatkich 3218,0 mlrd. so‘mga yetdi, ya‘ni 6,3 baravarga oshdi. Bu esa agrobiznes subyektlarining moliyaviy imkoniyatlari ortgani, ularning texnologik yangilanishga intilishi va bozor talablariga moslashish

darajasi oshganini anglatadi (1-rasm).

Xorijiy investitsiyalar va kreditlar ham agrosector uchun muhim manba bo‘lib qolmoqda. 2016-yilda 171,8 mlrd.so‘mni tashkil etgan bu manba 2023-yilda 7390,0 mlrd. so‘mga yetdi, bu esa 4,3 baravarga o‘shishni anglatadi. Aynan 2018-2021 yillar oralig‘ida xorijiy investitsiyalarning salmoqli darajada oshgani kuzatiladi. Bu davrda xorijiy agrokompaniyalar bilan ko‘plab yirik loyihalar imzolangan, jumladan, issiqxona xo‘jaliklari, oziq-ovqatni qayta ishlash sanoati va baliqchilik klasterlari rivojlantirilgan.

1-rasm. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi, o‘rmon xo‘jaligi va baliqchilik sohalariga kiritilgan investitsiyalarning moliyalashtirish manbalari bo‘yicha o‘zgarishi, mlrd.so‘m hisobida

Shunga qaramay, tijorat banklari kreditlari va boshqa qarz mablag‘lari ulushi 2021-yildan boshlab keskin kamaygan. 2021-yildagi 2746,9 mlrd. so‘mlik kreditlar hajmi 2023-yilda 865,7 mlrd. so‘mgacha tushgan. Bu banklar tomonidan ajratilayotgan kreditlarning kamaygani yoki investitsiyaviy ehtiyojning boshqa manbalar orqali qoplanayotganidan dalolat beradi. Bunday o‘zgarishlar moliyaviy muvozanatga erishish yoki kredit siyosatining qat‘iylashgani bilan bog‘liqdir.

Qishloq xo‘jaligiga tashqi investitsiyalar hajmi o‘shishi tarmoq jozibadorligi bilan bog‘liq bo‘lib, qishloq xo‘jaligi mahsuldorligini oshirish, mahsulotlar o‘rtacha narxini oshirish, qulay muhit yaratish, aholi qashshoqlik darajasini pasaytirish, o‘z-o‘zini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlash indeksini oshirish yo‘llari samaradorligini ta‘minlaydi.

Rivojlangan mamlakatlardan farqli o‘laroq, mamlakatimizda soliqqa tortish va investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash, xususi biznesning investitsiya faoliyatida ishtiroki, davlat va biznes o‘rtasidagi munosabatlar bo‘yicha barqaror qonunchilik bazasiga ega.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mamlakat qishloq xo‘jaligiga investitsiyalarni jalb

qilish mexanizmi quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq, deb o‘ylaymiz:

- 1) yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni yaratishga qaratilgan yangi innovatsion loyihalarni joriy etish va qo‘llab-quvvatlash;
- 2) nafaqat butun mamlakatda, balki alohida hududlarda ham qulay investitsiya muhitini yaratish;
- 3) Investitsion Davlat dasturi tadbirlarini aniq amalga oshirish;
- 4) qishloq xo‘jaligiga investitsiyalarni samarali jalb qilishni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish;
- 5) investitsiya faoliyati va qishloq xo‘jaligi ishlab chiqaruvchilari faoliyatini tegishli soliq mexanizmlari bilan tartibga solish;
- 6) investorlarni ko‘proq jalb qilish maqsadida qishloq xo‘jaligi korxonalarini rivojlantirishning jozibador strategiyasini ishlab chiqish.

Shunday qilib, qishloq xo‘jaligiga yo‘naltirilgan investitsiyalar qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini kengaytirish uchun katta ahamiyatga ega. Davlat agrar siyosatini rivojlantirishning eng muhim yo‘nalishi nafaqat xususi va davlat investitsiyalarini, balki xorijiy investitsiyalarni ham jalb etish uchun ijobiy muhit yaratishdan iborat. Kichik va o‘rta biznes hamda borish qiyin bo‘lgan yerlardan foydalanishni

qo'llab-quvvatlash, ushbu hududlarda yangi ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish va barpo etishga qaratilgan dasturlar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimiz hududlarida qishloq xo'jaligini rivojlantirish qishloqlar rivojlanishiga, bu sohalarda aholi bandligini oshirishga va mamlakatda qashshoqlik darajasini pasaytirishga olib keladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Xatamova Manzura Ochildiyevna Termiz davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi / Хатамова Манзура Очильдиевна независимый исследователь Термезского государственного университета / Khatamova Manzura Ochildiyevna independent Researcher, Termez State University**

► manzuraxatamova1@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0005-8993-8242>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. /А. Смит. Сер.: Антология экономической мысли. - Москва: Эксмо, 2009. – 956 с.
- [2]. Дерунова, Е. А. Управление инновационными рисками в АПК. // Изв. Саратов. ун-та. Нов. сер. Серия: Экономика. Управ. Право.-2012.-Т. 12.-Вып. 3.-С. 9-12.
- [3]. Бочаров В. В. Инвестиции. Инвестиционный портфель. / В. В. Бочаров.- М.: Питер, 2018.-288 с.

- [4]. Ташматов Р.Х. Худудларни инновацион ривожлантириш усуллари ва уларнинг инновацион салоҳиятини баҳолаш методикаси.// Иқтисод ва молия / Экономика и финансы , 2017, 4.-56-62 б.
- [5]. Yuldashev G.T. Dehqonchilikni innovatsion asosda rivojlantirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalalari (Samarqand viloyati misolida)./ Iqt. f. f.d.(PhD) ilm.dar. olish uchun yoz. dissertatsiya. Samarqand,2024.-134 b.
- [6]. Минаков И.А. Экономика сельского хозяйства : учебник / И. А. Минаков.- М.: ИНФРА-М, 2020.-352 с.
- [7]. Зельднер А.Г. Экономический механизм обеспечения продовольственной безопасности в условиях инвестиционных ограничений: опыт и проблемы: монография. - М.: ИНФРА-М, 2018.-160 с.
- [8]. Васильченко М.Я., Дерунова Е.А. Зарубежный опыт и тенденции инновационно-инвестиционного развития сельского хозяйства. / Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права, 2020. №4.-С.162-173.
- [9]. Фирсова А. А. Зарубежный опыт применения государственно-частных партнерств для развития инвестирования инновационной деятельности. / Известия Саратовского университета. 2011. Т. 11. Сер. Экономика. Управление. Право, вып. 2.-С.75-78.
- [10]. Бабаева З.Ш. Инвестиции в сельское хозяйство: опыт зарубежных стран // Актуальные вопросы современной экономики. 2020. № 5. С. 758-762.

Xizmat ko'rsatish
va turizm sohasi

Сфера услуг и
туризма

Service and
tourism sector

Autsorsing xizmatlari samaradorligi va sifatini oshirishning metodologik yechimlarini takomillashtirish

Navruz-Zoda Baxtiyor Negmatovich, Ergasheva Nasiba Rahmatullayevna

Совершенствование методологических решений для повышения эффективности и качества услуг аутсорсинга

Навруз-Зода Бахтиёр Негматович, Эргашева Насиба Рахматуллаевна

Improving methodological solutions to increase the efficiency and quality of outsourcing services

Navruz-Zoda Bakhtiyor Negmatovich, Ergasheva Nasiba Rakhmatullaevna

Received: June 8, 2025 Revised: June 10, 2025 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** ushbu maqolada autsorsing xizmatlari samaradorligi va sifatini oshirishning metodologik yechimlari tahlili, shu jumladan autsorsing xizmatlarning maqsad va vazifalari, mijoz tomonidan autsorsing xizmatlar bozorini tanlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlari muhim belgilari va xususiyatlarini aniqlash va ularni tasniflash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autsorsing jarayonlar majmuyi sifatida taqdim etishga asoslanadi va ushbu xizmatdagi individual jarayonlarni va ularning muhim xususiyatlarini taqsimlash bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar keltirilgan.
- **Kalit so'zlar:** autsorsing, tizimli yondashuv, autsorser, maktabgacha ta'lim tashkiloti, xavf, samaradorlik, sifat, autsorsing xizmat, baholash, narx, autsorsing narxi
- **Аннотация:** В статье представлен совершенствование методологических решений для повышения эффективности и качества услуг аутсорсинга, включающий цели и задачи услуг аутсорсинга, выбор рынка услуг аутсорсинга заказчиком, выявление важных признаков и характеристик дошкольных образовательных организаций и их классификацию, представление аутсорсинга в дошкольных образовательных организациях как совокупности процессов, а также научно обоснованные предложения и рекомендации по классификации отдельных процессов в данной услуге и их важных признаков.
- **Ключевые слова:** аутсорсинг, системный подход, аутсорсер, дошкольная образовательная организация, риск, эффективность, качество, услуга аутсорсинга, оценка, цена, стоимость аутсорсинга
- **Abstract:** This article analyzes methodological solutions for improving the efficiency and quality of outsourcing ser-

vices, including the goals and objectives of outsourcing services, the choice of the outsourcing services market by the client, the identification of important features and characteristics of preschool educational organizations and their classification, the presentation of outsourcing in preschool educational organizations as a set of processes, and scientifically based proposals and recommendations for the classification of individual processes in this service and their important features are presented.

- **Keywords:** outsourcing, systematic approach, outsourcer, preschool educational organization, risk, efficiency, quality, outsourcing service, evaluation, price, outsourcing price

KIRISH

Bugungi kunga qadar autsorsing vositalaridan foydalangan holda iqtisodiy muammolarni va autsorsing xizmatlarining samaradorligi va sifatini oshirishni hal qilish usullarini takomillashtirish muammolari etarlicha o'rganilmagan.

Korxona va tashkilotlar o'rtasidagi munosabatlarga uslubiy yondashuv sifatida autsorsing xizmatlarining samaradorligi va sifatini oshirishga xususiyatlar majmuini belgilaydilar va milliy iqtisodiyotning barcha darajalarida boshqaruv faoliyatida autsorsing funksiyalarini aniqlashtirish zarurligi muhimdir.

Autsorsingning konseptual metodologiyasi, autsorsingning tamoyillari, usullari, vositalari va funksiyalari, uning kamchiliklari, O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy amaliyotiga autsorsingni joriy etish muammolari eng muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Ko'pgina tadqiqotchilar talqin qilganidek, autsorsing — bu ishlab chiqarishning muayyan turlari yoki funksiyalarini, uzoq muddatli xarakterdagi tadbirkorlik faoliyatini bir kompaniya tomonidan boshqasiga o'tkazish. Autsorser (funksiyalari bajarish uchun topshirilgan kompaniya) ushbu xizmatlarni bajarish sohasida tajribaga ega bo'lishi va o'z iqtisodiy faoliyatining ijobiy dinamikasini ko'rsatishi kerak.

Mohiyatan, autsorsing — bu qoplanadigan asosda muayyan funksiyalarni amalga oshirishda o'z maqsadlariga erishish uchun boshqa kompaniyaning resurslari, ishchi kuchi va jihozlaridan foydalanish qobiliyatiga qaratilgan ishlab chiqarish va iqtisodiy faoliyatni boshqarish texnologiyasi. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu funksiyalarni mustaqil ravishda bajarish korxona uchun ancha qimmatga tushadi. Autsorsing chetdan jalb qilingan tashkilot tomonidan korxona uchun asosiy bo'lmagan, ammo shunga qaramay, uning oldida turgan vazifalarni to'liq hal qilish uchun zarur bo'lgan funksiyalarni bajarishni o'z ichiga oladi. Buning yordamida pudratchi kompaniyaga topshiriladigan ishlar va xizmatlarning qiymati pasayadi, bu esa autsorserning ushbu sohadagi tor ixtisoslashuvi tufayli o'ziga yuklangan ishlarni arzonroq narxda bajaradi.

Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasining maktabgacha ta'lim tashkilotlarining katta qismi turli xizmatlar

jarayonlarini amalga oshirish uchun ixtisoslashgan kompaniyalarni jalb qilinmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autsorsingdan foydalanish to'g'risidagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, autsorsingning ulushi 2-3% ni tashkil etadi; 5% buxgalteriya ishlarida, soliq va soliq hisobotlarida 3-4%da xizmat ko'rsatilmoqda.

Autsorsing raqobat kurashining ajralmas qismiga aylanmoqda. Deyarli har bir tashkilot o'z faoliyatida o'z elementlaridan foydalanadi. Autsorsingdan to'g'ri foydalanish kompaniyaning biznes munosabatlari sohasida ham, moliya sohasida ham samaradorligini oshiradi. Agar noto'g'ri ishlatilsa, autsorsing biznes uchun katta xarajatlarga olib kelishi va korxona obro'sini buzishi mumkin.

Korxona va tashkilotlarning ayrim yoki to'liq xizmatlarni autsorsingga o'tkazishda operatsiyalarni mustaqil bajarish xarajatlarini va autsorsing xizmatlarini to'lash xarajatlarini baholashga imkon beruvchi metodologiyani ishlab chiqish muhim element hisoblanadi. Bu usullar korxona va tashkilotning aniqlangan xarajatlarini va autsorserning ishi bo'yicha xizmatlar narxini tahlil qilishga asoslangan bo'lib, ular tranzaksiya qiymati yoki ish qiymatining foizi sifatida hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Autsorsing xizmatlaridan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida foydalanish xavfi, samaradorligi va sifatini baholash muammosi va ularni amaliyotga joriy etishga bag'ishlangan ishlanmalar tahlili, shuningdek, autsorsing xizmatlaridan foydalanish mexanizmi muammosini o'rganish xorijiy va mahaliy iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni va ulardagi joylar sonining ko'payib, bolalarni qamrab olish darajasining oshishida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda —2017-2021-yillarga maktabgacha ta'lim tashkilotlari tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Qarori[1] muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Bu Qaror asosida maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish Dasturi qabul qilinib, unga asosan davlat, davlat-sherikchilik, xususiy, oilaviy bilan ta'minlash belgilangan edi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autsorsing xizmatlaridan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida foydalanish xavfi, samaradorligi va sifatini baholash bo'yicha ko'pgina iqtisodchi

olimlar tomonidan tadqiq qilinib kelmoqda. Ushbu olimlar Gilmiyarova M.R. [2], Fedorova YE.A., Yermolov A.V. [3], M.Korneychik, Lyasuskaya N. [4], Vasilyev A.S., Mirgorodskaya T.V. [5], Yeskova L.F., Drozd A.M., Manevich A.V. [6], Pardayev M.Q. [7], Urazov B.K. [8] va boshqalar. Ushbu tadqiqot yo'nalishining o'ziga xos xususiyati shundaki, mavjud xorijiy va mahalliy ilmiy ishlarning aksariyati faqat outsorsing xizmatlari bozorining ayrim segmentlariga qaratilgan. Bu asosan outsorsingning ma'lum bir turidan foydalanish va u bilan bog'liq muammolarga tegishli tadqiqotlardir.

Outsorsing sohasida olib borilayotgan nazariy tadqiqotlar va O'zbekiston Respublikasi tashkilotlari tomonidan to'plangan juda kam amaliy tajribaga qaramay, outsorsing xizmatlaridan sifatli foydalanish mexanizmi rivojlanish yo'lida bormoqda. Ushbu masala bo'yicha ilmiy ishlarning juda kamligi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida outsorsing xizmatlaridan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida foydalanish xavfi, samaradorligi va sifatini baholash faoliyatini ishlab chiqadigan chuqur va tizimli tadqiqotlar olib borishni taqozo etmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Outsorsing xizmatlari samaradorligi va sifatini oshirishning metodologik yechimlarini tahlili qilish asosida outsorsing xizmatlaridan foydalanish mexanizmini ishlab chiqish va amaliyotga qo'llashning uslubiy ta'minotini yaxshilashga qaratilgan masalalar, mantiqiy fikrlash, qiyosiy tahlil, surov-noma va iqtisodiy tahlilash va tizimli tahlil bilan izohlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda outsorsingdan korxonalarining 90 foizi foydalaniladi va outsorsing hajmi o'sishda davom etmoqda. O'zbekiston Respublikasi kompaniyalari rivojlangan mamlakatlardan sezilarli darajada judayam orqada. O'zbekistonda outsorsingning eng faol foydalanuvchilari xorijiy kompaniyalar va qo'shma korxonalar, shuningdek, sog'liqni saqlash sohasi korxonalari va maktabgacha ta'lim tashkilotlari bo'lib, ular kompaniya tarkibidan asosiy bo'lmagan korxonalarni olib tashlashga intilmoqda.

O'zbekistonda oxirgi yillardagi outsorsing haqidagi ma'lumotlar undan foydalanish mezonlari va mexanizmi hali to'liq ishlab chiqilmaganligini ko'rsatadi; jarayonlarni outsorsingga o'tkazish yoki ularni korxona va tashkilot tomonidan mustaqil amalga oshirish to'g'risida qaror qabul qilinishi mumkin bo'lgan mezonlarni baholash mavjud emas. Xalqaro miqyosda korxonani boshqarishning umume'tirof etilgan tamoyillari, usullari va yondashuvlarining yo'qligi outsorsingning rivojlanishini sekinlashtiradi, me'yoriy hujjatlar

tarjimasining noto'g'riligi esa uni talqin qilish va qo'llashning noaniqligiga olib keladi.

O'zbekistonda outsorsing orqali boshqaruv faoliyati asosan fikrlash yondashuvga asoslanadi, bu esa undan samarali foydalanishga imkon bermaydi. Turli sohalaridagi korxona va tashkilotlar ishida ko'plab outsorsing variantlari qo'llaniladi. Ulardan eng oqilona baholash va tanlash uchun korxona va tashkilotda outsorsingni tashkil etish samaradorligi va sifatini maksimal darajada oshirishni baholaydigan maqsadli funksiyadan foydalanish tavsiya etiladi, bu korxona va tashkilotning asosiy faoliyatdan va yordamchi tashkilotlarni jalb qilishdan olingan daromadlarining umumiy miqdorining ishlab chiqarish xarajatlarining umumiy miqdoriga nisbati.

Hozirgi vaqtda innovatsion faoliyat kontekstida outsorsing xizmatlarining samaradorligi va sifati metodologiyasining yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan bog'liq jiddiy muammolar mavjud. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarida outsorsingning konseptual metodologiyasi zarur, shunda u butun mamlakatimiz uchun samarali bo'ladi. Uning uslubiy asosi mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan taklif qilingan iqtisodiy va matematik modellashirish sohasidagi fundamental ilmiy qoidalar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining me'yoriy va qonun hujjatlaridir. Ushbu komponentlar O'zbekiston iqtisodiyotida outsorsing samaradorligi va sifatini ta'minlashga xizmat qilishi kerak.

Outsorsing quyidagi tamoyillarga asoslanishi kerak:

1. Tashkilot faoliyatini kuchli tomonlarga yo'naltirish.
  2. Strategik maqsadlarga e'tibor berish.
  3. Outsorsing shartnomasi taraflari manfaatlarini to'liq hisobga olish.
  4. Outsorser bilan munosabatlarda mijozning yuqori darajada ishtirok etishini ta'minlash.
  5. Outsorsing funksiyalarini bajarish uchun xavfni iqtisodiy baholash.
  6. Outsorsing funksiyalari masalalarini hal qilishda jarayonli yondashuvdan foydalanish.
  7. Outsorsing jarayonlarini boshqarishda tizimli yondashuvdan foydalanish.
  8. Iqtisodiy tahlil asosida outsorsingdan foydalanish bo'yicha qarorlar qabul qilish.
  9. Outsorser ishini baholash imkonini beruvchi tanlangan ko'rsatkichlarni o'lchash, tahlil qilish va takomillashtirish.
- O'zbekistonda joylashgan outsorsing kompaniyalari tahlili shuni ko'rsatdiki, kompaniyalarning 25 foizi IT-outsorsing, kompaniyalarning taxminan 20 foizi — buxgalteriya va yuridik xizmatlarning outsorsingi, kompaniyalarning taxminan 20 foizi — keytiring, ishlab chiqarish va savdo korxonalari transport bilan ta'minlash xizmatlarini taqdim etadi. Mintaqada ishlab chiqarish outsorsingi va biznes-jarayonlarning outsorsingi juda kam rivojlangan bo'lib, uni bitta yoki ikkita kompaniya taqdim etadi. Chet el ishlab chiqaruvchilari

bilan shartnomalar tuzgan kompaniyalari uchun ishlab chiqarish outsorsingida ishtirok etishning istiqbolli yo'nalishi yetakchi sog'liqni saqlash sohasiga va maktabgacha ta'lim tashkilotlariga uskunalar yetkazib beruvchilar bilan xalqaro hamkorlik doirasida ish olib borish lozimdir.

Autsorsing vositalari ham xorijiy, ham bir qator O'zbekiston kompaniyalari tomonidan yaxshi ishlab chiqilgan. Umuman olganda, ular outsorsing modelini tanlash (hozirgi vaqtda korxona uchun mos), ularning resurs bazasini tahlil qilgan holda outsorsingchilarni izlash, outsorsing operatsiyalari tartibini belgilovchi hisob-kitob va texnologik xaritalarni

ishlab chiqish, outsorsingga o'tkazilgan ishlar va xizmatlarning bajarilishini monitoring qilish, shuningdek, xizmatlarning narxini baholashni o'z ichiga oladi.

Autsorsingga o'tish uchun ichki resurslar va outsorsing vositalari tomonidan bajariladigan funksiyalar narxining iqtisodiy tahlilini o'tkazish kerak. Iqtisodiy tahlil ma'lumotlariga asosan, outsorsing funksiyalarining maqsadga muvofiqligi to'g'risida xulosa chiqarish mumkin.

Misol tariqasida biz Qashqadaryo viloyati maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ko'rsatilgan xizmatlar tarkibini va korxona faoliyatining samaradorligi uning uchun eng muhim

1-jadval

Qashqadaryo viloyati maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ko'rsatilgan xizmatlar tarkibining o'zgarish dinamikasi [11], %da

№	Ko'rsatilgan xizmatlar turlari	Yillar					2024-yilda 2020-yilga nisbatan, o'zgarishi, +; -
		2020	2021	2022	2023	2024	
1.	Ta'lim-tarbiya	20,3	20,3	20,3	25,1	25,2	4,9
2.	Kommunal servis	15,1	15,8	15,9	15,3	15,2	0,1
3.	Yashash-ovqatlanish	32,6	33,6	25,9	33,6	34,1	6,2
4.	Aloqa va axborotlashtirish	2,9	2,1	5,3	2	2,5	-0,4
5.	Autsorsing	3,4	4,2	1,4	6,8	8,4	5,4
6.	Avtotransport	3,5	3,2	3,8	3,6	3,9	0,4
7.	Ko'chmas mulk bilan bog'liq	4,5	4,5	4,7	4,7	2,9	0,4
8.	Sog'liqni saqlash	3,4	3,1	2,9	2,7	1,8	-0,6
9.	Ijara va prokat	5,4	3,6	2,9	2,1	2	-3,4
10.	Boshqa turdagi	8,9	9,6	12,9	4,1	4,1	-4,8
JAMI		100	100	100	100	100	-

bo'lgan asosiy jarayonlarni amalga oshirish bilan belgilanadi. Qashqadaryo viloyati maktabgacha ta'lim tashkilotlari amaliyoti shuni ko'rsatadiki, asosiy xizmatlardan ta'lim va tarbiya — 22,2%, kommunal xizmat — 15,4%; yashash va ovqatlanish operatsiyalari — taxminan 34,1%; aloqa va axborotlashtirish — 3,5% va avtotransport — 3,0%. Yordamchi jarayonlardan kuchmas mulk bilan bo'liq ishlarni ta'mirlash outsorsing tomonidan amalga oshiriladi — 4,5%; sog'liqni saqlash — 3,6% ulushlari bilan faol ravishda outsorsingga topshirilishi lozim bo'ladi.

Xizmat ko'rsatish jarayonlari korxonaning barcha bo'linmalarining zarur resurslar bilan ta'minlash va xodimlar mehnati sohasida uzluksiz va ritmik ishlashini ta'minlaydi. Yordamchi va yordamchi jarayonlarni amalga oshirish universal funksiyalarga bog'liq bo'lishi mumkin. Umumjahon funksiya — bu turli korxonalarga nisbatan mazmuni o'zgarmaydigan yoki ahamiyatsiz darajada o'zgarmaydigan funksiyadir. U markazlashtirilgan bo'lishi mumkin, xolding yoki kompaniyaning yordamchi bo'linmalari (markazlashtirilgan ta'mirlash ustaxonalari, savdo uylari) yoki outsorsing tomonidan amalga oshirilishi mumkin.

Autsorsing xizmatlarining samaradorligi, bizning fikrimizcha,

kelajakda shartnomani bajarish va yakunlashdan keyin buyurtmachi kompaniyadagi vaziyat qanchalik yaxshilinishini e'tiborga olinishi kerak. Biroq amalda muzokaralar jarayoni bosqichida outsorsing xizmatlarining samaradorligini mijoz kompaniya-ning potentsial yoki haqiqiy xarajatlari va outsorsing narxi nuqtayi nazaridan baholash tavsiya etiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagilarga asosanib, biz quyidagi xulosalar chiqarishimiz mumkin:

1. Outsorsing — bu korxonalarning ayrim funksiyalarini outsorsierlarga berish orqali ishlab chiqarish va texnologik jarayonlarni amalga oshirishning tashkiliy yechimini ifodalovchi zamonaviy innovatsion vosita. Buning natijasida korxona xarajatlari kamayadi, xizmatlar samaradorligi va sifati hamda raqobatbardoshligi oshadi.
  2. Mamlakat iqtisodiyot tarmoqlarida, shu jumladan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida outsorsing sifatida outsorsingdan faol foydalanish radiusini oshirishni taqozo etmoqda.
  3. Xorijiy korxonalar o'z faoliyatida barcha outsorsing vositalaridan (funktional, operativ va resurs) foydalanadilar, biroq mahalliy korxona va tashkilotlar o'rtasida turli faoliyat turlarini outsorsingdan olinadigan foydani tahlil qilish va iqtisodiy baholashning ishonchli usullari yo'qligi sababli qarorlar ongli tarzda qabul qilinadi, bu har doim ham ijobiy natijaga olib kelmaydi.
  4. Mamlakat iqtisodiyot tarmoqlarida, shu jumladan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yaxshi ishlab chiqilgan ilmiy bazaning yo'qligi xizmatlarni outsorsingga o'tkazish va natijalar samaradorligi va sifatini baholash mexanizmini ishlab chiqishni cheklaydi.
  5. Outsorsingni huquqiy qo'llab-quvvatlashni rivojlantirish huquqiy hamjamiyat tomonidan ijobiy qabul qilingan huquqiy atamalarni aniqlashtirish va standartlashtirishni talab etiladi.
  6. Barcha resurslaridan foydalanish samaradorligi va ularni kamaytirish imkoniyatlarini oshirish.
- Bularning barchasi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida outsorsing texnologiyasidan foydalanishning asosiy maqsadi bo'lgan xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilashga bevosita ta'sir qiladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Наврӯз-Зода Бахтиёр Негматович-Бухоро давлат университети профессори, и.ф.д., профессор / Навруз-Зода Бахтиёр Негматович-профессор Бухарского государственного университета, д.э.н., профессор / Navruz-Zoda Bakhtiyor Negmatovich-Bukhara State University professor, DSc,**

professor

► bnzoda@mail.ru

■ <https://orcid.org/0000-0002-3870-8165>

2. **Nasiba Ergasheva-Qarshi davlat texnika universiteti dotsenti, i.f.f.d.(PhD) / Насиба Эргашева-Каршинского государственного технического университета, (PhD), доцент / Nasiba Ergasheva-Karshi State Technical University, (PhD), Associate Professor**

► nasibaergasheva1988@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0002-6479-6709>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda —2017-2021 yillarga maktabgacha ta'lim tashkilotlari tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida Qarori
- [2]. Гилмиярова М.Р. Проблемы и перспективы развития бухгалтерского аутсорсинга // Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление, 2017. - № 2. - С. 76-80.
- [3]. Федорова Е.А., Ермолов А.Б. Анализ современных тенденций в аутсорсинге бухгалтерского учета // Финансовая аналитика: проблемы и решения. - 2016. - № 27 - С. 4-14.
- [4]. Корнейчик М., Лягуская Н. Развитие бухгалтерского аутсорсинга в Республике Беларусь [Электронный ресурс]. - Режим доступа: [хттД://соДхус.ат.уа/публ/2016_03_31_Ивив/сексия_сестиион_8_2016_03_31/развитиэ_букхааитерскоао_аутсорсиаа_в_республике_беларус/122-1-0-1848](http://соДхус.ат.уа/публ/2016_03_31_Ивив/сексия_сестиион_8_2016_03_31/развитиэ_букхааитерскоао_аутсорсиаа_в_республике_беларус/122-1-0-1848). - Дата доступа: 02.05.2018.
- [5]. Васильев А.С., Миргородская Т.Б. Проблемы и перспективы аутсорсинга бухгалтерского учета в России // Международный научно-исследовательский журнал, 2015. - Выпуск № 1. Част 2. - С. 19-21.
- [6]. Ескова Л.Ф., Дрозд А.М., Маневич А.Б. Аутсорсинг в Республике Беларусь [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://эииб.бсу.бй/битстрем/123456789/89793/1/дрозд_маневич_сборник11Жом1.пдф. - Дата доступа: 12.03.2017.
- [7]. Пардаев М.Қ. Хизмат кўрсатиш, сервис ва туризм соҳаларини ривожлантириш: муаммолар ва уларнинг ечимлари. —Т.: «Иқтисод-молия». 2008. — 260 б.
- [8]. Урозов Б.К. ва бошқалар. Хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналарида бухгалтерия ҳисоби ва аудитнинг долзарб масалалари. — Т.: “Иқтисодиёт” нашриёти, 2011. — 260 б.
- [9]. Ergasheva N. Outsorsing xizmatlarining iqtisodiy mohiyati va ahamiyati. // “Servis” ilmiy-amaliy jurnali. — Samarqand, 2023 — № 1. — B. 91-95. (08.00.00; №20).

- [10]. Ergasheva N. Autosorsing xizmatlari bozorini baholash. // Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi. 3/2 – 2023, № 21. – B. 191-193. (OAK 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari; Milliy nashrlar №21)
- [11]. Ergasheva N. Analysis of risk, effectiveness and quality assessment of using outsourcing services in preschool educational organizations. // Journal of Management Value & Ethics. <https://www.jmveindia.com/journal/Oct-dec.2023.Vol.13.No04>. – P. 47-53. (08.00.00; №6).
- [12]. Ergasheva N. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autosorsing xizmatlarini iqtisodiy baholashning "X2S" mexanizmini shakllantirish yo'nalishlari. // "Servis" ilmiy-amaliy jurnali. – Samarqand, 2023. – № 4. – B. 91-95.

Umumiy ovqatlanish xizmatlari bozorini barqaror rivojlantirishning xususiyatlari va elementlari

Raximova Dilorom Sulaymonovna

Characteristics and elements of sustainable development of the food service market

Rakhimova Dilorom Sulaymonovna

Особенности и элементы устойчивого развития рынка общественного питания

Рахимова Дилором Сулаймоновна

Received: June 8, 2025 Revised: June 10, 20254 ■ Accepted: June 20, 2025 ■ Published Online: June 30, 2025

- **Annotatsiya:** Mazkur maqolada umumiy ovqatlanish xizmatlari bozorining barqaror rivojlantirishni amalga oshirish jarayonini o'rganishda xorijiy hamda mahalliy tadqiqotchilarning barqaror rivojlanish bo'yicha fikrlari yoritilgan. Barqaror rivojlanishning xususiyatlari, barqaror rivojlanishni amalga oshirish bosqichlari, barqaror rivojlanish maqsadlari, barqaror rivojlanish elementlari tahlili kabilar o'rganilgan. Umumiy ovqatlanish korxonalarida barqaror rivojlanishni amalga oshirish jarayonini o'rganish asosida xulosalar shakllantirilgan.
- **Kalit so'zlar:** barqaror rivojlanish, barqaror rivojlanish maqsadlari, barqaror rivojlanish bosqichlari va elementlari.
- **Аннотация.** В данной статье освещены взгляды зарубежных и отечественных исследователей на реализацию устойчивого развития в процессе изучения устойчивого развития рынка услуг общественного питания. Рассмотрены особенности устойчивого развития, этапы его реализации, цели устойчивого развития и элементы устойчивости. На основе изучения процесса внедрения устойчивого развития в предприятиях общественного питания сформулированы выводы.
- **Ключевые слова:** устойчивое развитие, цели устойчивого развития, этапы устойчивого развития, элементы устойчивости.
- **Abstract:** This article presents the views of both foreign and local researchers regarding the implementation of sustainable development in the context of the sustainable advancement of the foodservice market. The study examines the characteristics of sustainable development, its implementation stages, sustainable development goals, and key elements. Based on the analysis of sustainable development processes within foodservice enterprises, relevant conclusions have been drawn.
- **Keywords:** sustainable development, sustainable development goals, implementation stages, development elements.

KIRISH

Korxonalarning barqaror rivojlanishini ta'minlash O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti barqaror rivojlanish strategiyasining asosiy negizini tashkil etadi. Aynan korxonalar mamlakat barqaror rivojlanishining barcha elementlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi va ushbu muammoni o'rganishda alohida e'tibor talab etadi. Shu o'rinda "barqaror rivojlanish" atamasiga alohida urg'u va ta'rif berishni joiz deb topdik.

"Barqaror rivojlanish" — bu iqtisodiy o'sish, ijtimoiy farovonlik va atrof-muhitni muhofaza qilish o'rtasida muvozanatni saqlagan holda rivojlanishni anglatadi. Bu tushuncha shuni anglatadiki, hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirar ekanmiz, kelajak avlodlarning ham o'z ehtiyojlarini qondira olish imkoniyatlarini kamaytirmasligimiz kerak.

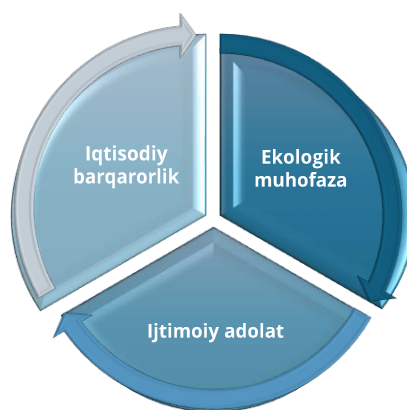
Barqaror rivojlanishga erishish nafaqat korxonalar balki mamlakatlar, butun dunyoning oldiga qo'ygan maqsadi hisoblanadi. Barqaror rivojlanishning institutsional asoslari birinchi marta 1992-yilda Rio-de-Janey-roda bo'lib o'tgan Yer sammitida boshlangan "Rio jarayoni" bilan yaratilgan. 1995-yil 25-sentabrda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bosh Assambleyasida 193 mamlakat tomonidan Barqaror rivojlanish maqsadlari qabul qilindi.

Barqaror rivojlanish maqsadlari – bu Birlashgan Millatlar Tashkilotining dunyoda iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik vaziyatni har tomonlama yaxshilash orqali butun insoniyatning hayot tarzini yaxshilash va turmush farovonligini oshirishga, adolatli va barqaror jamiyat qurishga qaratilgan global chaqirig'idir[1].

Quyida Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan 2015-yilda ishlab chiqilgan 17ta o'zaro bog'liq maqsadlar bo'lib, ular 2030-yilgacha barqaror rivojlanishga erishish rejasini sifatida belgilangan:

1. Qashshoqlikka barham berish — Qashshoqlikning barcha shakllarini butun dunyoda yo'qotish.
2. Ochlikka barham berish — Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, to'g'ri ovqatlanishni yaxshilash va barqaror qishloq xo'jaligini rivojlantirish.
3. Sog'liqni saqlash va farovonlik — Barcha yoshdagi odamlar uchun sog'lom turmush tarzini ta'minlash va farovonlikka erishishga ko'maklashish.
4. Sifatli ta'lim — Barchani qamrab oluvchi, adolatli va sifatli ta'limni ta'minlash hamda hayot davomida o'qish imkoniyatlarini rag'batlantirish.
5. Gender tengligi — Ayollar va qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish orqali gender tengligini ta'minlash.
6. Toza suv va sanitariya — Barcha uchun suv resurslari va sanitariya xizmatlariga kirishni ta'minlash va ularni oqilona boshqarish.

7. Arzon va toza energiya — Barchani ishonchli, barqaror va zamonaviy energiya manbalari bilan ta'minlash.
  8. Munofiq mehnat va iqtisodiy o'sish — Insonlar uchun munosib ish o'rinlarini yaratish va inklyuziv hamda barqaror iqtisodiy o'sishga erishish.
  9. Sanoatlashtirish, innovatsiyalar va infratuzilma — Barqaror infratuzilma qurish, inklyuziv va barqaror sanoatlashtirishni rivojlantirish hamda innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash.
  10. Tengsizliklarni kamaytirish — Mamlakatlar ichida va ular o'rtasida tengsizlikni kamaytirish.
  11. Barqaror shahar va aholi punktlari — Shaharlarda ochlik, xavfsizlik, barqarorlik va chidamlilikni ta'minlash.
  12. Mas'uliyatli iste'mol va ishlab chiqarish — Mas'uliyatli iste'mol va ishlab chiqarish modellari orqali tabiiy resurslardan oqilona foydalanish.
  13. Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish — Iqlim o'zgarishiga qarshi favqulodda choralarni ko'rish.
  14. Dengiz ekotizimlarini asrash — Okeanlar, dengizlar va dengiz resurslaridan barqaror foydalanishni ta'minlash.
  15. Quruqlik ekotizimlarini saqlash — Quruqlikdagi ekotizimlarni muhofaza qilish, ularni tiklash, barqaror foydalanish, o'rmonlarni boshqarish, cho'llanish va yer degradatsiyasiga qarshi kurashish, biologik xilma-xillikni saqlab qolish.
  16. Tinchlik, adolat va samarali institutlar — Tinchlikparvar va inklyuziv jamiyatlar qurish, adolatga kirishni ta'minlash va barcha darajadagi samarali, hisobdor va inklyuziv institutlarni mustahkamlash.
  17. Barqaror rivojlanish uchun hamkorlik — Global hamkorlikni kuchaytirish va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun resurslarni safarbar etish[2].
- Barqaror rivojlanish sohasidagi maqsadlar Yer yuzida qashshoqlikka va ochlikka barham berish, atrof-muhit va iqlimni himoya qilish hamda dunyodagi barcha kishilar tinchlik va ravnaq topishdan bahramand bo'lishini ta'minlash, sog'lik va farovonlik, sifatli ta'lim, toza suv va sanitariya, gender tenglik, munosib ish o'rinlari va iqtisodiy o'sish bo'yicha global miqyosda harakat qilishga da'vatdir.
- Brundtland hisobotida ("Our Common Future", 1987) barqaror rivojlanishning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ustunlari alohida atamalar bilan nomlanmagan bo'lsa-da, ushbu tamoyillar hisobotning turli bo'limlarida batafsil yoritilgan. Hisobotda barqaror rivojlanishning asosiy maqsadi sifatida hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirish bilan birga, kelajak avlodlarning ham o'z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarini xavf ostiga qo'ymaslik ta'kidlangan[3].
- Barqaror rivojlanish tamoyilning birlashuvi natijasida hosil bo'lgan:

1-rasm. Barqaror rivojlanish tamoyillari

1. Iqtisodiy barqarorlik. "Iqtisodiy samaradorlik" tushunchasi ushbu yo'nalishda mutlaqo boshqacha nuqta-nazardan ko'riladi. Ma'lumki, tabiat qonunlarini hisobga oladigan uzoq muddatli loyihalar, natijada yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ekologik oqibatlarini hisobga olmagan loyihalardan ko'ra samaraliroq bo'ladi.

2. Ijtimoiy adolat. Aynan ijtimoiy muammolarni anglash madaniy va ijtimoiy barqarorlikni saqlashga hamda ziddiyatli nizolar sonini kamaytirishga qaratilgan ushbu konsepsiyani shakllanishiga olib keladi.

3. Ekologik muhofaza. Ekologiya sohasidagi barqaror rivojlanishning asosiy maqsadi jismoniy va ekologik tizimlarning barqaror bo'lishidir. Ekologiya ehtiyotlarini e'tiborsiz qoldirish atrof-muhitning tanazzulga uchrashiga olib keladi va butun insoniyatning mavjudligiga xavf tug'diradi[1].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Barqaror rivojlanish bo'yicha xalqaro amaliyotda ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Dastlab XX-XXI asrlar oralig'ida jahon hamjamiyatida "barqaror rivojlanish" harakati yuzaga kelgan va uning asosiy mohiyati ijtimoiy va iqtisodiy farovonlikka erishishda hozirgi va kelaj avlod manfaatlarini uchun atrof-muhitni saqlash va tabiiy resurslarni tejashdan iborat. Barqaror rivojlanish konsepsiyasi asoschisi Gro Harlem Brudtlandning ta'rificha, "Barqaror rivojlanish- bu shunday rivojlanishki, unda insoniyatning hozirgi zamon ehtiyojlari qondiriladi, lekin bunda kelajak avlodning o'z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlari xavf ostiga qo'yilmaydi"[4].

G'arb olimlarining barqaror rivojlanish tushunchasi ta'riflariga chuqurroq to'xtaladigan bo'lsa, tadqiqotchi olim Peetning ta'rificha, "Taraqqiyot tushuncha sifatida turli olimlarning turli ma'nolari, talqinlari va nazariyalari bilan bog'langan. Rivojlanish – insonning yangi tuzilmalarni boshlash, muammolarni yengish, doimiy o'zga-rishlarga moslashish va yangi maqsadlarga erishish uchun maqsadli va ijodiy intilish nuqtayi nazaridan o'sib borayotgan evolyutsion jarayondir"[5].

Todaro va Smit barqaror rivojlanishni ta'riflashda iqtisodiy

ahamiyatiga ko'proq to'xtalgan. Ularning fikricha, "Rivojlanishni ijtimoiy tuzilmalar, munosabatlar va institutlardagi katta o'zgarishlarni, shuningdek, iqtisodiy o'sishni, tengsizlikni kamaytirishni va mutlaq qashshoqlikni yo'q qilishni o'z ichiga olgan ko'p qirrali jarayon"[5].

Atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha dunyo komissiyasining ta'rifining keng tarqalganligini tan olib, barqaror rivojlanish global rivojlanish siyosati va kun tartibidagi asosiy tushuncha ekanligini ta'kidlaydi. Bu jamiyat atrof-muhit bilan o'zaro aloqada bo'lishi mumkin bo'lgan mexanizmni ta'minlaydi, shu bilan birga kelajak uchun resursga zarar yetkazish xavfini tug'dirmaydi. Shunday qilib, bu rivojlanish paradigmasi, shuningdek, yer ekotizimlarini xavf ostiga qo'ymasdan yoki iqlim o'zgarishi va turlarning yo'q bo'lib ketishi kabi muammolarga olib kelishi mumkin bo'lgan o'rmonlarning kesilishi, suv va havoning ifloslanishi kabi ekologik muammolarni keltirib chiqarmasdan turmush darajasini yaxshilashni talab qiladigan konsepsiyadir[5].

Yevrokomissiyaning klassik ta'rifiga ko'ra, korporativ ijtimoiy mas'uliyat konsepsiyasi kompaniyalarning jamiyat hayotini yaxshilashda va atrof-muhitni muhofaza qilishda ishtirok etishini aks ettiradi. Shu tariqa, korporativ ijtimoiy mas'uliyat tashkilotning barqaror rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir[6].

Yuqoridagi ta'riflarni umumashtirgan holda quyidagi ta'rifni keltirib chiqardik. Barqaror rivojlanish- bu iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar jarayoni bo'lib, unda tabiiy resurslardan foydalanish, investitsiyalarni yo'naltirish, ilmiy va texnologik rivojlanish yo'nalishlari, shaxsiy rivojlanish va institutsional o'zgarishlar bir-biri bilan uyg'un-lashtirilgan bo'ladi va inson ehtiyojlari va intilishlarini qondirish uchun hozirgi va kelgusidagi salohiyat mustahkamlanadi. Ko'p jihatdan, bu odamlar hayotining sifatini ta'minlashdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolani yozishda ilmiy tadqiqot metodologiyasida keng qo'llaniladigan analiz va sintez, induksiya va deduktsiya, mantiqiy fikrlash, kuzatish, taqqoslash usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Davlat sektori tomonidan fuqarolarga taqdim etiladigan umumiy ovqatlanish xizmatlari maktablar, shifoxonalar, qariyalar uylari yoki qamoqxonalardak muayyan muassasalarda amalga oshiriladi. Ular oziq-ovqat ta'minot zanjirining bir qismi hisoblanadi. Oziq-ovqat ta'minot zanjiri oziq-ovqat ishlab chiqarish (qishloq xo'jaligi va baliqchilik), qayta ishlash, taqsimlash, tayyorlash, iste'mol qilish va chiqindilarni yo'q qilish bosqichlarini o'z ichiga oladi.

Ushbu bosqichlarning barchasi turli resurslardan foydalanadi va ekologik, ijtimoiy hamda iqtisodiy jihatdan turli oqibatlarini keltirib chiqaradi. Ular oziq-ovqat bilan ta'minlaydi, ish o'rinlari yaratadi, issiqxona gazlarini chiqaradi hamda yer resurslaridan foydalanish va agroximikalar orqali biologik xilma-xillikka ta'sir ko'rsatadi. Ta'minot zanjirida nima va qanday ishlab chiqarilishiga qarab, bu jarayonlar barqarorroq yoki kamroq barqaror bo'lishi mumkin. Bunda, barqarorlik resurslarga bo'lgan ertangi ehtiyoj bugun qilayotgan ishlar tufayli xavf ostida qolmasligi uchun harakat qilishni bildiradi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti 2015-yilda Barqaror rivojlanishning global maqsadlarini (BRM) belgilab, odamlar, biznes va hukumatlarni ushbu maqsadlarga erishish yo'lida innovatsiyalar yaratish va harakat qilishga undadi. Yevropa Ittifoqida "Yashil kelishuv" barqarorlik maqsadlariga erishish uchun iqlimni himoya qilish, aylana iqtisodiyot, ifloslanishni nol darajaga tushirish, biologik xilma-xillik, "fermerdan dasturxonigacha" strategiyasi hamda harakatchanlik siyosatini o'z ichiga olgan keng qamrovli yondashuvdir. Oziq-ovqat ta'minot zanjirlari va ular bilan bog'liq umumiy ovqatlanish tizimi muhim rol o'ynaydi, chunki ular bir nechta maqsadlar bilan chambarchas bog'liqdir.

Ideal holatda, barqaror umumiy ovqatlanish tizimi oziq-ovqat, ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik, axloqiy va ta'm talablariga javob beradi, malakali va haq to'lanadigan mutaxassislar tomonidan resurslardan samarali foydalangan holda tayyorlanadi. Garchi bu erishib bo'lmasidek tuyulsa-da, ko'p narsani amalga oshirish mumkin, masalan:

- ekologik va ijtimoiy jihatlar xarid qilish jarayonlarga qo'shilishi mumkin; ovqatlanish ratsionini ishlab chish va savdoning iqlimga ta'sirini kamaytiradigan tarzda shakllantirish mumkin;

- oziq-ovqat mahsulotlarini diversifikatsiya qilish biologik xilma-xillikka foyda keltirishi mumkin; resurslardan samarali foydalanish yoki aylanish (sirkulyar) jarayonlarini joriy etish mumkin;

- ta'lim va mehnat sharoitlari kabi ijtimoiy omillar [7].

Barqaror umumiy ovqatlanish tizimi – bu nafaqat sog'lom va mazali taomlar tayyorlash, balki ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik jihatlarni hisobga olgan holda faoliyat yuritish demakdir. Ushbu tizimi atrof-muhit va jamiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan biznes amaliyotlarini qo'llab-quvvatlaydi. Shu sababli, ular ingredientlarni tanlashdan tortib ovqatni tortishgacha bo'lgan biznesning har bir bosqichida barqarorlikni hisobga oladilar. Barqaror umumiy ovqatlanish korxonalari mijozlar va xodimlarning farovonligi karbonat angidrid chiqindilarini kamaytirish, plastik ifloslanishini bartaraf etish, oziq-ovqat chiqindilarini qisqartirish va axloqiy ta'minot bilan chambarchas bog'liqdir.

Sog'lom ovqatlanish ko'pincha barqaror ovqatlanish bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Masalan, go'sht iste'molini oylilik. Angliya sog'liqni saqlash vazirligi kattalarga kuniga 70 grammdan ortiq qizil yoki qayta ishlangan go'sht iste'mol qilmaslikni tavsiya qiladi — bu taxminan bir yarimta kolbasaga teng. Buni hisobga olgan holda, inson faoliyati sababli yuzaga keladigan CO₂ chiqindilarining 14,5 foizi go'sht va sut mahsulotlari sanoatiga to'g'ri keladi. Shu bois, agar umumiy ovqatlanish korxonalari iste'molchilarni go'sht iste'molini kamaytirishga undasa, bu iste'molchilarning sog'ligi va sayyoraning holati uchun foydali bo'ladi — ikki tomonlama yutuqdir.

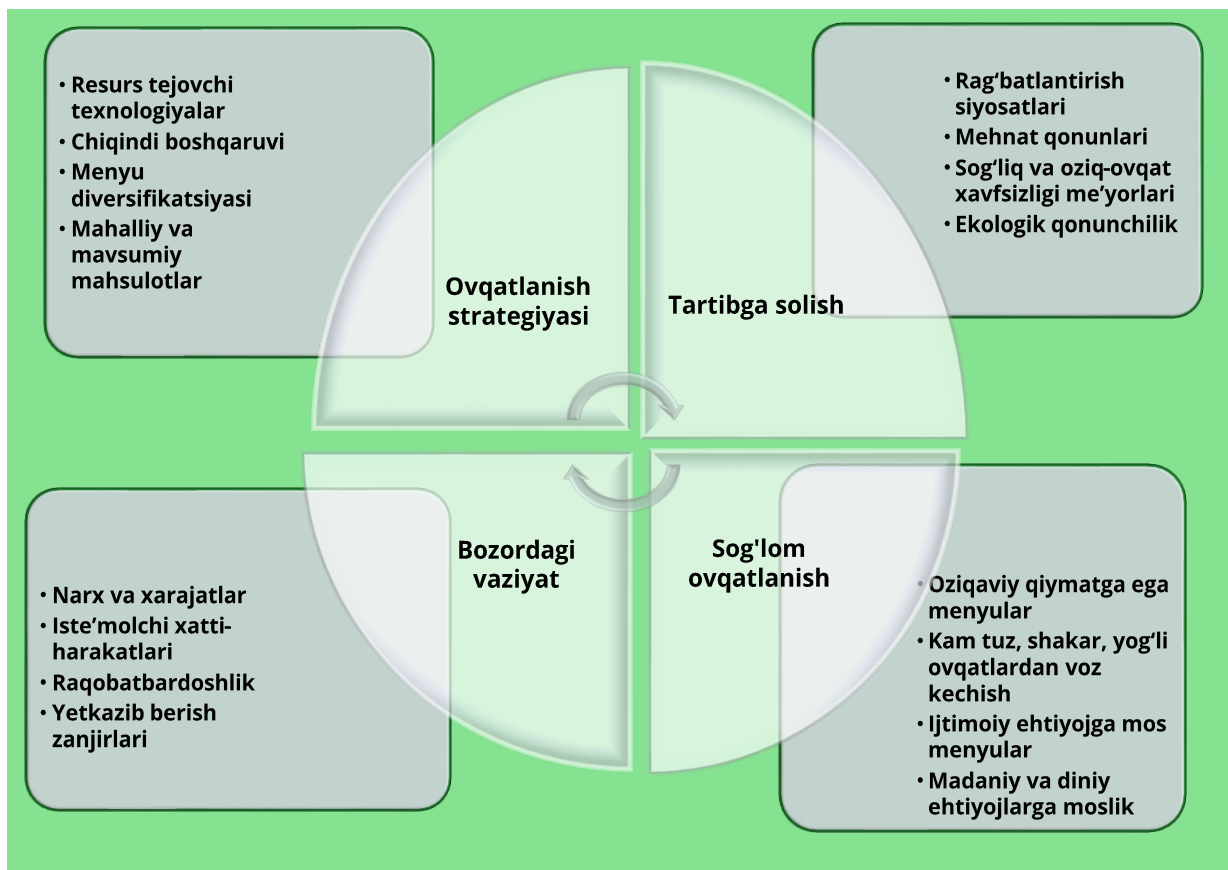
Oxir-oqibat, barqarorlik — bu farovonlikni himoya qilishdir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti barqaror parhezni quyidagicha ta'riflaydi: "Ovqatlanish nuqtai nazaridan yetarli, xavfsiz va sog'lom bo'lishi bilan birga, tabiiy va insoniy resurslardan oqilona foydalanishni optimallashtiruvchi oziq-ovqat tizimi"[8].

Umumiy ovqatlanish xizmatlari bozorining barqarorligiga tafsilot berish maqsadida uning elementlarini aniqlash vazifasini o'z oldimizga qo'ydik. Fikrimizcha, mazkur bozor barqarorligiga erishishi uchun 4 ta: Ovqatlanish strategiya, tartibga solish, bozordagi vaziyat va sog'lom ovqatlanish elementlarining uyg'unligi va o'zaro ta'siridan bog'liq bo'ladi (2-rasm). Bu to'rtta soha bir-biriga bog'liq va uyg'un ishlamaguncha umumiy ovqatlanish xizmatlari bozori barqarorlikka erisha olmaydi. Chunki:

- Strategiya yaxshi bo'lsa-yu, tartibga solish kuchsiz bo'lsa, xavfsizlik xavf ostida qoladi.

- Sog'lom ovqat tayyorlansa-yu, bozordagi narxlar yuksak bo'lsa, keng omma foydalanolmaydi.

- Teskari holatda esa, regulatsiya kuchli bo'lib, strategiya yoki menyu foydalanuvchi ehtiyojiga mos bo'lmasa, bu tizim ishlamaydi.

1.2.2-rasm. Umumiy ovqatlanish xizmatlari bozori barqarorligining elementlari

Umumiy ovqatlanish xizmatlari bozorining barqarorligi — bu nafaqat moliyaviy foydani ko'zlagan biznes modeli, balki ekologik mas'uliyat, ijtimoiy adolat va resurslardan oqilona foydalanishga asoslangan kompleks yondashuvdir.

Bozorning barqaror rivojlanishi iste'molchilarning sog'lom turmush tarziga intilishi, ekologik ongning oshishi va raqobatbardosh korxonalar tomonidan yashil innovatsiyalarning faol tadbiriq etilishi bilan bevosita bog'liq. Bu elementlar uyg'unligi korxonaga nafaqat bugungi kunda, balki uzoq muddatli istiqbolda ham barqaror faoliyat yuritish imkonini beradi.

Hozirgi zamon restoran biznesi tobora ko'proq barqaror rivojlanish va ekologik mas'uliyat kontseptsiyalariga yo'naltirilmoqda. Iqlim o'zgarishi, resurslar yetishmasligi va sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqishning ortishi sharoitida restoranlar jamiyatning yangi talablariga moslashishga kirishmoqda va atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish usullarini izlamogda.

2025 yil O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan "Atrof-muhitni asrash va yashil iqtisodiyot yili" deb e'lon qilindi. Ushbu tashabbus doirasida ekologik muhitni yaxshilash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida Davlat

dasturi ishlab chiqildi. Mazkur dastur doirasida sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalarida ekologik toza texnologiyalarni joriy etish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash, hamda yashil energetika loyihalarini rivojlantirish ko'zda tutilgan. Ayniqsa, umumiy ovqatlanish sohasi uchun ekologik barqarorlik tamoyillarini qo'llash dolzarb masalaga aylanib, yashil iqtisodiyot mexanizmlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda[9].

Zamonaviy restoranlar ekologik mas'uliyatni o'z ishiga kiritish, barqaror rivojlanish prinsiplariga amal qilish orqali nafaqat o'z biznesini rivojlantirmogda, balki jahon ekologik muammolariga ham hissa qo'shmoqda. Ularning eng asosiy maqsadi – atrof-muhitga bo'lgan ta'sirni minimallashtirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash. Restoranlar ekologik toza qadoqlash, organik mahsulotlar, chiqindilarni kamaytirish va energiya samaradorligini oshirish kabi amaliyotlarni joriy etishmogda. Bundan tashqari, mijozlar orasida ekologik ma'suliyatni oshirish va ularni barqaror turmush tarziga yo'naltirish uchun turli tadbirlar o'tkazilmogda. Restoranlar, ekologik tashkilotlar bilan hamkorlik qilish orqali, o'zlarining brend imidjini mustahkamlashga, global ekologik muammolarga qarshi kurashishga va mijozlar ishonchini qozonishga intilishmogda.

Bugungi kunda iste'molchilarni jalb qilish bo'yicha marketing dasturlari ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish orqali shakllantirilmoqda. Iste'molchilarning fikrlari o'zgarib bormoqda, bu esa oziq-ovqat va suv sifati kabi ekologik omillarga bo'lgan e'tibor oshgani bilan bog'liq[10]. Ushbu omillar iste'molchilarning xatti-harakatlariga sezilarli ta'sir

ko'rsatilgan holda, umumiy ovqatlanish korxonalaridan yangi ekologik tendensiyalar va trendlarning shakllanishiga xizmat qiladi deb o'ylaymiz (3-rasm). Vaqt o'tishi bilan bu tendensiyalar barqarorlashadi va ularning amalga oshirilish ko'lami kengayadi.

3-rasm. Umumiy ovqatlanish korxonalaridagi ekotendensiyalar va zamonaviy trendlar

Iste'molchilarning talablariga faol va moslashuvchan javob berish faoliyati turli yo'nalishlarda amalga oshirilmoqda. Yarimorol hududida joylashgan umumiy ovqatlanish korxonalarining zamonaviy me'moriy yechimlari ularning tabiiy hududlardagi qulay joylashuvi bilan uyg'unlashib, tashrif buyuruvchilarga noyob tabiiy manzaralarni taqdim etadi va shu orqali mashhurlikka erishish uchun qo'shimcha omilga aylanmoqda. Korxonalarning interyerlariga konseptual o'zgartirishlar kiritilmoqda: savdo zallari tez yangilanuvchi manbalardan olingan xomashyo asosida tayyorlangan eko-mebel bilan jihozlanmoqda, bu mebellar ishlab chiqarilishida energiya tejovchi texnologiyalar qo'llaniladi[11].

Ekologik toza materiallardan — masalan, eman, qarag'ay, qayin kabi daraxt turlarining qattiq yog'ochi, shpon va boshqa xomashyolar — foydalaniladi. Yumshoq mebellar uchun to'ldiruvchi sifatida kokos, makkajo'xori singari tabiiy materiallar ishlatiladi. Qoplamalar esa o'simlikdan olingan paxta va jun kabi materiallardan tayyorlanadi. Shuningdek, predmetlar va materiallarni ikkilamchi ishlatishga asoslangan qayta ishlash ("upcycling") prinsiplari joriy qilinmoqda[12].

Bugungi kunda korxonalarni avtomatlashtirish va mehmonlar bilan onlayn formatda muloqot qilish juda katta ahamiyatga ega. Bu orqali jamiyatdagi tendensiyalarga mos ravishda tez

va samarali javob berish mumkin bo'ladi. Umumiy ovqatlanish korxonalarining veb-saytlarida iste'molchilar ko'rsatlayotgan xizmatlar, menyu tarkibi, narx siyosati va interyer haqida to'liq ma'lumot olishadi. Buyurtmalarni qabul qilish "mobil ofitsiant" orqali amalga oshiriladi, stollar esa onlayn tarzda band qilinadi. Ma'lumotlarni onlayn formatda uzatish iste'molchilarning vaqtini tejashga, qog'ozdan foydalanishni kamaytirishga va korxonaning resurslarini tejashga xizmat qiladi[13].

Iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi sifatidagi umumiy ovqatlanish sohasi korxonalari faoliyatida "yashillik" tamoyilini qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Umumiy ovqatlanish xizmatlari bozorini barqaror rivojlantirishda "yashillik" tamoyili, bizning kuzatishimizcha, quyidagi ko'rinishlarda namoyon boladi:

Birinchidan, mijozlarni ekologik toza mahsulotlar haqida ko'proq xabardor qilish. Hozirgi zamon iste'molchilari atrof-muhitga ta'sirini tobora ko'proq anglab bormoqda. Bu ularning ovqat l;tanlovi va tashrif buyuradigan joylarni tanlashiga ta'sir qiladi. Ekologik mas'uliyatli muassasalar bo'yicha ortib borayotgan talabga javoban, ko'plab restoranlar o'z biznesida barqaror amaliyotlarni joriy qilmoqda. Eng mashhur tashabbuslardan biri – organik mahsulotlardan foydalanish,

oziq-ovqat chiqindilarini kamaytirish va energiya sarfini qisqartirishdir[14]. Ko'plab mijozlar endi buyurtma beradigan mahsulotlarning qayerdan kelganini va qanday sharoitda yetishtirilganini bilishni xohlashadi. Bu mahalliy va mavsumiy mahsulotlar hamda ekologik toza ishlab chiqarish usullarini qo'llayotgan fermer xo'jaliklariga talabni oshiradi.

Restoranlar uchun bu yangi imkoniyatlarni ochadi: mahalliy yetkazib beruvchilar bilan ishlash orqali muassasalar nafaqat mijozlarga yangi va sifatli ingredientlarni taqdim etishi, balki mahsulotlarni tashish bilan bog'liq karbon izini ham kamaytirishi mumkin. Bundan tashqari, restoranlar qayta ishlanadigan materiallardan qadoqlashni ishlatishi mumkin, bu ham ekologik ta'sirni kamaytirishga yordam beradi. Ba'zi restoranlar yanada oldinga borib, mijozlarga ekologik muammolar va ularni hal qilish usullari haqida ko'proq ma'lumot olish imkoniyatini taqdim etmoqda. Ular ekologik bilimni oshirishga qaratilgan ma'ruzalar, master-klasslar va boshqa tadbirlarni o'tkazmoqda.

Ikkinchidan, oziq-ovqat chiqindilarini kamaytirish. Restoran sanoatidagi asosiy ekologik muammolardan biri – ortiqcha oziq-ovqat chiqindilari hisoblanadi. Tashlab yuborilgan mahsulotlarning katta qismi foydalanilishi mumkin edi, ammo noto'g'ri rejalashtirish yoki ortiqcha porsiyalar sababli ular axlatga tashlanadi. Ko'plab restoranlar hozirda xaxira va porsiyalarni boshqarish yondashuvlarini qayta ko'rib chiqish yo'li bilan oziq-ovqat chiqindilarini kamaytirishga intilmoqda. Ba'zi muassasalar mijozlarga ovqat qoldiqlarini bir martalik plastik idishlar ishlatmasdan olib ketish imkonini bermoqda. Boshqalar chiqindilarni qayta ishlash va kompost tayyorlash tashabbuslarida ishtirok etmoqda. Shuningdek, mahsulotning barcha qismlaridan foydalanish tendensiyasi paydo bo'lmoqda. Masalan, sabzavot po'stlog'idan taomlar tayyorlash yoki suyuqliklar uchun suyaklarni ishlatish[15].

Bu nafaqat atrof-muhitga ta'sirni kamaytirishga yordam beradi, balki iste'molchilarni tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishga hissa qo'shadi. Bundan tashqari, bunday tashabbuslar mahsulot xarid qilish xarajatlarini kamaytirishi va chiqindilarni kamaytirishga olib keladi. Misol qilib shuni aytish mumkinki, Toshkent shahridagi ba'zi restoranlar oshxona chiqindilarini saralash va ularni kompositlash yoki chorvachilik uchun yem sifatida qayta ishlash yo'nalishida ish olib bormoqda. 2022-yilda "Ekomill" kompaniyasi tomonidan ishga tushirilgan loyiha doirasida umumiy ovqatlanish korxonalaridan ortiqcha ovqat qoldiqlari yig'ilib, ularni biogaz va organik o'g'it ishlab chiqarishga yo'naltirish ijobiy tajribasi yo'lga qo'yilgan[16].

Uchunchidan, Ekologik toza qadoqlash materiallarini ishlatish. Ovqat yetkazib berish tizimining ommaviylashuvi bilan bir martalik plastik qadoqlashlar muammosi ayniqsa dolzarb bo'lib bormoqda. An'anaviy plastik idishlar va asboblal yuzlab yillar davomida parchalanib, atrof-muhitga

qaytarilmas zarar yetkazadi. Shu sababli, restoranlar biohuddiy yoki ko'p marotaba ishlatiladigan qadoqlash materiallari kabi alternativ yechimlarni qidirmoqda.

Qayta ishlangan materiallar yoki o'simlik tarkibli eko-qadoqlash tobora ommalashmoqda. Bu nafaqat chiqindilarni kamaytirishga yordam beradi, balki mijozlarga restoranning tabiatga g'amxo'r ekanligini his qilish imkonini beradi. Bunday yechimlar mijozlar sadoqatini oshirishi va restoran imidjining muhim qismiga aylanadi. Masalan, 2022-yildan boshlab O'zbekistonning ayrim kafelari, jumladan, "Choyxona №1" va "Plov.com", bir martalik plastik idishlardan voz kechib, qog'oz va bambukdan tayyorlangan idishlardan foydalanishga o'tdi.

Bundan tashqari, ekologik qadoqlashni ishlatish chiqindilarni utilitatsiya qilish xarajatlarini kamaytirishi va axlatni axlatxonalariga yuborishni qisqartirishi mumkin. Bu uni barqaror rivojlanishga intilayotgan restoranlar uchun jozibali tanlovga aylantiradi.

To'rtinchidan, eko-restoranlarning rivojlanish istiqbollari. Bugun ekologik amaliyotlarni joriy qilayotgan restoranlar nafaqat jamiyat talablariga javob berishmoqda, balki restoran biznesida barqaror rivojlanish standartga aylanishi mumkin bo'lgan kelajakka tayyorgarlik ko'rishmoqda. Mijozlarning bilimining ortishi va ekologik mas'uliyatga bo'lgan talabning oshishi bilan, eko-texnologiyalar va barqaror rivojlanish printsiplarini joriy etish barcha restoranlar uchun zaruriyatga aylanadi. Bu nafaqat restoranlarning imidjini saqlashga va ko'proq mijozlarni jalb qilishga yordam beradi, balki atrof-muhitni saqlashga katta hissa qo'shadi. Ekologik amaliyotlarni joriy etish qayta tiklanuvchi energiya manbalarini ishlatish, chiqindilarni kamaytirish, mahalliy va mavsumiy mahsulotlarga o'tish hamda atrof-muhitni himoya qilish tashabbuslarida faol ishtirok etishni o'z ichiga olishi mumkin.

Uzoq muddatga mo'ljallab amalga oshirilgan bunday chora-tadbirlar resurslarga bo'lgan xarajatlarni kamaytirishga va restoran ishi faoliyatini samarali qilishga olib keladi. Bundan tashqari, ular restoran imidjining ijobiy shakllanishiga yordam beradi, bu esa jamoat ovqatlanishi bozorida ortib borayotgan raqobat sharoitida qo'shimcha afzallik bo'lishi mumkin.

Beshinchidan, umumiy ovqatlanish korxonalarida taomlar tannarxini pasaytirish va savdo ustamasini kamaytirish. Umumiy ovqatlanish korxonalarida menyularni tuzishda har bir taomning tannarxi va savdo ustamasini to'g'ri hisob-kitobini yuritish va ularning narxini "haddan tashqari oshirib yubormaslik". Umumiy ovqatlanish korxonalarida taomlarning tannarxi va savdo ustamasini to'g'ri hisoblash hamda narxlarini haddan tashqari oshirmaslik muhim ahamiyatga ega. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi-ning 2022-yil 19-dekabrida qabul qilingan 716-sonli "Ijtimoiy

ahamiyatga ega mahsulotlar narxlari barqarorligini ta'minlash hamda mahsulotlar xavfsizligi va sifatini tizimli nazorat qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorga muvofiq, ijtimoiy ahamiyatga ega mahsulotlar narxlarining asossiz oshirilmashligini nazorat qilish choralari belgilangan[17]. Ushbu qaror umumiy ovqatlanish korxonalarida taomlarning tanarxi va savdo ustamasini to'g'ri hisoblash hamda narxlarni haddan tashqari oshirmaslikning muhimligini ko'rsatadi. Bu nafaqat iste'molchilar huquqlarini himoya qiladi, balki korxonaning obro'sini saqlash va uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlashga yordam beradi.

Oltinchidan, umum ovqatlanish tizimini kompetentli kadrlar bilan ta'minlash va ularni malakasini oshirish. Restoranlarning barqaror rivojlanishining muhim qismi xodimlarni ekologik mas'uliyatli amaliyotlar bo'yicha ta'limlashdir[18]. Ko'pincha xodimlar to'g'ridan-to'g'ri ishlatilgan resurslar hajmi va muassasada yaratilgan chiqindilar miqdoriga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, xodimlarni zaxiralarni boshqarish va oziq-ovqat chiqindilarini minimallashtirish bo'yicha to'g'ri ta'limlash, zararlarni kamaytirishga va resurslarni saqlashga yordam beradi.

Shuningdek, xodimlarni energiya samaradorligi, chiqindilarni to'g'ri utilizatsiya qilish va qayta ishlash bo'yicha ma'lumotlantirish muhimdir. Bundan tashqari, ekosavodxon restoranlar xodimlar uchun mahsulotlarning kelib chiqishi, barqaror fermalik usullari va vegan/vegetarian alternativ ingredientlar bo'yicha treninglar o'tkazishi mumkin. Bu faqat xodimlarga restoranining konsepsiyasini yaxshiroq tushunishga yordam bermaydi, balki ularni ekologik amaliyotlarga qiziqqan mijozlar bilan samarali muloqot qilishga ham o'rgatadi.

Xodimlarni ekologik mas'uliyatli harakatlarga o'rgatish korporativ madaniyatni shakllantirishga yordam beradi, bu esa restoranining kundalik ish faoliyatining ajralmas qismiga aylanadi, bu esa atrof-muhitga ta'sirni kamaytiradi va taqdim etilayotgan xizmatlarning sifatini oshiradi.

Yettinchidan, texnologiyalarning ekologik tashabbuslarni ilgari surishdagi roli. Texnologiyalar restoran biznesida ekologik amaliyotlarni joriy etishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, zaxiralarni va tahlil tizimlarini kuzatish restoranlarga yetkazib berishni samarali boshqarishga yordam beradi, ortiqcha mahsulotlarni minimallashtiradi va buyurtmalarni optimallashtiradi. Bu oziq-ovqat chiqindilarini kamaytirishga va mahsulotlar xarajatlarini qisqartirishga yordam beradi.

Shuningdek, elektron menyularni joriy etish, masalan, QR-kodlar restoranlarga qog'ozli menyulardan voz kechishga yordam beradi, bu esa qog'oz va bo'yoqdan foydalanishni kamaytiradi. Bundan tashqari, zamonaviy restoranlar mijozlarga onlayn buyurtma qilish va stollarni bron qilish imkoniyatini beruvchi ilovalarni va platformalarni ishlatishi mumkin, bu esa bir martalik qog'oz resurslaridan foydalanishni kamaytiradi. Masalan, Toshkent shahridagi yirik

restoranlardan biri "Gastrobar 42" o'z mijozlariga elektron menyu (QR-kod orqali) va avtomatlashtirilgan buyurtma tizimini taklif etmoqda. Bu qog'oz menyularni iste'moldan chiqarib, ekologik jihatdan qulaylik yaratmoqda.

Ko'plab ilovalar mavjudki, ular restoranlarga ekologik tashabbuslarini ilgari surishga yordam beradi, mijozlarga restoran tabiatni asrashga qanday g'amxo'rlik qilishini ko'rsatadi. Ular ekologik toza mahsulotlarni ishlatish, chiqindilarni kamaytirish, qayta ishlash dasturlarida ishtirok etish va boshqa tashabbuslar haqida ma'lumotni o'z ichiga olishi mumkin.

Sakkizinchidan, ekologik tashkilotlar bilan hamkorlik o'rnatish. O'zining ekologik pozitsiyasini mustahkamlash va barqaror rivojlanishga bo'lgan sodiqligini ko'rsatish uchun ko'plab restoranlar ekologik tashkilotlar va harakatlar bilan hamkorlik qilmoqda. Masalan, muassasalar organik mahsulotlar yetkazib beruvchilar, ekologik toza qadoqlash materiallari taqdim etuvchilar bilan hamkorlik qilishlari yoki chiqindilarni qayta ishlash va utilizatsiya qilish dasturlarida ishtirok etishlari mumkin.

Ba'zi restoranlar iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish yoki biologik xilma-xillikni himoya qilish tashabbuslariga qo'shilmog'da. Bu nafaqat restoranining ekologik ko'rsatkichlarini yaxshilashga yordam beradi, balki mijozlar orasida brendga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi, ular restoranining global muammolarni hal qilishdagi ishtirokini qadrlaydilar. Misol uchun "Blue Hill at Stone Barns" - bu AQShda joylashgan yuqori darajadagi restoran bo'lib, u iqlim o'zgarishi va biologik xilma-xillikni himoya qilish tashabbuslarida faol ishtirok etadi. Restoran o'zining "barqaror va ekologik toza" konsepsiyasiga asoslanib, quyidagi tashabbuslarni amalga oshiradi:

1. Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish: "Blue Hill at Stone Barns" restoranining asosiy g'oyasi — barqaror oziq-ovqat ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash. Ular o'z bog'larida va fermalarda tabiiy usullarda o'stirilgan mahsulotlardan foydalanadi va oziq-ovqat ishlab chiqarish jarayonlarida iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish uchun energiya samaradorligini oshiradi.

2. Biologik xilma-xillikni himoya qilish: Restoran biologik xilma-xillikni saqlab qolish uchun joylarda o'z fermalarini yaratib, noyob va qadimgi o'simliklarni yetishtiradi. Shuningdek, ular tarmoqlarda tasodifiy ravishda yo'qolib ketgan yoki yomon holatga kelgan o'simliklarni qayta tiklashga harakat qilishadi.

3. Mijozlar orasida brendning ijobiy ta'siri: Restoran iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishda faol qatnashgani uchun mijozlar uni nafaqat yuqori sifatli taomlar uchun, balki ijtimoiy va ekologik mas'uliyatli restoran sifatida qadrlashadi. Bu restoranining ijobiy imidjini yaratib, unga ko'proq mijozlar jalb qilinishiga yordam beradi[19].

Ekologik harakatlar va tashkilotlar bilan hamkorlik turli

shakllarda bo'lishi mumkin: xayriya aksiyalarida ishtirok etishdan tortib, uzoq muddatli hamkorliklarga qadar. Har qanday holatda ham bu mijozlar orasida ekologik muammolarning ahamiyati haqida xabardorlikni oshiradi va restoranni jamiyatning mas'uliyatli a'zosi sifatida obro'ini mustahkamlaydi.

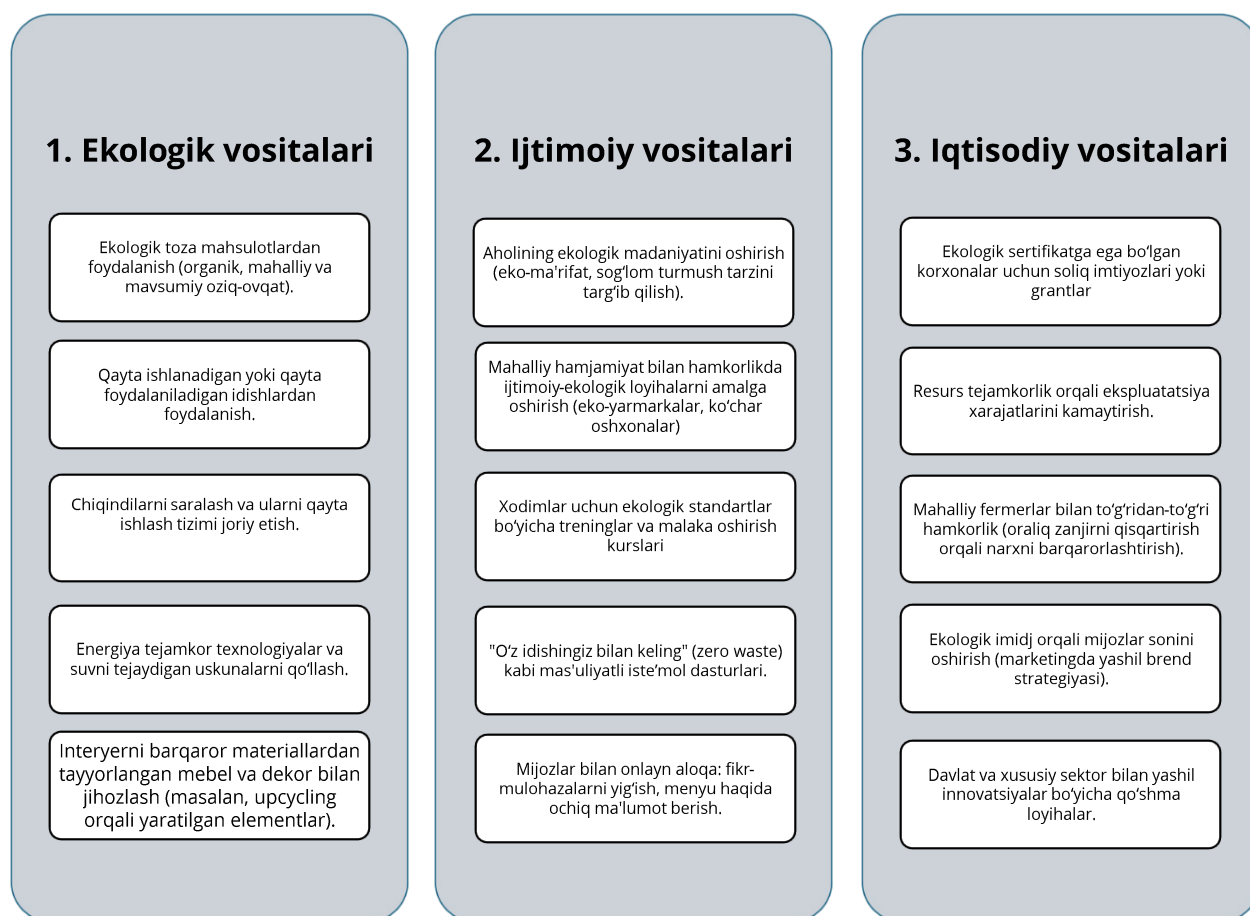
XULOSA VA TAKLIFLAR

Ekologik mas'uliyatni restoran biznesining asosiy qismiga aylantirish nafaqat joriy bozor talablariga javob berish, balki uzoq muddatda barqaror rivojlanishga erishishning muhim omilidir. Mijozlar ekologik toza mahsulotlar va xizmatlarga talabni oshirgan sari, restoranlar ham yangi ekologik amaliyotlar bilan ishlashda davom etishlari kerak.

Bundan tashqari, restoranlar ekologik tashkilotlar bilan hamkorlik qilish orqali o'zlarining ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytirib, jamoatchilik orasida yaxshi obro' qozonishlari mumkin. Shunday qilib, restoranlar o'z biznesini nafaqat iqtisodiy, balki ekologik jihatdan ham rivojlantirishi mumkin. Ekologik amaliyotlar va barqaror rivojlanish strategiyalari, restoranlarni raqobatbardosh qilish va ularning uzun muddatli

muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega[20]. Yashil rivojlanish mexanizmi uch asosiy yo'nalishda amalga oshiriladi:

1. Ijtimoiy vositalar: Aholining ekologik madaniyatini oshirish, xodimlar malakasini yaxshilash va iste'molchilar bilan raqamli muloqot tizimlarini rivojlantirish barqaror iste'mol modelini shakllantiradi.
  2. Ekologik vositalar: Mahsulot va materiallar tanlovida ekologik mezonlarga rioya qilish, chiqindilarni qayta ishlash, energiya va suv tejovchi texnologiyalarni qo'llash orqali atrof-muhitga zarar yetkazilishini kamaytiradi.
  3. Iqtisodiy vositalar: Resurslardan samarali foydalanish, soliq imtiyozlari va yashil brend yaratish orqali iqtisodiy foyda olish imkoniyatini beradi. Bu esa nafaqat xarajatlarni kamaytiradi, balki mijozlar bazasini kengaytiradi.
- Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari – resurs tejamkorlik, iqtisodiy inklyuzivlik, va atmosferaga minimal zarar yetkazish – aynan ovqatlanish sohasiga moslashgan holda keng joriy etilishi mumkin[21]. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan tamoyillarga tayangan holda, biz quyida umumiy ovqatlanish xizmatlari bozorining yashil rivojlantirish mexanizmini ishlab chiqdik (4-rasm)

4-rasm. Umumiy ovqatlanish xizmatlari bozorining yashil rivojlantirish mexanizmi

Umumiy ovqatlanish xizmatlari bozorida yashil rivojlanish nafaqat ekologik barqarorlikni ta'minlash, balki ijtimoiy va iqtisodiy samaradorlikka ham erishishning muhim vositasidir. Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, bu sohada yashil mexanizmlarni joriy etish orqali iste'molchilarning ekologik xabardorligini oshirish, korxonalarning raqobatbardoshligini mustahkamlash va tabiiy resurslardan foydalanishni optimallashtirish mumkin.

Umumiy ovqatlanish xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishi murakkab va ko'p o'lchovli jarayon bo'lib, u iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy omillarning uyg'un ishlashiga bog'liqdir. Barqaror ovqatlanish strategiyalari, samarali tartibga solish mexanizmlari, bozordagi talab va raqobat, hamda sog'lom ovqatlanish tamoyillari birgalikda bozorni nafaqat iqtisodiy jihatdan samarali, balki atrof-muhitga zarar keltirmaydigan va sog'liqni qo'llab-quvvatlovchi tizimga aylantiradi. Zamonaviy ekotendensiyalar va yashil rivojlantirish mexanizmlari ushbu jarayonni yanada kuchaytirib, barqaror ovqatlanish xizmatlari sohasida innovatsion yondashuvlarni rivojlantirishga zamin yaratadi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Raximova Dilorom Sulaymonovna Buxoro Davlat Universiteti tayanch doktoranti / Рахимова Дилором Сулаймоновна, PhD докторант Бухарского Государственного Университета / Rakhimova Dilorom Sulaymonovna, PhD candidate of Bukhara State University**

► diloromraximova@mail.ru

■ <https://orcid.org/0009-0008-5384-0544>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 10.11.2020 yildagi PQ-4887-son qarori.
- [2]. Xidirova M.R., Jumayeva G.Sh. Korxonalarda barqaror rivojlanishni tatbiq etish istiqbollari \Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali, 2024-yil, yanvar. № 1-son 391-395 b
- [3]. BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari rasmiy sahifasi (O'zbekistonda) <https://uzbekistan.un.org/uz/sdgs>.
- [4]. "Our Common Future", World Commission on Environment and Development, 1987 <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- [5]. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311886.2019.1653531>
- [6]. https://commission.europa.eu/index_en
- [7]. Устойчивость общественного питания <https://www.sustainable-public-meal.eu/ru>.
- [8]. FAO & WHO. (2019). Sustainable Healthy Diets – Guiding Principles. Food and Agriculture Organization of the

- United Nations and World Health Organization. URL: <https://www.fao.org/3/ca6640en/ca6640en.pdf>
- [9]. Atrof muhitni asrash va "yashil" iqtisodiyot yili to'g'risida <https://gov.uz/oz/dustlik/news/view/38061>
  - [10]. Dugarenko I. A., Kozhuhova I. A., Lobas K. V., Kozhuhova A. V. Dinamika razvitiya obshchestvennogo pitaniya v Respublike Krym // Uchenye zapiski Krymskogo federal'nogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo. Geografiya. Geologiya. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/dinamika-razvitiya-obschestvennogo-pitaniya-v-respublike-krym>
  - [11]. Стахно Д.Н., Плугарь Е.В. Экотенденции и тренды предприятий общественного питания// Геополитика и экогеодинамика регионов. Том 20. Вып. 1. 2024 г. С. 121-127. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekotendentsii-i-trendy-predpriyatij-obschestvennogo-pitaniya/viewer>
  - [12]. Денисевич Е. И., Султанова А. А. Экопрактики в индустрии питания // Вестник ТГЭУ. 2021. №4 (100). [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekopraktiki-v-industrii-pitanii>
  - [13]. Стахно Д.Н., Плугарь Е.В. Экотенденции и тренды предприятий общественного питания// Геополитика и экогеодинамика регионов. Том 20. Вып. 1. 2024 г. С. 121-127. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekotendentsii-i-trendy-predpriyatij-obschestvennogo-pitaniya/viewer>
  - [14]. Услуги общественного питания: Термины и определения. Издание официальное. Москва Стандартинформ. 2014. 16 с.
  - [15]. Global food waste by country: who's the biggest waster? <https://www.ifco.com/countries-with-the-least-and-most-food-waste/>
  - [16]. «Chiqindilarni qayta ishlashda chet davlatlar tajribasini o'rganish kerak» <https://xabar.uz/uz/jamiyat/chiqindilarni-qayta-ishlashda-chet-davlatlar>
  - [17]. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 19.12.2022 yildagi 716-son Ijtimoiy ahamiyatga ega mahsulotlar narxlarini barqarorligini ta'minlash hamda mahsulotlar xavfsizligi va sifatini tizimli nazorat qilish choratadbirlari to'g'risida <https://lex.uz/docs/-6321693?ONDATE=29.03.2024%2000>
  - [18]. Полина Осипова. Как разработать меню кафе или ресторана. <https://restoplace.cc/blog/sostavit-menyu-restorana>
  - [19]. "Dan Barber Is Stepping Aside, and a New Kind of Chef Is Stepping In" <https://www.nytimes.com/2020/08/17/dining/blue-hill-chef-in-residence-program.html?searchResultPosition=2>

- [20]. Raximova D.S. Restoran biznesidagi ekotendensiyalar: barqaror rivojlanish, iqlim o'zgarishiga qarshi kurash va ekologik mas'uliyat \ «Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanishning dolzarb muammolari va yechimlari» mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani 2025yil 15-16 aprel. Buxoro. 2025. - 265-269 b.
- [21]. OECD (2020). Green Growth and Sustainable Development: Policies for a Green Recovery. <https://www.oecd.org/environment/green-growth>

June 2025

Volume 3

Number 3

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL